BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
4 I
44

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu H

30.6.6.
30 2 6
36 2 9
13-11. a. 19

PHILIPPI MASSINII
AB INNOCENTIIS
I. C. PERVSINI,
EQVITISQVE AVRATI.

Ad Rubr. & L. 1. C. de Edendo

PRÆLECTIONES,

CVM PRIMARIVS IN FIRMANO GYMNASIO eſſet profeſſor Anno M. D. X C. elaboratæ, & in Ticinenſi nuperrime expolitæ.

Cum rerum ſummis, & verborum, ac ſententiarum Indice copioſiſſimo.

AD ILLVSTRISS. BARTHOLOMÆVM BRVGNOLIVM Excellentiſſimi Senatus Mediolanenſis Præſidem,

POTENTISSIMI PHILIPPI III. HISPANIARVM REGIS, A SECRETIS CONSILIARIVM.

BIB. COLL. ROM. SOC. IESV · IHS

TICINI,

Apud Hæredes Hieronymi Bartoli. M. D. IC.

ILLVSTRISSIMO
BARTHOLOMAEO
BRVGNOLIO
EXCELL.^MI MEDIOLANENSIS SENATVS PRAESIDI,
POTENTISSIMI PHILIPPI III.
Hiſpaniarum Regis à Secretis Conſiliario.

Philippus Maſsinius I.C. Felicitatem Precatur.

NON tam mea, quam Auditorum meorum cauſſa curaui, PRÆSES ILLVSTRISSIME, vt meus iſte commentariolus nomini tuo dicatus, quantuluſcunque eſt, imprimeretur. Quo ſanè conſilio & impoſterum, Deo fauente vtar, vt nimirum ſingulo quoque anno, non omnino vulgares ingenij, & induſtriæ meæ lucubrationes in lucem prodeant. Idcirco inquam id ſuſcepi in gratiam Auditorum meorum, vt poſſint lectione quodammodo ea concoquere, quæ à me perpetuo orationis curſu dicente, ac docente auribus perceperint, atque adeo imbiberint. Sed nec interim leuiter cauſſæ meæ inſeruio; tum quia hac quantumuis breui, ac tenui ſcriptione, tibi, & Senatui vniuerſo

aliqua mei laboris ratio conſtare poterit; tum etiam, quia in eam ſpem erigor, fore, vt mihi hæ prælectiones aliquam nominis celebritatem ſint conciliaturæ; non quòd eas magni faciam, ſed quòd in ea incidimus tempora, quibus ij vix Iuriſconſultorum nomine digni cenſentur, qui nihil typis excuſum in medium proferunt. Illi autem ſolum clariſſimi Iuris profeſſores, atq. adeo arcem Iuriſprudentiæ tenere exiſtimantur, quorum nomina quoquo modo publicis monumentis ſunt affixa. Cuius ſanè rei hæc potiſsimum eſt cauſſa: nam adeo excreuerunt legum diſciplinæ volumina, vt eorum, qui nunc eduntur, librorum, vix è re nata vnum atque alterum caput ex indice ipſo legatur; tantum abeſt, vt integri perlegi poſsint, & aliquod certum de auctorum ingenio, vel doctrina iudicium ferri. Sed interim ſunt in precio, & in honore, ſaltem vulgi exiſtimatione, vel ob id ipſum; quòd non veriti ſint in lucem commentaria ſua proferre, & ancipitem iudiciorum aleam experiri. Quicquid ſit; hac quoq; ratione ipſe impulſus, mihi quaſi vino minus vendibili ſuſpendere hanc hederam volui; ne alioquin poſt tot ſuſceptos labores, & vigilias inter gregarios Iuris profeſſores cenſerer deliteſcere. Verùm non parum fructus ex hoc meo conſilio percepero, ſi illud tibi Præſes Illuſtriſſime, & Senatui Excellentiſsimo probauero, cui humilem meam in eum vniuerſum voluntatis propenſionem teſtatiſsimam eſſe cupio. Ex celeberrima Ticinenſi Academia VI. Id. Ianuarij, M. D. IC.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pagina 9.col 1. verſ.11.	Titos	Titus
Ead.pag. col.1. verſ.19.	duenitur	deuenitur
Pag 10. col.2.verſ.1.	differentia	differentiam
Pag.11.col.1 verſ.12.	in proprie	impropria
Pag.12.col.1. verſ 18.	infra ſententiis	infra de ſententiis
Pag.13. col.1. verſ. 5.	obſeruebatur	obſeruabatur
Eadem pag.& col.verſ. 10.	ex breuilo[illegible]	ex breuiloquo
Eadem pag.& col.verſ.19.	vt	vel
Pag. 14. col. 1. verſ.9.	auth. ſi quis	auth.ſed ſi quis
Eadem pagina & col. verſ. 35.	l.de pupillo	l. non ſolum
Eadem pagina col.2. verſ.6.	vſuras	vſurus
Eadem pag. & col. verſ. 41.	proximiam	proximam
Pag.15. col.1. verſ. 47.	axacta	exacta
Eadem pag. col. 2. verſ. 2.	præpacatorum	præparatorium
Eadem pag. & col.verſ 32.	vt inquit Horat.	vt inquit Man.
Eadem pag.& col.verſ.3.	vetat	negat
Pag. 16. col.1. verſ.19.	in artificialia	in artificialibus
Eadem pag. & col. verſ.40.	ordi iatione in	ordinationem
Pag.19. col.1. verſ. 11.	oblationes	oblatione
Pag.21. col.1. verſ.19.	ff.	infra
Eadem pag col. . verſ.18.	diſtinquendum	diſtinguendum
Eadem pag.& col.verſ.48.	qui in	quin in
pagin.22. col.1. verſ.41.	auth, furioſi	auth.liberi furioſi
Pagin.23. col.2 verſ 9.	coſtituta	conſtituta
Pagin.26. col.2. verſ.20.	§ quidam	§.adulteriam
Pag.27. col.1. verſ.2.	nuntiatione	nuntiatione
Eadem pag & col.verſ.25.	c.3.	l.3.
Eadem pag. & col.verſ 48.	ff.	infra
Pagin.29. col.1. verſ. .	admiſſuram	admiſſura
Eadem pag.& col. verſ.6.	priuari	puniri
Pag.31.col.1.verſ.36.	vt putet	vt patet
Eadem pag.col.2.verſ 11.	an dicto	a dicto
Eadem pag. col 2.verſ.	Vulp.	Vlp.
Pag 34. col.2. verſ.37.	à egiſſent	egiſſent
Pagin.35. col.1.verſ.24.	magiſtalib⁹.	magiſtralib⁹
Eadem pag.& col.verſ.vltimo	prologomena	prolegomena
Pagin.39.col.1.verſ.34.	de iuditij	de iudiciis
Pag.47. col.1.verſ 16.	vocandi	vocando
Pag.53. col.2.verſ.33.	Lancellotus	Lancellottus
Pagin.54.col.2.verſ.27.	inſtructib⁹	inſtructis
Pagin.55.col.1.verſ.47.	lites inſtrumenta	litis inſtrumenta
Pagin.59. col.1. verſ.21.	Bart.	Baro.
Eadem pag. & col.verſ.42.	argeati	argenti
Eadem pag. col 2. verſ.9.	dat	datur
Pag 61. col.1. verſ. 29.	confiebant	conficiebant
Eadem pag.& verſ.42.	congrebant	congregabant
Pagin.69. col.2. verſ.vltimo	l.1.§. aptanda de pet. hæred.	l. ita ait. ff de acquir. hæred.
Pagin.70.col.1.verſ.46.	confixiſſe	coniunxiſſe
Pagin.75. col.2. verſ. 12.	impuctandum	imputandum
Pagin.77.col.1. verſ 42.	effectui mancipare	effectum habere
Pagin.79.col 1.verſ.36.	contecta	contectæ
Eadem pag.col.2. verſ.34.	ipſe	ipſæ
Pagin.82. col.2. verſ. 14.	inſtentionem	intentionem
Pagin. 85. col.1. verſ. 13.	Dec. ſic	Dec. hic
Eadem pag.col.2.verſ.4.	mercatorumm	mercatorum
Pagin.86. col.1.verſ 13.	præſcnptu	præſumpti
Pagin 87. col.2.verſ 17.	num,	num.
Pagin.90.col. 1.verſ 45.	hoc	hac
Pagin.95. col.2.verſ. 16.	inſtrumentti	inſtrumenti
Pagin.101.col.2. verſ.41.	cummoda	commoda
Eadem pag.& col. verſ.39.	tolleretur	toleretur
Eadem pag & col.verſ.45.	tollerari	tolerari
Pagin.106. col.1.verſ.29.	l. 2.	l. ſciendum 5
Eadem pag.col.2. verſ.13.	ectionis	actionis
Eadem pag. & col.verſ 37.	actinnem	actionem
Pagin.109. col.2. verſ.26.	de cuius	cuius
Pagin.110. col.2. verſ.8.	l.1 editiones	l 1.§.editiones
Pagin.112.col.1.verſ.2.	re vera	vt re vera
Pagin.114.col.1.verſ.22.	impari	in pari
Pagin.117. col.1 verſ. penult.	defendere	deferre
Pagin.118.col 2.verſ.24.	diſpoſitum	diſpoſitum
Pagin.119. col.1.verſ.12.	enim.	cum
Pagin.122. col 1. verſ.12.	naullum	nullum
Eadem pag.& col. verſ.24.	Infr	Infr.
Eadem pag. & col.verſ.40.	eccleſiæ	eccleſia
Pagin.123. col.2. verſ.29.	pímum	primam
Pagin.123. col.2. verſ.vlt.	res	reos.
Pagin.125. col.2.verſ.13.	caritatem	charitatem
Pagin.126. col.2. verſ.30.	contriæ	contrariæ
Pagin.128.col.1.verſ.16.	quarundam	quorundam
Eadem pag.& col.verſ.41.	Guilel.	Guiliel.
Eadem pag. & col. verſ.45.	in d.	in dd.
Pagin.129. col.2. verſ.10.	§. his etiam	§. is etiam
Pag. 130. col.1. verſ.5.	§. his etiam	§. is etiam
Eadem pag. col. 2. verſ.43.	& vſurarius	At vſurarius
Pagin.132. col.2. verſ. 3.	cum teſtimonio	cum à teſtimonio
Pagin.138.col.2. verſ.26.	ſimilium	ſimile
Pagin.141. col.1. verſ.44.	etiam hoc	etiam ſi hoc
Pagin.145. col.2. verſ. vltimo	petit	petitur
Pagin. 149. col.1. verſ.31.	his autem	is autem
Pagin. 150. col.1. verſ. 5.	edere	aderet
Eadem pag.col.2 verſ 4.	non	non
Eadem pag.col.2. verſ.42.	in factum	in factum
Pagin.152. col.1. verſ. 42.	expreſſe	expreſſa
Pagin.153. col. 1. verſ. 21.	ſecondo	ſecundo,
Eadem pag.& col verſ.40.	de poſ.	de poſit.
Eadem pag.col.2. verſ.7.	§. poen.	§. penul.
Eadem pag.& col. verſ.25.	curtare	curare

TYPOGRAPHVS LECTORI. S. P.

QVÆ in omnium ferè librorum editione præfari conſueuerunt noſtri ordinis homines, ea in præſentia conſultò miſſa faciam: neq. enim auctor, neq. opus ipſum aliqua mea commendatione eget. Hoc tamen nolui lectorem fugere, haſce prælectiones ita fuiſſe conſcriptas, vt omnium captui accommodatæ ſint futuræ. Etenim auctor non legislatorem egit arido, & conciſo dicendi genere, ſed interpretis munia obeunda ſibi eſſe duxit, cuius omnis labor in eo debet inſumi, vt populari, & copioſa oratione res obſcuræ illuſtrentur. Non eſt igitur, quòd quis miretur, ſi alicubi forte fortuna videatur immodice verbis indulgere. Vnam enim perſpicuitatem ſibi ante oculos propoſuit, quam, dùm aſſequi vult, cætera planè negligit. Nam, quàm rectè faciant Interpretes illi, quorum ſenſum expiſcari vix ipſe poſſet Delius natator, ipſi viderint; ſane, ſi id agunt, vt à nemine intelligantur quæ loquuntur, quæve ſcribunt, nonne id ipſum abunde ſilentio conſequerentur? Cęterum ſi quid non valde caſtigatum in hac impreſſione offenderis, non erit, quòd me ſtatim incuriæ reum agas, ſed memineris id totum ſcholaſticis eſſe adſcribendum, quorum continuis flagitationibus, vt me plane liberarem (Tertio enim quoq. die tradendæ illis erant prælectiones) hac in re præcipiti conſilio ita ſum vſus; vt fieri vix potuerit, quin aliqua menda inter excudendum obrepſerint. Sed non erunt, opinor, magni ponderis, quandoquidem, prout in tanta feſtinatione fieri potuit, diligentiam hac in re non vulgarem adhibui. Vale.

PHILIPPI MASSINII AB INNOCENTIIS, I. C. PERVSINI,

Ad Rubricam, C. de edendo.

PRAELECTIONES.

SVMMAE RERVM.

1 METHODVS obſeruanda proponitur.
2 Iudicij generaliſſime accepti ſignificationes, & ſpecies variæ, noua quadam diſtinctione recenſentur.
3 Iudicium diuinum quotuplex.
4 Iudicium illicitum, & prohibitum quotuplex ſit.
5 Iudicium permiſſum, quoddam fortuitum, quoddam rationale.
6 Iudicium ſortis, vel fortuitum, quandoque permiſſum.
7 Iudicium rationale quotuplex.
8 Iudicium iuriſdictionale, vnde dictum.
9 Iudicium, quo iure introductum.
10 Iudicium qua ratione introductum.
11 Iudicium quid ſit, & eius definitio explicata.
12 Ioannis Pauli Lancellotti laudes.
13 Cauſſæ ſignificationes variæ recenſentur.
14 Iudicium iuriſdictionale quotuplex.
15 Iudicium Eccleſiaſticum quale.
16 Iudicium ſeculare quale, & quotuplex.
17 Iudicium criminale quale, & quotuplex.
18 Iudicium ciuile quale, & quotuplex.
19 Iudicium publicum quale.
20 Iudicium priuatum quale, & quotuplex.
21 Iudicium publicum quotuplex.
22 Iudicia capitalia, & non capitalia qualia, & quæ.
23 Iudicium ciuile quotuplex.
24 Iudicium extraordinarium ſeu nobile quale.
25 Iudicium ordinarium, ſeu mercenarium quale, & quotuplex.
26 Iudicium reale quotuplex.
27 Iudicium poſſeſſorium quale, & quotuplex.
28 Iudicium petitorium quale, & quotuplex.
29 Iudicij circunſtantiæ quot, & quæ.
30 Iudicij circunſtantia rei quæ.
31 Iudicij circunſtantia perſonæ multiplex.
32 Iudicandi muneris incapaces qui.
33 Iudicialium litigantium deffectus.
34 Iudicij circunſtantia loci quæ.
35 Iudicij circunſtantia temporis quæ.
36 Iudicij circunſtantia modi quæ.
37 Iudicium ſummarium quale.
38 Iudicium ordinarium quid. & eius partes quales.
39 Iudicij partes quomodo diſponantur vſque ad litis conteſtationem.
40 Iudicium reconuentionale quale ſit.
41 Litis conteſtatio quid.
42 Iudicij partes, & earum ordo à litis conteſtatione vſque ad concluſionem in cauſſa.
43 Iudicij partes, & ordo à concluſione in cauſſa, vſque ad ſententiam.
44 Sententia quid ſit.
45 Appellatio quid ſit.
46 Iudicij effectus.
47 Iudicium quomodo finiatur.
48 Rubrica hæc cur per gerũdiũ inſcripta remiſſiue.
49 Editio quibus modis vſurpetur.
50 Exhibitio quotuplex.
51 Editio quibus nominibus differat ab exhibitione.
52 Editio vnde dicta.
53 Editio quo iure introducta.
54 Editio qua ratione introducta.
55 Editionis noua definitio affertur, & explicatur.
56 Editio quotuplex.
57 Editioni, vt ſit locus, quæ requirantur.
58 Editionis circunſtantia rei.

59 Editionis

59 Editionis circunſtantia Perſonæ.

60 Editionis Circunſtantia loci.

61 Editionis circunſtantia temporis.

62 Editionis circunſtantia modi.

63 Editionis effectus.

64 Editio quomodo finiatur.

65 Continuatio communis recenſetur, & ordo obſeruandus proponitur in explicatione eorum, quæ continuationis occaſione ab interpretibus tractantur.

66 Præparatorium ab Auctore definitur, & definitio explicatur.

67 Præparatorij noua diuiſio affertur.

68 Natura in artificialibus quid ſignificet.

69 Principale quid ſit, & qua ratione differat à conſequenti.

70 Acceſſorium definitur ab Auctore, & qua ratione differat ab accidenti, & à præparatorio demonſtratur.

71 Inferre de præparatorio ad principale, & e contra quid ſit oſtenditur.

72 A præparatorijs ad principale inferri, ex gloſſa continuatione de neceſſitate non colligi, vt communiter ſupponunt, probatur.

73 A Præparatorijs, vtrum inferatur ad principale, late diſputatur.

74 A Præparatorijs, an & quando ad principale inferatur, noua quadam diſtinctione declaratur.

75 A Principali ad præparatorium, an valeat argumentum, diſputatur.

76 A Principali, ad præparatorium an, & quando inferatur noua diſtinctione adhibita declaratur.

77 Ab Acceſſorio, an inferatur ad principale diſputatur.

78 Ab acceſſorio an, & quando ad principale inferatur, noua pariter diſtinctione demonſtratur.

79 A Principali ad acceſſorium, numquid inferatur, controuertitur.

80 A Principali ad acceſſorium an, & quando inferatur noua diſtinctione oſtenditur.

81 Adulterium an hodie cauſſa ſit ſufficiens ob quam vxor dotem amittat late diſcutitur, & contra Plautium cum communi ſententia affirmatiue concluditur.

82 Oſculum impudicum, an cauſſa ſit ſufficiens, ob quam vxor dotem amittat, poſt præmiſſam diſtinctionem, in caſu dubio latiſſime, & copioſe diſputatur.

83 Præparatoria an ſint præmittenda diſcutitur.

84 Præparatoria an, & quando neceſſariò ſint præmittenda diſtinctione adhibita ſtatuitur.

85 Iudicium, numquid incipiat à citatione, vel à litis conteſtatione latiſſime diſputatur, & contra communem concluditur.

86 Editionis materia, de qua in hoc tit. an ſit præparatoria ad tit. de iudicijs diſputatur.

87 Editionis materia, an & quando, & quomodo ad tit. de iudicijs poſſit dici præparatoria diſtinctione oſtenditur.

88 Continuatio communis exornatur, & fuſius explicatur.

89 Continuatio noua ad mentem Io. Pauli Lancelloti affertur.

CONSVETV-

INDEX VERBORVM.

Et Sententiarum, quæ his prælectionibus continentur copioſiſsimus.

ABSOLVENDVM, in dubio potius, quam condemnandum. num. 89. A. fol. 118.
Abſolutus, cum ſciat ſe teneri, in mala fide conſtituitur. 54. A. 73.
Accepiatio, rei, quæ acceptatur præexiſtentiam ſuppooit. 85. B. 41.
Acceſſorium, vox latina non eſt, ſed magiſtralis, à verbo accedo dicta. 70. A. 17.
Acceſſorium quid ſit ibidem.
Acceſſorium non eſt, quod, accedendo, efficitur pars rei cui accedit. ibidem.
Acceſſorium, & accidens differunt, illud enim accedit, hoc accidit 70. B. 17.
Acceſſorium materialiter redigitur ad prędicamentum ſubſtantiæ, formaliter ad prædicamentum relationis, ibidẽ.
Acceſſorium præexiſtit, accideos fit cum accidit ibidem.
Acceſſoriom, eſt accidens ſecundum quid, ibidem.
Acceſſorium, quatenus acceſſorium, non eſt ante principale ibidem.
Acceſſorium differt ab acceſſione ibidem.
Ab acceſſorio, an inferatur ad principale, controuertitur. 77. A. 22.
Acceſſorium non poteſt trahere ad ſe principale. 77. A. 22.
Acceſſorium poteſt ſtare ſine principali, ibidem.
Acceſſorium, & principale. ſunt correlatiua 77. B. 22.
Ab acceſſorio, ad principale, an, & quando fiat illatio diſtinctione declaratur. 78. B. 22.
Acceſſorium ſequitur noſtram ſui principalis 80. B. 23.
Acceſſoriũ euaneſcit, ſi extinguatur principale. 113. B. 151.
Acceſſorium, & principale, vnica debentur obligatione, & actione, non duplici. ibidem.
Accidentis eſſe, eſt accidere, & differt ab acceſſorio 70. B. 17.
Accidentia non inſpiciuntur, ſed rerum natura in rebus diiudicandis 86. B. 44.
Accidentium ratio non habetur. 54. A. 74.
Acta, cum ſint cõmunia inter partes, ſunt edenda etiam à reo actori. 78. B. 109.
Acta quæ dicantur. 41. A. 9. & 13. B. 56.
Acta teſtes non deſiderant. 26. A. 58.
Actio in factum ex edicto de edendo, cum videatur pęnalis, in hæredem non tranſit. 113. B. 149. 113. A. 150.
Actio in factum ea edicto de edendo, non competit, niſi poſtquam quis in edictum incidit. 113. A. 149.
Actio in factum, ex edicto de edendo, non datur vltra annum. 113. B. 149.
Actio pęnalis, non oritur ante perpetratum crimen ibidẽ.
Actio in factum, ea edicto de edendo, eſt ſtricti iuris, 113. A. 150.
Actiones ſtricti iuris, dantur in hæredes, pro portione hæreditaria. 113. A. 150.
Actio omnis iudicium poteſt appellari. 113. A. 152.
Actionis appellatione, & perſecutio continetur. ibidem.
Actore non probante, reus abſoluitur. 50. B. 66.
Actor non debet temere, ſed bene inſtructus ad litigandum accedere. 46. A. 63.
Actor debet eſſe inſtructus tunc, cum ad iudicem accedit 68. B. 95.
Actum faciens delicto proximum, perinde punitur ac ſi delictum conſumaſſet. 82. B. 28.
Actus agentium, non operantur vltra intentionẽ. 71. B. 99.
Actus generale verbum eſt, & ſignificat quicquid ſiue re, ſiue verbis agatur. 55. A. 11.
Aditu ad fontem conceſſo, intelligitur conceſſa ſeruitus, aquæ hauſtus. 73. B. 19.
Aduerſarius quis dicatur. 46. A. 64.
Adulterii argumentum, ea oſculis, & tactibus impudicis deſumitur. 73. B. 19.
Adulterii accuſatio, infra quinquennium proponenda. 81. A. 26.
Adulterium committitur ex ſola concupiſcentia carnis, & ea ſolo oſculo. 82. B. 29.
Adulterium non licet committere cum muliere, quam licet interficere, quia ſit bannita. 82. A. 32.
Adulterium minus graue eſt quam homicidium. ibidem.
Adulterium eſt de genere prohibitorum, quæ nunquam permittuntur ibidem.
Adulterium in foro poli ex ſola concupiſcentia committitur. 82. A. 33.
Adulterium reddit prolem incertam ibidem.
Adulterii ſuſpicio qualibet, non eſt apta ad inducendam matrimonii diſſolutionem, ſed vehemens, & violenta tantummodo. 82. B. 33.
Aduocati hodie ſunt loco oratorum. 50. B. 68.
Aequitas minor, maiore truditur æquitate. 46. B. 63. 68. A. 96.
Aequitas æquitate compenſatur. 68. A. 96.
Aeſtimandæ ſunt res, ſecundum præſens tempus. 102. B. 134.
Affectus cum principio facti, facto æquiparatur. 82. B. 28.
Affectus in atrocioribus punitur, licet non ſequatur effectus. 74. A. 20. declaratur. 82. B. 33.
Alienatum ſemel fit ſemper alienabile. 71. B. 98.
Allegatio iurium, quando fiat in iudicio. 43. A. 8.
Amans admiſſus ad oſcula, cætera ſi non ſummat, ridiculus habetur. 81. A. 29.
Amiſſio inſtrumentorum, an ſit in cauſſa, vt is, qui habuit inſtrumentum ab Argentario, vel Notario, edere teneatur. 67. A. 94. & ibi quando hoc procedat.
Amiſſio inſtrumentorum, an ſufficiens ſit cauſſa, ob quam vnus ex contrahentibus edat alteri, & præſertim reus actori latè diſputatur. 68. A. 94.
Amiſſio inſtrumentorum, eſt in cauſſa, vt editio concedatur argentario contra regulam. 68. A. 94. declaratur, 68. B. 96.
Amiſſio inſtrumentorum, ſpeciali iure, eſt in cauſſa, vt aduerſario fiſco edatur. 68. B. 95.
Amiſſo inſtrumento, cautela eſt, vt is qui non poteſt obtinere editionem ab aduerſario curet, vt aduerſus illum agat notarius. 69. A. 97.
Amiſſio inſtrumentorum an ſaltem ſit cauſſa, vt rurſus editionem ab eo, cum effectu petamus, qui ſemel edidit. 70. A. 97.
Amiſſo inſtrumento, in caſibus, in quibus eſt cauſſa, vt iterum edatur, an operetur, vt rurſus tantum edatur, vel toties quoties opus fuerit, diſputatur. 73. B. 103. & diſtinctione opiniones conciliantur. 73. A. 104.
Amiſſio inſtrumentorum, vt editio obtineatur, an ſit legitime probanda, vel ſolo iureiurando, late diſputatur. 74. A. 104.
Amiſſa res quando dicatur. 74. B. 104.
Amiſſio caſualis inſtrumentorum, vbi eſt fundamentum intentionis agentis, eſt legitime probanda. 74. A. 106.
Amiſſio ſcripturarum, concurrentibus coniecturis, & præſumptionibus, poſſet ſolo iureiurando probari 74. A. 106.
Amiſſio inſtrumenti, facilius operatur, vt quis ſubterfugiat

 editionem

editionem, quam vt rurſus eam obtineat. 74. B. 106.
Amiſſio, & rarentia inſtrumentorum, an, & quando ſolo iureiurando, poſſit probari, longa declaratur diſtinctione. 75. B. 107.
Amor, & odium duæ ſunt potiſſimum noſtræ ignorationis cauſſæ. 71. A. 99.
Antapoca qd ſit, & qua ratione differat ab apoca. 19. A. 57.
Antecedens eſt genus ad præparatorium. 66. B. 15.
Antecedentia, & conſequentia, potius ad diſcurſum, quã ad actionem, præparatoria autem, & principalia potius ad actionem, quam ad diſcurſum referuntur. 69. A. 17.
Antecedentia declarant ſubſequentia, & e contra. 89. B. 47.
Apoca quid ſit. 18. A. 57.
Appellatio quid ſit. 45. B. 9.
Arbiter non poteſt punire contumaciam non edentis nomina teſtium. 79. B. 110.
Argentarius, quibus modis vſurpetur, & ibi de argentario vaſculario. 29. B. 58.
Argentarius, vnde dictus. 30. A. 59.
Argentariorum officium, quo iure introductum. 31. B. 59.
Argentariorum officium qua ratione inuentum. 32. B. 59.
Argentariorum officium, quid ſit. 33. B. 59.
Argentarius quilibet eſt exercitor. ibidem.
Argentarii, quo pacto differant à Menſariis. 34. B. 60.
Argentariorum officium quotuplex. 35. A. 61.
Argentarii maiores, qui. 36. A. 61.
Argentarii minores qui. 37. A. 61.
Argentarii circunſtantiæ, quot, & quæ. 38. B. 61.
Argentarii circunſtantia rei, quæ. 39. B. 62.
Argentarii circunſtantia perſonæ, quæ. 40. B. 61.
Argentarii circunſtantia loci, quæ. 41. B. 61.
Argentarii circunſtantia temporis, quæ. 42. B. 61.
Argentarii circunſtantia modi. 43. B. 61.
Argentariorum officii, qui eſſet effectus. 44. A. 62.
Argentariorũ officium, quibus modis finiretur. 45. A. 62.
Argentarii, & Tabelliones ſunt ſimiles. 59. B. 79.
Argentarii, & tabelliones an cogãtur edere officio iudicis, vel per actionem in factũ, ex edicto de edẽdo. 113. B. 145.
Argentaria poterat per ſeruum exerceri. 33. A. 60.
Argenti appellatio ad omne genus monetæ refertur, & quæ ſit huius ratio. 30. A. 59.
Argumentum à contrario ſenſu, valet. 89. A. 117.
Argumentum ab incluſione vnius, ad excluſionem alterius valet. 89. B. 119.
Argumentum à veriſimili valet. 113. A. 146.
Argumentum à ceſſante cauſſa valet. 81. B. 25. & à ceſſante ratione. 68. B. 94. limitatur. 98. A. 127.
Argumentum à minori valet 82. A. 28. & A. 29. 54. A. 73. 71. B. 98. 108 B. 141.
Argumentum à feudalibus, ad alia, non valet. 81. B. 31.
Argumentum à definitione, & ab etymologia. 85. B. 38.
Argumentum à combinatione duarum legum. 85. B. 40. 59. A. 79.
Argumentum à maiori. 50. B. 67. 68. B. 95. 78. A. 109. 100. A. 131.
Argumentum petitum ab identitate rationis, nõ cõcludit aduerſus legiſlatores. 54. A. 75.
Argumentum à ſufficienti partium enumeratione. 59. A. 78. 100. A. 131. 113. A. 149.
Argumentum à ceſſatione legis valet. 59. B. 78. 64. B. 90. 113. A. 146.
Argumentum à ſimili valet. 59. B. 79. declaratur. 64. A. 93.
Argumentum à ratione ampla, & generali legis ad extenſionem illius valet. 64. A. 87.
Argumentum à iure ſingulari. 64. A. 88. 68. B. 95.
Argumentum à ratione impulſiua, inefficax. 64. B. 92.
Argumentum à proportione, valet. 71. B. 98. 72. A. 100. 109. B. 131.
Argumentum à conſequenti deſtructo, valet. 71. A. 100.
Argumentum de potentia, ad actum, non valet. 83. B. 112.
Ars imitatur naturam. 83. B. 35.
Argumentum non operatur, inducta ad diminutionem 89. A. 117.

B

BOnus præſumitur quilibet. 54. A. 74.
Bonitatis præſumptio, & probitatis, inducitur ex reſtitutione facta ab vſurario. 100. B. 133.

C

CAuſſæ ob quas fiat editio, expreſſo iure receptæ, quo nomine differant ab aliis ſimilibus, non expreſſis: 108. A. 142.
Cauſſa dicitur criminalis, etiam vbi agitur de pœna nummaria, ſi fiſco veniat applicanda. 91. A. 119.
Cauſſa finalis, in quacunque diſpoſitione, colligitur potiſſimum ex prooemio. 83. A. 113.
Cauſſa ſemel delegata, non fit delegabilis regulariter, ſed ſpecialiter, in quibuſdam caſibus. 71. B. 101.
Cauſſa cauſſæ, eſt cauſſa cauſati. 81. A. 26.
Cauſa inſtrumentalis, eſt media inter eſſe, & non eſſe eius, cuius eſt cauſa. 8. A. 56.
Cauſa remota, quãdo habeatur in cõſideratione. 81. A. 26.
Cauſæ ſtatus iuriſdicialis, quando dicatur. 48. B. 64.
Cauſæ ſtatus coniecturalis, quando dicatur. 48. A. 65.
Cauſſa vna ex pluribus ceſſantibus, non ceſſat diſpoſitio. 81. A. 26.
Cauſa ceſſante ceſſat diſpoſitio. 85. A. 114.
Cauſa, varia ſignificat. 13. A. 4.
Cauſa eſt materia iudicii, & origo negocii. 13. B. 4.
Cauſa eſt res in controuerſia poſita. 30. B. 6.
Cauſæ iudicialis demonſtratiua, & deliberatiua. ibidem, & 8. A. 56.
Charitas eſt cardo Chriſtianæ religionis. 98. B. 125.
Citatio eſt ordinis iudiciarii fundamentum. 39. A. 8.
Citatio eſt præparatoria ad iudicium. 73. A. 19.
Citatio ſecundũ aliquos differt à vocatione in ius. 85. A. 37.
Citatio actionum inſtituendarum eſt principium. 85. A. 39.
Citans parentem, vel patronum, venia non impetrata, incidit in pœnam temere litigantis. 85. B. 39.
Citatio varios producit iudiciales effectus. 85. B. 40.
Ciuitas, re vera ciuitas, ex Platonis ſententia, ſi in ea iudicia recto ordine fuerint conſtituta. 10. B. 3.
Ciuitas ex dupla, fit dimidia, ſecundum Platonem, ſi mulieres à muneribus publicis, & militaribus remoueantur. 52. B. 71.
Cohæredes, & collegatarii, ſunt connexi. 70. B. 17.
Collybus quid ſit 30. B. 59.
Conceſſio eius quod eſt iterabile intelligitur in prima vice. 72. B. 102. declaratur. 72. B. 103.
Concluſio in cauſa quid ſit, & quando fiat. 43. A. 9.
Concubitus, voluptatis tantum gratia cognoſcentis mulierem, eſt ſui natura præparatorium ad prolem, non operantis conſilio. 68. B. 16.
Conditio debet impleri in forma ſpecifica. 71. A. 100.
Confeſſio eſt genus probationis. 42. B. 8.
Confeſſio releuat aduerſarium ab onere probãdi. 56. B. 76.
Coniecturis in claris non eſt opus. 86. B. 45.
Compromiſſum, ex voluntate factum, ſi lapſo termino ſpiret partes non cogũtur rurſus compromittere. 71. B. 11e
Contingentium futurorum, non eſt determinata veritas. 83. B. 112.
Connexa, quæ, remiſſiue. 70. B. 17.
Conſequens à principali differt, vt genus à ſpecie, vel habent ſe ad inuicẽ tanquã excedentia, & exceſſa. 69. A. 17.
Conſequens qui vult neceſſarium etiam vult antecedẽs. 85. B. 111.
Conſuetudo faciendi, facti inducit præſumptionem. 64. A. 86. declaratur. 64. B. 91.
Conſuetudo ſcribendi mercatorum, ad eorum fauorem eſt inducta. 64. B 91.
Conſuetudo non põt alterius rei inducere præſumptionẽ, quã illius in qua verſatur. 64. B. 91.
Continuationem titulorum, ſatis eſt qualibet etiam leui ratione probabilem reddere. 88. A. 47.
Contractus, in gratiam obligationis, quaſi quoddam præparatorium comparatus. 67. A. 16. 75. B. 20.
Contrahentibus licet ad inuicem ſe decipere vſque ad dimidium

midiam iuſti precii. 105. B. 135.
Contractus omnes ab initio ſunt voluntarii. 114. B. 153.
Contrarium nullum in iure. 51. A. 69.
Corpus, ex ſententia Platonis, eſt ſaluti animi inſtrumentum. 2. B. 13.
Criminoſus non repreſentat ſe ipſum, cum improba qualitate, poſt ſecutam emandationem. 100. A. 133.
Culpa anteceſſorum, nocet ſucceſſoribus. 108. A. 142.
Culpa petantis editionē quandoq; impedet eā. 108. A. 142.

D

DAmnum ſentire dicitur, qui ad aliquid compellitur inuitus. 71. A. 100.
Decipere ſe ad inuicem licet contrahitibus vſque ad dimidiam iuſti precii. 105. B. 135.
Decius damnatur, quod Iaſonem, quaſi hoſtem, ſemper exagitauerit, eius damnando opiniones. 71. A. 99.
Defendens in iudicio reſcidente, & præparatorio, tenetur et defendare in iudicio reſciſſorio, & principali 73. B. 19. 74. A. 20.
Definitio, conſtare debet genere; & differentia 12. A. 4.
Definitio totius, non eſt neceſſe, vt competat parti 85. B. 42.
Definitio, non debet alteri rei quam definitæ competere. 13. B 4.
Delicta, mutua compenſatione tolluntur. 82. B. 27. 68. A. 96.
Delinquentes ſunt inuitandi ad emendationem. 100. A. 132.
Delinquens nollet, ſi poſſet, ad pœnam obligari. 68. B. 16.
Delinquens eo grauius peccat; quo dignior eſt. 98. B. 125.
Dalicta non debent remanere impunita. 82. A. 30.
Denominandum eſt vnumquodque a maiore, & potentiore parte. 86. A. 44.
Denominatiu fit a forma, & ab eſſe ſpecifico, non a generali, & indefinite materia. 9. B. 3.
Depoſitum pluribus gaudet priuilagijs. 46. B. 62. dummodo de eo conſtet. 46. B. 63.
Dialectica eſt præparatoria ad philoſophiam. 84. A. 36. 87. B 45.
Dialectica doctrinis omnibus, veluti apex eſt propoſita. 84. B. 36. 84. B. 36.
Dialecticorum principia ignorantes, ſunt ſine intellectu. ibidem.
Differre, etiam à nobis ipſis poſſumus reo. A. 133.
Differentiam quærare inter, ea quæ ſunt diuerſi generis, eſt ineptiſſimum. 110. B. 143.
Digniora, ſunt tractatione præferenda, vbi ordo dignitatis ſit ſeruandus 72. B. 18. 83. A. 34. declaratur 84. B. 36.
Dignitas, eſt genus quoddam prioritatis 83. A. 35.
Diſcuſſio cauſæ, eſt genus ad iudicium 12. A. 4.
Diſpunctio quid ſit 72. A 104.
Diſpunctio difficilior eſt, quam ſimplex editio 74. A. 107.
Diuerſa talia ſunt, vt ea illis non inferatur 73. A 19.
Diuiſio generis in ſpecies, debet eſſe bimembris 56. B. 12.
Diuortium hodie, neq; ex cauſa adulterij locum habet 81. A. 24.
Diuortium hodie non ceſſat; ſed eſt conceſſum, cum temperamento, ne liceat tranſire ad ſecondas nuptias 81. B. 25.
Diuortium non erat olim cauſa amiſſionis doris, ſed adulterium 81. B. 25. vel non erat ſola cauſa 81. A. 26.
Diuortium non eſt culpa, ſed pœna 81. B. 25. & A 26.
Dolor eſt præſentis mali, metus imminentis 113. A. 149.
Dolus, dolo compenſatur 68. A. 96.
Donec eſt dictio ſuſpenſiua 100. B. 131.
Dotis amiſſio, eſt effectus ſeparationis matrimonii carnalis, non ſacramentalis 81. B. 25.
Dotem mulier non amittit, ex adulterio, niſi diuortium ſequatur 81. A. & B. 24.
Dos eſt proprium patrimonium mulieris 81. B. 31.
Dotes mulieribus conſeruari Reip. intereſt. ibidam.
Dotis amiſſio habet locum, ob adulterium actuale, & reale, non mentale, 81. A. 33.

E

EAdem res non debet diuerſo iure cenſeri. 85. A. 40. 64. B. 88.
Eccleſia, an gaudeat fiſci priuilegio, in materia editionis. 93 B. 121.
Eccleſia non habet priuilegium hypotecæ, quod Fiſcus habet 93. A. 121.
Eccleſia, & fiſcus, æquiparantur ibid. declaratur. 93. B. 122.
Eccleſia, eſt mater æquitatis 93. A. 122.
Eccleſia non gaudet priuilegiis, quæ ſunt contra æquitatem ibidem.
Editio, quibus modis vſurpetur 49. B. 10.
Editio quædam Iudicialis, quædam extraiudicialis ibidem.
Editio extraiudicialis, aut naturalis, aut voluntaria, & artificialis, ibidem.
Editio artificialis, quædam rei infectæ, quæ ad factionem, quædam rei factæ, quæ ad demonſtrationē refertur. ibid.
Editio improprie refertur ad exhibitionem. 50. A. 11.
Editio quædam ordinaria, quædam ſubſidiaria. ibidem.
Editio, quibus nominibus differat ab exhibitione. 51. B. 11.
Editio vnde dicta ſit. 51. B. 11.
Editio quo iure introducta. 53. A. 12.
Editio, qua ratione introducta. 54. A. 12.
Editio quid ſit, & definitio explicata. 55. A. 12.
Editio iudicialis quotuplex. 56. B. 12.
Editio iudicialis quædam ex cauſa publica, quædam ex cauſa priuata. 56. B. 12.
Editio ex cauſa priuata, aut actionis, aut inſtrumentorum ibidem.
Editio actionis, quædam fit in ſcriptis, quædam ſine ſcriptis ibidem.
Editio actionis ſine ſcriptis, aut fit dictando, aut producendo aduerſarium ad album, & qualis vtraq; ſit 56. B. 12
Editio actionis, quæ fiebat producendo aduerſarium ad album receſſit ab aula 56. A. 13.
Editionis circunſtantiæ quinq; 57. A. 13.
Editionis circunſtantia rei, quæ 57. B. 13.
Editionis circunſtantia perſonæ, quæ ibidem.
Editionis circunſtantia loci, quæ 60. B. 13.
Editionis circunſtantia temporis, quæ 61. B. 13.
Editionis circunſtantia modi, quæ 62. A. 14.
Editio rationum fit cum die, & conſule. ibidem
Editio inſtrumentorum fit ſine die, & conſule. 62. B. 14.
Editio quos operatur effectus. 63. B. 14.
Edere iuſſus, niſi edat dolo, vel culpa dolo proxima, tenetur actione in factum ad intereſſe ibidem.
Editio quomodo finiatur, & euaneſcat 64. A. 15.
Editio eſt preparatoria ad iudicium 83. A. 35. qua de re diſputatur 86. A. 43.
Editio etiam rationum, & inſtrumentorum eſt ſaltem præparatoria in potentia 86. B. 43.
Editio quæ fit ante litem conteſtatam, nec ſui natura, nec operantis conſilio ad iudicium dirigitur 86. A. 44.
Editionis materia, quando, & quomodo poſſit dici ad iudicium præparatoria, diſtinctione declaratur 87. B. 45.
Editionis materia eſt prohibitoria Iudicij. 89. B. 47.
Edere actori ad intentionem fundandam, nō niſi ex cauſa reus tenetur 46. B. 61. videas in verbo Reus.
Edere ad intentionem fundandam quid ſit 54. B. 72.
Editio ex cauſa dominij, vt peti poſſit, non eſt neceſſe, petitore mandante, ſcripturas eſſe confectas, ſed ſufficit intereſſe domini. 58. B. 77.
Editio, ad hoc vt fiat, quando præceſſit contractus, ex cuius natura conficiuntur rationes, non eſt neceſſe petitore mandante, rationes eſſe conſcriptas. 58. B. 77.
Editio ſcripturarum pertinentium ad vltimas voluntates, non requirit mandatum petentis ibidem.
Editio rationum publicam cauſam habentium, ad hoc vt peti poſſit cum effectu, an requiratur mandatum, & intereſſe petentis, vel mandatum tantum ſufficiat, latiſſime diſputatur. 59. A. 78.
Et quid in rationibus priuatis 60. B. 81.
Editio, vt obtineatur, an ſemper ſufficiat intereſſe, & man-

datum, diſtinctione declaratur 61. A. 83.
Edere non cogitur quis, vbi edendo ſuam detegeret turpitudinem. 64. A. 89. 97. B. 123. excipitur ab hac regula vſurarius 97. A. 124.
Editionis variatio, non admittitur 72. B. 102.
Editio eſt ſui natura iterabilis ibidem.
Editio, quædam edictalis, & neceſſaria, quædam decretalis, & arbitraria 74. A. 107. & 75. A. 108.
Editio ſcripturarum, quædam verbalis, quædam realis 78. B. 109.
Edens verbaliter aliquod inſtrumentum, licet non vtatur de preſenti, profitatur ſe vſurum, 78. B. 109.
Editio, vt quis poſſit deliberare numquid velit cedere vel contendere, fit in parte præparatoria 83. A. 113.
Edere integrum inſtrumentum parti, an teneatur, proteſtans ſe illud producere, in parte, & partibus &c. 85. B. 103. & diſtinguitur 86. B. 114.
Edere inſtrumentum, non dicitur, qui integrum non edit 85. B. 114.
Edere, qui poteſt cogi ſecundum regulam, non debet alios cogere poſſe, vt edant contra regulam 89. A. 116. declaratur 89. B. 118.
Edere, qui cogitur, ob aliquam qualitatem, quam ſemel contraxit, etiam illa qualitate ceſſante, edere cõpellitur. 100. A. 130. declaratur 100. A. 132.
Editionis materia talis eſt, vt in ea procedatur de ſimilibus, ad ſimilia 103. A. 137.
Editionem contra regulam, an iudex poſſit ex officio concedere ex cauſſa, quæ non ſit expreſſo iure recepta declaratur diſtinctione 107. A. 149. & diſputatur in caſu dubio 108 B. 140.
Editionis materia, videtur eſſe in multis arbitraria, 108. A. 142.
Editionis cauſſæ expreſſæ in iure, differunt ab alijs ſimilibus, eo nomine, quia ex cauſis iure receptis, non poteſt a iudice negari editio, ex alijs autem poteſt ex arbitrio concedi, & denegari, 108. A. 141.
Editio, quo iure petatur, & an, & quando iure actionis, vel per officium iudicis, diligenti diſtinctione plene declaratur 112. A. 144.
Editio ab his, qui ſcribunt ex officio, vt Argentarij, & tabelliones, an petatur principaliter officio iudicis, vel actione in factum, ex edicto de edendo, late diſputatur 113. B 145.
Effectus ibi datur, vbi datur cauſa 85. B. 40. 83. B. [illegible]
Etymologia totius, non eſt neceſſe, vt competat parti. 85. A. 43.
Euangelium, omnes vocat 98. B. 128.
Exceptiones peremptoriæ, non ideo minus peremptoriæ dicuntur quod interdum ad impediendum proceſſum opponantur 86. B. 44.
Exceptio debet eſſe de regula 60. B. 82. 64. A. 90. 89. B. 117.
Exceptio declarat regulam 89. B. 117.
Exceptio firmat regulam in contrarium, in ijs, quæ ſunt de regula 64. A. 90. 79. B. 110.
Excomunicatio directa, & indirecta procedunt à pari 98. A. 127.
Exempla non reſtringunt regulam, ſed declarant. 71. A. 101. 108. B. 143.
Exercitoris nomen generale eſt. 33. A. 60.
Exhæredatio liberorum eſt antecedens ad querellam inofficioſi teſtamenti, non præparatorium 66. A. 16.
Exhibitio duplex, quædam quæ refertur ad res, quædam quæ refertur ad perſonas. 50. A. 15.
Exhibitio relata ad res incorporeas, ſignificat ceſſionem, & præſtationem. ibidem.
Exhibere non cogitur quis id, per quod ſibi negocium fiat. 46. A. 63. 54. A. 24.
Exhibitionis cauſa, admittit cognitionem ſummariam 74. A. 105.
Exhibitionis cauſa, minus præiudicat, quam cauſa editionis. 74. B. 106.
Exhibitio ſcripturarum, vbicumque peti non poteſt per actionem ad exhibendum, defectu dominij, petitur per actionem in factum 113. B. 146.
Extenſio, ex maioritate rationis admittitur, etiam in pœnalibus, & odioſis 82. A. 30. declaratur num 82. B. 43.
Extenſio non admittitur in pœnalibus, odioſis, correctorijs, & dictione geminata, & taxatiuas habentibus 82. A. 114. 98. B. 125.
Extenſio, nec in fauorabilibus admittitur, niſi maior, vel ſaltem par ſit ratio, quæ eſt medium extenſionis 82. B. 31. 98. B. 125. 103. A. 138.
Extenſio ſemper admittitur ob ſimilitudinem rationis in diſpoſitione, quæ non ſit mere odioſa, & non concepta per dictiones taxatiuas 103. A. 137.
Extremitates, media declarant. 98. A. 125. limita per ea, quæ habentur 98. B. 127.

F

FAcere præciſe nemo tenetur. 113. A. 150.
Facere nos videmur, quod per alios nos repreſentantes facimus 59. B. 80.
Faciens ex officio, ſuſcepto ab initio ex voluntate, non dicitur coactus facere 114. B. 153.
Faciliora præmittenda in doctrinis, non priora natura, vel tempore, 84. A. 36.
Facta non præſumuntur, niſi probentur 94. A. 123.
Facta poſſunt quoſcunq; etiam peritiſſimos fallere 49. A. 66.
Fauor non debet in odium retorqueri. 64. B. 91.
Fauent magis iura agenti ex neceſſitate, quam ex voluntate 71. B. 98. contra 71. B. 101. vbi etiam limitatur.
Feudum facilius amittitur, quàm dos 82. B. 31.
Feudum à domino profectum, facile ad eum reuertitur, ibidem.
Fideiuſſoris obligatio, eſt acceſſoria ad obligationem rei principalis 77. B. 22.
Fideiuſſor non poteſt accedere, vbi aliqua obligatio ſaltem naturalis non datur 77. B. 21.
Filiusfamilias, licet poſſit conueniri, non tamen niſi ex cauſſa agere poteſt 33. A. 7.
Finalis cauſa, colligitur ex proemio cuiuſcumq; diſpoſitionis 83. A. 113.
Finis, eſt dignior ijs, quæ ſunt ad finem 83. A. 34.
Fiſci priuilegium, an ſit in cauſa, vt reus ſibi edat, late diſputatur 89. B. 115.
Fiſcus, ſi in pari conditione ſit cum priuato, & in q. dubia, aduerſus eum eſt reſpondendum, ibidem.
Fiſcus quantumuis priuilegiatus, non vtitur priuilegio aduerſus priuilegiatum 89. A. 116.
Fiſcus vtitur iure priuatorum, ibidem declaratur 89 B. 118.
Fiſcus non vtitur iure ſingulari, niſi quatenus expreſſa cautum ſit. ibidem.
Fiſco actori, an in criminalibus reus edere cogatur 90. B. 118. vbi diſtinguitur primo deinde caſus dubius diſputatur 91. A. 119.
Fiſcus nullum habet priuilegium in materia editionis, vbi cauſa eſt capitalis 90. A. 119.
Fiſco non eſt fauendum, vbi ipſe agit de lucro captando, priuatus de damno vitando. 89. B. 119.
Fiſco actori an, & quando, tam in ciuilibus, quam in criminalibus cauſſis, reus edere teneatur, diſtinctione adhibita plenè declaratur 91. B. 120.
Fiſcus, & eccleſia æquiparantur 91. B. 121.
Fiſci priuilegiũ, in materia editionis reſtringitur ad cauſſas delationis, de quibus in l. 1. ff. de iur. Fiſci 93. A. 122.
Fiſcus eccleſiaſticus, gaudet iiſdem priuilegiis, quibus gaudet Fiſcus ſecularis, etiam in materia editionis 93. B. 123.
Fiſcus, an teneatur probare inſtromentum, cuius petit ex priuilegio editionem, ad cauſam facere, diſputatur 94. B. 121.
Fœminæ ab omnibus officiis publicis ſunt remotæ 52. B. 72.
Fœminæ Argentariam exercere non poterant 40. B. 61. & ibidem an poſſent per ſeruos exercere.
Fœminarum conditio, in quamplurimis eſt deterior iure ciuili Rom. non ſecundum Platonis leges. 52. B 71.

Fratres,& pro aimi omnes ſumus,in ætate præſenti euangelii 98. A. 128.
Fruſtratorium, & fatuum actum facere, nemo præſumitur. 49. A. 66.
Fruſtratoria ncn ſunt admittenda 94. B. 122.
Furioſi ſine aurhoritate curatoris, non habeut legitimam perſouam ſtandi in iudicio 33. A. 7.
Fundamentum diſputantis, quod in quæſtionem vocatur eſſe nou poteſt 64. A. 88.

G

GEneralis quæcunq; diſpoſitio reſtringitur per ſuam rationem 98. B. 124.
Genus prædicatur de omnibus ſuis ſpeciebus. 51. A. 70.
Gerundium,ſi differt à nomine, qua ratione differat remiſſiue 48. A. 10.
Grauandus non eſt, qui ſponte agit, vltra voluntatem, niſi releuetur in aliquo 71. B. 102.

H

HAetes ad illud omne tenetur, ad quod defunctus tenebatur 61. B. 83.
Hæres Argentarii, edere tenetur 115. B. 149.
Hæres vſurarii, tenetur edere libros teſtatoris, ſecundum formam clem. t. de vſur. 100. A. 135.
Hæres tenetur ex delicto defuncti, quatenus ad eum peruenit. 100. A. 133.
Hæres repreſentat defunctum, eum ſua prauitate, quatenus ad eum peruenit 100. A. 135.
Hæreſis eſt quædam animi prauitas,& obſtinatio 98. B. 127.
Homicidii præparatorium eſt deambulatio cum telo 73. A. 19. 75. B. 2.
Homicidii præparatoria facient, de homicidio præſumpto tenetur. 74. A. 20.
Hoſpitii ſigna, qui poſuit, hoſpites recipere compellitur 114. A. 153.

I

IGnis in gratiam caloris, quaſi quoddam præparatorium comparatus 67. A. 16. & 73. A. 19.
Incluſio vnius, eſt excluſio alterius 79. B. 110. 89. B. 119.
Inducta ad vnum finem, non debent operari contrarium 98. A. 126.
Inferre de præparatorio, ad principale, quomodo intelligatur 71. A. 18.
Infinitum non eſt dandum 71. B. 102. declaratur 72. A. 103.
Iniuria ſine animo non fit 81. B. 27.
Immunis ab aliquo onere, ſi illud ſponte ſuſcipiat, videtur priuilegio. renunciare 71. B. 98. contra 71. B. 99. limitatur 71. A. 102.
Inſtitutiones ſunt quædam præparatoria ad ſcientiam legalem. 83. B. 35. 87. B. 45.
Inſtrumenti appellatione, venit omnis ſcriptura inſtruens cauſſam 42. B. 8.
Inſtrumentorum appellatione, veniunt etiam acta. 56. A. 13
Inſtrumentorum appellatione, veniunt etiam rationes 56. A. 12.
Inſtrumenta producta ante litem conteſtatam, ſunt poſtea reproducenda, vt fidem faciant 61. A. 14.
Inſtrumenta vbi producuntur, vel reproducuntur, danda eſt copia parti, & terminus ad opponendum, ibidem.
Inſtrumentorum editio, fit ſine die, & conſule 62. B. 14. de iure communi, ex diſpoſitionibus ſtatutorum tamen contrarium ferè vbiq; ſeruatur 80. A. 111.
Inſtrumentum integrum edi debet ibidem.
Inſtrumentum quibus modis vſurpetur 2. A. 53.
Inſtrumentum, eſt vox æquiuoca. 2. A. 53.
Inſtrumentum generaliſſime acceptum, quid ſit ibidem.
Inſtrumentum duplex, quoddam naturale, quoddam ſuper naturale 1. B. 53.
Inſtrumentum ſupernaturale quotuplex. ibidem.
Inſtrumentum non ſupernaturale duplex, quoddam naturale, quoddam artificiale, & vtrumq; multiplex. 3. B. 53.
Inſtrumentum, quoddam animatum, quoddam inanimatum. 3. A. 54.
Inſtrumentum artificiale ordinatum ad cognoſcendum duplex, quoddam Theoricum quoddam practicum 4. B. 54.
Inſtrumentum litis, vnde dictum 5. A. 55.
Inſtrumentum litis, quo iure introductum. 6. B. 55.
Inſtrumentum litis, qua ratione introductum 7. B. 55.
Inſtrumentum litis, quid ſit. 8. B. 55.
Inſtrumentum litis, quotuplex 8. A. 56.
Inſtrumentum litis, quoddam vocis, quoddam ſcripturæ, ibidem.
Inſtrumentum litis vocale, quoddã in cauſa propria quoddam in cauſa aliena 10. A. 56.
Inſtrumentum litis ſcriptum duplex, quoddam publicum, quoddam priuatum 11. A. 56.
Inſtrumentum publicum, quod dicatur 12. B. 56.
Inſtrumentum priuatum duplex, quoddam quod ſcribitur, præſente parte, quoddam quod ſcribitur, ea abſente 14. A. 57.
Inſtrumentum litis priuatum, quod ſcribitur abſente parte, aut ad epiſtolam refertur, aut ad rationes. 15. A. 57.
Inſtrumentum litis priuatum, quod ſcribitur præſente parte, aut vnius partis, aut vtriuſq; deſiderat ſubſcriptionem. 17. A. 57.
Inſtrumenti circunſtantiæ, ad hoc vt inſtruat, quot, & quæ 21. B. 57.
Inſtrumenti circunſtantia rei, quæ 22. B. 57.
Inſtrumenti circunſtantia perſonæ, quæ. 23. B. 57.
Inſtrumenti circunſtantia loci, quæ. 24. B. 57.
Inſtrumenti circunſtantia temporis, quæ. 25. A. 58.
Inſtrumenti circunſtantia modi, quæ. 26. A. 58.
Inſtrumenti litis, qui ſint effectus. 27. B. 58.
Inſtrumenti litis, quibus modis finiatur, vel inſtruere definat. 28. A. 58.
Inſtrumenta, rationum nomen recipiunt, ſecundum communem vſum loquendi imperitorum. 51. B. 69.
Inſtrumentorum amiſſio, videas in verbo Amiſſio.
Inſtrumenti virtutem, & probationem reſtringere, in poteſtate partis non eſt. 85. A. 114.
Inſtrumentum, cuius fides ſemel eſt approbata debet rurſus produci, ſi aduerſarius, præſtito prius iureiurando de calumnia, dicat ſe velle, & poſſe redarguere illud de falſo, niſi is qui ſemel produxit, ſe illud perdidiſſe ſolemniter iuret. 74. B. 104.
Inſtrumentum dicitur vnum, licet comprehendat plura capitula conuentionum. 85. B. 114.
Inſtrumenta in iudicio producta, fiunt de actis 78. B. 109. & ibi declaratur, quando fit de actis ſola inſtrumenti productio, & quando etiam tenor illius.
Inſtrumentum quodlibet edendum iudici, eſt edendum etiam parti. 79. A. 110.
Inſtrumentorum appellatione, veniunt etiam teſtes. ibid.
Inſtrumenta, quibus quis vſurus eſt, an ante litem conteſtatam, vel poſtea edere debeat, 83. A. 112. diſtinguitur. 84. B. 113.
Intellectus l. quod ait lex. ff. ad l. Iul. de adult. 82. B. 31.
Intellectus l. conſenſu. §. vir quoq;. C. de repud. 82. A. 3.
Intellectus. §. fin. Inſt. de pœn. tem. litigant: 85. B. 39.
Intellectus cap. plerunq;, extra de donat. inter vir, & vxor, 81. A. 25.
Intellectus legis, diuus. ff. de officio Præſid. 50. B. 67.
Intellectus legis primæ. ff. mandati. 114. A. 153.
Intellectus. l. huius primæ. C. de edendo circa q. facti 50. B. 66.
Intellectus eiuſdem l. noſtræ in verbo Rationes an intelligatur de rationibus tantum, vel etiam de inſtrumentis. 51. A. 69.
Intellectus eiuſdem l. in eodem verbo, an de rationibus publicis, vel de priuatis ſit intelligendum. 52. B. 70.
Intellectus l. ſi quis ex argentariis in §. pertinere. ff. de edendo, 59. A. 79.
Intellectus. l. nuda ratio. ff. de donat. 59. A. 80.
Intellectus. l. fin. ff. de bon. auct. Iud. poſſ. 59. A. 80. 72. A. 104. 74. A. 107. 75. B. 108.

Intellectus clement. primæ in.§.cæterum de vſur.64. A.88.
Intellectus l.3 §.fin.ff.ad exhib.113. A.146. 113.B.150.
Intellectus ille in dubio admittendus, qui contrarietates ceſſare facit, ſi verba quoquomodo patiuntur. 51. A. 69.
Intellectus legis, qui per colluſionem.ff. de act. empti. 113. A. 151.
Intellectus legis Prætor.§. ſed & ſi ſeruus.ff. de edendo 115. B. 151.
Intellectus, qui verbis non accommodatur non eſt admittendus. 51. B. 69.
Intellectus l.pater, filium,in.§.quindecim de leg.tertio.71. A. 101.
Intellectus.l.Senatus cenſuit,quæ alias incipit, ne quiſquã.ff.de edendo.89.B. 116 & 89. A. 118.
Intellectus,l.2.§.diuus verſ. item diui de iur.fiſc.89 B.117.
Interdicta,ſunt perſonalia in rem ſcripta. 28. B. 6.
Intereſſe,quod debetur iure actionis,ſolo iureiurando, poteſt probari. 113. A. 150.
Intereſſe, quomodo probetur,ad hoc, vt obtineatur editio 64. A. 84.
Intereſſe, quod debetur per officium iudicis, eſt legitime probandum. ibidem.
Interrogatoriæ actiones, ante iudicium fieri dicebantur 85. B. 78.
Iterum dictio, ſignificat idem quod bis. 71. B. 102.
Iterum dictio ſignificat,idem quod ſæpius. 72. A. 103.
Iudæi an comprehendantur diſpoſitione clem. 1. de vſur. late diſputatur 98.A.124. & diſtinctione plene, & deciſione declaratur. 99. A. 129.
Iudæis pœna excommunicationis non competit.98. B. 124. niſi indirecte. 98. A. 127.
Iudæi palam vſuras exercent, ibidem, quandoq; tamen etiam occulte, vbi modum excedunt. 98 A. 127.
Iudæi, hæretici eſſe non poſſunt. 98. B. 124. large tamen poſſunt. 98. B. 127.
Iudæi conſtitutionibus eccleſiaſticis, & diſpoſitionibus, Peccati rationem habentibus,& fauorem animæ,vel moralem inſtructionem reſpicientibus, non aſtringuntur, 98. A. 125. declarauit 98. A. 128.
Iudæi ſunt de foro ſeculari. ibidem.
Iudæi vſuras exercent, lege permittente 98.A. 125. contra. 98. A. 128.
Iudæi aſtringuntur lege Moſaica. ibidem.
Iudæi, odio nobis ſunt. 98. A. 126.
Iudæi, ſunt peiores aliis infidelibus. ibidem.
Iudæi non debent melioris eſſe conditionis, quàm Chriſtiani. ibidem.
Iudæi, vna cum Chriſtianis, comprehenduntur diſpoſitionibus,tam fauorabilibus, quam odioſis, quæ poſſunt ratione ſubiectæ materiæ, eos comprehendere. ibidem.
Iudæis rigor eſt ſeruandus, non æquitas. 98. A. 126.
Iudæi quoq; quandoq; ad vſurarum reſtitutionẽ compelluntur. 98. B. 127.
Iudæi licet hæretici non ſint, poſſunt tamen hæreticorum pœnis, ex cauſa ſubiici 98. B. 127.
Iudæis non licet impone humanas leges violare, & proximum damno afficere. 98. A. 128.
Iudæi quoq; nobis fratres,& proximi ſunt, præſertim in ſtatu Euangelii. 98. A. 128.
Iudæorum generatio peſſima, & diſperſa. 98. B. 128.
Iudæi ſubiiciuntur legibus noſtris,quatenus reſpiciunt damnum, & præiudicium proximi. ibidem.
Iudæi, quo ad pœnas temporales, etiam ab Eccleſia iudicantur. ibidem.
Interpretis probati, eſt ante interpretationem, præmittere, & continuare. num.1. A. 1.
Interpretis probati eſt procedere definiendo, argumentando, & diuidendo 51. A. 12.
Io.Pauli Lancellotti laudes 12. A. 4.
Iudex lata ſententia, functus eſt officio ſuo. 47. B. 9.
Iudicis officium latius patet, quàm legiſlatoris. 50. B. 67.
Iudicis munus eſt etiam facti qq. dirimere. 50. A. 68.
Iudicant etiam Imperatores. ibidem.
Iudicis munus eſt veritatem inueſtigare. 54. A. 73.
Iudex non debet ſuum officium ad priuatum commodum impertire, 108. A. 141. contra. 108. B. 142.
Iudex an teneatur interrogare reum ad requiſitionem partis, an habeat aliquod inſtrumentum, quo ſit vſurus. 81. A. 111. & hoc plurimum pendere à iudicis arbitrio ſtatuitur. 82. A. 112.
Iudex interrogare debet vbicũq; æquitas ſuadeat.81.B.111.
Iudicare in ciuile eſt, niſi integra ſcriptura inſpecta 85. B. 114.
Iudex an poſſit ex officio reum cogere, vt edat ex cauſa non expreſſe in iure recepta, diſtinctione declaratur 107. A. 140. & in caſu dubio diſputatur. 108. B. 140.
Iudicium eſt vox multiplex, & equiuoca. num. 2. A. 1.
Iudicium ſignificat quandoq; actum, qñq; potentiã. 2. A. 1.
Iudicium ſignificat potentiam, tam naturalem, quàm acquiſitam. ibidem.
Iudicium diſcretionem ſignificat. ibidem.
Iudicium ſignificat iuris potentiam acquiſitam, tam publicam, quàm priuatam. ibidem.
Iudicium ſignificat iuriſdictionem,& auctoritatem. ibidem
Iudicium ſignificat actionem. ibidem.
Iudicium quoddam diuinum, quoddam humanum. ibidẽ.
Iudicium diuinum, quoddam præſentis, quoddam futuri ſæculi. 3. B. 1.
Iudicium diuinum futuri ſæculi, quoddam generale, quoddam particulare. ibidem.
Iudicium diuinum præſentis ſæculi, quoddam generale, quoddam particulare. ibidem.
Iudicium diuinum præſentis ſæculi generale, quoddam magis generale, quoddam minus generale. ibidem.
Iudicium diuinum particulare, quoddam publicum, quoddam priuatum. 3. A. 2.
Iudicium humanum quoddam licitum, quoddam illicitum. 4. A. 2.
Iudicium humanum illicitum, aut temerarium, & impium, aut ſuperſtitioſum. ibidem.
Iudicium humanum permiſſum, aut fortuitum, aut rationale. 5. A. 2.
Iudicium rationale, aut pendens ab vno, aut à pluribus, 7. B. 2.
Iudicium ſignificat opinionem volontatem, & exiſtimationem, ibidem.
Iudicium ſignificat teſtamentum, & ſimile ſolemnem diſpoſitionem. ibidem.
Iudicium ſignificat quandoq; totum Iudicium, quandoq; partem, & qualitatem. ibidem.
Iudicium ſignificat iuris ordinem. ibidem.
Iudicium ſignificat ſententiam. ibidem.
Iudicium ſignificat inſtantiam. ibidem.
Iudicium ſignificat litis conteſtationem. ibidem.
Iudicium quoddã voluntarium, quoddã contentioſũ. ibid.
Iudicium contentioſum, quoddam arbitrarium, quoddam iuriſdictionale. 7. A. 3.
Iudicium vnde dictum. 8. A. 3.
Iudicium, quo iure introductum. 9. A. 3.
Iudicium, qua ratione introductum. 10. B. 3.
Iudicia tertiam partem continent adminiſtrationis Reipublicæ. ibidem.
Iudicii definitio tradita, & explicata. 12. A. 4.
Iudicium iuriſdictionale quotuplex. 14. B. 4.
Iudicium eccleſiaſticum quale, & quotuplex. 15. A. 5.
Iudicium ſeculare, quoddam criminale, quoddam ciuile 16. A. 5.
Iudicium criminale, quid. 17. A. 5.
Iudicium ciuile, quale. 18. A. 5.
Iudicium criminale, quoddam publicum, quoddam priuatum. ibidem.
Iudicium criminale publicum, quale 19. B. 5.
Iudicia criminalia priuata qualia, & quæ. 20. B. 5.
Iudicia criminalia publica, aut capitalia, aut non capitalia. 21. B. 5.
Iudicia capitalia, quæ. 22. B. 5.

I N D E X.

Iudicia publica non capitalia, quæ. ibidem.
Iudicium ciuile, quoddam habet cauſam à delicto, quoddam à contractu. 23. B. 5.
Iudicium ciuile habens cauſam à delicto, quoddam populare, quoddã priuatũ, & quod, & quale ſit vtrunq;. ibid.
Iudicium ciuile, ex negocio, & contractu quoddam nobile, quoddam mercennarium. 24. A. 6.
Iudicium ciuile mercennarium, quoddam ſimplex, quoddã mixtum, & quale vtrumq;. 25. A. 6.
Iudicium ciuile, ex contractu ſimplex, quoddam perſonale, quoddam reale. ibidem.
Iudicium ciuile perſonale, quoddam generale, quoddam particulare, & quale vtrunq;. ibidem.
Iudicium reale quoddam poſſeſſorium, quoddam petitorium, & poſſeſſorium quale. 27. B. 6.
Iudicium petitorium quale, & quotuplex. 28. B. 6.
Iudicii appellatione, nõ venit locus, vbi ius reddit̃. 85. A. 40.
Iudicium vbi cœptum eſt, ibi finiri debet. 85. B. 40.
Iudicium debet finiri coram eodem iudice, coram quo facta eſt citatio. ibidem.
Iudicii præparatoria ſunt, quæ ante litem conteſtatam fiunt. 86. A. 43.
Iudicii præparatorium eſſe non poteſt, quod nec ſui natura, nec operantis conſilio, ad iudiciũ dirigitur. 86. A. 44.
Iudicii circunſtantiæ, quinq;. 29. B. 6.
Iudicii circunſtantia rei, quæ 30. B. 6.
Iudicii circunſtantia perſonæ, multiplex. 31. B. 6.
Iudicii circunſtantia loci, quæ. 34. A. 7.
Iudicii circunſtantia temporis, quæ. 35. B. 7.
Iudicii circunſtantia modi, quæ. 36. B. 7.
Iudicium ſummarium quod, & quale. 37. B. 7.
Iudicii tres principes partes, & quæ. 38. B. 7.
Iudicium reconuentionale, quale. 40. A. 8.
Iudicium perfectionem, & effectum recipit ab executione. 45. B. 9.
Iudicii effectus, qui. 46. B. 9.
Iudicium, quibus modis finiatur. 47. B. 9.
Iudicantes de propriis, ex Ariſt. recti iudices non ſunt, cum in affectu conſtituti, nequeant diſcernere verum. 10. B. 3.
Iudiciales perſonæ, quædam acceſſoriæ, quædam eſſentiales. 31. B. 6.
Iudicandi muneris incapaces, qui. 32. A. 7.
Iudicium habet ſpeciem belli. 54. A. 74.
Iudicium reſcindens eſt præparatorium ad iudicium reſciſſorium, & reſtitutorium. 73. A. 19.
Iudicium an incipiat a citatione, vel a litis conteſtatione, 85. A. 37.
Iudicium non datur, vbi non datur petitio. 85. A. 38.
Iudicium cœptum non eſt, vbi res in iudicium deducta nõ eſt. 85. B. 38.
Iudicium non eſt cœptum, vbi non eſt acceptum. 85. B. 38. contra 85. A. 41. & B. 42.
Iudicium non poteſt dici cœptum, vbi quis liti ſe obtuliſſe dici nequit. 85. B. 38.
Iudicium eſt cœptum, vbi pœna temere litigantis eſt commiſſa. 85. B. 39.
Iuris interpreti licet vti ſermone dialectico. 84. B. 36.
Iuris interpres ignorans principia dialecticorum eſt ſine intellectu. ibid.
Iuriſdictionis præoccupatio, inducitur per citationem. 85. A. 41.
Iuriſdictio delegati, per citationem fit perpetua, ibid.
Iuriſdictionis exercitium conſideratur in ſola citatione. 85. A. 43.
Ius ciuile docentem, non decet Ciceronianũ eſſe. 66. B. 15.
Ius gentium primæuum inepte appellatur a Maranta ius naturale primæuum. 9. A. 3.
Ius ſibi dicere, & de iniuriis illatis propria auctoritate vltionem ſumere, non licet. 10. B. 3.
Iuſiurandum proprie probatio non eſt, ſed releuatio ab onere probandi. 74. B. 105.
Iuſiurandum propter calumniam, quando præſtetur. 42. B. 8.
Iuriſconſulti ſuper facto interrogati, vel q. negligunt, vel conſultores ad oratores remittunt. 50. B. 67.
Iuſiurandum, quandoque in ſupplementum probationis interponitur. 42. A. 9.
Ius, ſignificat etiam locum, in quo ius redditur. 85. B. 39.
Ius legitimum, & poſitiuum, non refert, quo modo ab initio ponatur, ſed poſtquam poſitum eſt, ita obſeruari debet, vt eſt poſitum. 54. A. 75.
Ius ſingulare, habet in contrarium ius commune. 64. A. 88.
Ius ſummum, ſumma iniuria. 116. A. 154.

L

LEctio probabilior, quę cęteris iuribus minus repugnat 85. B. 41.
Legato argento potorio, etiam quod ad præparationem bibendi comparatum eſt intelligitur legatum. 75. B. 21.
Legis diſpoſitio, dicitur comprehendere proprie omnes caſus, in quibus viget eadem ratio. 72. B. 103.
Legitimum non minus dicitur, quod eſt ex mente legis, quam quod ex verbis. 72. A. 103.
Leges vniformiter loquentes non ſunt difformiter intelligendę. 64. B. 88.
Legiſlatores quandoque proprii muneris fines egrediendo, agunt de pertinentibus ad omnes alias ingenuas artes. 50. B. 68.
Legiſlatores, etiã futuras leges poſſunt reſpicere. 104. B. 129.
Lex ſimpliciter loquens, ſimpliciter debet intelligi. 85. A. 40.
Lex quæ continet augmentum pœnæ tãmodo. 64. B. 89.
Lex vna recipit interpretationẽ ab alia. 59. A. 81. 113. B. 150
Legi interpretatę cenſetur ineſſe, quod in interpretante cõtinetur ibidem, & 104. B. 139.
Lex ambigua ad cauſarum deciſionem nequit allegari. 64. A. 91.
Lex generaliter loquẽs generaliter debet intelligi. 71. A. 98. declaratur. 71. B. 100. 89. B. 117. etiam ſi maior ratio ſit in vno quam in alio. 98 B. 125.
Lex generaliter loquens includit perſonas, etiam priuilegiatas. 85. A. 116.
Lex debet eſſe de dubitabili. 89. B. 117.
Legis pars vna, aliam declarat. ibid.
Lex quantumuis antiqua, ſemper loquitur. 104. B. 139.
Lex noua etiam a vetuſtioribus legibus interpretationem recipit. 104. B. 139.
Lex rebus, non verbis eſt impoſita. 110. A. 143.
Lex incidenter loquens, de aliqua re, potius eſt declaranda per aliam, quæ de eadem re loquatur principaliter, quam econtra. 113. B. 150.
Libelli oblatio, quando fiat. 39. A. 8.
Libelli oblatio, eſt præparatoria ad iudicium. 73. A. 19.
Liber rationum, an, & quando, & quomodo probet remiſſiue. 53. A. 72.
Libertatis datio, non niſi operantis conſilio eſt ad hæredis inſtitutionem præparatoria. 68. B. 16. 75. A. 21.
Libertatis cauſſæ, an competat priuilegium, quod fiſcus habet in materia editionis. 93. B. 121.
Lites prohibet lex, in quantum poteſt. 86. A. 44. 89. A. 47.
Litium ſumptus, & damna vnuſquiſque libenter vitat, ibid.
Lis inter patrem, & filium eſſe non poteſt. 31. A. 7.
Litigatores, legitimam non habentes perſonã, qui. 33. A. 7.
Litis conteſtatio, quid ſit, & quibus verbis fiat, 41. B. 8. 85. A. 37.
Litis conteſtatione Iudiciũ accipitur, & firmatur. 85. B. 41.
Litigatori, qui ſit Iudicium inſtituturus, quæ ſint pręcognoſcenda. 88. A. 46.
Litigatori vni, quod conceditur, non eſt alteri denegandũ. 74. A. 105.
Locupletari nemo debet cum aliena iactura. 54. A. 73.
Logica eſt inſtrumentum omnium ſcientiarum. 4. B. 54.

M

MAlefidei quoque poſſeſſor deducit, officio iudicis, impenſas vtiles, & neceſſarias extantes, ſi hęreditatis petitione conueniatur 108. B. 141.
Malus ſemel, ſemper præſumitur malus. 100. A. 131. declaratur. 100. A. 133.
Mandatum, an requiratur, vt quis obtineat, publicarum ſcriptu-

ſcripturarum editionem, vel ſufficiat intereſſe. 59. A. 78. & videas in verbo editio.
Mandatum fit quibuſcunq; verbis. 113. B. 147.
Mandatum præſumitur ex præſentia illius cuius confici un-tur rationes. 64. B. 85.
Mandatum tacitum, & præſumptum, an ſit ſatis ad obtinendam editionẽ diſtinctione declaratur, & in caſu dubio diſputatur. 64. B. 84.
Mandatũ quodlibet non parit actionẽ mandati. 113. A. 152.
Mandati actio non competit, niſi ea mandato, quod negociorum alienorum adminiſtrationem continet. ibidẽ.
Mandati actio, non extenditur vltra id quod nominatim mandatum eſt. ibidem.
Mandati actione an ideo nõ teneantur edere tabelliones, & Argentarii, quia mandatum non gratuito ſuſcipiunt, ſed ea neceſſitate officii. 114. B. 152.
Mandatum, vbi gratuitum non eſt, mandati actio non oritur. ibidem.
Mandatum duplex quoddam obligationem, quoddam admonitionem continens 117. A. 154.
Mandatum de ſcribendo, non extenditur ad editionem. 118. A. 154.
Marito conceditur, vt vxorem in rebus venereis deprehenſam impune interficiat. 82. B. 28. quod in dubium reuocat. 82. B. 31.
Materiatum non poteſt eſſe ante materiam. 85. B. 38.
Matrimonium eſt quoddam præparatorium ad prolem 67. A. 16.
Matrimonium carnale ſoluitur per ſeparationem thori nõ ſacramentale. 81. B. 25.
Matrimonium, licet non imprimat characterem in anima, imprimit ſecundum aliquos in oſſibus. 81. B. 25.
Matrimonium diſſoluitur ex ſola ſuſpicione fornicationis. 82. B. 29.
Medium verbum eſt generale, quod dicitur de omni cauſſa inſtrumentali. 8. A. 56.
Media, ab extremitatibus declarationem recipiunt. 98. A. 125. declaratur. 98. B. 127.
Menſarii qui eſſent, & qua ratione differrent ab argentariis. 34. B. 60.
Mercatorum libri, an, & quando, & quomodo fidem faciant remiſſiue. 64. B. 84.
Mercatores noſtri temporis Argẽtarijs sũt ſimiles. 64. A. 87.
Mercatores non ſunt de genere vſurariorum. 64. A. 90.
Mercatores ſcribunt rationes per accidens non ex officio, & profeſſione, quemadmodum Argentarii. 64. B. 91.
Mercatores, à publico approbari, ex ſolo mandato præſumpto tenentur edere, non alii. 66. A. 93.
Mercatores carius vendentes expectata, quam ſtatim numerata pecunia, an & quando edere teneantur ſecundum formam cle. 1. de vſur. diſtinctione declaratur, & in caſu dubio diſputatur. 102. B. 134.
Mercator carius vendens ad tempus, quam ſtatim accepto precio non ſemper eſt vſurarius. ibidem eſt tamen ſuſpectus 102. A. 135.
Mercatores noſtri temporis an, & quando edere actoribus contra regulam teneantur diſtinctione declaratur. 64. B. 84. & in caſu dubio, an ex ſolo mandato præſumpto teneantur late diſputatur. 64. A. 86.
Mercatorum curia, maxime obſeruat æquitatem. 64. B. 85.
Mercatorum conſuetudo eſt ſcribere, nobis mandantibus. 64. B. 86.
Mercatorum miniſterium publicam cauſſam habere videtur. 64. A. 87.
Metus reſpicit futurum; mali enim imminentia metus eſt. preſentis dolor. 113. A. 149.
Minor in materia editionis, an gaudeat fiſci priuilegio 93. B. 121.
Mulier an propter adulterium, hodie, quo tempore ceſſat diuortium, dote priuetur. 81. A. 24.
Mulier precibus deuicta, concedens diuturno amanti oſculum excuſatur. 82. B. 27.
Mulier in cauſſa dotis, an habeat priuilegium, quod habet fiſcus in materia editionis. 93. B. 12.
Mutatio motum, & vitæ improbe, non præſumitur niſi vna cum ceſſatione à malo concurrat triennalis ſpacii teſtimonium. 101. A. 134.

N

NAtura in artificialibus eſt ordinatio primæuæ inſtitutionis. 68. A. 16.
Natura rerum non accidentia inſpiciuntur in rebus diiudicandis. 86. A. 44.
Nauigatio eſt antecedens ad naufragium non præparatorium, vt inepte dixit Bolognet. 66. B. 15.
Nauigatio eſt præparatoria, vel ad bellum, vel ad mercaturam, vel ad peregrinationem. 66. A. 16.
Nautæ caupones ſtabularii an edere teneantur ſecundum formam clem. primæ, de vſur. 103. B. 136.
Nautæ caupones, & ſtabularii ex neceſſitate officii hoſpites recipiunt. 114. B. 152. ita vt non poſſint iter agentes repellere. ibidem.
Neceſſitas duplex, quædam præciſa, quædam cauſatiua. 115. B. 153.
Neceſſitas cauſatiua poteſt conſiderari in omni contractu. ibidem.
Negatiua ex diſpoſitione affirmatio non reſultat. 89. A. 117. ibidem quando procedat.
Nihil petenti nihil impertitur. 108. B. 142.
Nominis & appellationis q. negligenda. 110. A. 143.
Nomina teſtium an parti ſint edẽda diſputatur. 79. A. 110. & diſtinctio adhibetur. 80. A. 111.
Nomine noſtro fieri intelligitur, quod noſtra ſit contemplatione. 64. B. 85.
Nomen criminoſum durat etiam poſt criminis emendationem. 100. A. 130.
Non entium nullæ ſunt partes. 85. B. 44.
Notarii videas in verbo tabelliones.
Nullum eſt, quod imperfectum eſt. 59. A. 80.

O

OBligatio duplex quædam hominis quædam legis. 113. A. 151.
Obligatio oritur ex æquitate, & ex legis præcepto. ibid.
Obligatio in gratiam actionis quaſi quoddam præparatorium comparata. 67. A 16. & 73. A. 19.
Obligatus eſt quilibet, qui non poteſt ſe exceptione tueri. 113. A. 151.
Odium, & amor quo ſcriptores proſequimur duæ ſunt potiſſimum noſtræ ignorationis cauſſæ. 71. A. 99.
Officium Iudicis ſignificatur vbi verba ad iudicem referuntur. 113. B. 148.
Officium Iudicis ſuper æquitate fundatur. 68. A. 94. 68. A. 95
Officio iudicis, quod petitur regulatur æquitate. ibidem.
Officium ſuum nemini debet eſſe damnoſum. 71. A. 100.
Officium iudicis ad priuatum commodum non mouetur, 108. A. 141. contra 108. B. 142.
Officium iudicis, quid ſit. 109. A. 143.
Officium iudicis quotuplex. 110. A. 143.
Officium Iudicis nobile, & mercenarium rectius dicitur ordinarium, & extraordinarium. ibidem.
Officium iudicis nobile quale ſit. 110. A. 143.
Officium Iudicis mercenarium ſeu ordinarium, quid & quale. 110. B. 143.
Officio Iudicis nobili iudex nunquam defungitur. ibidem.
Officium Iudicis, & actio nihil cõmune habent, illud enim eſt munus iudicantis hoc priuatum ius partis. ibidem.
Officium Iudicis, hac fuſiore vocabulo actionis appellationem recipit. ibidem.
Officium iudicis non ſupponit obligationem. 113. A. 147.
Officium iudicis nobile ſupponit aliquam obligationem. 113. A. 151.
Onus affectatum non eſt onus. 71. B. 101.
Oppoſitum idem operatur in oppoſito quod propoſitum in propoſito. 89. A. 116.
Optionis rei legatæ controuerſia ſorte dirimitur. 6. B. 1.
Ordo Iudicii explicatur. 39. A. 8.
Ordo rerum tractandarum poteſt eſſe varius diuerſis reſpectibus.

ctibus. 72. B. 18.
Oratio vniuerſalis ſi reddatur falſa in vno, redditur falſa in omnibus 83. B. 34.
Originis rei cuiuſque tractatio eſt præparatoria ad tractationem rei cuius eſt origo 83. A. 35.
Oſculum cum ſit actus indifferens non niſi operantis conſilio poteſt dici præparatorium ad adulterium 68. B. 16. 73. B. 19.
Oſculum ſecundum ſuam ſpeciẽ eſt actus indifferẽs. 82. B. 26.
Oſculum ſuauium, & baſium qua ratione differant. 82. B. 26.
Oſculum an, & quando ſit cauſa amiſſionis dotis diligenti diſtinctione declaratur 82. A. & B. 27.
Oſculans honeſtã mulierẽ vi, qua pœna puniatur. 82. A. 27.
Oſculum inducit præſumptionem adulterij committendi non commiſſi 82. A. 27.
Oſculum eſt actus adulterio proximus 82. B. 28. A. 29.
Oſcula vim habent ex quinque partibus venerei nectaris 82. A. 29.
Oſcula impudica ſunt interdicta, & pro eis extraordinaria pœna eſt impoſita. 82. A. 29.

P

PAr in parem non habet imperium. 89. A. 116.
Pars nõ poteſt eſſe eiuſdẽ rei præparatorium. 85. A. 41.
Pater poteſt impune occidere filiam in fragranti crimine adulterij repertam. 82. A. 32.
Peccatum non remittitur niſi reſtituatur ablatũ. 100. B. 129.
Periurio infortoferi non ſemper ratio habetur. 55. B. 75.
Periurus emendatus amplius non repellitur à ferendo teſtimonio. 100. B. 131.
Perſecutio, & actio quibus nominibus differãt. 112. A. 144.
Perſecutio proprie actio non eſt. 110. A. 143. licet actionis verbo contineatur. ibidem.
Perſecutio locum habet ex bono, & æquo non ex certa cauſſa. ibidem.
Perſecutio ſupponit debitum. 113. A. 152.
Perſonarum acceptio non eſt habenda. 74. A. 105.
Perſonæ in iudicio quædam acceſſoriæ, quædam principales, & eſſentiales. 31. B. 6.
Pertinere ad nos dicitur reſ illo vbi quis eam tractauerit nobis mandantibus 59. A. 79.
Petitio non datur ante litem conteſtatam. 85. A. 38.
Petitio qua imploratur officium iudicis eſt perſecutio, quæ fuſe poteſt dici actio. 110. B. 143.
Piſiſtrati Athenienſium tyrãni indulgentia in eum qui filiã ipſius virginem publice deoſculatus eſt. 82. A. 27.
Plus cui conceditur, conceditur etiam quod eſt minus 82. B. 28.
Pœnalis diſpoſitio duplicem pœnam imponens nõ niſi eos comprehendit in quibus vtraque pœna locum habere poteſt. 98. A. 114. limitatur. 98. B. 116.
Pœnali diſpoſitione non comprehenditur, quę facit actum lege permittente. 98 A. 115.
Pœna non ceſſat, vbi in crimínoſo, ceſſatio à crimine turpis macula omnino nõ aboletur. 100. B. 130. declaratur. 100. B. 131.
Pœna impoſita pro vſuris facta vſurarum reſtitutione ceſſat. 100. B. 131.
Pœnitentia vero potius præſumenda eſt in vſurario emendato per reſtitutionem, quam in periuro emendato per ſolam confeſſionem, & abſolutionem. 100. A. 132.
Pœnæ quædã ſunt tranſeuntes, quædã duraturæ. 100. B. 132.
Pœnæ ſunt molliendæ non exaſperandæ. 108. B. 141.
Pœna ordinaria poteſt ex cauſſa à iudice augeri. 108. B. 141.
Pœna non poteſt peti ante delictum. 113. B. 149.
Pollicitatio ſine cauſſa non valet, quæ tamen cœpit facere cogitur pollicitationem implere. 71. A. 98.
Poſitiones producens videtur confiteri vera eſſe, quæ in illis continentur. 56. B. 75.
Poſitionibus tam actor quam reus aſtringitur. 55. B. 76.
Poſitiones in actis poſitæ quamquã erroneæ reuocari non poſſunt. 56. B. 76.
Poſtulo verbum ad officium iudicis ſolet referri. 115. B. 148.
Præceptores nec temere reprehendere debemus, nec in eorum verba iurare, ſed eos ſequi, vel eorundem errata modeſte excuſare. 71. A. 99.
Præmittere quid ſit. 83. A. 34.
Præmittere verbum tam ad res refertur quam ad perſonas, & tam in agendo quam in dicendo. ibidem.
Præparatorium vox latina non eſt ſed magiſtralis. 66. B. 15.
Præparatorium vnde dictum eſt, quid ſit ibidem.
Præparatorium multiplex. 67. A. 16.
Præparatoria directa ad principale, & ſui naturæ, & operantis conſilio qualia, & quæ ibidem.
Præparatoria directa ad ſuum principale non natura, ſed operantis conſilio quæ. 68. B. 16.
Præparatorium refertur ad principale in cuius gratiam eſt. ibidem.
Præparatorium differt ab antecedenti, vt ſpecies à genere ibidem.
A Præparatoriis an inferatur ad principale diſputatur. 73. B. 18.
A Præparatoriis an, & quando inferatur ad principale diſtinctione declaratur. 74. B. 19.
Præparatoria an ſint neceſſario præmittenda late diſputatur. 83. A. 34.
Præparatorium ancillatur, & ſeruit principali. 83. A. 35.
Præparatoria ſemper, vel tempore, vel natura præcedunt principale. 74. B. 19. 83. B. 35.
Præparatoria an, & quando ſint præmittenda diſtinctione declaratur. 84. B. 35.
Præparatoria quędã in offendo quędã in cognoſcẽdo ibidẽ.
Præparatorium eſt præambulum, & diſtinctum à re cuius eſt præparatorium non pars illi. 85. B. 39.
Præparatorium cognitionis duplex, quoddam theoricum quoddam practicum. 87. B. 45.
Præſcriptio interrumpitur per citationem. 85. A. 41.
Præſes quæſtionibus non tenetur reſpondere. 50. B. 67.
Prætor habeat ante oculos æquitatem. 116. A. 154.
Principale reſpectu præparatorii quid ſit. 69. A. 17.
Principale etiam ad acceſſorium refertur ibidem.
Principale, & conſequens differunt ibidem.
A Principali an inferatur ad præparatorium diſputatur. 75. B. 20.
A Principali an, & quando inferatur ad præparatorium diſtinctione declaratur. 76. B. 21.
A Principali an inferatur ad acceſſoriũ diſputatur. 79. B. 23.
Principale poteſt ſubſiſtere ſine acceſſorio. 79. A. 23.
Principale trahit ad ſe acceſſorium. 79. B. 23.
A Principali an, & quando inferatur ad acceſſorium diſtinctione declaratur. 80. B. 25.
Principali conceſſo videntur etiã cõceſſa acceſſoria ibidẽ.
Principale eſt dignius præparatorio. 81. A. 35.
Princeps cẽſet habere oĩa iura in ſcrinio pectoris. 51. B. 70.
Principium cuiuſcunque rei præcedit perfectionem rei cuius eſt principium. 85. B. 42.
Principium rei poteſt dari ante materiam circa quam, non ante materiam ex qua. 85. A. 42.
Principium actionis plerumque finis cognitionis, & econtra. 84. A. 36.
Principium quibus modis vſurpetur. 85. A. 37.
Principium eſt potiſſima pars. 85. B. 37. 85. B. 39.
Principium rei inchoatæ, & rei perfectæ ſemper eſt idem. 85. A. 41.
Principium nullum eſt res cuius eſt principium. 85. B. 41.
Priora tempore, vel natura præcedunt etiam tractatione. 83. B. 35. declaratur. 84. B. 36.
Prioritas quædam naturæ, quædam temporis. 74. A. 19.
Priuatio præſupponit habitum. 74. A. 106.
Priuationis pœna non habet locum niſi in caſibus in iure expreſſis. 82. B. 30.
Priuilegia non ſunt multiplicanda. 46. B. 63.
Priuilegium non eſt, quod fluit ex regula iuris communis 89. B. 118.
Priuilegio cenſetur renũciare is, qui cum ſit immunis, onus ſponte ſuſcipit. 71. B. 98. contra. 71. B. 99.
Priuilegia non extenduntur de perſona ad perſonam, niſi iure

iure expreſſo cautum ſit. 93. A. 122.
Priuilegiatus non vtitur priuilegio aduerſus priuilegiatum, 89. A. 116. declaratur. 89. B. 118.
Priuilegium ſpeciale derogat generali. 89. B. 118.
Priuilegia ſunt interpretanda, vt minùs lędant ius commune quam fieri poſſit. 92. B. 120.
Probare an, & quando poſſit quis ſe non ſcribere inſtrumentum ſolo iureiurando. 71. B. 107.
Probationes ante litem conteſtatam non fiunt. 61. A. 14.
Probandi onus incumbit actori. 54. A. 74.
Probatio vbi requiritur in dubio intelligitur de legitima. 74. B. 105.
Probationis effectu & carentia iuris æquiparantur. 59. A. 80.
Probandi facultatem perire permitti non debet. 68. B. 94. nec debet coangustari. 81. B. 141.
Procurator datus ad petendam rem mobilem intelligitur etiam datus ad agendũ actione ad exhibendũ. 75. A. 21.
Procurator datus ad petendum legatum intelligitur etiam datus ad agẽdũ interdicto de tabulis exhibẽdis. 75. A. 21.
Procurator repreſentat dominum. 103. B. 138.
Productio ſcripturarum, & inſtrumentorum in iudicio duplex quædam verbalis quædam realis. 78. B. 109.
Prœmium declarat cauſam finalem diſpoſitionis. 85. A. 112. 98. A. 128.
Prolegomena ſunt preparatoria ad rei cuiuſcunque tractationem. 83. A. 35.
Promiſſio de non petendo eſt diuerſa à promiſſione de iudicio non inſtituendo. 85. B. 41.
Propoſitũ in mente retentum nihil operatur. 116. B. 153.
Proteſtatio in hiaque pendent à iudicis poteſtate nihil operatur. 85. B. 114.
Proteſtans ſe producere inſtrumentum in parte, & partibus & cætera an teneatur integrum edere. 85. B. 113.
Proxime accingendus habetur pro accincto. 83. A. 113.
Publicani nautæ, & caupones an teneantur edere contra regulam ex diſpoſitione clem. 1. de iure. 102. B. 136.
Publicani, Nautæ caupones, & ſtabularii vſurariis ſimiles non ſunt. 103. B. 138. illorum enim officium approbatum eſt horum autem reprobatum; & deteſtatum ibidẽ.
Publicatio proceſſus quando fiat. 42. A. 9.
Punire vna eſt ex virtutibus legis. 50. A. 68.
Pupilli ſine tutore legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habent. 33. A. 7.
Purgationis vulgaris Iudicium multiplex reprobatum numero. 4. A. 2.

Q.

QValitas improba ex crimine ſemel contracta remanet, etia poſt emendationem criminis. 100. A. 130. declaratur. 100. B. 131.
Qualitas ſemel aſſumpta præſumitur retenta. 71. B. 98. declaratur. 72. A. 101.
Qualitas, ob quam quis aliquid petit ab aliquo eſt à petitore ante omnia probanda. 100. A. 133.
Quæſtio facti ad legiſlatorem non pertinet. 48. A. 64.
Quæſtio pluribus modis vſurpatur, & quibus. 48. B. 64.
Quæſtio quatenus ſignificat actum quærendi, & dubitandi, quid ſit. ibidem.
Quæſtio iuris quomodo differat à quæſtione facti ibidem.
Quæſtio iuris pertinet ad I. C. & legiſlatores. 48. A. 65.
Quæſtio facti an ad I. C. & legiſlatores pertineat late diſputatur. 50. B. 66.
Quæſtio facti duplex. ibidem.
Quæſtionibus facti paſſim reperitur reſponſum à legiſlatoribus. 50. A. 67.
Quæſtionem facti, vel negligunt I. C. vel ad oratores conſultores remittunt. 50. B. 67.
Quæſtio iuris variatur ex facti varietate. 50. A. 68.
Quæſtionibus facti reſpondendo ex benignitate, vt ſæpe faciunt legiſlatores, proprii muneris limites egrediuntur ibidem.

R

RAtificari à nobis poteſt, quod nomine noſtro factum eſt. 64. B. 85.
Rationes ſcribere in contractibus adminiſtrationem continentibus eſt pars adminiſtrationis. 118. A. 154.
Ratio debet eſſe generalior dicto. 113. B. 148.
Ratio eadem non poteſt diuerſas, & contrarias inducere diſpoſitiones. 114. B. 152.
Ratio reſtringit diſpoſitionem quantumuis generalem. 98. B. 124.
Ratio eſt mens legis. 64. B. 90. nec minus dicitur ex lege, quod eſt ex ratione legis, & ex mente, quam quod ex verbis legis. 72. A. 103.
Ratio generalior dicto, extendit legem ad omnes caſus in quibus ratio illa generalis viget. 64. A. 87.
Ratio in dubio præſumitur impulſiua non finalis. 64. B. 91.
Ratio eſt fundamentum intellectus à qua pendet diſputationis virtus. 68. B. 94.
Rationum codex integer iudici eſt exhibendus. 86. A. 115.
Rationes priuatæ probant contra nos non autem pro nobis. 87. A. 145.
Ratione vna ex duabus ceſſantibus non ceſſat diſpoſitio. 59. A. 79. declaratur. 59 B. 81.
Ratio non poteſt omnium reddi, quæ à maioribus noſtris tradita ſunt. 88. A. 47. 54. A. 75.
Rationes quædam ſunt publicam cauſſam habentes, quædam omnino priuatæ. 16. A. 57.
Rationum editio fit cum die, & conſule 62. A. 14.
Ratio à capite edi debet nu. 62. B. 14.
Rationes, quid ſint. 16. A. 57.
Rationes priuatæ faciunt fidem ſaltem contra ſcribentem. 51. B. 68.
Rationum appellatione non veniunt inſtrumenta. 51. A. 70.
Rationes publicæ vincunt priuatas, & dignitate, & fide 52. A. 71.
Rationes argentariorum ſunt communes. 54. B. 71.
Ratio vbi eadem ibi eadẽ iuris diſpoſitio. 54. B. 73. 72. B. 103.
Ratio eſt diuerſorum caſuum ad eundem finem tendentiũ coniunctio. 54. B. 73.
Ratio probabilis, & moralis non præualet legiſlatoris auctoritati. 54. A. 75.
Reconciliatio vbi ſecuta eſt ceſſat pœna amiſſionis dotis ob adulterium. 81. B. 26.
Regulam pro ſe qui habet rem certam habere dicitur. 108. A. 141.
Regulæ ſtandum eſt quandiu limitata non reperitur 61. A. 84. 89. B. 119 itavt comprehendat etiam caſus priuilegiatos. 93. A. 122.
Rei plures promittendi habent ſe ad inuicem tanquam connexa non tanquam acceſſorium, & principale. 70. B. 17.
Relatiuorum eadem eſt iuris diſpoſitio. 74. A. 105.
Relatiua ſunt ſimul natura, & intellectu. 69. A. 19. 78. B. 22. & de vno ad aliud infertur. 77. B. 22.
Repudiatio hæreditatis ex teſtamento non niſi operantis conſilio poteſt dici præparatoria ad legitimam ſucceſſionem. 68. B. 16.
Res iudicata quando dicatur. 45. B. 6.
Reſponſionis qualitas interrogationis qualitatem demonſtrat. 49. B. 65.
Reſtitutio omnium rerum difficillima. 100. A. 132.
Reſtitutio, & cautio de reſtituendo in materia vſurarum æquiparantur. 101. B. 133.
Reſtitutio in integrũ petitur per officiũ iudicis. 110. B. 143.
Reus an teneat adiuuare actorem ad intentionem illius fundandam controuertitur. 54. B 72.
Reus cogitur poſitionibus actoris reſpondere. 54. B. 73.
Reus cur potius edere vocem quam ſcripturam ad fundandam actionis intentionem cogatur diſcutitur. 55. A. 75. & num. 56 B. 75. noua ratio affertur.
Reus eſt fauorabilior quam actor. 54. A. 74.
Reum culpabilem præſtat abſoluere quam Innocentem cõdemnare. 54. B. 74.
Reus cautius poteſt poſitionibus reſpondere quam ſcripturas contra ſe edere. 56. A. 76.
Reus poteſt aliquam ex poſitionibus acceptare, & aliam, ab ea ſeparatam refutare. 56. B. 76.

Reus

Reus cogitur edere actori ad intentionem illius coadiuuādam 60. B. 82.
Reus eſt fauorabilior actore. 89. B. 115.
Reus an cogatur edere actori contra regulam officio iudicis ex cauſſa iure expreſſo non recepta declaratur diſtinctione. 107. A. 140. & in caſu dubio diſputatur, 108. B. 140.

S

SAcramenta ſunt inſtrumenta gratiæ 2. B. 53.
Sacramenta ſunt inuiſibilis gratiæ viſibiles formæ ibidem.
Sceuola I. C. proprie artis fines numquam egrediebatur, & ideo ad facti quæſt. non reſpondebat 50. B. 68.
Scriptura priuata probat ſaltem cōtra ſcribentem 51. B. 68.
Scriptura publica proprijs ſumptibus redempta priuata dicitur 51. B. 69.
Scriptura confecta non mandante parte vel abſente, & coſentiente fidem non facit. 59. A. 80.
Semel malus ſemper preſumitur malus in eodem genere mali 100. A. 131. declaratur 100. A. 133.
Sententia lata abſque cauſſæ cognitione eſt ipſo iure nulla 38. B. 7.
Sententia definitione quid ſit 44. B. 9.
Sententiæ eſt antecedens ad appellationem non præparatorium quicquid dixerit Bologni. 66. A. 16.
Sequentia, ad præcedentia, non ſunt referenda, in natura latiſſime interpretanda, vbi ex tali relatione induceretur reſtrictio 98. B. 127.
Serui non niſi in quibuſdam cauſſis eſſe poſſunt in iudicio. 33. A. 7.
Similium eadem eſt iuris diſpoſitio. 59. B. 79.
Simile non eſt idem. 13. B. 4.
Si mō, particula eſt vel conditionalis, vel taxatiua. 59. A. 79.
Singula quæ non proſunt vnita iuuant. 56. A. 77.
Sol in gratiam diei quaſi quoddam præperatorium comparatur. 67. A. 16. 73. A. 13.
Sorte debita ſimpliciter accepta, vſuræ, quæ ſunt acceſſoriæ intelliguntur remiſſæ. 113. B. 151.
Sorte dirimitur in iudiciis mixtis controuerſia, quis ſit actor, quis reus, vbi ambo eodem tempore ad iudicem prouocauerint. 6. A. 2.
Sorte dirimitur controuerſia diſſentientium in optione rei legatæ. 6. b. 2.
Specialitatis allegatio ſine ratione eſt refugium miſerorum. 83. B. 34.
Specialia derogant generalibus 89. B. 118.
Sponſalia ſunt præparatoria ad Matrimonium 67. A. 16. & 73. B. 18. 83. A. 35.
Statua Mitii ad necem interfectoris eiuſdem Mitii facit antecedens, non præparatorium 68. B. 16.
Statuæ finis eſt honor, & immortalitas eius cui erigitur 68. B. 16.
Statutum de mercatore mentionem faciens vſurarium non compræhendit. 64. A. 90.
Stipulationis partes ſunt quantitas promiſſa, locus dies ſolutioni aſcriptus, & conditio. 62. B. 14.
Stipulatio amplius non peti per ſolam citationem nō committitur. 85. B. 41.
Subiectum duplex quoddam principale quoddam adequatum 86. B. 44.
Subrogatum ſapit naturam eius in cuius locum ſubrogatur 81. A. 26.
Succeſſoribus nocet culpa anteceſſorum 108. A 142.
Succeſſor quilibet, & particularis in re in qua ſuccedit anteceſſorem repreſentat 59. A. 81.
Superfluitas non eſt admittenda 94. B. 122.
Superfluitas potius, quam contrarietas in iure toleranda 51, A. 69.
Syngrapha, & chirographum ſunt voces generales, & quid ſignificent. 20. B. 57.

T

TAbelliones non tenentur edere niſi ſcripturas, quas ſcripſerint rogati 59 B. 79.
Tabelliones ſunt ſimiles argentariis ibidem.
Tabellio de clauſulis conſuetis rogatus preſumitur 64. A. 92.
Tabelliones an cogantur edere iure actionis vel per officiū Iudicis 113. B. 145.
Tabelliones nō rogati vel non ſcribunt vel eorum ſcripturę publicam fidem non faciunt.
Tabelliones ex neceſſitate officii ſcribere coguntur 114. A. 153.
Taciti, & expreſſi par eſt virtus. 64. B. 86. declaratur 64. A. 92.
Tale quod eſt ſemel ſemper præſumitur tale 71. B. 98. declaratur 71. A. 101.
Tenetur verbum obligationem ſignificat 113. B. 146.
Teſtium nomina an parti ſint edenda diſputatur 79. A. 110. & an, & quando ſint edenda diſtinctione declaratur. 80. A. 111.
Teſtes, & inſtrumenta in litibus exercendis æquiparantur ibidem declaratur 79. B. 110.
Teſtes ne ſubornentur cautela eſt ibidem.
Teſtes ſunt partes inſtrumenti ſolemnis 80. A. 111.
Thori ſeparatio dirimit, & ſoluit matrimonium carnale non ſacramentale 81. B. 25.
Thori ſeparatio vel eſt verum diuortium vel in illius locū ſubrogatum 8. A. 26.
Titulus de edendo cur poſitus in. C. ante tit. de in ius vocando 88. B. 46.
Totum pro parte ponitur per figuram ſynecdoche 85. A. 42.
Totum integrale vel eſſentiale non prædicatur de ſuis partibus 85. A. 42.
Totum conficitur, & perficitur ex omnibus ſuis partibus 85. B. 114.
Tractatus inſcribuntur non modo a ſubiecto adæquato ſed etiam a ſubiecto principali 86. B. 44.
Tutela neque ab initio eſt voluntaria 114. B. 153.
Tutelas adminiſtrari intereſt reipublicæ 71. B. 99.
Tutelæ voluntariæ munera priuilegiis nihil derogant 71. B. 99.
Tutela eſt munus publicum ibidem.

V

VAſallus turpiter ludens cum vxore Domini amittit feudum 81. A 28.
Verba ſunt notæ eorum quæ ſunt in mente. 51. A. 70.
Verba in dubio debent intelligi in potentiori ſignificatu 52. A. 71. & quomodo intelligatur 52. A. 71.
Verba intelliguntur ſecundum ſubiectam materiā. 52. A. 71
Verba intelliguntur ſecūdum perſonæ qualitatem ibidem.
Verba cui non conueniunt nec poteſt diſpoſitio conuenire 98. B. 124.
Verba ſunt intelligenda cum effectu 101. B. 132.
Verborum proprietas attendenda 113. A. 147.
Verba ad Iudicem relata officium iudicis ſignificant 113. B. 148.
Verborum proprietas ſumitur ea definitione 113. B. 151.
Vxor non priuatur dote niſi in caſibus expreſſis in auth. vt liceat matri, & auiæ. 82. B. 30.
Vendens carius ad tempus, quam ſtatim accepto precio, an, & quando ſit fœnerator, ita vt intelligatur comprehenſus diſpoſitione clem. 1. de vſur. 102. B. 134.
Verum non diſcernunt in affectu conſtituti. 10. B. 3.
Veritatis occultatio non eſt permittenda 54 B. 72. quia immo ſcandalum potius tollerandum 54. A. 73.
Veritas eius quod multipliciter intelligitur ignoratur. 64. A. 91.
Veritas pluris æſtimanda, quam opinio fratris vel alterius coniunctæ perſonæ. 71. A. 99.
Veritatem qui negligunt vt riualis improbent ſententiam ſunt damnandi ibidem.
Vitæ, & morum improborum mutatio non præſumitur ex actibus contrariis niſi labatur triennium. 101. A. 134.
Voluntarium non dicitur id ad quod poteſt aliquis compelli. 114. B. 152.
Voluntarii actus non obligant vltra limitatam voluntatem. 71. A. 99.
Voluntas coacta voluntas eſt. 114. B. 153.

Voluntas pro ratione eſt in his quæ ſunt poſitiui iuris numero. 48. A. 10.
Vſurariam prauitatem peccatum non eſſe affirmantes, vt hæretici puniuntur. 103. A. 139.
Vſurarius non eſt actum faciens communi omnium iudicio licitum, licet talis non ſit, ſed vſurariam ſapiat prauitatem. 102. B. 135.
Vſura non habet locum in depoſito. 104. B. 139. ſed in mutuo vero vel appellato ibidem.
Vſuræ amplius nõ dbẽtur ſorte ſimpliciter ſoluta. 113. B. 151.
Vſurarii ſpecialiter contra regulam actori edere coguntur. 64. A. 88. hoc an verum ſit diſputatur. 97. B. 123.
Vſurariam prauitatem qui deſierunt exercere an comprehendantur diſpoſitione clem. 1. de vſur. vt edere contra regulam cogantur. 100. A. 129.
Vſurarius adhuc nomine eſt, & effectu, qui vſuras improbe receptas non reſtituit, licet vſuras exercere deſierit. 110. B. 129.
Vſurarius etiam poſt ſecutam emendationem ex reſtitutione vſurarius dicitur. 100. A. 130.
Vſurarius etiam emendatus eſt ſuſpectus. 100. A. 131.
Vſurarius manifeſtus communione altaris, & eccleſiaſtica ſepultura, eſt priuandus donec reddat, quod tam praue accepit. 100. B. 131.
Vſurarius emendatus non repreſentat ſe ipſum quatenus erat vſuraria labe infectus. 100. A. 131.
Vſurarius an, & quando edere teneatur contra regulam ex diſpoſitione clem. 1. de vſuris diſtinctione adhibita plene declaratur. 101. B. 133.
Vſusfructus eſt in corpore tanquam accidens in ſubiecto. 70. B. 17.
Vſus loquendi communis præfertur proprietati. 51. B. 69. quomodo hoc intelligatur. 51. B. 7.
Vſus ſcripturarum an ſit ſufficiens cauſſa, ob quã reus edat actori contra regulam, diſputatur. 78. A. 109.
Vſurum qui ſe profitetur iureiurando, hoc, vel illo inſtrumento non præcludit ſibi viam vtendi aliis, de quibus cũ iuraret non cogitauit. 83. A. 112.
Vſus ſcripturarum an ſit in cauſſa, vt reus edat ante litem conteſtatam vel poſtea. 83. A. 112. diſtinguitur. 84. B. 113.
Vſus inſtrumentorum futurus, non præſens, eſt cauſſa editionis. 83. A. 113.
Vſus pendet à ſola voluntate vti volentis. 85. A. 114. declaratur. 85. B. 114.
Vxor ita viro ſubiecta eſt, vt videatur eius ſerua poſſe appellari. 82. A. 28.
Vxor magis aſtricta eſt obſeruare honeſtatem viro, quàm vaſallus Domino. 82. A. 28.
Vxor non ſolum virginitatem, ſed etiam oſcula ſincera ad virum debet perferre. 82. B. 29.
Vxorem verum deoſculari filia præſente Cato non permittebat. 82. B. 29.

F I N I S.

1 CONSVETVDINE receptum eſt, apud omnes probatos Iuris interpretes, vt Rubricam aliquam interpretaturi, conſtituant primùm, in modum præuiæ cuiuſdã inſpectionis, nonnullas animaduerſiones ad intelligẽtiã principiorũ; de inde verò paucis oſtendant, quo ordine, & qua rõne, pars iuris explicãda, cũ præcedentibus connectatur: Illud enim præcipit Caius I.C. in l. 1. ff. de orig. iur. hoc aũt Hermogen. in l. 2. ff. de ſta. homi. hãc igitur eãdem mæthodũ obſeruaturus, in huiuſce Rub. nrǣ de eden. interpretõne, pro explicatione primæ partis, nouẽ quæſtiones de Iudicio, in cuius partibus editio ipſa locũ hẽt. tractabo, inueſtigando videlicet.

Quibus modis Iudicium vſurpetur.
Vnde dictum ſit.
Quo iure introductum.
Qua ratione.
Quid ſit.
Quotuplex.
Quæ requirantur, vt illi ſit locus.
Quos operetur effectus.
Quomodo finiatur.

Deinde verò ꝓpius accedẽdo ad materiã, totidẽ ẽt de editione q̃ſtiones explicabo.

2 Quod attinet igitur ad primam quæſtionem, reſpondeo, Iudicium vocem eſſe multiplicem, & æquiuocam, cuius varias recenſent acceptiones DD. omnes, tã antiqui, quàm recentiores ad Rubr. inf. ff. & extra de Iudic. & vſque ad tresdecim ſignificationes enumerat Maran. in ſuo tracta. De ordin. Iudic. in prima parte, quæ tamen omnes, & aliæ, ſi quæ ſunt, redigi commode poſſunt ad hanc mæthodum, vt Iudicium ſignificet quandoq; potentiam, quandoq; actum, ſi potentiam, aut ingenitam, & naturalem, aut aduentitiam, acquiſitam, & tributam à iure. Primo modo ſignificat naturalem iudicãdi, & exiſtimandi potentiam rationalem, quod noſtri animi iudicium, vel diſcretionem appellãt, quæ reperitur in maioribus & ſanæ mentis, & hoc modo accipitur in l. cũ prætor, §. non aũt, ff. de iudic. & in §. præterea, vbi glo. Inſt. quib. non eſt permiſſ. fac. teſta. Secundo autem modo bifariam poteſt ſignificare habitum, & facultatem tributam à iure, vel tanquam perſonæ publicæ ſcilicet, vel tanquam priuatæ. Primo modo ſignificat iurisdictionem, vt in l. 2. §. vlti. vbi gloſſ. ff. de iudi. & auctoritatem, vt in can. nulla 62. diſtinct. Secundo autem modo ſignificat actionem, vt in §. ſi familiæ, Inſt. de off. iud. in l. 1. ff. com. diuid. in l. hæredes, §. item ſi plures. ff. fam. erciſ. in l. 1. in prin. ff. de dolo, cũ ſimil. Vbi verò ſignificat actũ, vel ſignificat Iudicium diuinum, vel humanum, vt colligitur ex §. ſi miles ruſticum. De pace tenen. & eius violat. in v
3 ſib. feud. & ex can. ſi omnia 6. quæſt. 1. Illud autem iudicium, quod ad Deum refertur, duplex eſt, quoddam futuri ſeculi, quoddam præſentis ſeculi; & alterius ſeculi Iudicium rurſus duplex eſt, quoddam generale, quoddam particulare; generale illud eſt, quod in fine, & conſumatione ſeculi futurum eſt, de quo loquitur Math. c. 25. & Diuus Thomas 4. ſent. diſtinct. 47. q. 1. art. 1. Particulare autem illud, quod cuiuſq; fit, cum moritur, de quo loquitur diuus Paulus 1. ad Corinth. c. 11. dum dicit [qui manducat, & bibit indigne; iudicium ſibi mãducat, & bibit] & de hoc agit Dyon. Cartuſ. in libr. De quatuor nouiſs. Præſentis verò ſeculi diuinum Iudicium, pariter duplex eſt, quoddam generale, quoddam particulare, & generale rurſus duplex, quoddam magis generale, quoddam minus generale. Magis generale fuit illud, quod exercuit Deus in diluuio vniuerſali, de quo in Geneſ. cap. 8. minus generale, veluti illud, qđ cecidit ſuper improbam Ciuitatem Sodomorum, de quo in Geneſ. cap. 19. & illud quod cecidit ſuper Core, Dathan Abiron, quos ſeditionem mouẽtes aduerſus Moyſen, terra dirupta ſub pedib. eorum, viuos abſorbuit, & alios, quos incendium conſumpſit; vt habetur in lib. numeri, cap. 16. Particulare quoque, Dei Iudi-

cium,in hoc ſeculo,duplex eſt; quoddam
publicum, quoddam priuatum,& occul-
tum; Publicum veluti illud, quod cecidit
ſuper Nabal, de quo lib. 1. Regum c. 25.
& illud, quod exercuit Deus in punitione
Oſiæ Regis Iudæ, cui, cum vellet Sacer-
dotis miniſterium,& officium vſurpare,
ſtatim orta eſt lepra in fronte eius coram
Sacerdotibus in domo Domini, vt ha-
betur 2. Paralipom. cap. 26. Priuatum
autem, & occultum exercet quotidie no-
biſcum Dominus, priuatim percutiendo
nos anguſtijs, laboribus, infirmitatibus,
& tribulationibus, & de hoc forte loque-
batur Diuus Paulus 1. ad Corinth. eod.
c. 11. quando dicebat[ſi nos ipſos iudica-
remus,nō vtiq; iudicaremur;dum iudica-
mur autem, corripimur à Domino] & eſt
etiam text. in can. in actione, & in can.
iudicet ſeipſum. de pœnit. diſtin. 1. Iudi-
cium autem humanum, aut eſt illicitum,
4 aut licitum. Primi generis eſt aut teme
rarium,& impium,veluti illud,quod fie-
bat per purgationem vulgarem; videlicet
per aquā bullientem, & frigidam, p ferrū
candens, per duellum,& per ſimilia, quæ
penitus ſunt, ijs temporibus, improba-
ta, cap. 1. 2. & 3. de purg. vulg. eſt text.
in c. ſententiam ext. ne cler. vel mona. &
in cap. ex tuarum, De purgat. canon. nec
non in canon. Mennam, & in can. conſul
uiſti. 2. q. 5. aut ſuperſtitioſum,quale erat
illud quod fiebat per artem dæmonis,
vel per ſuperſtitioſas artes,vt tradit Petr.
Gregor. Tholoſ. in Syntagm. iur. vniuer.
5 part. 3. lib. 34. cap. 5. Permiſſum autem,
& licitum, aut fortuitum eſt, aut ratio-
6 nale; interdum enim licitè refertur Iu-
dicium etiam ad ſortem, vbi hoc ſine ſu-
perſtitione fiat; id quod permittitur potiſ
ſimùm in iure noſtro in trib. illis iudicijs,
fam. erciſc. comm. diuid. & fin. regund.
in quibus is,qui prius egerit, actor, vel pe-
titor dicitur, l. in trib. ff. de iudic. l. 2. §. vlt.
ff. comm. diuid. l. inter coheredes, §. qui
familiæ. ff. famil. erciſc. l. iudicium. ff. fin.
regund. ſi tamen vterq; litigantiū eodem
tempore ad Iudicem prouocauerit, ſorte
res diſcerni ſolet, quis eorum partes a-
ctoris debeat ſuſtinere. l. ſed cum ambo,
ff. de iudic. in optione quoque rei legatæ,
ſors locum poteſt habere, diſſentientib.
legatariis plurib. in electione. l. ſi duob.
infr. com. de legat. §. optionis, Inſt. de leg.
eſt etiam caſus in l. ſi quæ ſunt. ff. fam.
erciſcundæ, & innumera etiam exem-
pla alia de Iudicio ſortis apud omnes
gentes ſcripta reliquit Tholoſ. in dict.
capit. 5. vbi in fine, ſub numer. 15. ple-
nè docet, diſtinctione adhibita. an, &
7 quando controuerſias ſorte liceat diri-
mere. Iudicium, autem rationale, aut
ſignificat Iudicium pendens ab vno, aut
à plurib. ex neceſſitate. Primo modo,
aut ſignificat actum naturalis iudicii ſim-
plicem, & naturalem, hoc eſt opinionem,
voluntatem, & exiſtimationem de qua-
cunque re, vt paſſim apud omnes lati-
nos ſcriptores; & in l. ſi arrogator, de
adopt. vnde Iudicium temerarium dici-
mus, aut ſignificat actum iudicij, & vo-
luntatem ſolemnem, & ciuilem, vt pu-
ta teſtamentum, vel ſimilem vltimam
voluntatem, vt in l. 3. ff. de teſta. mil. &
in cap. licet, in fine, vbi gloſſ. in verbo iu-
dicare. De ſepult. lib. 6. Quando vero
ſignificat actum plurium perſonarum,
minus fusè dicitur iudicium, & ſignificat
apud nos, aut partem, & qualitatem co-
gnitionis, vel diſcuſſionis cauſſę, aut totū,
ſi partem, vel qualitatem, quandoq; ſigni-
ficat iuris ordinem, vt in can. ſicut ſine
iudicio 2. quæſt. 1. & in toto titul. De ord.
iudic. quandoque ſententiam, cap. perſo-
nas De appellat. l. 1. infra de re iudic. l. 1.
in princ. ff. ſi ex noxa. cauſſ. aga. vbi gloſ.
quandoque inſtantiam, vt paſſim, in tit.
ff. & infr. de iudic. gloſſa eſt in d. §. præ-
terea inſtit. quib. non eſt permiſſ. fac. teſta.
quandoque petitionem. l. omnem. ff. qui
pet. tut. vel curat. quandoque litis conte-
ſtationem, vt in l. 1. infr. de lit. conteſtat.
quandoque alia, vt per gloſſ. in cap. in
iudiciis de reg. iur. lib. 6. vbi verò ſigni-
ficat integram cauſſæ cognitionem, vel
diſcuſſionem, aut diſcuſſionem, & iudi-
cium ſignificat voluntarium, aut conten-
tioſum, vt per Maran. in 4. par. ſui tra-
cta. de ordin. iudic. diſtinc. 18. Volunta-
rium illud eſt, quod redditur in volen-

tes

tes tantum, vt quando iudex. interponit auſtoritatem in adoptionibus, emancipationibus, alienationibus minor. & ſimil. Contentioſum autem locum habet inter contendentes, & eſt rurſus duplex; quoddam arbitrarium, de quo in tit. ff. & in inf. de arbitr. quoddam iuriſdictionale, vt appellat Marã. in d. 4. parte diſtinc. 14. quod redditur ab habẽte iuriſdictionem, etiam in inuitum. l. inter ſtipulantem. §. 1, ff. de verb. ſign. & ita accipitur inf. ff. & extr. de iudi. & in c. forus. de ver. ſign. & de hoc eſt à nobis agendum in materia noſtra.

8 Nunc autem, veniendo ad ſecundã quæſtionem, ad eam reſpondeo, Iudicium hoc noſtrum appellatum, vel à iure, vel à ius dicendo, vel à iuriſdictione quaſi iuriſdictio cap. forus verſic. vocatur autem Iudicium, de verb. ſign. Tradit. Dec. ad Rubri. ex de Iud. in ſecunda interpretatione nu. 22. & Excellentiſſimus dominus Præſes Iacobus Menochius lib. 1. de arbitr. Iudic. quæſt. 8. num. 18.

9 Ad tertiam reſpondeo, iudicium originẽ ſumpſiſſe à iure naturali, vel diuino, vt docet Maranta in 3. parte ſui ſpeculi, de ordine iudiciorũ num. 132. cum ſequentibus, ipſe tamen non facile admiſerim à iure naturali primæuo, vt ipſe loquitur, originem habuiſſe, quod commune eſt etiam Brutis, inſtitut. in principio de iure naturali gent. & ciu, leg. 1. §. huius ſtudij, ff. de iuſtitia, & iure, alioquin ſequeretur, inter beſtias quoque, rõis expertes, iudicium reddi poſſe, quod tñ abſurdum eſt, quàm quod maxime, ita vt nec crediderim Marantam ipſum, virum alioquin doctum, & eruditum, hunc ſenſum habuiſſe, ſed in vocis vſu, potius, quàm in rei intelligentia, lapſum eſſe, appellauit enim iuſgentium primæuum, ius naturale, quod fieri ſine crimine potuit §. ſingulorum inſt. de rer. diuiſ. quatenus autem nõ ſimpliciter ius naturale appellauit, ſed ius naturale primæuum, non fecit admodum erudite, quamquàm poteſt excuſari, quia eo loci, loquebatur de eo iure gentium, quod naturaliter locum habuit in primis noſtris parentibus, quicquid ſit, veriſſimum eſt habuiſſe iudicium primordia aliqua, & principia quædã materialia, & imperfecta à iure naturali: recepit deinde incrementum, creſcente hominum malitia, & calliditate, à iuregentium, & ab alijs legibus, & iuribus ab eodem Maran. conſideratis in d. 3. parte, formã tandem, & vltimam perfectionem accepit à iure Cæſareo, & Pontificio, quibus hodie, secũdum obſeruationem, quæ eſt in vſu, adſcribẽdum eſſe cenſeo, cùm forma det eſſe rei l. Iulianus §. ſi quis rem ff. ad exhibendum, cumque vnumquodque à forma potius, & ab eſſe ſpecifico denominationẽ accipiat, quàm a generali, & indefinita materia, vt docet Bal. ad l. ex hoc iure ff. de iuſt. & iu. num. 43. facit l. iuriſgentium in principio ff. de pactis.

10 Ad quartã verò quæſtionem. Reſpõdeo iudicium introductum fuiſſe ad ſopiendas hominum lites, ferè immortales, & ad emendandam hominum vitam, & mores, vt ſentit Petrus Gregorius Tholoſanus in ſyntagm. iuris vniuerſi parte 3. lib. 47. c. 5. nu. 1. &, nequis ſibi ius dicere, vel de iniurijs illatis vltionem ſumere, propria auderet auctoritate contra l. nullus, C. de Iudæis, & Cælicolis, cum cæteris adductis per Marantam in d. 3. parte nu. 136. Iudicantes enim de proprijs, recti Iudices plerumque non ſunt, cùm in affectu conſtituti, vt dicit Ariſtoteles lib. 3. Politicorum, capit. 12. nequeant diſcernere verum, & propterea in iure noſtro, prohibentur homines in ſuis cauſſis, ſibi ipſis ius dicere l. vnica, infra nequis in ſua cauſſa iudicet, eſt ergo receptum iudicium, vt per illud, quaſi per legitimum iuris tramitem, ſuum vnicuique tribuatur, & propterea tertia Princeps iuris noſtri pars refertur ad iudicia, in quibus tertiam partem adminiſtrationis Reipublicę cõſiſtere, Ariſtoteles quoq; lib. 4. politicorum cap. 14. affirmauit, & diuinus Philoſophus lib. 6. de legibus, ciuitatem, re vera ciuitatem eſſe dixit, ſi iudicia recto ordine fuerint conſtituta.

11 Ad quintã queſtionem, Reſpondeo, varijs modis reperiri in iure noſtro definitũ iudicium, nempe à DD. paſſim in Rubrica inf. ff. & extra de iudicijs, necnõ à Roberto Maranta in 2. parte, ſui ſpeculi de or-

dine iudiciorum, à Vaconio lib. 1. decla-
rationũ iuris ciuilis cap.9. nu.4. & lib. 5.
cap. 67. nu. 8. à Raynaldo Corſo] lib. 3. in-
dagationũ iuris ciuilis cap. 1. à Petro Gre-
gorio Tholoſano d. lib. 47. cap. 3. nu. 1. à
Prateo in ſuo dictionario, in verbo iudi-
ciũ, & ab alijs alibi, mihi tñ ſemper inter
12 oẽs viſa eſt elegãtior, & magis digna, quę
recipiatur ea, quam tradidit Illuſtris Prę
ceptor meus Ioãnes Paulus Lancellottus,
qui ne dum patriæ meæ lumen, & decus,
ſed totius Italię gloria videtur extitiſſe, &
ornamentũ, ita vt iure optimo potuerit,
noſtris temporibus, alter Tribunianus ap-
pellari ab Illuſtriſſimo Præſide, & iuriſcõ
ſulto Eminentiſſimo, domino Iacobo Me-
nochio, ſcriptã aũt reliquit nobis defini-
tionem ſuã Lancellottus, in ſuis iuris Ca-
nonici inſtitutionib9, in principio de iudi-
cijs in hæc verba [Iudiciũ eſt diſcuſſio cauſ
ſæ, quæ rite fit in foro, corã Iudice] cõſtat
aũt hęc definitio ſuo genere, & differẽtiis,
iuxta præceptionẽ Ariſtotelis libr. 6. To-
picorũ cap. 1. tradit etiã Bart. ad l. 1. de te
ſtamen. nu. 2. etenim verba illa [diſcuſſio
cauſæ] vicem generis obtinent, ꝓpea quod
quicquid eſt iudiciũ [diſcuſſio cauſſę] eſt, vt
patet ex cap. forus de verb. ſign. ſed non
ẽ contra quælibet cauſæ diſcuſſio, iudiciũ
dici poteſt, qñquidem Scholaſticæ quoq;
noſtrę diſputationes, cauſarũ diſcuſſiones
dubio procul ſunt: illas tñ iudicia haud
quaquã licet appellare, idem etiã dicendũ
13 de omnibus alijs, cuiuſcũque generis ex-
traiudicialibus diſcuſſionibus. Libet Hic
adnotare verbũ illud [cauſſa] in iure nr̃o,
& apud oẽs bonarũ litterarum Auctores,
bifariã potiſſimum accipi, vt docet Bart.
in l. demonſtratio §. qđ aũt ff. de cond. &
demonſtr. nu. 4. vno modo, vt ſignificet oĩa
rerũ principia, ad rei cuiuſque productio-
nem conſpirantia, vt eſt cauſſa efficiens,
finalis, materialis, & formalis, & ſi qua
alia conſiderari poteſt, d. l. demonſtra-
tio §. 1. de cond. & demõ. cũ aliis adductis
per Alberic. in ſuo dictionario, in verbo
cauſſa: altero aũt modo accipitur, vt ſigni-
ficet controuerſiam iuris, vel facti, in iudi-
cium deductam, & in hanc ſignificationẽ
vſurpatur ſæpe nu, apud Rhetores, & etiã
apud noſtrates, vt in l. cauſſas infra de trã
ſac. in §. ſi quis agens inſt. de actio. & in d.
cap. forus, quatenus dicitur eo loci, cauſ-
ſam dictam eſſe à caſu, eamque materiam
eſſe iudicii, & originem negócii, & hoc
modo accipitur in hac definitione, alias
ẽt recipit ſignificationes, propemodum in
numeras, hæc vocula, de quibus late per
Prateum in ſuo dictionario, in verbo cauſ
ſa, & latiſſime, per Petrum Rebuffum in
l. rei appellatione ff. de verb. ſign. col 2. cũ
pluribus ſequẽtibus. Verũ quia verba hęc,
[diſcuſſio cauſſę] extraiudiciales ẽt diſcuſ-
ſiones adhuc comprehendunt, vt exclude
rent, appoſita eſt particula [quæ rite fit] id
eſt ſecundum iuſtitiam, & iuris ordinem,
de quo in l. prima, & in auth. offeratur. inf.
de litis conteſtatione, & in l. prolatam vbi
Bart. & DD. inf. de ſententiis & interl. om
nium iud. nec non in ca. qm̃ contra. ext. de
probationibus, & quia adhuc alteri rei,
quã definitæ adaptari forte potuiſſet, cauſ
ſæ nempe diſcuſſioni, quæ fit coram arbi-
tris, de rebus enim quibuſcunque, in iure
controuerſis, apud Iudices, vel arbitros a-
ctionibus quæritur. §. 1. Inſtitu. de actio. do
cet Marcus Tullius pro Quinto Roſcio
Commædo. ea tñ diſcuſſio, quæ coram ar
bitro fit, iudiciũ proprie non eſt, ſed ad in-
ſtar iudicii l. 1. ff. de recep. arbit. & nullum
ſimile eſt idẽ l. quòd Nerua. iuncta glo. ff.
depoſiti, idcirco, vt tales diſcuſſiones ex-
cluderet, addidit auctor poſtremam il-
lam particulam, [in foro, coram Iudice.]
14 Ad ſextam quęſtionem Reſpondeo, va
riis modis reperiri diuiſum iudicium iuriſ
dictionale ab interpretibus, ad Rubricã in
fra, ff. & extra de iudiciis; ſcribit ẽt quan-
dam iudiciorũ diuiſionem Iacobus Cuia-
cius lib. 10. ſuarum obſeruationum ca. 20.
agit late de multiplici iudicio Petrus Gre-
gorius Tholoſanus d. lib. 47. cap. 4. 5. & 6.
& vſque ad viginti iudicii diuiſiones enu-
merat Robertus Marantta de ordine iudi-
ciorum, in 4. parte, ſed omiſſis aliorum di-
uiſionibus, arbitror ego iudicium iuriſdi-
ctionale, quo hodie vtimur in foro, in ſuas
ſpecies hoc modo diſtinguendum, vt ali-
quod ſcilicet ſit eccleſiaſticum, aliquod ſe
culare, vt tradit dominus meus Ioannes
Paulus

Paulus Lācellottus in ſuis inſtitutionibus
iuris Canonici in §. 1. de iudicijs, & Ma-
rāta de ordine iudiciorū in 4. par. in 11. di-
15 ſtinctione, Eccleſiaſticū iudiciū illud eſt,
q̄ corā Iudice eccleſiaſtico, inter perſonas
eccleſiaſticas agitatur, qđ & ipſum ſuas pa
ritur diuiſiones, aliqđ enim eſt temporale,
aliquod ſpirituale, iuxta tradita per eun-
dem Marantam in d. 4. parte diſtinctione
13. ſæculare uerò, q̄ coram iudice layco,
inter perſonas ſæculares exercetur, vt per
eundem dominū meū, & per Marantam
16 in allegatis locis, Iudicium aūt ſeculare,
dequo potiſſimū à nobis agendū eſt, rur-
ſus duplex eſt, quoddā criminale, quoddā
ciuile, vt per eundem Marantā d. 4. parte
de ordine Iudiciorum in 1. diſtinctione nu.
1. & probatur in l. vltima infra de iniurijs
17 in §. inſumma Inſti. eod. criminale iudi-
cium illud eſt, qđ inſtituitur, ad publicam
vindictā, vt extra ordinē animaduertatur,
ſiue agatur ad pœnā corporalē, ſiue extra
18 ordinem infligatur pæna pecuniaria, &
fiſco inferatur, & non actori, ciuile verò il
lud eſt, quo q̄s ita agit, vt petat illud, de
quo quęritur, ſibi ad iudicari, cū enim pro
prij commodi cauſſa, & priuati Iudicium
inſtituitur, tūc ciuile iudicium eſt, ēt ſi ex
cauſſa delicti, puta furti, vel rapinæ profi-
ſciſcatur, vt poſt gl. in l. 3. in princ. in verbo
centū aureorū ff. de ſepulcro viol. & DD.
adductos, per Iulium Clarū in ſua practi-
ca criminali §. fin. quęſt. 1. nū. 1. verſ. quar-
ta igitur, recte docet Franciſcus Duare-
nus ad Rub. de iudiciis in præludio & lib.
1. diſputationum aniuerſariarum ca. 35.
per tex. in l. locatio, quæ aliàs incipit lici-
tatio de publ. vectigal. & tradit ēt Miſyn-
gerius ad rubricā inſtitutionibus de obli-
gationibus, quæ ex maleficio naſcuntur.
Criminale aūt iudicium rurſus duplex eſt
quoddā publicū, quoddā priuatum l. 1. de
publicis iudiciis l. 1. de pęnis l. quis ſit fugi
tiuus. de ædilitio edicto, licet enim reſpe-
ctu ciuilis iudicii, in quo ſemp̄ de re fami-
liari, & priuata agitur l. 3. de crimine ſtel-
lionatus, quodlibet Iudiciū criminale poſ
ſit dici publicum l. interdum de publicis
iudiciis, quoddam tn̄ iudicium criminale,
reſpectu alterius criminalis pōt dici pri-
uatū, publica verò iudicia criminalia ſunt
illa, quæ certis quibusdā legibus Pop. Ro-
19 mani cōſtituta ſunt, & quorū executio,
cuiuis ex populo plerunq; datur l. 3. de prę
uaricatoribus, Iuncto princ. Inſt. de pub.
Iudiciis, quę enumerantur. in l. 1. de publi-
cis iudiciis, & in tit. Inſti. eod. q̄bus adden
da ſunt nonnulla alia, dequibus Duarenus
lib. 1. diſputationū aniuerſarium cap. 37.
nō publica aūt ſeu priuata ſunt, de quib⁹,
20 certis, & nominatis Populi Romani legi
bus, cautū nō eſt, ſed vel moribus d. l. 3. de
p̄uaricatoribus, vel generali lege 12. tab.
& talia sūt iudicia furti, rapinę, & ſimilia,
de quibus lib. 47. Pandectarū: in quibus
iudiciis, qn̄ agitur ad vindictam (alioquin
enim, ſi ageretur pro intereſſe priuato, eſ-
ſent iudicia ciuilia) nō quilibet ex Populo
idoneus eſt accuſator, ſed is ad quem res
pertinet, id qđ videtur colligi ex l. vltima
de priua. delic. tradit Duarenus, d. c. 37.
21 Publica verò iudicia criminalia, aut capi
talia ſunt, aut non capitalia l. 2. ff. de publi
22 cis iudiciis, Iuſtinianus in principio eodē
tit. capitalia ſunt, quę vltimo ſupplicio af
fligunt homines, &, vt vno verbo dicā, ex
quibus condemnato, mors, vel amiſſio Ci
uitatis, vel ſeruitus contingit l. 2. ff. de pœ-
nis, non capitalia, cætera ſunt iudicia pu-
blica, quæ infamiam irrogant cū damno
pecuniario. inſti. in principio de pub. iudic.
tradit Maranta de ordine iudiciorū parte
23 4. diſtinctione 2. Ciuile quoq; iudiciū rur
ſus duplex eſt, quoddā habens cauſſam a
delicto, & commercio, qđ procedit inuitis
hominibus; quoddā habens cauſſam à ne-
gotiis, & contractibus; & ab iis, quæ ſua
ſponte faciunt homines, vt vtar verbis
Philos: lib. 5. Ethic cap. 2. in fi. & qđ cau-
ſam à delicto hēt, duplex rurſus eſt, quod-
dam populare videlicet, quoddam priua-
tum: priuatum illud eſt; qđ ei tantū, cuius
priuatim intereſt, competit, de quo in tit.
de priuat. delict. huius generis eſt furti iu-
dicium, condictio furtiua, actio vi bono-
rum raptorum, & iniuriarum, & ſi quæ
ſunt ſimiles, populare autem iudicium il-
lud eſt, qđ à quolibet d̄ populo, publici iu-
ris tuēdi cauſſa, inſtitui pōt. l. 1. De popul.
act. & hoc quoq; populare iudiciū ſubdi-
ſtinguitur

ſtinguitur in alterũ, ꝙ ad cõmodũ publicũ
principaliter ſpectat, veluti illud, ꝙ aduer
ſus albũ Pretoris corrumpentem inſtitui-
tur, de quo in l. ſi quis id, qđ. ff. de iuriſd.
omn. iud. & in §. pœnalis quoque. inſt. de
act. & alterũ, ꝙ ad priuatam alicuius iniu
riã principaliter pertinet, veluti illud ſe-
pulchri violati, vt latius docet Duar. eod.
lib. 1 diſput. anniuerſ. cap. 36. illud aũt, ꝙ
negotia, & cõtractus, & alia, quæ ſua ſpon
te faciunt homines, cauſſam habet, rurſus
duplex eſt, quoddã ſcilicet extraordinariũ
42 ſeu nobile, quoddam mercenarium, vt
vulgò appellant, ſeu ordinarium. Primum
(quod poſſet ſubdiuidi pro multiplicitate
officii iudicis nobilis; de quo late DD. in l.
1. ff. de iuriſdict. omniũ iud. & præſertim
Zaſius nu. 10. cum plurib. ſequentib.) ha-
bet locum vbicumque generaliter ſuper
aliqua cauſſa imploratur officiũ iudicis, in
locũ deficientis actionis, Exemplũ eſt in
l. Quintus, ff. de annuis lega. & in l. 1. ff. de
variis, & extraordi. cognitio. tradit Ma-
ranta in ſæpius reperita 4. parte. diſtin. 10.
25 nu. 3. Secũdũ, illud eſt, in quo proceditur
per viam actionis, & hoc ordinariũ Iudi-
ciũ pariter duplex eſt; quoddã mixtum,
quoddam ſimplex, mixtũ illud eſt, in quo
vterq; ex litigatoribus eſt actor, & reus;
nempe famil. erciſ. iudiciũ, comun. diuid.
& fin. regund. l. in tribus. De iudic. l. iudi-
ciũ ff. fin. regund. l. actionis verbo in fin. ff.
de act. & obligat. cum ſimil. Simplex aũt
Iudicium, aut eſt perſonale, aut reale, vt
tradit idem Maran. in d. 4. part. in 3. diſtin.
& perſonale adhuc duplex eſt, quoddam
generale, veluti illud quod inſtituitur act.
pro ſocio, act. tutelæ, act. negocior. geſto-
rum, & ſimilibus, comprehendentibus
plura capita, vt declarat. ſpecular in titu.
de act. ſeu petit. §. ſequitur verſ. & nota. &
verſ. differt. Particulare vero illud, ꝙ com
prehendit vnã tãtũ rem, veluti illud, quod
inſtituitur per actionem depoſiti, locati,
conduc. empt. vend. & per alias huiuſmo-
di, & hoc poteſt ſubdiſtingui, ſecundum
varietatẽ actionũ ꝑſonaliũ, quarũ diuiſio-
nẽ tradidimus ad Rub ff. ſi cert. pet. Reale
autem pariter duplex eſt, quoddã poſſeſ-
27 ſoriũ, quoddã petitoriũ, poſſeſſorium eſt
vbi agitur, de mera poſſeſſione, vt decla-
rat Maranta in d. 4. parte diſtinc. 7. nu. 2. ꝙ
ſubdiſtinguitur ab eo, pro multiplicitate
28 interdictorũ, quibus inſtituitur, quorũ di-
uiſionẽ tradidimus ad l. naturaliter. §. ni-
hil commune ff. de acquir. poſſ. nec me la
tet interdicta eſſe perſonalia in rem ſcri-
pta, quamquã iudiciũ poſſeſſoriũ, cũ fa-
cilioris doctrinę gratia, tũ ẽt alias ob cauſ
ſas, non imprudentes, ad reale iudiciũ re
digere maluim⁹. Petitoriũ verò eſt illud,
in quo principaliter agitur de proprieta-
te, ſeu de dominio, vel quaſi, aut alio iure
in re, quod eſt, aut vniuerſale aut particu-
lare, ut colligitur ex eod. Marã. in d. 4. par.
diſtinc. 4. quodque poteſt ſubdiſtingui ꝑ
uarietate actionum realiũ, iuxta ea, quæ
tradidimus ad d. Rubr. ff. ſi cert. pet. Verũ
quia huiuſmodi ſubdiuiſiones potius, quã
ad iudiciũ, referũtur ad actiones, & inter
dicta, & alię quoque diuiſiones iudiciorũ,
de quibus, per Marantã, & Tholoſanũ in
allegatis locis, ſunt accidentales, aut ad
membra huius longioris diuiſionis facile
rediguntur, propterea circa ſextam hanc
quæſtionem ſufficiat hæc dixiſſe.

29 Venio igitur ad ſeptimã, cui, ut ſatiſ-
faciam, Reſpondeo iudicii fere innumera
requiſita, cõmode redigi poſſe ad quinque
circũſtantias, nempe Rei, Perſonæ, Loci,
Tẽporis, & Modi, Primũ enim requiritur
30 circunſtantia rei, hoc eſt cauſſæ, quæ eſt
res poſita in diſceptatione, & controuer-
ſia, ut eſt apud Marcũ Tulliũ 2. de orato-
re, quæ dicta eſt cauſſa à caſu, & eſt mate-
ria iudicii, et origo negocii. ut ſupra dice
bamus, ex cap. forus de verb. ſign. & tra-
dit dominus meus Ioãnes Paulus Lancel-
lottus in ſuis inſtitutio: Iuris Canonici, in
principio de iudicijs, & ex noſtratibus de
hac eadẽ iudiciali cauſſa, quæ contradiſtin
guitur à demonſtratiua, & deliberatiua,
poſt Ariſtotelẽ, Marcũ Tullium, & alios
Rhetores, agit latiſſime Petrus Gregorius
Tholoſanus, in ſyntagmate li. 47. ca. 7. ſe-
cundò requiritur circunſtãtia perſonarum,
31 tã acceſſoriarũ, ꝗ̃ principaliũ, acceſſorias
appello in iudicio perſonas procuratorũ,
aduocatorũ, apparitorum, & ſimilium, de
quorum circunſtantiis latiſſime agit idem

Tholoſanus lib. 49. cap. 4. eſſentiales autē
perſonas appello iudicem, actorē, & reū;
requiritur ergo circunſtantia perſonæ re-
ſpectu iudicis, quia non oēs muneris iudi-
candi ſunt capaces. aliqui enim ſunt inca-
32 paces actu, aliqui potentia, actu ij omnes
qui defectū habent iurisdictionis, de qua
in tit. de iurisd. omnium iudicum, poten-
tia autem, aliqui natura, aliqui lege, l.
cum Prætor de iudiciis, natura, vt ſurdi,
muti, impuberes, & furioſi d. l. cū prætor,
& alii ſimiles de quibus latiſſime, per eun
dem Tholoſanū ca. 9. eiuſdem li. 47. lege
aūt, aut ſcripta, aut nō ſcripta, ſcripta, lege
veluti à ſenatu moti d. l cū Prætor, legum
imperiii. §. 1. in auth. de iudiciis, & alij de
quibus fuſè, per eūdem Tholoſanum lib.
47. c. 10. lege vero non ſcripta, ſeu mori-
bus prohibentur iudicare fœminæ, & ſer-
ui l. fœminæ. ff. de reg. iur. d. l. cum præ-
tor de iudiciis, & l. non diſtinguimus. §. ſi
ſeruus. ff. de recept. arb. & nonnulli alii de
quibus pariter, per Tholoſanū li. 47. c. 11.
& de huiuſmodi inhabilibus agit etiā late
Franciſcus Duarenus ad titulum de iudi-
ciis c. 4. qui inſcribitur de iis, q̄ iudices dari
33 poſſunt, Ex parte litigatorum quoq; re-
quiritur ꝑſonæ habilitas, propterea quòd
furioſi, & pupilli ſine tutorū, vel curatorū
auctoritate, legitimā perſonam ſtandi in
iudicio minime habere dicuntur, l. 1. & 2.
inf. qui legitimam perſonam ſtandi in iu-
dicio habent, vel non vbi DD. neceſſe eſt
etiā, vt ſerui nō ſint l. ſeruis inf. de iudiciis
l. non idcirco §. vltimo. ff. eod. non poſſunt
enim niſi in quibuſdam caſibus ſerui eſſe
in iudicio l. vix certis. ff. eod. tit. de iudiciis.
inter patrem quoq; & filium lis, & iudiciū
non poteſt locū habere, l. lis nulla eod. tit.
& filius fam. licet poſſit conueniri, non tū
niſi ex cauſſa agere poteſt l. filius fam. ff.
de actio, & obligat. eſt ergo neceſſaria cir
cunſtantia perſonæ, etiam ex parte liti-
gantium, vt copioſe tradidit Franciſcus
Duarenus ad tit. de Iudiciis c. 5. quod in-
ſcribitur de litigatoribus, & c. ſequenti,
ꝙ inſcribitur qui poſſint agere, vel conue
niri, & latius Petrus Gregorius Tholoſa-
34 nus in ſyntagmate li. 48. c. 2. Tertiò requi
ritur circunſtantia loci, vt ſcilicet inſtitua
tur Iudicium in foro competenti, iuxta,
ea quæ paſsim habentur in titul. ff. de iu-
diciis, & infr. de iuriſdict. omn, iud. & in
tit. extr. de foro compet. vbi late DD. &
ſummatim Duarenus ad titul. ff. de Iudi-
35 cijs cap. vltimo de foro compet. Quartò
neceſſaria eſt circunſtantia temporis, qua
tenus Iudicia non inſtituuntur, neq. exer-
cētur diebus, & temporibus feriatis iuxta
36 tit. ff. infr. & extra de ferijs. Quintò, & nō
uiſſime, requiritur circumſtantia modi,
quæ conſiſtit in partibus Iudicij, & diſpo-
ſitione earum, de quibus agit diligenter
Tholoſanus d. li. 48. ſed, vt facilius hęc cir
cunſtantia intelligatur, illud oportet non
37 ignorare, in aliquo Iudicio, qđ ſummariū
appellatur, procedi ſummatim, & de pla-
no ſine ſtrepitu, & longiori figura iudicij,
cū nec ſolemnis libelli porrectio, nec litis
conteſtatio ſit neceſſaria, cumq; in eo die-
bus etiam feriatis ob hominū neceſſita-
tes procedatur, & dilationes amputen-
tur, necnon exceptiones, & appellationes
dilatoriæ, & fruſtratoriæ repellantur, vt
habetur in Clemen. diſpendioſam. de iu-
dicijs, & in clemen. ſæpę vbi DD. de verb.
ſign. tradit Bart. in extrauaganti ad repri-
mendū, in verbo ſummarie, & in verbo fi-
gura, necnon Bald. in l. iudices inf. de iu-
dicijs. tangit etiā dominus meus Ioannes
Paulus Lancellottus, in ſuis inſtitut. iuris
Canonici §. vltimo de iudicijs, in aliquo
aūt Iudicio, ꝙ ordinariū appellant. proce-
ditur ſolemniter, & iuris ordine ſeruato;
38 Ordo aūt iuris expoſtulat, vt huiuſmodi
Iudiciū ordinariū tres habeat partes prin
cipes, quarum Prima, quia in ea multa, ſe
cundū cōmunem ſententiam, iudicij inſti-
tuendi cauſſa præparantur, pręparatoria
nūcupatur, & durat à citatione vſq; ad li-
tis cōteſtationem incluſiue, & hæc pars iu
dicij, cōſueuit etiā principiū à quibuſdam,
& forte magis erudite, appellari. ſecunda
aūt pars, quia in ea nōnulla fieri ſolēt, quę
iudicem ipſum de cauſſæ meritis inſtru-
ctum reddunt, ne abſq; cauſſæ cognitione
ſententiam pręcipitet, quæ nulla ipſo iure
eſſet, iuxta celebre dictū Bart. in l. prola-
tam inf. de ſententijs, & interlocutionibus
omniū iudicū nu. 10. inſtructoria à DD.
nuncupa-

nuncupatur,& à litis conteſtatione,vſque
ad cõcluſionem in cauſſa protenditur,ter-
tia tandẽ,& vltima,quia iudicalis contro-
uerſia finitur,in ea terminatur, & decidi-
tur, deciſoria à noſtratibus nuncupatur,
docet hęc,partim Bar.in l. 2.nu.6.ff.de fur
tis,partim Maranta de. ordine iudiciorũ,
39 in principio ſextæ partis, & vltimæ nu. 1.
& 2. Ita præterea, iudicij partes diſponun
tur,& ſubordinãtur inter ſe,vt priore loco
pars vocetur in ius. §. fin. inſtit. de pœna
temere litigantium, citatio enim funda-
mentum ordinis iudiciarii; & principium
eſſe videtur, vt tradit Bart. ad Rub. ff.
ne quis eum,qui in ius vocatus eſt, vi exi-
mat, & Speculator in titu. de citatione,
in principio, quòd ſi pars in ius vocata nõ
compareat, in contumaciam quandoque
incidit, cõparente aũt ad reſpondendum
petitioni,debet libellũ actor iudici,& par
ti offerre,ideſt petitionem quandã in ſcri-
ptis, ita perſpicuã, & claram porrigere,vt
reus, ne temere ad litigãdũ deſcendat,cõ-
tra tit. inſtit. de pęna temere litigantium;
poſſit deliberare,an uelit cedere, uel con-
tẽdere l. 1.in princi.ff.eod.tit. iuncta auth.
offeratur inf. de litis conteſtatione, notat
Bart. in l.ſi rẽ ff. de rei uendicat. & in hoc
40 cõſiſtit editio actionis,de qua late, p DD.
in l. edita inf.eod.hanc etiã ob cauſſam fit
quãdoq;ante litẽ cõteſtatã inſtrumentorũ
quoq, editio,ut ſuo loco docebimus. Quo
libello oblato, accidit qñq; ut reus actorẽ
reconueniat ante litẽ cõteſtatã,ſi qd uiciſ-
ſim eſt ab eo petiturus,l.cũ Papinianus,&
auth.& conſequenter infr.de ſententijs &
interlo. omnium iud. habetur in toto tit.
ext.de mutua petitione,& hoc eſt illud Iu
dicium reconuentionale, de quo agit Ma
ranta in ſępius repetita 4.parte in 6.diſtin
ctione, ſolent ẽt interuenire in hac parte,
quãdoq; interrogationes, de quibus in tit.
de interrogatorijs actionibus,nec nõ ſatis
dationes,de quibus in tit. Inſti.de ſatisda-
tionibus, exceptiones etiã aliquæ,ante li-
tem conteſtatam opponendæ,afferuntur,
& alia id genus fiunt, pro cauſſarum varie
tate, tandem,ut ea, quæ precipua ſunt,&
in iudicio quolibet ordinario interuenire
ſolent, proſequar,fit litis conteſtatio,quę
lapis dicitur angularis, & ſolidum totius
41 iudicii fundamentum, vt per Bal. in cap.
1.de litis conteſt.nu. 2. & nihil aliud eſt,
quàm[principalis negocii apud cõpeten-
tem iudicem facta narratio, & ad eã ſecu-
ta reſponſio]vt colligere eſt ex d. ca. 1.vbi
Bal. & ex cap. dudum huius initii 2. & ex
cap. proui,de dolo, & contuma.ex cap.cũ
cauſſam.de iuram.calum. tradit etiã Spe-
culator in tit.de litis conteſtatione §. 1.cõ
munis autem praxis eſt, vt reus, conteſtã-
do litem hoc modo reſpondeat, vel ſi-
mili. poſita prout ponũtur, & narrata pro
ut narrantur, dico vera non eſſe, ſaluis tñ
iuribus, & defenſionibus,ſuo tempore, &
42 loco proponendis, Primus autem actus,vt
ad ſecundam principem partem deueniã,
qui ſequitur poſt litem conteſtatam, eſt
iuſiurandum calumniæ, quod præſtatur,
tam ab actore, quàm à reo d.c. cum cauſ-
ſam in fin.de iuram. calum. tradit Specu-
lator in tit.de iuram.calum. §. 1. in princi-
pio,eſt text. in §. 1.inſtitu.de pęna temere
litigantium, deinde verò datur termi-
nus, & dilatio actori ad probandum, tra-
dit Speculator, in titu. de dilationibus,
quapropter poſitiones fiunt, ſeu articu-
li, vt dicunt, vt per eundem Speculato-
rem, in tit. de poſitionibus, ſuper quibus
examinatur,vel interrogatur principalis,
qui,ſi fateatur, releuat partem ab onere
probandi, cùm confeſſio ſit genus proba-
tionis, ſecundum gloſſ. in l. 1. infr. eod,
quod ſi neget,quia actori neceſſe eſt pro-
bare ſuam intentionem, & ꝙ in articulis
cõtinetur, alia via proceditur ad teſtium
examinationes, iuxta tradita per Barto.
& alios in ſuis tractat.de teſtibus, nec non
per Speculatorẽ in eod. tit. de teſtibus, id
quod non niſi dato termino ad producen-
dum interrogatoria contra teſtes,ad ueri-
tatem indagandam fieri poterit, cap. prę-
ſentiam de teſtibus lib.6. ꝙ ſi non habeat
intentionem fundatam in teſtium depoſi-
tionibus,ſed in ſcripturis,& inſtrumentis,
quorum appellatione, omnis uenit ſcri-
ptura, inſtruens cauſſam l. 1. ff. de fide in-
ſtrumentorum, debet actor dictas ſcrip-
turas,& inſtrumenta edere,& producere,
& intentionem ſuã plene probare, in de-
fectum

fectum autem, vel in ſupplementum probationis, quandoq; Iudiciale, quandoq; neceſſarium interponitur Iuſiurandum, de quo in tit. ff. de iureiurando, vt latiſſime per Marantam in 6. parte de ordine iudiciorum, & in ſumma fiunt hinc inde probationes, vel per teſtes, vel per inſtrumenta, ad probationes enim actoris reus opponit exceptiones, & illas probat, actor replicat, reus duplicat, & quandoq; vlterius proceditur, vt habetur in tito. Inſtitu. de exceptionibus & dereplicationibus, & interim actorum, & ſcripturarum fit cumulus, & faſciculus, qui vulgo proceſſus appellatur, acta autem dicuntur omnes ſcripturę in iudicio factæ, coram iudice, & manu publica ideſt tabellionis, ad hoc deputati conſcriptæ, vt declarat Alexander in l. acta & in l. actorum ff. de re Iudicata, quorum actorum editio pariter fit in hac 2. iudicii parte, ut latius, & opportunius declarabimus infr. eod. in l 2. Publicatur præterea proceſſus, nam, elapſo termino ad probandum, ſiue ſint productæ probationes, ſiue non, poteſt altera partium petere, & Inſtare ut fiat publicatio in cauſſa, ad hoc, vt partes exemplum poſſint probationũ recipere illhuc vſque factarum, & talis publicatio eſt, præambula, ad concluſionem in cauſſa, ita vt ex tunc cenſeatur præcluſa via producendorum teſtium, niſi in caſibus aliquibus. Iux. tradita per Bal. in l. geſta C. de re iudicata, vbi alij qnoq; doctores, vnde poſtquam viſus eſt proceſſus publicatus, poſſunt petere partes terminum ad teſtiũ fidem eneruandam, & reprobandam, lapſis tandem omnibus terminis, facta iam publicatione, fit concluſio in cauſſa, per
43 quam Imponitur finis productioni actorum, concluſio enim in cauſſa eſt quædam renuntiatio omnibus probationibus, & defenſionibus producendis, gl. in cap. cum dilectus de fide inſtrumentorũ, poſt quam concluſionem in cauſſa, ſententia dumtaxatur expectatur, idcirco tali facta concluſione, ſolet fieri diſputatio, & allegatio Iurium per aduocatos partiũ, vt ad vltimam iudicij partem, quæ deciſoria appellatur properetur. Abſoluto igitur proceſſu, vt imponatur finis liti ad definitiuã ſnĩam deuenitur, quæ nihil aliud
44 eſt quam [Iudicialis cõtrouerſię definitio, illi finem imponens, abſolutionẽ, vel condemnationem cõtinens,] vt per Speculatorẽ in tit. de ſentẽt. prolatione §. 1. & ab hac ſententia licet parti grauatæ appellare ad ſuperiorem Iudicem, infra decem dies, vt in auth. hodie infr. de appellationibus, etenim appellatio nihil aliud eſt [quã pro-
45 uocatio ad maiorem Iudicem ratione grauaminis illati, vel inferendi,] vt ꝑ Marantàm de ordine Iudiciorum in 2. parte ſextæ partis principalis In 2. actu principali nu. 1. quod ſi infra dictos decem dies prouocatum non fuerit, ſententia tranſit in rem Iudicatam, a qua non datur appellatio, Iuxta tit. infra, ff. & extra de re Iudicata, vnde duenitur ad executionem, alioquin fruſtra data eſſet ſententia, cap. quod ad conſolationem, de ſent. & re Iudicata gl. eſt in Rub. infra de executione rei Iudicatæ, qua executione facta, Iudicium intelligitur omnem perfectionem recepiſſe, & de huiuſmodi partibus Iudicij agit diligenter & latiſſime Petrus Gregorius Tholoſanus in ſyntagmate lib. 48.

Sequitur modo vt ad octauam quęſtio-
46 nem reſpondeamus, dicimus ergo Iudicij generalem effectum eſſe iuſtitiæ commutatiuæ, & correctiuæ implementum, cum per illud tribuatur vnicuiq; quod ſuum eſt, iuxta §. iuris præcepta, inſt. de Iuſt. & iure, & iuxta text. in l. iuſtitia ff. eod. & pœnis improbi homines corrigantur, particulares autem effectus iudicij ſunt executio rei iudicatæ, ſi reus ſit condemnatus, exceptio rei iudicatæ, ſi ſit abſolutus, iuxta tit. ff. de re iudicata, & tit. de exceptione rei iudicatæ, & iuxta tit. infra de executione rei iudicatæ.

Quod attinet autem ad nonam, & vlti-
47 mam quæſtionem reſpondeo, iudicium finiri ſententia definitiua, quo ad exercitium, ea enim lata, functus eſt iudex officio ſuo l. quòd iuſu ff. de re iudicata, quãtum autem ad effectum poſitiuum, finitur executione, & quo ad effectum priuatiuum, nullitatẽ, quæ habet locum, ob varios deffectus circunſtantiarum de qui-

bus late agit Marãta de ordine iudiciorũ, in 4. parte diſtinctione 16. num. 2. vſque ad finem.

Sed proprius accedendo ad materiam
48 noſtram, pro declaratione verborum, quibus concepta eſt hæc rubrica, eaſdem nouem quæſtiones examinabo, etiam de editione, licet enim Rubrica inſcripta ſit de edendo, perinde eſt ac ſi de editione fuiſſet inſcripta, quemadmodum a Speculatore in tit. de inſtrumentorum editione, ita vt ſuperuacaneum eſſe credam, tam curioſe inquirere, vna cum interprætibus hic cur potius de edendo, quam de editione hæc Rubrica ſit inſcripta, in his enim, quę poſitiui iuris ſunt, placitum, & voluntas, pro ratione habetur, vt tradit Bart. ad l. in quantitate §. 1. ff. ad leg. falcid. & ad l. & per ius iurandum in §. tutor ff. de acceptilationibus, facit l. Paulo §. 1. & §. vltimo ff. de lega. 3. & l. proſpexit ff. qui & a quibus: hinc ille ipſe titulus, qui infra, per gerundium, ſcribitur de ſatis dãdo, in ipſis inſtitutionibus, per nomen inſcribitur de ſatisdationibus, cuius varietatis ſi qua ratio reddi poteſt, ea eſt quam excogitauit, Alciatus hic numer. 9. titulus etiam qui in Pandectis inſcribitur per gerundium, de adimendis, & transferendis legatis, inſcribitur a Iuſtiniano per nomen, de ademptione, & translatione legatorum, eadem quoq; materia reperitur inſcripta de contrahenda emptione, & de emptione & venditione, quapropter, liberum fuiſſe legislatoribus conſtat, hoc, vel alio modo Inſcribere, vt ſentiunt etiã Bald. hic nu. 2. & Romanus, qui dicit idem vltramontanos tenuiſſe nu. 8. idem etiam videtur ſentire Barth. Socin. hic nu. 7. Iaſ. nu. 7. Dec. nu. 8. Rip. nu. 6. & Bolog. nu. 40. in fin. nec non Mant. hic in ſecunda interprætat. nu. 30. ver. 2. reſpondit.

Quod ſi ratio aliqua probabilis reddi poteſt, cur potius de edendo compilatores, quam de editione dixerint, non crediderim eſſe recedendum, vel ab ea quam reddit Bart. hic in fine, quã reddiderũt etiã ante eum Cyn. Iac. Butr. Rayn. de Forl. Frãciſcus Tigrinus, & alij relati per Alex. hic nu. 5. vel ab ea, quam excogitauit Rainal. Corſ. lib. 1. indag. iur. c. 2. differentia tamen Grammaticorum, inter verbũ, & nomen, qua nituntur non videtur admittere Ariſt. lib. 1. de interpr. c. 1. & 2. omiſſa igitur lõgiore diſputatione de vi, & poteſtate gerũdij, quæ relinquẽda eſt, Grãmaticis, ad quos me refero. & ad DD. adductos hic per Alex. nu. 5. & per Rom. nu. 8. venio ad quæſtiones de editione.

49 Et quod attinet ad primam, dicimus etiam vocem hanc multiplicem eſſe, & æquiuocã, vt obſeruare eſt apud Alberi. in ſuo dictio. in verbo edere, & apud DD. & p̃ſertim apud Purpur. hic in veſtibulo aut enim accipitur generaliter, & ſimpliciter, quatenus vox latina eſt, aut in ſpecie & quaten⁹ eſt terminus iuris, & ad iudicia refertur, primo modo, rurſus eſt duplex, quædam naturalis, quædam voluntaria, & artificialis. Primi generis eſt; veluti illa, quæ refertur ad natiuitatem, & ad partum, vt in l. 2. §. præterea ff. de decur, & iuxta illud lyrici,

Mæcenas, Attauis edite Regibus:

Talis etiam eſt illa, quæ refertur ad animã, & mortem circumſcribit, iuxta illud M. Tul. pro Sextio, Si tùm Publius Sextius animam, quam vix retinuit, ediddiſſet.

Talis eſt etiam editio, quæ refertur ad verba, iuxta illud Poetæ. Eneid. lib. 6.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti.
Fas omne eſt, Cytherea; meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis, &c. Et lib. 7.
Atq; hæc ingreſſis placido prior edidit ore.

Secundi autem generis editio, nempe artificialis, & voluntaria, rurſus duplex eſt, quædã rei infectę, quæ ad factionem, quædam rei factę, quæ ad demonſtrationem refertur exemplum primę eſt, edere ſententiã; ideſt ferre; vt docet Petr. Rebuff. ad l. boues. ff. de verb. ſign. col. 20. edere librum iuxta. l. lex Cornelia. §. fin. ff. de in iur. & iuxta illud Martialis.

Carpere vel noli noſtra, vel ede tua.

Ad hanc etiam editionem refertur illud Virgilianum. Lib. 9. Eneid.

Vos, ò Calliope, precor, aſpirate canenti;
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus.
Ediderit, &c.

Edere

Edere operas. l. ſi peculium. §. quædam conditiones. ff. de ſta. liber. l. opere. l. aut certę l. operarum ff. de oper. libert. Exemplum autem ſecundæ, que refertur ad res factas, eſt edere patrimonium vt in l. in eo. ff. de tut. in l. 1. §. Item ſolent. ff. de offic. præfec. vrbi. edere mandatorem l. 2. §. diuus. ff. de iur. fiſc. Edere nomen. l. vnic. ff. de offic. conſul. vbi Budæus editio vero in ſpecie, & quatenus terminus iuris eſt, & ad iudicium refertur rurſus bifariã accipitur vno modo in proprie, & fuſiore vocabulo; alio modo propriè, & ſtrictè.

50 Impropriè vſurpatur ab interpretib. vbicumq; eam ad exhibitionem referunt; quę multiplex eſt vt docet Pet. Rebuff. ad l. plus eſt in reſtitutione De verb. ſign. col. 1. & ſecunda, & potiſſimum duplex 1 altera, quæ refertur ad perſonas, altera, quæ refertur ad res, quæ refertur ad perſonas eſt, aut productio perſonæ in publicum, vt poſſit videri, & tangi iuxta. l. 3. §. ait prætor. ff. de liber. homi. exhib. & iuxta Rubr. & tot. tit. ff. de lib. exhib. aut eſt rei repreſentatio iuxta. l. ſi quis reum. ff. de cuſt. & exhib. reor. quæ vero refertur ad res, aut ad res corporales relationem habet, & ſignificat prolationem earũ in medio, vt videri, & tangi poſſint, ſiue referatur ad ſcripturas, vt in toto tit. de tabu. exhib. ſiue ad alia corpora, vt in tit. ff. ad exhib. aut refertur ad res incorporales, & ad iura, & tunc ſignificat prętationem, vel ceſſionem; hinc exhibere reuerentiam, eſt reuerentiam præſtare l. apud. §. aduerſus. ff. de doli except. l. ſi hac. §. ſed ſi ius. ff. de in ius vocan. hinc exhibere actiones eſt cedere, ſm gloſ. in l. ſi res obligata, in fi. ff. de leg. 1. cuius expoſitionem probat Petr. Rebuff. in d. l. plus eſt in reſtitutione, & Iac. Cuiac. lib. 10. ſuar. obſer. c. 14. in fi. Editio aũt propriè ſumpta eſt exempli cõceſſio, vel demonſtratio proprij iuris, vel alterius, vt infra latius videbimus, & eſt rurſus duplex; quædã ordinaria, quæ petitur iure actionis, ex natura negocij, vt editio rationũ, quæ petitur à procuratore actione mandati, quæ petitur à tutore actione tutelæ, à ſocio actione pro ſocio. l. quædã. ff. eod. tit. noſtro: quædã ſubſidiaria, quæ petitur, per officium Iudic. vel per actionem in factum, ex edicto de edendo, vbi aliud remedium ceſſat, & ita accipitur in Rubr. & tit. noſtro, & in rubr. & tit. ff. eod. Ex his ergo habemus vindicatum à confuſa generalitate, & ęquiuocatione editionis quoq; terminum (vt vocant) ex quibus colligere etiam commode poſſumus editionem hanc; propriè ſumptam, triplici nomine ab exhibitione differre.

51 Primùm quia editio refertur ſolummodo ad ſcripturam, & vocem; exhibitio autem etiam ad perſonas, & ad alias res corporales, quinimmo potiſſimũ ad corpora refertur d. l. plus eſt in reſtitutione. ff. de verb. ſigni.

Secundo, quia exhibere eſt cedere, & priuare ſe re ipſa, quæ exhibetur, hinc exhibere actionem eſt eam cedere, vt diximus: edere aũt eſt ſimpliciter demonſtrare rem, eãdemq; retinere; exhibere quoq; ſcripturas, licet non ſit reſtituere, & tranſferre poſſeſsionem in aliũ, eſt tñ priuare ſe ſcriptura illa, quę in mediũ profertur, vbi edere ſcripturam eſt ſimplicem copiam deſcribendi facere, retento penes ſe originali; vt per eundem Cuiac. in d. cap. 14. in fin.

Tertio, quia editio ſubſidiaria, de qua agimus, petitur per officium Iudicis nobile, exhibitio aũt, vel petitur remedio ordinario, vt puta interdicto de tabu. exhib. interdicto de lib. homi. exhib. & ſimil. vel actione proficiſcente ex cõuentione, qua quis adſtrictus eſt exhibere, iuxta. l. ſi qua, & l. Pomponius. ff. famil. erciſc. eſt tex. in l. creditor. ff. de act. empt. & ſic virtute iuris ad rem, vel generali actione ad exhibendum, vbi quis prætendat ius in re, vel in corpore ſcripturæ iuxta l. 3. §. eſt autem. ff. ad exhib.

52 Venio nunc ad ſecundam quęſtionem, ad quam reſpondeo, editionem nomen eſſe verbale, quòd dictum eſt à verbo edo, edis, vt tradit gloſ. hic, non autem ab edo, es, tunc enim aliud ſignificaret, dicit Purpur. hic nu. 1. per cap. tribus gradibus de conſecrat. diſtin. 2. & dicta eſt editio à tali verbo, quatenus refertur tàm ad ſcripturæ editionem, quam vocis.

53 Ad tertiã quæſtionẽ reſp. editionẽ hanc originẽ habuiſſe, incremẽtũ, & pfectionẽ, ab iiſdem iurib. a quib. iudicia ipſa repta, auƈta, & perfeƈta fuerunt, cum in gratiam iudiciorum ſit, & ab illis non poſſit abeſſe, vt gloſſ. & DD. ſentiunt hic; quapropter, quia formam, & perfeƈtionem, ſm̃ quam ea vtimur, à iure ciuili, & prætorio dici põt accepiſſe, toto tit. noſtro, & ff. eod. iuri ciuili, & prætorio, editio, de qua agimus, eſt adſcribenda.

54 Ad quartã reſpondeo, fuiſſe induƈtã editionem partim, ne quiſquam temere ad litigandum deſcenderet, contra tit. inſt. de pęna temere litigãt: partim, vt Iudex bene inſtruƈt⁹, de cãæ meritis, ſecũdũ iuſtitiã pnunciaret: iuxta tradita per Bar. & DD, in l. prolatam, infra ſententijs & interloc. omniũ iud. nu. 10. quæ duo legiſlatorib. curæ fuiſſe, iura paſſim in hac materia teſtãtur. Potiſſma etiã ratio editionis inducendæ fuit, inueſtigandæ, & indagandę veritatis cura; vt colligitur. ex l. 1. in plurib. ſui partib. ff. eod. ex l. 2. ex l. non eſt nouũ, inf. eod. tradit Cuiaci. poſt alios. libr. x, ſuar. obſeruat. c. 14. in princ.

55. Ad quintã reſpondeo, editionem nõ reperiri definitam, neque a legiſlatorib. neq. ab aliquo ex interpretib. quem viderim; nos autẽ, quia probati interpretis munus eſt, procedere argumentando, definiendo, & diuidendo, propterea ſubſidiariam editionem, de qua potiſſimùm hic, & in tit. ff. eod. agitur. hoc, vel ſimili modo definiendam eſſe arbitramur. *Editio eſt actus demonſtrandorum iurium, ad futuri, vel præſentis iudicij inſtructionem, ſcriptura, vel alio modo, ex ſubſidiario prætoris edicto, explicatus.* Hæc definitio habet loco generis illud verbum, aƈtus, quod generale eſt, et ſignificat quicquid ſiue re, ſiue verbis agatur: l. labeo, huius princip.; ſecunda, de ver. ſign. ſed vt cæteri aƈtus, qui non ſunt editiones, excluderentur, addita eſt particula illa *demonſtrandorum iurium*, & diƈtum eſt generatim *demonſtrandorum iurium*, vt compræhendantur tam aƈtiones, quam inſtrumenta, aƈta, & rationes; quæ omnia, non ratione corporis demõſtrantur; vt fit in exhibitionib. ſed rõne iuriũ, & ſic excluditur exhibitio, quæ non eſt iurium demonſtratio, ſed vel demonſtratio corporum, vel iurium ceſſio, & tranſlatio, vt ſupra docuimus. Cæterùm, quia non omnis aƈtus demonſtrandorum iurium eſt editio, quãdoquidem, ſi quis demonſtrat ſponte alicui ſua iura, & inſtrumenta, vt ſe diuitem oſtendat, vel aliam ob ſimilem cauſſam, non dicitur fieri editio, propterea addidimus aliam particulam; *Ad futuri, vel præſentis iudicij inſtructionem*, in qua tetigimus finem editionis, de quo in l. 1. ff. eod. & quia ſub hac definitione, adhuc comprehenderetur editio ordinaria, quę fit iure aƈtionis nominatę, proficiſcentis ex negotio; cuius occaſione cõfeƈtæ ſunt ratiões, propterea vltimam quoque particulam illam adiecimus. *Scriptura, vel alio modo, ex ſubſidiario prætoris edicto explicatus.* & diximus *ſcriptura, vel alio modo*, vt omnes editiones compręhenderemus, et illas, quæ fiũt voce, vel pductiõe aduerſarii ad Albũ, d̃ quib, in l. j. ff. eo. & ex his remanet exaƈtè (ni fallimur) explicata natura, & ſubſtantia editionis.

56 Ab Sextam autem q. reſpondeo, ommiſſis aliorum confuſionibus, quia omnis generis in ſuas ſpecies diuiſio debet eſſe bimembris, cũ diſtribuatur in illas per differentias contrarias, vt poſt dialeƈticos, & Philoſophos, docent apud nos Aretin. in §. 1. inſtit. de obligat. & in §. 1. inſtit. de act, & Neuizan. in ſua ſylua nupt. lib. 1. nu. 21, idcirco dicimus, editionem duplicem eſſe alteram ex cauſſa priuata, alterã ex cauſſa publica, vt colligitur ex l. 1. & ex l. prætor ait ff. eod. vbi Eguin. quoque Baro. refert ediƈtũ hoc de edendo ad duo huiuſmodi capita lib. 2. manualiũ; tit. 13. idem ſentit Cuiac. lib. 10. obſeruat. cap. 14. in princ. Ea editio, quæ ex cauſſa priuata a litigatore ſẽ per fit, duplex rurſus eſt, aut aƈtionis. ſ. aut Inſtrumentorum, & editio aƈtionis, quæ ſpeciem futuræ litis demonſtrat, vt poſſit reus deliberare, numquid velit cedere vel cõtendere, eodem modo duplex eſt, quædam quæ fit in ſcriptis, quędam quæ fit ſine ſcriptis; fit editio in ſcriptis, vbi libello deſcripta datur, quę vero ſine ſcriptis fit, rurſus duplex eſt, quędam quę fit dictando, quædam, quæ fit producendo

ad

ad album prętoris, vt patet in l. 1. in princ.
ff. eod. Dictando fit, vbicumq; exprimitur
corā Notario vel voce, narratur cōtractus,
obligatio, & actio, quod ferè in omnibus
iudicijs olim obſeruebatur, ſecundū Bart.
in d. l. 1. nu. 4. in princ. hodie tamen ſerua-
tur tantum modo in iudicijs ſummarijs,
vt vocant, ita docet Bart. in extrauaganti
ad reprimendum, in verbo figura, & in
auth. niſi breuiores infra de ſn̄tijs ex bre-
uiloq; recitand: producendo autem aduer
ſarium ad album, fiebat editio, quando du
cebatur reus ad album prætoris, ideſt ad
edictum, ad publicum parietem affixum,
in quo actionum deſcriptæ erāt formulę,
eidemq; demonſtrabatur, quā quis actio-
nem eſſet dictaturus, vt ſentiunt omnes
in d. l. 1. & pręſertim Eguin. Baro, & Duar.
quicquid dixerit Alciat. lib. 2. diſpunc. cap.
vlt. & lib. 8. Parerg. iur. ciuil. cap. 7. hanc
tamen editionis actionis ſpeciem hodie
locum non habere, obſeruat. Duar. tum
quia album amplius non reperitur, tum
quod auth. de exhib. reis, & auth. offe-
ratur, infra de litis conteſt. cautum eſt, vt
actor ſolemniter libellum offerat reo, cū
ad iudicium vocat, Inſtrumentorū verò
editio, quæ pariter a litigatore, ex cauſſa
priuata fit, locum habet vbicumque, ve
actor ante litis cōteſtationem inſtrumen-
ta, quibus in futuro iudicio vſurus eſt o-
ſtendit, vt poſſit reus nūquid contendere,
vel cedere velit, deliberare, vel qn̄ qui-
libet ex litigatoribus, poſt litem conteſta-
tam, ad inſtruendum iudicem, de cauſſæ
meritis ſua edit. inſtrumenta, & rationes,
vt videbimus latius in l. 1. infra eod. editio
verò, quę ex cauſſa publica fit, & ratione
publici officii, rurſus duplex eſt, quædam
rationum, quædam Inſtrumentorum, vel
actorum publicorum; Rationum, eſt ea,
quæ fit ab argentariis, vel ab aliis non ab
ſimilibus, & eorum iuris ſucceſſoribus, d.
l. prætor ait, & l. argentarius, ff. eod. Inſtru
mentorum autem, vel actorum, quæ, &
ipſa poſſunt venire appellatione Inſtrumē
torum ea eſt, quę fit ab ipſis tabellionib.
57 Ad Septimā reſpōdeo, requiſita, & cō-
ditiones ſingulares, quæ, vt editioni ſit lo
cus; deſiderantur, redigi commode poſſe
ad quinque circunſtantias, rei nempe, per-
ſonæ, loci, temporis, & modi. Primùm igi-
tur requiritur circunſtantia rei, hoc eſt, vt
ſcriptura, & res ipſa, cuius petitur editio, ī
facultate ſit eius, à quo petitur, & ad peten
tē ptineat, l. ſi qs ex argentarijs, §. ptinere
ff. eod. reqritur ēt circūſtantia rei reſpectu
cauſſæ, ob quā editio petitur, de quibus tra
ctabimus latiſſime vnà cum gloſ. Bart. &
cæteris in interpretatione legis primæ in-
fra eod. 2. requiritur circūſtantia perſonę,
tam ex parte edentis, quā ex parte eius, cui
fit editio, ad hoc enim, vt ea fiat editio, q̄ pe
tiī ex cā publica, neceſſe eſt vt is à quo pe-
tiī ſit argētarius, vel notari⁹, vel ſucceſſor,
vt in d. l. p̄tor ait, & in d. l. argentarius in l. ſi
quis ex argentarijs §. cogeī. & in l. quędam
§. nihil intereſt, ff. eod. vel perſona non
abſimilis, vt in eiſdem iuribus. Argētario
rum autem officium quid, & quale eſſet,
declarabimus in animaduerſionibus con-
ſtituendis ad l. 1. infra eod. huiuſmodi autē
perſonis, & ſimilibus, cùm poſſint, & de-
beant eſſe inſtructę de inſtrumēto proprię
profeſſionis, non niſi ex cauſſa fit editio d.
l. ſi quis ex argentarijs §. prætor, & §. velu-
ti, neceſſe eſt etiam, vt is, qui petit editio
nem ſit principalis, & iuret ſe non calum-
niæ cauſſa poſtulare d. §. ex hoc edicto, &
l. quædam §. vltimo ff. eod. vel ſaltem, vt
ſit procurator eius, cuius interſit dummo-
do caueat de rato; niſi mandatum oſten-
dat d. §. ex hoc edicto, ſed is, qui eam cogi-
tur facere editionem, quæ non fit ex cauſ-
ſa publica, ſecundū regulam, debet eſſe a-
ctor, & reus is, cui editur, quandoquidem,
reus actori, non niſi ex cauſſa edat l. 1. in-
60 fra eod. 3. deſideratur etiam circunſtan-
tia loci, quatenus argentarius, ibi edere
compellitur, vbi argentariam exercuit,
niſi actor, deſcriptas ſibi dari, ſuis ſumpti-
bus poſtulet rationes, vbi de ea re agitur
l. prætor ait in fin. ff. eod. quod, & in ta-
61 bellione locum habebit. Temporis quo-
que circunſtantia, quarto loco deſidera-
tur in editione, quæ fit ab actore ipſi reo,
ſiue actionis, ſiue inſtrumētorum ad hoc,
vt poſſit deliberare, nūquid cedere velit,
vel contendere, propterea quod fieri ante
litem cōteſtatam debet l. 1. in prin. ff. eod,

iuncta

iuncta l. edita infra eod. quinimmo actio edi debet vnà cū ipſa citatione §. ſancimus in auth. de exhib. & introd. reis; Ea autem inſtrumentorum editio, quæ fit ad iudicem inſtruendum, & ad probandum, fieri debet neceſſario poſt litem conteſtatam, ſcripturæ enim, ab initio vnà cum libello productæ, non probant, vt notatur in cap. 1. extra de probat. in auth. ſi quis C. de teſtib. & propterea diligentes aduocati & cauſidici, ſi vſu veniat, vt inſtrumenta aliqua producantur vna cum libello ante litis conteſtationem, quod fieri ſolet, qñ ad inſtrumenta aliqua libellus relationem habet, vt notatur in l. 1. §. edendo ff. eod. & tangam in l. 1. infra eod. poſt litem conteſtatam, rurſus illa producunt, alioquin fidem non facerent, quandoquidem probationes, ante litis conteſtationem, nō fiunt, tradunt hæc Ant. de Butr. in cap. 1. circa finē de probat. Federicus Petrut. Senenſis conſi. 160. quod incipit caſus talis eſt, eandem docet praxim Alex. conſil. 3. num. 4. & conſi. 37. num. 8. vol. 2. circa; quod illud quoque eſt animaduertēdum, vbicumque fiat productio, vel reproductio alicuius ſcripturæ, vel atteſtationum, debere exemplum dari parti, & eidem terminum præſcribi ad opponēdum, alioquin ſi pars exemplum petat, & terminum ſibi aſſignari, & id denegetur productio eſt inualida, nec fidem facit aduerſus ipſam partem, ita dicit Bart. in extrauaganti ad reprimendum, in verbo de plano num. 3. ſequitur Iaſ. in l. de pupillo §. morte num. 28. in verſ. quarta concluſio ff. de nou. op. nunt. tradit Rom. in conſi. 169. incipiente in caſu propoſitæ conſultationis Socin. Iun. conſi. 134. quod incipit in cauſſa Chriſtophori nu. 4. vol. 2. Craue.

62 conſi. 121, cuius initium eſt. ſcripſi alias in fin. volu. primo. Circunſtantia quoq; modi quinto, & nouiſſime deſideratur propterea, quod editio rationum debet fieri cum die, & conſule, quoniam aliàs vltro citroque data, & accepta, & vſurarum curſus, in quibus fere conſiſtit ratio, apparere non poſſet l. 1. §. rationes l. prætor in princ. & l. ſi quis ex argentarijs §. ratione ff. eod. quod ſi dies, & conſul initio tantum tabularū adſcriptus ſit, communis totius rationis eſſe intelligitur. l. ſi quis §. ſi initium ff. eod. item ratio à capite edi debet, ea pars videlicet, quæ ad inſtruendum aliquem pertinet l. argentarius §. edi ff. eod. inſtrumentorum autem, quibus quis vſuras eſt editio ſine die, & conſule fieri debet, ne quid excogitetur fraudis l. 1. §. 1. ff. eod. excogitare. n. poſſet reus, qua ratione falſo probaret die dati inſtrumenti ſe in alia regione fuiſſe, ſi dies proferatur, & edatur, id quod intelligitur de die celebrati inſtrumenti, non de die ſolutionis, qui edi debet: inſtrumentum quoque, puta ſtipulationis, integrum edi debet l. 1. §. fin. ff. eod. partes autem ſtipulationis ſunt, veluti quātitas promiſſa, locus, dies ſolutionis, conditio ad ſcripta ſtipulationi, vt docet Cuiac. lib. 10. obſeruat. cap. 14.

63 Ad octauā reſpōdeo, editionis effectū eſſe inſtructionem illius, cui fit, & veritatis indagationem l. 1. in princ. ff. eod. & l. 2. infra eod. quando ſcilicet editio conceditur, quod ſi denegetur ab eo, qui ex iuris diſpoſitione teneatur, eſt, vt poſtquā prętor decreuit rationem edendam eſſe, in id quod intereſt teneatur l. ſi quis ex argentarijs §. ex hoc editio ff. eod. niſi is ſit, cui ob ętatem, vel ruſticitatem, vel ob ſexū, lapſus, non ediderit, vel ex alia iuſta cauſſa, huic enim ſubuenitur l. 1. §. fin. vbi gloſ. vlt. ff. eod. & ibi DD. etiam ſi non edendo pręceptū ſpreuerit teſtatoris, vt tradit Excellentiſ. D. M. & oīum doctrinarū genere refertiſſimus, Sfortia Oddus, in ſuo celebri tract. de reſtit. in integrum part. 2. q. 64. art. 4. num. 30. & hoc quod dictum eſt in maioribus, & alijs, quibus non ſubuenitur accipiendum eſt, ſi dolo malo nō edant, culpam enim non præſtant, niſi dolo malo proximiam, l. vbi ff. eod. vnde ſi quis in iudicio ſuccubuerit, quòd rationibus careret, ex quibus cauſſam ſuam potuiſſet tueri, merito damnatur hoc iudicio argentarius; probare autem debebit iudici ſe illo iudicio, quo victus eſt ſuperiorem euaſurum, vel ipſis rationibus, quas poſtea nactus fuerit, vel alijs inſtrumentis, & teſtibus, quibus eo tempore aliqua ex cauſſa, vti non potuit l. argentarius

§. cum

§. eum autem ff. eod. hæc tamen actio, quę ex parte rei pęnalis eſt, in hęredem ipſius, non dabitur; at hæredi actoris dabitur, quoniam ex parte eius eſt rei perſeccutoria. l. vltima ff. eod. docet Duarén. ad titulum ff. eod.

64 Ad nonam tandem, & vltimam quæſtionem reſpondeo, editionem euaneſcere, vbicumque aliqua ex præſcriptis circunſtantiis deficiat, vel ceſſet, vel ſi amitatur, aut quocumque caſu pereat ſcriptura edita, hinc fit, vt ex cauſſa, rurſus etiam ei cui ſemel facta eſt editio concedatur, vt in ſæpius repetita l. ſi quis ex argentariis in §. prætor ait ff. eod. ſed hac de re agam fuſius in l. 1. infra eod.

65 Nunc autem, declaratis Principiis materię noſtrę, & ſolidis quaſi quibuſdam iactis fundamentis, venio ad rub. continuationem, vt appellant, quæ ad præcedentes hoc modo connectitur, & ſubordinatur, ſupra tractatū eſt de magiſtratibus, eſſet nunc agendum de iudiciis, quæ per ipſos exercentur l. 2. §. poſt originem ſupra de orig. iuris, cæterum quia multa iudicii inſtituendi cauſſa præparantur, quæ vel natura, vel tempore illud præcedunt, cuius cauſſa præparantur, ideo de præparatoriis prius agendum eſt, cum ea, quæ pręcedunt natura, & tempore, debeant etiā præcedere tractatione §. ſingulorum inſtitutionibus de rerum diuiſione, quia igitur editio vnum eſt, vt loquitur glo. hic, ex præparatoriis iudiciorum, propterea ſub hac rubrica, quæ de edendo in ſcripta eſt opportune agitur de editione.

Hęc connexio, quamquam varias patitur difficultates, vt infra apparebit, fuit tñ Azonis hic in ſumma, & eam ſecuti ſunt Accur. Odofre. Cynus, Bart. Bal. Salyc. Fulgoſ. Caſtr. & alii communiter, vt de communi teſta. Decius hic in veſtibulo.

Et quoniam DD. continuationis huius occaſione, de pluribus agunt incidenter, quæ ſine crimine hodie omitti nō poſſunt, quamquam á propoſita materia ſunt alieniſſima, propterea ego pro axacta explicatione omnium, quæ ab interpretibus hię tractantur duo faciam.

Primum quidem, per varios articulos, pro intelligentia terminorum, docebo, quid ſit præparatorum, & quibus nominibus differat à quibuſdam aliis terminis, habentibus cum eo affinitatem.

Secūdo, occaſione triū concluſionū, q̄ colliguntur ex hac continuatione à Decio hic, non nullos articulos diſputabo, ad præparatorium eodem modo ptinentes.

Redeundo igitur ad primam partem, pro illius explicatione quatuor propono diſcutiendos articulos.

Primus erit quid ſit præparatorium, & quibus nominib. differat ab antecedente.

Secundus erit, quid ſit principale; & quomodo differat à conſequente.

Tertius, quid ſit acceſſorium, & qua ratione differat à præparatorio, & ab accidenti.

Quartus, quid ſit inferre de præparatorio ad principale.

66 Quod attinet ad primū, dicimus pręparatoriū, vocē latinā, non eſſe, ſed Magiſtral ductam à verbo præparare, quod latinè diceretur, id quod præparatur ad aliquid vel quoddam quaſi in agendo pręludium. Ego tamen pręparatorium ſemper appellabo, nec eam patiar me inuadere vanitatem, vt velim in iure docendo, Ciceronianus haberi, tum quod in iure ciuili (vt M. Tullius de Philoſophia aiebat) res ſpectantur non verba penduntur, tum quod vt inquit Horat.

Ornari res ipſa vetat contenta doceri.

Præparatorium ergo hoc, quod ab aliquo iuris Magiſtro definitum non reperitur hoc pacto diffiniendum eſſe arbitramur, vt ſit. *Quoddam antecedens, quod ſui natura vel operantis conſilio, ad aliquod principale dirigitur*. dixi eſſe *antecedens*, vt ponerem genus, quicquid enim præparatoriū eſt, antecedens eſt, argumento legis primę de pollicitat. quod prius eſt ſuo conſequenti, l. Ariſto. ff. quæ res pign. oblig. poſſint, tradit Albericus in ſuo dictionario in verbo antecedens, non autem quicquid eſt antecedens, eſt præparatorium, quandoquidem naufragij neceſſarium antecedens, ſine dubio eſt nauigatio, nemo tamen ſani capitis, nauigationē dixerit naufragij eſſe præparatorium, cum nec ſui natura

tura, nec nauigantium conſilio dirigatur ad naufragium, ſed vel ad bellum, vel ad mercaturam, & peregrinationem, ſenten tiam quoque neceſſarium eſſe antecedens appellationis nemo diffitebitur, is tamen, qui recto vtatur ſenſu, nunquam dixerit, appellationis eſſe præparatorium, & quã quam hoc affirmauit Io. Bolognet. hic, nihil tamen potuit dici ineptius, cum nec ſui natura, quæ eſt definire iudiciales con trouerſias, nec iudicantis conſilio, quod abhorret ab ipſa prouocatione, ad appella tionem dirigatur, arg. eorum, quæ tradit Bart. ad l. qui proprio in § item quæritur nu. 3. & 4. de procuratoribus; Ridiculum etiam eſt cum eodem Bolognet. viro alioquin non contemnendæ eruditionis, af firmare liberorum exheredationem, ad querelam, in officioſi teſtamenti, eſſe præ paratorium, inficiari tamen non poſſumus, quin exheredatio liberorum, querelę ſit antecedens, ad excludenda igitur an tecedentia huiuſmodi, quæ nullo modo poſſunt præparatorij appellationem recipere, nec non vt omnes etiam hac diffini tione præparatorij ſpecies comprehende rem, & concluderem; addidi verba illa, [quod ſui natura, vel operantis conſilio, vel vtroq; ad aliquod principale dirigit,]
67 vt triplicis generis præparatorium comprehenderem, aut enim præparatorium cõparatur, & præparatur in gratiam rei alicuius principaliter intentę ſui natura, & operantis conſilio, vt ſol in gratiã diei, ignis in gratiam caloris, contractus in gra tiam obligationis, obligatio in gratiam actionis, ſpõſalia in gratiam matrimonij, & matrimonium in gratiam prolis (natu-
68 ram autem appello in artificialis, & in his, quæ cõſiſtũt in iure, ordinatione in pri mæuæ inſtitutionis, iuxta ea, quę traddi. dit Bald. in l. 2. §. 1. ff. ſi cert. petat. n. 13. vbi gloſ. colligitur etiam ex gloſ. in princi. Inſti. quibus modis re contrahitur obligatio in verbo mutui) cum igitur, & primæuæ inſtitutionis ordinatione, cõtractus ad obligationem, & ſponſalia ad matrimõniũ, nec non operantium conſilio fuerint dire cta, & ordinata iure optimo dicũtur vtroque modo in gratiam ſui principalis inſti-

tuta; eſt etiam reperire præparatoria aliqua, quæ ſui natura, ad aliquod principale non diriguntur, cuius tamen cauſſa, operantis conſilio præparantur, vt datio libertatis ad hæredis inſtitutionem, iuxta textum in §. 1. inſtit. quib. ex cau. manumit. licet vel non, & inſt. in princ. de hære dib. inſtituendis, & repudiatio hæreditatis ex teſtamento, ad legitimam ſucceſſio nem, l. illud, in fine, ff. de acquir. hæredi. idem quoque dici poteſt de oſculo, quod (cum ſui natura ſit ex actibus indifferentibus, de quibus loquitur diuinus Philoſophus in Sympoſio, in ſecunda oratione, ita vt, vel bonum, vel malum, ex operan tis propoſito dici poſſit.) non niſi ex conſilio deoſculantis erit ad adulterium præparatorium, eſt etiam reperire præparato rium, natura dumtaxat, ad aliquod principale directum, & ordinatum, nõ autem agentis conſilio, talis eſt cõcubitus illius, qui voluptatis tantum gratia mulierem cognoſcit, non dirigendo concubitum ad prolem, quæ principaliter intenditur à natura, idem quoq; dici poteſt de delicto reſpectu obligationis, quandoquidem pri meua legis inſtitutione, quæ pro eo pœnã impoſuit; ad obligationem delinquen tis ordinatur, non autem ex delinquentis conſilio, qui nollet (ſi fieri poſſet) delin quendo ad pœnam obligari, addidi poſtremò, [ad aliquod principale,] vt oſten derem præparatorium eſſe in gratiam alterius, ad quod relationem habet, & ex his conſtat, præparatorium, differre ab antecedenti, tamquam ſpecies à genere, cum antecedens dicatur etiam illud, ex quo aliquid ſequitur per accidens, & præter naturam ipſius, & contra propoſitum agentis, ſatis enim eſt, vt conſequens ſit poſſibile, vt infra latius videbimus, hinc poſitio ſtatuæ Mitij, poteſt dici antecedẽs ad nęcem interfectoris eiuſdem Mitij, prę paratorium autem nequaquam, cum poſitio ſtatuæ, & ſui natura, & ponentiũ con ſilio, dirigatur ad immortalitatem, & ad honorem eius cui erigitur, non ad næcem alicuius.

69 Quod attinet ad ſecundum articulum, reſpondeo, ex his quæ dicta ſunt de præparatorio,

paratorio, facile eſſe definire illud principale, ad quod præparatorium ipſum dirigitur, & refertur, cùm relatiua ſint ſimul natura, & intellectu, vt eſt auctor Ariſt. in prædicamentis cap. 3. vbi agit de relatiuis, dicimus ergo, principale, de quo agimus, [eſſe quoddam conſequens, ad quod ſui natura, vel operantis cōſilio, vel vtroq, aliquod dirigitur antecedens] & hæc verba (quibus definitio huiuſmodi concepta eſt) planiſſima, & explicatiſſima ſunt ex his, quæ diximus in definitione præparatorij, & ex his patet differre etiam conſequens à principali tanquā genus à ſpecie, cùm principale reſpectu præparatorij ſit quoddam conſequens, quod intendebatur vel à natura, vel ab agente, illud etiam obſeruatione dignum eſt, antecedentia, & conſequentia ad diſcurſum potius, quàm ad actionem, præparatoria autem, & principalia potius ad actionem, quam ad diſcurſum referri. Accedat etiam, quòd principale, tam ad ea, quæ præcedunt, quàm ad ea, quæ ſequuntur relationem habet, vbi conſequens ad antecedentia tantùm refertur, hinc ad principale, non modò refertur præparatorium, quod ſemper præexiſtit: ſed etiā acceſſorium, quod ſubſequitur, ita vt habeant ſe ad inuicem principale, & conſequens, etiam tamquàm, excedens & exceſſum.

70 Quod attinet ad tertium acceſſorium pariter vox latina non eſt, ſed magiſtralis ducta à verbo accedo, & varia ſignificat, vt latius docuimus ad Rub. ff. de legatis primo, & licet neque ab aliquo ex noſtris, nec ab aliquo ex philoſophantibus, definitum acceſſorium inueniam, poteſt tamen à nobis appoſitè hoc pacto definiri: [Acceſſorium eſt, quicquid rei cuicunque præexiſtenti, ita accedit, vt ei inſeruiat,] dixi eſſe quicquid accedit, vt ponerem genus, non enim omne quod accedit eſt acceſſorium, quandoquidem, rei cuiuſque perfectio, & incrementum, quod fit per acceſſionem, eſt quod accedit, non tamen eſt acceſſorium, cùm pars rei fiat, vt puta quando ſtatuæ tuę brachium marmoreum, aut pes alienus accedit, vel Scypho, anſa efficitur pars integralis eiuſdem ſtatuæ, & Scyphi, vt ſcribit I. C. in l. in rem in. §. ſi quis rei ſuæ. ff. de rei vendic. idem quoque eſt ſi agro meo per alluuionem fiat acceſſio. §. præterea Inſti. de rerum diuiſione. Dixi etiam eſſe quicquid accedit, vt excluderem accidens, quod rei alicui non accedit, ſed accidit, & differentia longa eſt, inter accedere, & accidere, cùm neceſſe ſit, quod accedit præexiſtere, vbi quod accidit non erat antequàm accideret, ita vt ſuum eſſe ſit accidere, & inhærere ſubiecto. vbi acceſſorium eſt ſubſtantia per ſe exiſtens, antequam accedat ad principale, vt veſtis ad corpus, & purpura ad veſtem, & in hoc longè diſtat ab accidente, quod ſine ſubiecto ſtare non poteſt, vt per Ariſt. lib. primo phyſicorum, part. 14. & 19. & libro 4. methaphyſ. part. 25. in fine, ſed, neceſſe eſt, vt ſemper ſit in aliquo vt albedo in pariete, & uſusfruc. in corpore, quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt, Inſt. in prin. de vſufruc. Acceſſorium ergo per ſe, ad prædicamentum ſubſtantiæ redigitur, quatenus autem refertur ad aliquid, cuius pars non ſit, eſt accidens, non ſimpliciter, ſed reſpectu illius, ad quod refertur, & cuius definitionem non ingreditur, & poteſt redigi ad prædicamentum Relationis. (Addidi) cuicunque rei præexiſtenti, vt præparatorium excluderem, quod ſemper antegreditur, vt ſupra tradidimus, qua in re diſcrepat ab Acceſſorio, quicquid Dec. comminiſcatur, confundens euiuſmodi terminos hic num. 1. cùm acceſſorium, quatenus acceſſorium eſt, ante principale non detur, vt dixit Bald. in l. vbi adhuc infra de iure dotium, & in l. cum per liberam inſ. per quas perſonas nobis acquiritur nu. 1. facit lex cū principalis ff. de reg. iuris; Addidi poſtremo particulam illam, ita vt ei inſeruiat, vt excluderem acceſſiones, quæ tranſeūt in partes multiplicatiuas, vel integrales eius, cui perficiendo, & augendo accedunt, item vt excluderem connexa, & coniuncta ęqualiter, vt ſunt duo rei promittendi, vel debendi, plures cohæredes, plures collegatarij, & pleraquæ ex illis;

de quibus doctiſſimus Dom. Præſes Menoch. lib. 2. de arbitrarijs Iudicũ caſu 95.

71 Quod attinet ad quartum, breuiter dicimus inferri ex præparatorio ad principale, tũc demum cùm dato præparatorio neceſſariò datur, vel dandum eſt principale, aut vbicunque, quod Statutum eſt in præparatorio habet locum etiam in principali, & è contra infertur de principali ad pręparatorium vbicunq; quod Statutum eſt in principali, etiam in præparatorio locum habet, vel vbicunque ſecuto principali neceſſe eſt præparatorium anteceſſiſſe.

72 His breuiter præcognitis venio nunc ad cõcluſiones, quas ex cõi continuatione Rub. noſtræ, ſup. relata, colligit Dec. hic.

Prima igitur concluſio eſt, ex pręparatorijs inferri ad principale.

Pro explicatione igitur huius concluſionis, & eorum omnium, quæ illius occaſione hic ab Interpretibus tractantur propono diſcutiendos ſex articulos.

Primus erit, an hæc concluſio colligaĩ ex gloſ. continuatione, vt ſupponit Dec.

Secundus, an verum ſit generaliter ex præparatorijs inferri ad principale.

Tertius, an è conuerſo, ex principali inferatur ad præparatorium.

Quartus, an de acceſſorio inferatur ad principale.

Quintus, an è contra à principali ad acceſſorium inferatur.

Sextus, & vltimus in ſpecie, an mulier propter oſcula libidinoſa, & tactus impudicos, quæ ſunt præparatoria ad adulterium, dote veniat priuanda, quemadmodum propter adulterium ipſum.

Quod attinet ad primum. Vix eſt, vt hæc prima Decij concluſio colligatur, ex Azonis, & gloſ. continuatione quamquã enim affirmant de editione agi, quia ſit quoddam iudicij præparatorium nõ propterea ſentiunt, & affirmant, poſt propoſitum titulum de edendo, neceſſarium fuiſſe compilatoribus, de iudicijs agere, ita ut aliter congruentius facere non poſſent, ſed potius opinantur non ab re factum eſſe, cùm probabili ordini conſentiat, vt principalia immediate tractentur poſtquam ea tractata fuerunt, quæ eorum gratia conſueuerunt præparari. fieri tamẽ poteſt vt alius ordo ſeruetur, cùm abſurdum non ſit, neque nouum, vnam & eandem materiam, diuerſis reſpectibus, diuerſis etiam in locis tractari poſſe, vt colligitur ex principio Inſt. de legatis, probatur etiam in. §. 1. Inſtitutionibus quibus mo. re contrahitur oblig. iuncto. §. item is cui, Inſtitutionibus de oblig. quæ ex quaſi contractu naſcuntur, hinc ſæpè numero factum eſt, vt non ſemper præparatoria his quorum cauſa præparantur præpoſita ſint, quandoquidem actio ad exhibendum eſt præparatoria ad rei vendic. de ea tamen in Pandectis, alia ratione moti compilatores, poſt tit. de rei vendicatione tractauerunt, habentur etiam alia exempla huiuſmodi, penes Ioannem Bolognetum hic, & certè vbi ordo dignitatis ſit ſeruandus, de principali prius, quã de pręparatorijs eſt agendũ: ſed quicquid ſit, ne videamur nimiũ de minimis laborare, venio ad ſecundum articulum, & quæro an de præparatorijs inferatur ad principale, vel qa poſt præparatoria ſequatur principale de neceſſitate, vel quia illud ipſum, quod ſtatuitur de præparatorijs, neceſſariò ſit etiã de principali ſtatuendum.

73 In hac difficultate prima facie videtur reſpondendum negatiue.

Primò, quia ſponſalia ſunt, dubio procul, & ſui natura, & operantis conſilio matrimonij, ad quod diriguntur præparatoria, vt notatur in Rub. extra de ſponſalibus, at ex ſponſalibus non infertur neceſſariò ad matrimonium, datis enim illis matrimonium non ſequitur ex neceſſitate l. item quia. §. 1. ff. de pactis l. ſtipulationum. ff. de iure dotiũ. l. ſi puellæ. ff. de ſponſalibus, igitur ex præparatorijs non infertur ad principale.

Secundò, lapidum, arenæ, calcis, & cementorum coadunatio, nec non loci purgatio, citra controuerſiam, ad opus, & ædificium ipſum, veluti pręparatoria referuntur l. 1. §. cæpiſſe. ff. de pollicit. ab hac tñ præparatione ad opus nõ infert l. ſtipulatio. § opus. ff. de noui operis nũtiatione, igitur à pręparatorio nõ infert ad principale.

Tertiò

Tertiò, & vltimo (omiſsis leuioribus, & præſertim ijs, quæ arguendo ab acceſſorio tradit hic Dec. num. 1. à quo ad præparatorium, cùm ſint diuerſa, vt ſupra docuimus, nõ licet ſumere argum. l. Papinianus exuli. ff. de minorib. l. naturaliter. §. nihil commune, ff. de acquirenda poſseſſione, cum ſimilibus) hoc modo argumentor, vocatio in ius, libelli oblatio, & alia, quæ fiunt ante litem conteſtatam, præparatoria Iudicij, ad quod diriguntur, ſecundum cões traditiones, eſſe dicũtur, data tamen citatione, & libelli oblationes, non de neceſſitate iudicium ſequitur, cùm poſſit ille, qui vocauit in ius, & cõuenit aliquem, ab agendo deſiſtere l. amplius non peti. ff. rem ratam haberi l. 1. ff. de plus petitionibus, vel reus cedere potius, quàm contendere, iuxta l. primam. ff. eodem, igitur ab his, quæ præparantur, ad illud cuius cauſa præparantur, neceſſaria non fit illatio.

Contrarium tamen concludit Dec. hic num. 1. & 2. Cagnol. num. 27. & videntur ſequi omnes. Bolognet. aũt poſt longam diſputationem diſtinguit plura capita nu. 12. cum plurib. ſequentibus, quicquid ſit pro hac opinione, plura poſſunt adduci.

Et primum, quia ſol diei cã præparatus eſt, ignis cã caloris, contractus obligationis cauſa, & obligatio cauſa actionis, ſed dato ſole, & igne datur lux, & calor, vt ipſa docet experientia, & dato contractu, datur obligatio, & obligatione data, datᷣ actio. l. licèt. §. ea obligatio de pcurat. iũcto. §. oĩs ſtipulatio, & §. cõditiones, & vtrobiq; glo. Inſt. de verbor. oblig. tradit Bald. ad legẽ Aretuſam. ff. de ſtatu hoĩum nu. 9. igitur à præparatorijs infertᷣ ad principale.

Secundò, niſi liceret inferre de præparatorio ad principale, ambulans cum telo, & ſimilia ad homicidiũ præparatoria faciens, de homicidio, quod eſt principale, non puniretur, at punitur. l. is qui cum telo. & lege ſi quis necãdi, infrà ad legem Corneliam de Sicarijs, igitur de præparatorijs infertur ad principale.

Tertiò, iudicium reſcindens eſt præparatorium, & ſui natura, & agentis cõſilio ad iudicium reſciſſorium, vel reſtitutoriũ §. rurſus, & §. item ſi quis in fraudem, vbi DD. Inſt. de actionibus, tradit Bart. ad l. qui proprio. §. item quæritur. ff. de procuratoribus nu. 3. at defendens in iudicio reſcindente, & in cã reſtitutionis in integrũ, cogitur etiã defendere in iudicio principali, & reſciſſorio d. §. item quæritur vbi Bar. igiᷣ à præparatorio, ad principale infertur.

Quartò aditus ad fontem, operantis ſaltem conſilio, eſt quoddam præparatoriũ ad ſeruitutem aquæ hauſtus, tanquã ad quoddam principale directum, ſed conceſſo aditu ad fontem, intelligitur etiã conceſſa ſeruitus aquæ hauſtus l. 3. §. vlt. ff. de ſeruitutibus ruſticorum prædiorũ, ergo de præparatorijs infertur ad principale.

Quintò, & vltimò, ommiſſis alijs, oſcula, & tactus impudici, improbo ſaltẽ operantis propoſito, & conſilio, ſunt præparatoria, ad adulterium iuxta illud.

Viſus, & alloquium tactus, poſt oſcula factum.

Relatum per gloſ. in l. quod ait in princip. in verbo, in ipſis rebus. ff. ad legem Iuliam de adulterijs, ſunt enim prçludia Veneris, ſed ex talibus obſcœnitatibus, ſceleris argumentũ ſumitur, vt docet Marcus Tullius in Topicis, & d. gloſ. per illum textũ, iuncta l. ſi amicis eodem titu. ad legem Iuliam de adulterijs, cap. literis de præſumpt. c. prætereà de reſcript. l. ſciant vbi Bald. & Salyc. infrà de probat. igitur à præparatorijs infertur ad principale.

74 Quid dicendũ? arbitror ego in hac materia, diſtinctionem adhibendã, qua contraria oĩa concilientur, diſtinctio aũt eſt hæc. Aut loquimur de ijs præparatorijs, quæ præcedunt principale natura, nõ tpe, quia ſcilicet principale, tanquam effectus ſit in præparatorio actualiter, tanquam in ſua neceſſaria cauſa, non aũt potentia, & virtute tñmodo (vt vocabulis vtar ſcholaſticorũ) quemadmodũ lux in ſole calor in igne, obligatio in contractu puro, cõcluſio in præmiſsis, & tũc ſemper de præparatorio infertur neceſſariò ad principale, hinc dato ſole, & igne, datur dies, & calor, dato cõtractu, datur obligatio, & in ſyllogiſmo datis propoſitionibus, & præmiſſis extremitatibus, quaſi quibuſdam præparatorijs, concluſio, quæ principaliter intenditur, ſequitur de neceſſitate.

Aut loquimur de præparatorijs, quæ tempore præcedunt principale, ita ut nõ habeant rationem cauſæ, vel non cauſæ neceſſariæ, reſpectu principalis, quod nõ actualiter: ſed ſecundum facultatem, & in potentia tantum ſit, in præparatorio, & tunc rurſus diſtinguendum eſt, quia, Aut dubitamus, vtrum à præparatorijs inferatur actualiter, & realiter, Aut nunquid inferatur mentaliter, & præſumptiue; Primo modo, non infertur, ſecundo infertur, hinc datis ſponſalibus, non de neceſſitate verum ſequitur, & reale matrimonium, hinc ex præparatione lapidum, & cementorum, non ſequitur verum, & reale opus, & ædificium, nec ex præmiſſa citatione, & alijs iudicij præparatorijs ſequitur reale iudicium, hinc tandem, in materia noſtra, data tractatione alicuius præparatorij, non de neceſſitate rei principalis tractatio datur, quanquam principalia hæc omnia veriſimiliter ab initio fuerunt in mente præparantium; ſed multa deinde poſſunt accidere, quibus impediatur ſuperuenientia illius principalis, quod temporis interuallo ſubſequitur, hinc in his in quibus potius quàm veritas, & effectus inſpicitur præſumptio, & affectus, diſpoſitio quæ habet locum in re principali, habet locum etiam in præparatorijs, & ſic de vno ad aliud infertur. Et propterea qui homicidij præparatoria adhibuit, de homicidio præſumpto, vel mentali tenetur, idem in omnibus atrocioribus, in quibus punitur affectus licet non ſequatur effectus, iuxta tradita per Felinum, in tractatu ſuo de conatu, quando punitur, licèt non ſequatur effectus, hinc cum defendens in iudicio præparatorio videatur veriſimiliter propoſitum habere defendendi, etiam in iudicio principali, in eadem quoque cauſa principali cogitur ſuſcipere defenſionem; Et ideò dicebat Bart. in l. fin. infra de codicillis eligentem præparatorium, videri illud quoque eligere; cuius cauſa præparatur, hinc ex præparatorijs homicidij homicidium præſumitur, & ex conceſſione aditus ad fontem, conceſſio aquæ hauſtus, & ex oſculis impudicis arguitur præſumptiuè adulterium, & hinc de præparatorijs tractans, probabiliter velle deinde de principali agere videtur, ponenda eſt ergo concluſio affirmatiua.

A præparatorijs infertur ad principalē Limitatur hæc concluſio, vt procedat in ijs præparatorijs, quæ natura præcedunt, & non tempore ipſum principale, ita vt videantur illud in ſe actualiter habere, ſecus autem in illis, quę præcedunt tempore, ita vt non ſint niſi in facultate, & in via ad principale.

Sublimitatur tamen hæc limitatio, vt deroget cõcluſioni, inſpecta dumtaxat veritate, & effectu, ſecus autem inſpecto affectu, & pręſumptione, ſeu veriſimili mente operantis, qua inſpecta infertur etiã de pręparatorijs ad illud principale, quod nõ niſi temporis interuallo ſequi poteſt.

75 Succedit nunc tertius articulus, an ſcilicet è conuerſo ex principali inferatur ad præparatorium, qua in re pariter, pro vtraque parte facile eſt pugnantia afferre argumenta, & prima facie negatiua opinio videtur probabilior.

Primò quia ambulare cum telo, & cum armis prohibitis, nec non mandatũ de interficiendo, ſine dubio (inſpecto ſaltem conſilio agentis) præparatoria quædam ſunt ad homicidium d. l. is qui cum telo, & cap. licet mulieres de ſententia excommunicationis, dato tamen homicidio non eſt neceſſe hæc præparatoria præceſſiſe, cum ſine illis poſſit homicidium contingere §. is qui de ponte Inſt. de lege Aquilia, & paſſim habetur in tit. ff. eod. & in tit. extra de homicidio volũtario vel caſuali, igitur de principali non infertur ad præparatorium.

Secundò, & vltimò, omiſſis leuioribus, contractus eſt ſine dubio præparatorium quoddam ad obligationem, & actionem, cùm in gratiam illarum ſit comparatus, & præparatus, ſed obligationis, & actionis exiſtentia non ſupponit de neceſſitate contractum præceſſiſe; cùm ex quaſi contractu quoque, & ex delicto vel quaſi proficiſcantur §. fin. Inſt. de oblig. l. 1. in principio. ff. de actionibus, & oblig. igitur de principali non infertur de neceſ-

ſitate

ſtate ad præparatorium.

Contraria quoque ſententia, redditur probabilis ex pluribus.

Primò, quia dies eſt quoddam principale, cuius gratia præparatus eſt ſol, & actio perſonalis, eſt quoddam principale, in cuius gratiam oblig. præparatur, vt infra declarabimus, ſed dato die datur ſol, data actione perſonali datur obligatio. l. licet. §. 10. obligata. ff. de procurat. tradunt DD. Inſt. in prin. & §. 1. de act. igitur à principali infertur ad pręparatorium.

Secundò niſi de principali fieret illatio ad pręparatorium, vbi procurator datus eſſet ad petendam rem mobilem, non intelligeretur etiam datus ad agendũ actione ad exhibendum, quę eſt pręparatoria ad cuiuſcunquę rei mobilis petitionem l. Ordinarij. ff. de rei vendic. l. 1. ff. ad exhibendum, ſed procurator datus ad petendam rem mobilem, intelligitur etiam datus ad agendum actione ad exhibendum. l. ad rem mobilem. ff. de procurat. igitur de principali infertur ad pręparatorium.

Tertiò niſi de principali poſſet inferri ad pręparatorium, procurator datus ad petendum legatum, non intelligeretur datus etiam ad agendum, interdicto de tabulis exhibendis, quod ad legati petitionem eſt pręparatorium, vt patet ex tit. de tabulis exhibendis, ſed datus procurator ad petendum legatum intelligitur etiam datus ad agendũ interdicto de tabulis exhibendis l. ad legatũ. ff. de procurat. infertur ergo de principali ad pręparatorium.

Quartò datio libertatis, eſt quoddam pręparatorium, ſaltem operantis. conſilio, ad hęredis inſtitutionem ſerui proprij Inſt. in prin. de hęred. inſtituendis; Sed de Inſtitutione hęredis proprij ſerui ad libertatis dationem infertur, hęrede enim ſeruo proprio inſtituto intelligitur in neceſſariam antecedentiam eidem data libertas, dicto principio Inſt. de hęredibus inſtituen. & §. 1. Inſtit. quibus ex cauſis manumittere licet vel non, ergo de principali infertur ad præparatorium.

Quintò, & vltimò ommiſſis ſexcentis alijs ſimilibus, niſi ex principali, fieret illatio ad pręparatorium, Argento potorio legato, non intelligeretur etiam legatum id, quod ad pręparationem bibendi comparatum eſt, ſed illud quoque intelligitur legatum, vt puta colum niuarium, & vrceoli l. in argento potorio. ff. de auro, & argento legato, ergo de principali infertur ad præparatorium.

76 In hac quoque controuerſia, diſtinctione adhibita, contraria ſunt concilianda, quia pręparatorium, aut non eſt neceſſarium, aut eſt neceſſarium, vbi neceſſariũ non eſt rurſus eſt diſtinguendum, quia, aut ſumus in his, quę pendent à voluntate diſponentis, vel operantis, & appellatione principalis pręparatorium quoque, inſpecta ſaltem verborum generalitate continetur, & tunc de principali infertur ad pręparatorium, & ita intelligo legem in Argento potorio, in princ. ff. de auro, & argento legato, aut huiuſmodi conditiones, non concurrunt, & tunc, de principali ad pręparatorium non neceſſarium non infertur, hinc de homicidio ad mandatum, vel coniuram, vel pręparationem armorum non infertur, ſunt enim hęc pręparatoria accidentalia poſſibilia, & interdum probabilia, neceſſaria autem nequaquam, vbi verò pręparatorium neceſſarium eſt, Aut ab vtraque parte, tam ſcilicet principalis, quam pręparatorij neceſſarium eſt, aut ab vna tantum parte, ſi ab vtraque, vt in ſole & die in actione perſonali, & obligatione, quorum alterum non poteſt dari ſine altero, & tunc quoque ſine dubio infertur de principali ad præparatorium, vbi verò præparatorium eſt neceſſarium ab vna tantum parte, rurſus diſtinquendum eſt. Aut eſt neceſſariũ ex parte principalis tantummodò, quia ſcilicet poteſt dari pręparatorium abſque eo, quod ſequatnr principale, principale tamen dari non poteſt, quia præexiſtat præparatorium, vt contingit in inſtitutione hæredis ſerui proprij reſpectu dationis libertatis, quandoquidem datio libertatis poteſt habere locum in ſeruo proprio abſque hæredis inſtitutione, inſtitui tamen hæres non poteſt; qui in neceſſariam antecedẽtiam liberetur d. princ. & d. §. 1. & tunc quoque infertur de principali

cipali

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

mentis, cap. de relatiuis, tradit Bald. in authe. ex cauſſa infra de liberis præteritis, nu. 24. qui ad poſitionem vnius ex correlatiuis ſequi poſitionem alterius affirmauit quoque in l. 1. ff. de contrahenda emptione nu. 3. & propterea ab hoc quoque acceſſorio, hoc modo conſiderato, ſemper infertur ad principale, & ita procedunt argumenta pro poſteriore ſententia adducta. Aut conſideratur id, quod accedit ſimpliciter, non prout refertur ad ſuum principale, vt puta bidentes, vomeres, & ſimilia, vt talia ferramenta, non vt inſtrumenta ad aliquem certum fundum acceſſoria, & quia hoc modo conſiderata poſſunt per ſe ſubſiſtere, ita vt ſublato principali, non tollatur eorum ſubſtantia, ſed relatio dumtaxat, quem admodū ſublato Titio patre, non tollitur Mæuius filius, & ſic ſubiectum filiationis (vt vtar vocabulis ſcholaſticis) ſed filiatio tantummodo, & relationis qualitas, nam extincto patre, non deſinit eſse Mæuius, ſed deſinit eſse filius, & propterea ab acceſſorio hoc modo conſiderato; quatenus ſcilicet acceſsorium amplius non eſt, ad principale, non infertur, & ita procedunt primę opinionis argumenta.

Ponenda eſt igitur concluſio affirmatiua. Ab acceſsorio infertur ad principale.

Limitatur hæc concluſio, vt procedat in acceſsorio inſeparabili indiſtinctè, & in alio quatenus acceſsorium eſt, ſecus autem, quo ad ſubiectum illius, quod eſt, quid abſolutum, & per ſe ſubſiſtens.

79 Sequitur modò, vt ad quintum articulum aggrediamur, an ſcilicet à principali inferatur ad acceſsorium, & prima facie videtur reſpondendum negatiue.

Quia ab eo, quod per ſe ſubſiſtit, ad aliud, ſine quo illud ſtare poteſt, non infertur, ut natura ipſa docet, at principale poteſt eſse, & ſubſiſtere ſine acceſsorio l. pediculis §. finali & ibi Bart. ff. de auro & argento legato, tradit Bald. ad legem 2. infra de probationibus nu. 4. hinc ſtat corpus ſine veſte, fundus ſine inſtrumento, & ſeruus ſine peculio, ergo non infertur a principali ad acceſsorium.

Contraria quoque opinio probabili ratione eſt munita.

Quia de eo, quod trahit ad ſe aliquid, ad illud quod trahitur, ſine dubio infertur, at principale trahit ad ſe acceſſoriū, quod ipſius ſequitur naturam. l. fundi. §. vltimo. ff. de fundo inſtructo. l. cùm principalis. ff. de reg. iur. cap. acceſſorium, vbi gloſ. & Dynus eod. titu. lib. 6. l. finali infra de non numerata pecunia l. finali infra de coſtit. pecunia. §. liberis Inſt. de pupill. ergo de principali infertur ad acceſſorium.

80 Concludendo, in hac quoque difficultate diſtinguendum eſt, aut conſideratur principale, vt principale, & cum qualitate relatiua, & de eo infertur ad acceſſorium, tenet enim hæc ſequela, eſt fundus inſtructus, ergo habet inſtrumentum, eſt ſeruus peculiarius, vel ordinarius, ergo habet peculium; aut conſideratur ſimpliciter, non quatenus habeat qualitatem relatiuam, & tunc iterum diſtinguendum eſt, quia aut dubitamus numquid ratione ſubſiſtendi conſequentiæ, de exiſtentia principalis inferatur neceſſariò ad exiſtentiam acceſſorij, & concludendum eſt negatiue, quia non tenet ſequela, eſt fundus, ergo habet inſtrumentum, eſt ſeruus, ergo habet peculium. Aut dubitamus, an inferatur de principali ad acceſſorium, quia diſpoſitio hominis facta in principali, habeat etiam locum in acceſſorijs ſuis, & tunc in dubio concludendum eſt affirmatiuè, quādoquidem acceſſorium ſequitur naturam ſui principalis, & ad illud trahitur d. l. cū principalis, cum alijs ſupra adductis, hinc conceſſo principali videntur etiam conceſſa omnia illius acceſſoria l. detrahere legatis. ff. de alimentis legatis l. 2. §. inſpectio. ff. quemadmodum teſtamenta aperiantur l. 1. l. vltima. ff. ſi vſusfructus petatur glo. eſt in l. 2. ff. de iuriſdic. omnium iudicum vbi DD. & præſertim Sebaſtianus Sapia nu. 4. & Io Bolog. nu. 48. cum ſequentib.

Ponenda eſt igitur in hac quoque materia concluſio affirmatiua, videlicet. A principali ad acceſsorium infertur.

Limitatur, vt vendicet ſibi locum, ſi conſideretur cum qualitate relatiua, ſecus ſi relationis ratio non habeatur.

Sublimitatur hæc limitatio, vt cōcluſioni

ſioni deroget, inſpecta ſubſiſtendi cōſequētia, quæ fit de rei principalis exiſtentia ad exiſtentiā acceſſorij, ſecus autem inſpecta hominis diſpoſitione, quia regulariter quod diſpoſitū eſt de principali intelligitur etiam diſpoſitum de acceſſorio, vt ſupra oſtenſum eſt.

Et ex his noua, ni fallor, & non contemnenda theoria conſtituta eſt, ad cognoſcendum generaliter, an, & quando de præparatorijs, & de acceſsorijs ad principale inferatur, & è contra.

81 Nunc autem ſupereſt, vt ſpecialiter diſcutiamus ſexto, & vltimo loco, vnà cum Interpretibus, an mulier propter libidinoſa oſcula, & tactus impudicos, qui ſunt ad adulterium præparatorij, (vt noſtrates loquuntur,) veniat dote priuanda, quemadmodum priuaretur ob adulterium, qua quidem in difficultate, duas faciam inſpectiones.

Prima erit an hodie ſit verum ſuppoſitum concluſionis, quia ſcilicet vxor ob commiſſum adulterium, dote priuetur.

Secunda an etiam propter oſculum impudicum.

Quod attinet ad primam, ſunt pugnantes doctorum ſententiæ, altera eſt opinio ſingularis Camilli Plautij hic, nu. 46. cum ſequentibus, ſentientis hodie mulieres, nec propter adulterium ipſum dotem amittere, adductus eſt autem Plautius ad ita ſentiendum, vnica, eademque vrgentiſſima ratione, quæ eſt huiuſmodi.

Tunc demum ob adulterium iure ciuili cautum eſt, vt mulieres priuatione dotis mulctentur, vbi ob tale adulterium ſequatur diuortium, ſed hodie ex cauſsa adulterij locus diuortio eſse non poteſt, vt cautum eſt Concilio Tridentino poſtremo 11. Nouembris Annno 1563. ſeſſione 24. canone. 7. & latè tradit Petrus Grego. Tholoſ. in ſyntag. iuris vniuerſi, parte ſecunda, lib. 9. cap. 16. nu. 3. cum ſeq; eſt textus in cap. 2. extra de tranſlatione epiſ. tradit Alex. in l. ſi cum dotem §. ſi maritus nu. 10. ff. ſolut. matr. igitur hodie mulieres, nec propter adulterium quidem dotem amittunt. Maior propoſitio probatur, ex ſententia Plautij, Primum iure Pandectarum, per textum in l. Lucius ff. ſolut. matr. vbi ideo mulier amittit dotem, ſi illius culpa matrimoniū ſit diſſolutum ergo ſecus (per locum à cōtrario ſenſu, vel ab incluſione vnius, vel à ceſſante cauſsa) vbi matr. non ſit diſsolutum, vt contingit hodie, idem probat tex. in l. miles. §. ſocer. ff. ad l. Iuliam de adul. vbi ſocer, qui inſtituerat accuſationem de adulterio, aduerſus nurū, maluit deſiſtēdo ab accuſatione lucrum ex dote retinere, tanquā culpa mulieris dirempto matrimonio, quaſi ſit ſēſus, ſi matrimoniū diremptum non fuiſſet, non potuiſſe ſocerum dotem lucrari, idem probatur etiam iure cod. per textum in l. conſenſu infra de repudijs, vbi plures recenſentur cauſſæ, ob quas mulier dotem perdebat, ſed ita demum ſi miſſum eſſet repudium, & ſecutum diuortium. iure quoq; Authen. idem probatur, per tex. in. §. nuptias, & in. §. mitiores in Authentico de nup. & in. §. quia vero plurimas in Authen. vt liceat matri, & auiæ, quibus in locis ſemper ſupponitur mulierem poſſe dotem repetere, & donationem propter nuptias lucrari, vbi culpa mariti fiat diuortium, & è conuerſo, ſi mulieris culpa mittatur libellus repudij, virum dotem lucrari, iiſdemq; in locis cauſſæ variæ enumerantur, ob quas temporibus illis matrimonia diſſoluebantur.

Hac tamen ratione, quamquam paullò vrgentiori, minime obſtante contrarium ſentiunt DD. omnes hic, nemine excepto, præter Plautium, cuius opinionem ſpeciatim confutauit vir doctiſsimus, & Præſes integerrimus, Iacob. Menoch. lib. 2. de arbitrarijs Iudicum, centuria. 3. caſu 287, num. 13. cum ſequentib. & hæc poſterior opiniò vera eſt, & recepta ab omnib. tam interpretantibus, quam de iure reſpōdentibus, & præſertim à Romano conſil. 286, Alex. conſilio 189. quod incipit in cauſsa & lite lib. 6. Fely. in cap. paſtoralis circa finem de Iudicijs Marſil. in l. vnica infra de raptu Virginum num. 48. & conſil. 13. quod incipit. diuini numinis poſt principium, Iulius Clarus, teſtans de cōmuni, & innumeros adducens, in ſua practica crimina-

criminali, in. §. adulterium num. 13. & pluribus ex ſententia domini Menoch. comprobatur communis hæc, & vera opinio.

Primò per tex. in cap. plerunq; extra de donat. inter virum, & vxor, inquit tex. *Si mulier ob cauſam fornicationis iudicio Eccleſiæ, aut propria voluntate à viro receßerit, nec reconciliata poſtea ſit eidem, dotem, vel dotalitium repetere non valebit*. poſſumus ergo per hunc textum ita ratiocinari, mulier illa, quæ dotem repetere non poteſt, dicitur ſine dubio eandem dotem amiſiſſe, ſed pontificio iure cautum eſt, vt mulier, ob fornicationem à viro ſeparata, non poſſit illam repetere, igitur interpretari debemus eam amiſiſſe, quemadmodum intelligunt omnes communiter, de communi teſtante eodem Domino Menoch. d. caſu 287. num. 23. Nec vim huius argumen, tollit Plautij intellectus ſentientis non tenere hanc ſequelam, mulier non poteſt repetere, ergo amiſit, quaſi ſit ſenſus, vt non poſſit repetere, ob ſolam thori ſeparationem, per quam non diſſoluitur matrimonium, quo durante dos debet eſſe apud virum l. mutus, vbi gloſ. ff. de iure dotium, licet non ſubſtineat onera matrimonij ob mulieris culpam, & conſequenter non excludit, quin per mortem alterutrius ex coniugibus, ſecuta ſolutione matrimonij, dos ipſa, vel à muliere, vel ab ipſius hæredibus poſſit repeti, propterea quòd hic intellectus ad hunc tex. continet diuinationem, & ſuæ generalitatis reſtrictionem, contra l. ſi putator. ff. ad l. Aquiliam, & contra l. primam in. §. generaliter de legat. præſtandis, conſtat etiam falſum eſſe, ex eo, quia niſi ſecuta ſit reconciliatio non poteſt à muliere repeti; fac ergo poſt ſeparationem Thori, ante ſecutam reconciliationem, virũ mortuum eſſe, matrimonium dubio procul eſt ſolutum, & tamen ob non ſecutam reconciliationem, non poteſt à muliere repeti, patet ergo denegari ibi repetitionem, nõ quia duret matrimonium, ſed quia dos mulieris culpa ſit amiſſa, quicquid dixerit Plautius.

Secundò tunc demum ceſſaret hodie pœna amiſſionis dotis ob adulterium in muliere, quando ceſſaret diuortium, ob quod (ſecundum Plautium) contingebat mulierem adulteram dote priuari, ſed hodie non ceſſat, igitur nec dotis amiſſio. Minor probatur ad mentem D. Iacob. Menoch. dicto caſu 287. num. 21. quia etiam hodie ex cauſſa adulterij eſt conceſſum diuortium, vt habetur apud Mathæum cap. 5. & 19. & in d. cap. plerunque: in hoc tamen antiquũ diuortium eſt temperatum, quia hodie eo ſecuto non licet, vt olim, ad alias tranſire nuptias canone 1. 2. 4. & 5. 23. q. 7. cap. 2. de diuortijs, nec id contingit ob cauſſam matrimonij carnalis (vt inquit Menoch.) ſed ob ſacramentum cap. licitè 32. q. 7. character enim ſacramenti euelli ab oſſibus noſtris non poteſt, vt tradit Franciſcus de Marchis q. 514. num. 21. poſt ſeparationem thori, igitur durat adhuc matrimoniũ, quoad Deum, ratione ſacramenti d. can. licitè, quantum aũt ad coniuges, dicitur omninò ſeparatum, & propterea remanent temporales effectus ſeparationis, vt eſt amiſſio dotis.

Tertiò, tunc demum hodie, quo tempore ceſſat diuortium, vt ſentit Plautius, ceſſaret hæc pena dotis amiſſionis, de qua agimus, quando dict. pœnæ cauſſa fuiſſet olim diuortiũ, per locum à ceſſante cauſſa iuxta l. adigere, §. quamuis de iure patronatus cap. cum ceſſante de appellat. cum cæteris adductis per Tiraquel. in ſuo tractatu de cauſſa ceſſante. At olim cauſſa amiſſionis dotis, vbi commiſſum fuiſſet adulterium, non erat diuortium, ſed adulterium ipſum, igitur nihil eſt impedimento, quò minus hodie, etiam ſi ceſſat diuortium habeat locum amiſſio dotis ob commiſſum adulterium. Minor probatur, quia ſi diuortium fuiſſet cauſſa amiſſionis dotis etiam vbi non præceſſiſset adulterium, vel alia culpa, ob quam diuortium eſset ſecutum, habuiſset locũ amiſſio dotis, ſed hoc eſt falſum, vt nemo dubitat, & probatur paſſim in titu. ff. ſolut. matr. iuncta l. 1. & toto titu. ff. de diuortijs, ergo falſum eſt etiam illud, vnde hoc ſequitur. Præterea ſi verum eſſet, diuortium eſſe cauſſam ammiſſionis dotis, & conſequenter pœnæ, ſequeretur diuortium in

ſeculpam eſſe, & delictum, vt ſubtiliter diſcurrit D.Menoch.in d. caſu. 287. num 15. Sed conſequens eſt falſum, quia imò mera pœna diuortium eſt, quam patitur mulier, vnà cum dotis amiſſione propter delictũ adulterij, igitur falſum eſt etiam antecedens.

Quartò, & vltimò, quatenus olim diuortium fuiſſet cauſſa, vel concauſſa amiſſionis dotis, quod diffiteor, ita argumentor, vbicunque duplicem ob cauſſam inducta eſt aliqua diſpoſitio, ceſſante vna ex duabus cauſis, præſertim minus principali, non ceſſat diſpoſitio. §. affinitatis. §. ſocrum Inſt.de nuptijs. At huius diſpoſitionis, vt mulier dotem amitteret, duplicem olim cauſsam fuiſse exploratiſſimi iuris eſt, adulteriũ nempe, & diuortium. Diuortium autem erat cauſſa (ſiqua erat) minus principalis, igitur ceſsante hodie diuortio, quod princeps cauſa non erat, non ceſsat diſpoſitio pęnalis amiſſionis dotis: principem autem cauſsam fuiſse adulterium patet; quia eſt cauſsa diuortij, & ſic cauſſa cauſsæ, quæ dicitur etiam cauſsa cauſſati l. manumiſſiones.ff. de Iuſtitia, & iure, Dec. ad rub. ff. ſi certum pet. in tertia interpretatione nume. 3. Nec dicas adulterium fuiſse cauſsam remotam, quæ non ſolet haberi in conſideratione l.ſocium qui In eo §. 1.ff.pro ſocio, Bald.ad l. ſed & ſi plures §. in arrogato, ff. de vulga. & pupillari Dec. in l. certi conditio §.quoniam num.7. ff. ſi cert.pet. & in l. quod plus eſt nu. 5. in fine.ff. de reg. iuris, quia immo cauſsę remotæ ratio ſemper habetur, vbi ſine eà effectus ſequi non poteſt, vt in caſu noſtro, Bart. in l. 1. nu. 2. Verſiculo iſta ſolutio.ff.de conſtitut.principum Bald.in l.non eo minus nu. 3. infra de accuſationibus, & quando dicta cauſsa remota potiſſimum eſt ordinata ad effectum, vt adulterium ad amiſsionem dotis Dec.in d.Rub.ſi cert.pet in 3. interpretatione nu. 5. Corroboratur etiã argumentum, quia diuortium vel non ceſsat hodie, vel non oĩno ceſsat, vel ſubrogata eſt in locum ipſius ſeparatio thori, quæ eã ob cãm ſapit naturã eiuſdem diuortij l.eum qui §. qui iniuriarum, ſiquis cautionibus. §. fuerat Inſtit.de actionibus. Nec obſtat contrarium, quia in iuribus per Plautium adductis, non probatur cauſam fuiſse olim diuortium amiſſionis dotis; nec tenet ſequela, non amittebatur dos, niſi diuortio ſecuto, ergo diuortiũ erat amiſſionis cauſſa, nam propterea non amittebatur dos, niſi diuortium ſequebatur, quia, ſi nullo facto diuortio, maritus poſt adulterium, adhuc in matrimonio perſeuerabat, vt recte conſiderat D. Menoch. in d.caſu 287. num. 12. in fine, facta fuiſset certa inter coniuges reconciliatio, de qua eſt textus in l.ſi vxor. §.& ſi qua. ff.ad l.Iuliam de adult.vbi Albericus, Bald.& Ange. cũ alijs adductis per Boeri.q.398.nu.3. Quapropter, remiſsa iniuria, fruſtra fuiſset diſputatum de dotis retentione, vel reſtitutione, & propterea lex præfinierat quinquennium ad accuſandum l. miles. §. quidã.ff. ad l. Iuliam de adult. id q̃d hodie quoque locũ haberet, nã ſi facta eſset poſt adulteriũ recõciliatio, dos nõ intelligetur amiſſa d. cap. plerunq; de donat. inter virũ, & vxorẽ, ita.n. ſe habet hodie ſeparatio thori ad amiſſionẽ dotis, quẽadmodũ olim diuortiũ ſe habebat, quinimo eſt verũ diuortiũ, cũ temperamento, vt ſup. docuimus.

82 Cùm igitur veriſſimũ ſit, etiam hodie mulierem, ob adulterium commiſſum, amittere dotem; ſuccedit nunc ſecunda dubitatio, an eodem modo amittat ob tactus impudicos, & oſculum libidinoſum; Dico oſculum libidinoſum, quia oſculum ſecundum ſuam ſpeciem eſt actus indifferens, vt diximus ſupra, & tradit D.Tho. Secunda ſecundæ q. 154.art.4. Sed in hac quæſt. agimus de impudicis, & obſcœnis oſculis, quæ comprænhenduntur infra latitudinem actuum venereorum, quæ ſuauia propriè apud latinos appellabantur, qui ita diſtinguebant appellationes, vt Oſculum ad officium, Baſium ad pudicum amorem, Suauium ad voluptatem referrent, vt ex Donato in Terentij Eunucho, tradit Petrus Gregorius Tholoſanus, in Syntagm. iur. vniuerſ. parte ſecunda lib. 8. cap. 8. num. 4. & Ioſephus Stepha. de oſculatione pedũ Romani Pontificis cap. 1. Quanquam apud latinos ſcriptores, vt ob-

vt obſeruare eſt apud Catullum, Horatium, & alios, differentia, hæc confunditur, quicquid ſit, antea quam ad diſputationem deueniamus, diſtinguenda ſunt nonnulla capita. Nam, aut mulier vim patitur, & deoſculationi non conſentit;& tunc nulli dubium eſt mulierem pœnam aliquam non mereri, quæ potuit dicere, vt illa apud Theocritum.

Ne gloriare, ſatyriſce, inane oſculum eſſe dicunt Lauo os meum, & oſculum deſpuo.

Venit tamen puniendus baſiator pœna extraordinaria, iuxta tradita per Dominum Menoch.d.caſu 287.nu.2. Quam quam, vt eſt apud Valerium Max. lib. 5. capit. 1. Piſiſtratus, Athenienſium Tyrannus, cùm adoleſcens quidam, amore filię ipſius Virginis accenſus, in publico obuiā ſibi factā oſculatus eſſet, hortante vxore, vt de eo capitale ſupplicium ſumeret reſpondit. [Si eos, qui nos amant, interficiemus, Quid eis faciem', quib. odio ſumus?] Aut mulier conſentit, dando, & recipiendo viciſſim oſcula, & tunc rurſus diſtinguendum eſt; Quia aut ex tali turpi luſu, poteſt præſumi adulterium; & tunc ſine controuerſia amittit dotem, non ob turpes luſus, & oſcula, ſed propter adulteriū, quod cùm clam, & occultò committi ſoleat, & conſequenter ſit difficilis probationis, coniecturis, & præſumptionibus probatur, vt poſt alios latiſſimè tradiderunt D. Menoch. lib.5. de præſumpt. præſumptione 41. & conſilio 31. num. 18. & 19. lib. 1. & Maſcardus de probat. cõcluſione 57.num.6.& 7. Quanquam, ex ſolis oſculis impudicis, ſufficientem coniecturam commiſſi adulterij induci non credimus, ſed potius adulterij futuri indicium, cùm ſint præludia ad illud, vt tradunt DD. hic communiter, & in ſpecie poſt Ripam ad Rub. extra de iudicijs num. 23. latè docuit Menoch. dicta præſumptione 41. nu. 30. & 33. Aut ſumus in caſu, in quo conſtat adulterium non eſse ſecutū. Et tunc rurſus arbitror diſtinguendum eſse; Quia aut cõſtat libidinoſum, ſeu voluptuoſum oſculum non fuiſse ordinatum ad adulterium, vel quia eſset oſculum conſuetudinarium, quale illud eſt, quo mulieres viros alienos in Gallia excipiunt, vel quia mulier, honeſtæ alioqui vitæ, diuturno amantis obſequio, precibuſq; deuicta, qđ in dubio præſumendum eſt l. vnica. §. penul. infr. de raptu virginum, facit l. meritò ff. pro ſocio, & id quod tradit Bart. in l. nõ ſolum. §. ſed vt probari. ff. de noui operis nuntiatione, oſculo tandem illum dignata ſit; probeturq; in ſua poteſtate fuiſse, vt adulterium conſumaret, nec fecerit, & tunc quoq; concluderē, dote non eſse priuandam, cùm incorrupto manente animo, ab iniuria, qua poterat maritum afficere abſtinuerit, etenim ſine animo nemini ſit iniuria. c.3. §. 1. ff. de iniurijs, per ea quæ tradidit Raynald. Corſus lib.3. indagat. iuris cap.17. vbi plura adducens adnotatione digna, & ſumma eruditione refertа, abſoluendam eſse ſtatuit mulierē hoc caſu à pœna priuationis dotis. Aut conſtat huiuſmodi oſcula fuiſse directa ad adulterium, licet ſecutum non fuerit; Et tunc rurſus diſtinguendum eſt. Aut non eſt ſecutum; Quia mulierem, ad extremam lineam perductam pœnituerit, & noluerit adulterium conſumare, & tunc eodem modo concludendum eſt, excuſandam eſse ab hac pœna, per l. qui falſam, vbi DD. & præſertim Hyppol. de Marſ. in prin. & num. 25. ff. de falſis, & per l. qui ea mente, & ibi glo. ff. de furt. tradit Felin. in dicto tractatu quando conatus puniatur in prima fallentia nu.2. & in hoc quoque conſentiunt aliqui hìc, & præſertim Io. Bolognet. nu. 24. Aut adulterium non eſt ſecutum, ſuperueniente impedimento, quo minus coire poſsent, ita vt per vxorem non ſteterit. Et tunc quoque iterum diſtinguendum eſse cenſeo. Quia, aut maritus talis vxoris eſt impudicus, & alienarum nuptiarum ſolicitator, & hoc quoque caſu eſt à pœna, de qua agimus, liberanda, mutua enim compenſatione delicta tolluntur, cap. intelleximus extra de adulterijs. l. viro atque mulieri. ff. ſolut. matr. facit totus titu. ff. quod quiſque iuris. & l. in arenam infr. de inofficioſo teſtam. vbi glo. & l. pacta quæ contra ff. de pactis, & ita in ſpecie concludunt in hoc caſu Curt. Iun. hic num. 28. Cagnol. num. 34.

& Bolog.num.30.nec non Ripa tam in d. Rub. extra de iudicijs, num.26. quàm in l. 2. ff. ſolut.matr.num.9. Aut maritus hac iniuria affectus, eſt vir pudicus, & probus; Et in his terminis diſputanda eſt à nobis hæc quæſtio de oſculo libidinoſo, in qua reperiuntur interpretes diuiſi in contrarias claſses. Aliqui enim opinantur mulierem hoc caſu dote priuandam eſse, ita tenuit Bald. in cap. tuæ extra de procuratoribus num.5. ſecuti ſunt DD. communiter ad Rub. extra de iudicijs, & præſertim Ripa num.16. Tenent etiam ferè omnes hic, & præſertim Bellon. num. 81. Curt. Iunior. num.22. Franciſcus Niconit. poſt longam diſputationem num. 58. in fine Purpurat.num.19.& 20. Bolog. qui diſtinguit plura capita, in his terminis hanc eandem opinionem ſequitur nu.25. Hanc eandem probat Iulius Clarus, in ſua practica criminali, in §. adulterium num.16. vbi adducit Didacum Couarru. & alios teſtantes de communi, ſicuti etiam ſunt Raynald. Corſus lib.3. indagationum iuris d. cap.17. in prin. & Petrus Gregorius Tholoſan. in Syntag. iur. vniuerſi parte ſecunda lib.8.cap.8.num.26. adducti autem ſunt ad ita tenendum pluribus rationibus, iiſdemque vrgentiſſimis.

1 Primò, autem mouetur Bald. pro hac opinione, per tex. in cap.1. ſub initio, quibus mod. feud. amit. vbi ſcripta reperiuntur hæc verba. [ſi fidelis concurbitauerit dominum, id eſt, cum vxore eius concubuerit, vel cõcũbere ſe exercuerit, aut cũ ea turpiter luſerit, &c. feudum amittere cenſetur] poteſt autem vrgeri hic tex. ad mentem Ripæ in d. Rub. extra de iudicijs num.16. in fine cum ſequenti hoc modo; Si de quo minus videtur in eſſe, & ineſt, ergo & de quo magis, ſed minus videtur ineſſe, vt vaſallus ob oſculum impudicum & turpes luſus cum domini vxore habitos feudum amittat, quàm vt mulier ob oſcula impudica data, & recepta à viro alieno amittat dotem, quandoquidem magis adſtricta eſt vxor ſeruare honeſtatem marito, quàm vaſſallus domino, tum ratione ſexus arg. §. conſequens, in fine Inſt. de ſuſpectis tutoribus, & l. 1. verſ. ſecundo loco ff. de poſtulan. tum etiam ratione ſacramenti matrimonij, cuius virtute mulier tenetur ad hoc de iure diuino, vt dicit gl. in l. 2. §. ſed, & ſi non propter ff. ſi quis cautionibus, Ità.n. viro ſubiecta eſt, vt eiuſdem ſerua appellari poſſe videatur can. hæc imago, & can. manifeſtum, 33. q. 5. & tamen ineſt, quia vaſſallus amittit feudum, ſi domini vxorem, turpiter ludendo cum ea, oſculetur, dicto cap. 1. Igitur multò magis uxor, oſculans alienum virum libidinoſè, debet dotem amittere. Nec videntur tollere huiuſmodi argumentationis vim, Decij, & aliorum reſponſiones, quia, aut ſunt diuinatiuæ, ſi rectè perpendãtur; aut verbis illius tex. repugnãtes.

Secundò, cui conceditur quod eſt plus, conceditur etiam quod eſt minus. l. in eo ff. de reg. iur. l. nemo debet ff. eod. cap. cui licet de reg. iur. lib. 6. cum vulgaribus, at viro conceditur quod eſt plus, nempe vt vxorem in rebus veneris depræhenſã poſſit interficere, gl. eſt in l. quod ait in prin. ff. ad l. Iuliam de adulterijs, tradit Paulus lib. 2. receptarum ſententiarum in titu. de adulterijs, vbi Iacob. Cuiac. Igitur cõcedi debet, vt poſſit lucrari dotem, quod eſt, minus, vbicunque eam inuenerit turpiter ludentem, & virum alienum deoſculantẽ.

Tertiò, idem de animo cum principio facti ſit iudicium, quod de facto ipſo. l. ſi quis ſeruo alieno perſuaſerit infr. de furtis l. fugitiui, infr. eodem, l. fugitiuus ff. de verborum oblig. l. 1. iuncta gl. de extraordinarijs criminibus & ibi Bart. & Alex. in addit. §. ſed etſi credat Inſt. de oblig. quæ ex malef. naſc. facit lex qui domum, & lex: & ſi amicis ff. ad l. Iul de adult. & eadem pena plectitur, qui actum delicto proximum facit, ac ſi delictum conſumaſſet Bald. in l. ſi quis non dicam rapere ſupra de epiſ. & cler. nu. 5. probatur in l. ſi is qui cum telo, & in l. ſi quis necandi infr. ad l. Corneliam de ſicarijs, tradit Felin. in ſuo tractatu, quando conat. puniatur vel non nu. 1. & 2. At mulier, quæ obtulit, & recepit impudica ab alieno viro oſcula, actum adulterio proximum feciſſe dicitur, iuxta ea quæ tradita ſunt ex glo. in d. l. quod ait; mulier enim quæ amantem admitit ad oſcu-

ad oſcula facile creditur ad concubitũ etiã admiſſurã, hinc irridet Ouid. illos qui admiſſi ad oſcula, cętera nõ ſumũt. inqt eni,

Oſcula, qui ſumpſit, ſi non & cætera ſumpſit,
Hæc quoque, quæ ſumpſit, perdere dignus erat.

Igitur debet pœna priuationis dotis priuari, nõ ſecus ac ſi adulteriũ conſumaſſet.

Quartò, ſi de quo minus videtur ineſſe & ineſt, ergo & de quo magis, ſed minus videtur ineſſe, vt mulier dotem amittat propter cauſſas enumeratas in l. fin. & in l. conſenſu §. vir quoque infr. de repudijs & in §. quia verò plurimas in authen. vt liceat matri, & auiæ, vt puta quia appetierit extraneorum virorum, marito proprio ignorante, vel nolente conuiuia, aut quia eodem inuito, ſine iuſtã cauſſa foris pernoctauerit, vel Circenſibus, vel theatralibus ludis, vel arenarum ſpectaculis, in ipſis locis, in quibus hæc aſſolent celebrari marito pariter prohibente, interfuerit, ſi in balneo cum viris extraneis fuerit, quàm vt amittat propter oſculum libidinoſum, quo nihil magis adulterio proximum poteſt reperiri, cùm gradus venereæ voluptatis conſiſtant in illis quinque, nempe viſu, colloquio, tactu, oſculo, & concubitu, in quo eſt extrema linea, vt eſt apud Teren. in eunucho, & docet Lãbinus exponẽdo illud Horatij ode. 13. lib. 1.

dulcia barbarè
Lædentem oſcula, quæ venus.
Quinta parte ſui nectaris imbuit.

& tamen ineſt, quia ob præfatas cauſſas dote priuatur, ergo multò magis debet vxor dote priuari, ob impudicũ oſculum.

Quintò, quia vbicunque poteſt vir mulierem redarguere interdicta attentantẽ, dotem ipſam lucratur d. l. conſenſu. §. vir quoque, infra. de repudijs; at vbi vxor deuenerit ad oſcula, poteſt, dubio procul, eam redarguere vir interdicta attentantem, cùm oſcula huiuſmodi ſint interdicta gl. eſt in d. l. quod ait, & tex. in can. nec aliqua 27. q. 1. hinc ſemper puniuntur in quolibet pœna extraordinaria Iudicis arbitrio, vt late per dominum Menoch. lib. 2. de arbit. Iudicum d. caſu. 287. num. 1. & 2. cum ſequentibus, vt poté, quę ſuſpectam pudicitiam reddunt. Cuius rei, & Publii Mæuij ſeueri pudicitiæ cuſtodis extat exemplum, qui in libertum gratum admodum ſibi animaduertit, quia eum nobilis iam ætatis filiæ ſuæ oſculum dediſſe cognouerat, cùm non libidine, ſed errore lapſus videri poſſet, cæterùm inquit Valerius Max. lib. 6. cap. 1. amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ ſenſibus, caſtitatis diſciplinam ingenerari, magni æſtimauit, eique tam triſti exẽplo præcepit, vt non ſolum virginitatem illibatam; ſed etiam oſcula ad virum ſyncera perferret. Hinc Cato cenſorinus, nec virum patiebatur vxorem deoſculari, pręſente filia, ſi credimus Plutarco in eiuſdem Catonis vita, quem refert poſt Balduin. in coment. ad ll. Romuli In l. nona, Dominus Menoch. in ſæpius memorato caſ. 287. num. 4. Ergo maritus, muliere oſcula dante, vel recipiente, ab alieno viro, dotem lucratur.

Sextò, vbicunque datur adulterium, ibi datur pœna priuationis dotis, vt patet ex pręcedenti articulo, at ob datum oſculum impudicum incidit vxor in adulterium, ergo habet locum dotis priuatio. Minor probatur, quia adulterium ex ſola datur concupiſcentia carnis can. Si Paulus 32. q. 5. at in oſculo libidinoſo eſt concupiſcentia carnis, vt ſentit glo. in d. l. quod ait, in principio ad l. Iuliam de adult. igitur in eodem adulterium datur.

Septimò, ex quacunque cauſſa poteſt ſolui matrimonium põt ẽt mulier dote priuari, vt patet ex ſupra traditis, ſed propter oſculum impudicum, poteſt matrimonium diſſolui, ergo propter illud poteſt mulier dote quoque priuari. Minor probatur, quia vbicunque datur ſola fornicationis ſuſpicio, põt matrimoniũ diſſolui can. dixit dominus. 32. q. 1. vbi gl. cum alijs adductis hic per Nicconitium nu. 40. at in oſculo datur fornicationis ſuſpitio, licet per illud ſufficiens coniectura ad fornicationem probandam non inducatur, vt dicit Ripa in Rub. extra de iudicijs, nu. 23. Hinc elegans Poeta, cum liuidas baſiorum notas, in amatæ puellæ labellis agnouiſſet, vt poté qui non poterat ſibi in animo inducere, non eſſe etiam commiſſam fornicationem, lamentabatur his verbis,

Atque

Atque vtinam non vlteriora etiam malus ille, Sumpſerit &c.

Igitur libidinoſum oſculum dumtaxat ſatis eſt ad matrimonium diſſoluendum. Octauò, & vltimò, omiſſis leuioribus, tũc demùm, ob libidinoſum oſculũ, vxor nõ eſſet dote priuanda, quando in pœnalibus, ex maioritate rationis, extenſio non admitteretur, & non eſſet maior ratio in oſculo impudico, quàm in alijs cauſſis quàmplurimis, ex quibus, etiam citra adulterium mulier dote priuatur. At in pęnalibus, ex maioritate rationis, admittitur extenſio, ſecundũ Abbatem in cap. finali extra de reſcriptis, tradit Felin. in procemio Gregor. in verbo Gregorius, Iaſon in l.ſin.ff.de in ius vocando, Ripa in d. rub. extra de iudiciis num. 22. qui omnes teſtantur de magis comuni, præſertim cùm materia pœnalis, tendens ad fauorem publicum (vt in caſu noſtro) cenſeatur fauorabilis, & non odioſa, & conſequenter ſit extendenda, ne delicta remaneant impunita iuxta tradita per Bald. in l.quemadmodum cod. de agric: & cenſit. lib. 10. cum cæteris congeſtis latiſſimè per Niconit. hìc num. 37. & in cap. quoniam contra de probat. num. 316. & maior ratio eſt in oſculo libidinoſo, quàm in alijs cauſſis, ob quas dote priuatur mulier; vt patet ex pluribus argumentis à minori, ſupra adductis; Igitur nihil eſt impedimento, quominus vxor, quæ alienũ virũ admiſerit ad oſcula, dotem amittat, præſertim cùm extenſio in eadem perſona, de cauſa ad cauſſam, facilè concedatur, iuxta glo. in clementina 2. in verbo lineum, de vita, & honeſtate clericorum, cum aliis adductis per Euerard. in dicta 2. fallent.

Horum tamen argumentorum ratione minimè habita, non defuerunt, qui in contrariam iuerunt ſententiam, opinantes non ideo quia conſtet mulierem oſculatã fuiſſe extraneum hominem, dote priuandam eſſe. Hanc enim tenuit, mulieribus fauendo, Iaſon in l. 2.ff. ſolut. matr. quem ſequuntur ibi Vincen. Herculanus noſter & Thom. Parpal. ſequuntur etiam Dec. tam in rub. extra de iudicijs, nu. 5. quàm hìc num. 2. & Cag. hìc nu. 31. tenuit etiã Alc. lib. 4. Parergon Iuris ciuilis cap. 10. & hanc eandem tuetur accerrimè Excell. D. Menoch. d. caſu 287. nu. 7. vbi affirmat eandem ſe tenuiſſe, cum rubr. interpretaretur extra de iudiciis; Et pro hac opinione, cui libentius ſubſcribo, plura afferuntur argumenta, ego autem paucis plura perſtringendo, vnum afferam, vel alterum dumtaxat.

Primùm autem ita argumentor, pœna priuationis dotis, de qua agimus, non niſi ob cauſſas nominatim expreſſas in Auth. vt liceat matri, & auiæ, locum habere poteſt; ſed libidinoſi oſculi cauſſa, non reperitur in d. Authen. expreſſa, nec alibi, igitur talem ob cauſſam pœna priuationis dotis non poteſt locum habere. Minor perſpicua eſt. Maior probatur, primùm generali, & communi ratione, quia ſcilicet pœna priuationis non habet locum niſi in caſibus expreſſis, vt conſiderat Curtius Iun. hìc num. 24. per tex. in §. cum igitur, in verbo [nec quælibet lex eſt tale quid dicens] in Auth. de non elig. ſecun. nub. ſed cauſſa oſculi libidinoſi inter alias non reperitur in d. conſtitutione, vel alibi in iure expreſſa. Igitur ob oſculum luxurioſum pœna priuationis dotis, locum habere non poteſt; Præterea probatur hoc ipſum, per tex. expreſſum in §. prædictis itaque cauſſis, eodem authen. vt liceat matri, & auiæ, vbi pluribus relatis cauſſis, quibus olim matrimonium diſſoluebatur, & dos vel donatio propter nuptiãs amittebatur, aliquibus ex illis abrogatis, vtitur his verbis. [Memoratas igitur omnes cauſſas, quæ in præſenti noſtra lege continentur, ſolas ſufficere iubemus ad tranſactionem legitimorum matrimoniorum, Reliquas autem omnes vacare præcipimus, nullamque aliã cauſſam citra eas, quæ nominatim inſertæ ſunt huic legi, poſſe ſoluere legitimum matrimonium, ſiue noſtris, ſiue veteribus legibus continentur.] Nec dicendum eſt Iuſtinianum loqui de cauſſis dumtaxat ob quas matrimonium diſſoluitur; Quià vniuerſa illa conſtitutio de vtroque loquitur, & vtraque cauſſa æquiparatur, vt conſtat etiam ex l. vltima infr. de repudijs, præterquám quòd non poteſt dari pœna amiſſionis dotis, vbi non contingat

fieri

fieri matrimonij diſſolutionem, vt patet ex his, quæ dicta ſunt in præcedenti articulo.

Secundò, & vltimò, paucis plura perſtringendo, ita poſſumus ratiocinari; Si vxor ob libidinoſum oſculum extraneo homini conceſſum, in pęnam priuationis dotis incideret, certè hoc eſſet, vel q̃a hic caſus legibus de hac pœna loquentibus compræhenderetur, vel quia ad hunc caſum illæ ipſæ leges extenderentur; Sed neutrum eſt; ergo nulla ratio patitur, vt propter libidinoſum oſculum mulier ſua dote priuetur. Altera pars minoris propoſitionis perſpicua eſt: cùm nullibi in præfatis legibus de impudico oſculo facta ſit mentio; Altera autem pars memoratas ſcilicet leges pœnales ad caſum oſculi (de quo agimus) non eſſe extendendas facilè probari poteſt. Primùm, quia quotieſcunque ſumus in diſpoſitione mere pęnali, ita vt ſit pœna, etiam reſpectu recipientis, odioſa, correctoria, & dictiones taxatiuas, & geminatas habente, extenſio non admittitur, vt per Bart. in l. ſi conſtante ff. ſolut. matr. nu. 43. cum ſequenti vbi gloſ. tradunt etiam Bald. & Iaſon in auth. quas actiones ſup. de ſacroſanc. eccle. nec non Matheſil. in ſuo libello de extens. & ſecundum huiuſmodi terminos regulam conſtituit Euerard. in ſuis centũ locis argumentorum, in loco à ratione legis larga, ampla, ſeu generali in ſecundo caſu, quando agitur de mera pœna incurrenda; ſed diſpoſitio, de qua agimus, eſt pœnalis, ut patet cùm dotis amiſſio ſit mera pœna; per quam mulieri abeſt aliquid, viro adeſt; odioſa quoq; eſt; cùm fuerit potiſſimùm inducta in odium mulierum, & vt earum licentia cohiberetur, eſt etiã correctoria; quatenus in d. auth. vt liceat matri, & auiæ in §. quia verò plurimas, aliquas velle abſcindere cauſſas Iuſtinian. profitetur, quæ indignæ ad ſoluendas nuptias in veteribus legibus videbantur, habet etiã dictiones taxatiuas, & geminatas vt patet in l. fina. in fine Inſ. de Repudijs, & in d. §. prædictis itaquè cauſſis, in quo, ſi rectè perpendatur, expreſſè in hac materia ꝓhibita eſt extẽſio. Quòd ſi ex abundanti concedamus, diſpoſitionem hanc pœnalem, ſuapte natura extenſionem pati; nec ſpecialiter prohibitam eſſe, fieri adhuc non poſſet extenſio; quia minor ratio eſt in oſculo, de quo agimus, quantumuis libidinoſo, & impudico, quàm in cauſſis expreſſe in d. iuribus comprę̨henſis, vt fuſius videbimus in ſolutione contrariorum.

Non obſtant adducta ex aduerſo, & præſertim primum arg. petitum an dicto cap. 1. quibus modis feud. amittatur, primùm quia diuerſa ratio eſt inter feudum, & dotem, facilius. n. amittitur feud. quàm dos, cùm tanquam profectum à domino facile ad eum reuertatur, & ad naturam ſuam arg. can. ab exordio 35. diſtinc. & cap. 2. de præben. lib. 6. vbi dotem, quæ eſt proprium mulieris pattimonium l. deniquè §. ergo ff. de minoribus, intereſt reipublicæ mulieribus conſeruari, cum maximè ſit neceſſarium dotatas eſſe fœminas ad ſobolem procreandam l. 1. ff. ſolut. matr. hinc feudum amittit vaſſallus ob quamcunque grauem offenſam, domino illatam, §. porrò, quæ fuit prima cauſſa beneficij amittendi, in vſibus feudorum, vbi mulier non amittit dotem, niſi ob cauſſas, nominatim in iure expreſſas. Accedat etiam, quòd nunquam valet argumentum de diſpoſitionibus feudalibus ad alias Bart. in l. vt iuriſiurandi §. ſi liberi ff. de operis libertorum Iaſon in l. 1. inf. de Iur. emph. nu. 56. præterea ſi tale argumentum admitteretur in diſpoſitione mere pęnali, correctoria, odioſa, & taxatiua, fieret extenſio de perſona ad perſonam, quod fieri nequit, vt colligitur ex glo. in clementina 2. in verbo lineum de vita & honeſtate clericorum, cum alijs adductis per Euerad. in d. 2. caſu quando agitur de mera pœna in 1. limitatione.

Non obſtat ſecundum, quia falſum eſt poſſe virum vxorem interficere, niſi eam inuenerit in fragranti crimine adulterij, & ita intelligitur d. lex quod ait, inquit enim vulp. [Quod ait lex, cum filia adulterum deprehenderit, non otioſum videtur. Voluit enim ità demum hanc poteſtatem patri competere, ſi in ipſa turpitudine

dine filiam de adulterio deprehendat]deinde ſubdit[labeo quoq; ita probat] addit etiam non ampliando dictum, ſed cumulando eiuſdẽ opinionis auctores [& Pomponius ſcribit,in ipſis rebus veneris deprehenſum occidi,] per res autem veneris,debemus intelligere turpitudinem ipſam,vt Vlp. ex ſententia Labeonis legem ipſam interpretabatur, non autem oſcula, & ſimilia ad adulterium excitantia, quemadmodum intelligit Accur, cuius auctoritas eſt probabilis, non neceſſaria, iuxta tradita per Bart. & DD. ad l. 1.ff. ſi cert. pet. præſertim cùm in idem conſentiāt Solon & Draco, vt interpretatur eorundem ſententiam, grecis verbis ibidem expreſſam Alci. lib. 2. Parergon iuris ciuilis cap. 25. Accedat etiam, quòd illud procedit ſpeciali ratione, quia ſcilicet videtur excuſandus pater, qui eo modo in rebus veneris deprehendat filiam, ſi calore iuſtæ iracundiæ, & vehementi dolore affectus, propriam, quā habet in poteſtate filiam, interficiat; quamobrem quando etiam lex illa intelligeret per res veneris oſcula, & tactus non propterea, deberet trahi ad amiſſionem dotis, quæ amittitur ob cauſſas etiam remotas ab oculis, & ex interuallo probatas, nec regula, cui conceditur quod eſt plus, conceditur etiam quod eſt minus habet locum in ijs, quæ ſunt diuerſi generis, vt eſt poſſe interficere, & dotem lucrari vt poſt Dynum in d.ca. cui licet declarat Dec. in d. l. non debet nu. 5. per l. ſolemus §. latrunculator. ff. de Iudicijs; tenet enim ſequela, cui licet interficere, licet vulnerare, vel verberare,non autem cui licet interficere, licet dotem lucrari, hinc nec tenet ſequela licet interficere mulierem bannitam(vt hodie loquimur) ergo licet cum ea commitere adulterium, quod minus graue eſt, quam homicidium can. ſi quod verius 33.q.2.Non ſunt enim eiuſdem generis, & propterea falſa eſt opinio Nelli in tractatu bannitorum in 2. parte ſecundi temporis nu. 46. & vera ſententia Baldi in l. vltima inf. ſi contra ius,vel vtilitatem publicam,quam probauit etiā excellentiſſimus Dominus Marcus Antonius Roueſcal. quem ſuperioribus annis collegā habuimus, in add. ad Decium in d.l. non debet nu. 3.& licet confirmet ipſe veriſſimam hanc ſententiam, & æquiſſimam pluribus, iiſdemque optimis rationibus, vltra Bald. contemnenda tamen Baldi ratio non eſt aſſeuerantis non poſſe adulterium commiti ea cum muliere , quæ ex ſtatuti diſpoſitione poteſt impune occidi, quia adulterium eſt de genere prohibitorum, quæ nunquam permittuntur,quicquid ſit, vel vna, vel altera reſponſione ſecundæ argumentationi optime (ni fallimur) ſatisfactum eſt.

Non obſtat tertium, quia illius maior procedit in ijs, in quibus hoc reperitur iure expreſſum,nec expreſſum reperitur niſi in atrocioribus,vt tradit Felyn. in d. tractatu, quando conatus puniatur nu. 5. in 5. fallentia, vbi plura adducit, præterea non habet locum vbi agitur ciuiliter, vt in caſu noſtro, vt in l.ſi conſtiterit inf. fini. regund. & ex alijs pluribus docet Felyn. in eod. tractatu nu. 7. verſiculo fallit. 2. tradidit Hippolytus de Marſ. in l. qui falſam ff. de falſis nu. 34. & alij adducti per addentem ad Felyn, præallegato in loco. Accedat etiam, quod d. regula procedit in materia, quæ patitur extenſionem, quam non patitur materia noſtra, vt ſup. oſtenſum eſt, & ideò ſi agatur ex adulterio, debet vere probari, & ſi vera x oſtenderit adulterium tunc vir fruetur dote, vt dicit tex. in d. §. quia verò plurimas, oſculum. n. libidinoſum non eſt ſufficiens coniectura ad probandum adulterium ſequutum, vt ſup. ſecundum magis communem ſententiam,ex Menoch. & Maſcard. tradidimus, ſi vero ex alia cauſſa agatur, debet eſſe ex nominatis, & expreſſis in d. §. quia verò plurimas, per tex. in d. §. prædictis; inter quas, libidinoſum oſculum non reperitur.

Nec obſtat quartum, primum quia in hac materia, in qua prohibita eſt omnis extenſio,nec ex maioritate rationis admittitur, & quando non eſſet expreſſe prohibita in d. §. prædictis, non admitteretur, niſi maioritas rationis flueret ex regula, cui conceditur quod eſt plus, conceditur

quod

quod eſt minus, vt docet Euerard. in d. loco à ratione legis larga, ampla, ſeu generali per ea, quæ notat Cynus in l. 1. circa finem inf. quæ ſit longa cõſuetudo, & per alia plura, cùm ſit materia pœnalis, alias quoq; habens qualitates, ſuadentes ſtrictã debere fieri interpretationẽ, vt ſup. oſtenſum eſt. Accedat etiã, quòd non eſt maior ratio in oſculo, de quo agimus, ſi ſupponamus, vt ſupponimus, vnà cùm Decio, & alijs tenentibus hanc opinionem, adulterium non eſſe ſecutum; propterea, quod libidinoſum oſculum, licet adulterio ſit proximum, adulterio futuro proximũ eſt eiuſdemque adulterij futuri inducit præſumptionem, vbi foris pernoctaſſe, ſine cauſſa in balneis, & conuiuijs cum extraneis viris fuiſſe, & circenſibus ludis, vel theatralibus, vel arenarũ ſpectaculis, inuito, vel ignorante viro interfuiſſe, ſuſpitionem cõmiſſi adulterij inducit, quæ potentior ad matr. diſſoluendum eſſe videtur ex ijs, quæ ſup. tradidimus.

Non obſtat quintum, quia illa verba d. legis conſenſu in §. vir quoque, quę habẽt, [Virum etiamſi mulierem interdicta arguerit attentantem tam dotem, quàm ante nuptias donationem ſibi habere] non intelliguntur generaliter, quaſi ſit ſenſus, vt vbicunque vir mulierem arguerit interdicta quæcunque attentantem, lucretur dotem, ſed referuntur verba illa ad interdicta tantummodo in eadem lege vt recte Accur. ibi interpretatur, & patet ex l. fin. eiuſdem titu. in vltimis verbis: illius loci ergo ſententia eſt, vt ex eiſdem cauſſis, ex quibus mulier, facto repudio, lucratur donationem propter nuptias, ex eiſdem, ſi vir mulierem arguerit eaſdem attentantem, ipſe vir dotem lucretur, & hic verus eſt ſenſus illorum verborũ, quicquid dixerit Ripa. in d. rub. extra de iudicijs.

Non obſtat ſextum, quia illa maior vbi cunque datur adulterium, habet etiam locum pœna priuationis dotis, de vero intelligitur adulterio, & actuali, non autem de mentali, illud verò quod habetur in d. can. ſi Paulus, habet locũ quo ad pœnam alterius ſęculi, & in foro poli, in quo, per ſolam cõcupiſcentiam committitur adulterium, ſecus in foro fori, in quo non punitur affectus in adulterio, niſi ſequatur effectus, qui præterquam quod redundat in dedecus viri, reddit etiam prolem incertam, quæ omnes rationes ceſſant in adulterio mentali.

Nec obſtat ſeptimũm, primum quia non omnis ſuſpicio fornicationis eſt ſufficiens cauſſa ad inducendam matrimonij diſſolutionem, ſed illa dumtaxat, quæ naſcitur ex vehementi coniectura, & violenta præſumptione, vt intelligit gl. in d. can. dixit dominus, præterea intelligitur ille tex. de ſuſpicione adulterij commiſſi; oſculum autem impudicum inducit pręſumptionem adulterij futuri, & committendi, non autem commiſſi, vt ſæpe dictum eſt ſupra. Nec facit negocium octauum, & vltimum argumentum; quia falſum eſt poſſe in hac materia extenſionem admitti ex maioritate rationis, niſi procedat ex. d. regula cui conceditur quod eſt plus, & ita debet intelligi magis communis opinio, de qua teſtatur Ripa in d. rub. extra de iudicijs, præterquam quòd concurrunt in caſu noſtro qualitates omnes reſtrigentes interpretationem, cùm diſpoſitio, de qua agimus, ſit mere pœnalis, correctoria, & odioſa, eſt enim inducta in odium mulierum, non autem ob fauorem publicum amiſſio dotis, quæ priuatam compenſat iniuriam, viro illatam, publicus enim fauor conſideratur in pœna criminali, non in pęna ciuili, nec quia non habeat locum in oſculo libidinoſo amiſſio dotis, remanet impunitum delictum, cum puniatur pœna extraordinaria Iudicis arbitrio l. 1. ff. de extraordinarijs criminibus, tradit Dominus Menoch. plura adducens in ſepius memorato caſu. 287. Prÿterea in hac materia eſt expreſſe prohibita extenſio d. §. prædictis. Accedat etiam, quod, quãdo materia pateretur extenſionem, non poſſet fieri in caſu noſtro, quia longè minor ratio eſt in impudico oſculo, quàm in cauſſis enumeratis, & expreſſis in d. l. conſenſu & in d. §. quia verò plurimas; quapropter ab hac poſteriore ſententia non recedo. Sed iam veniendum eſt ad ſecundam Decij concluſionem.

E 83 Se-

83 Secundo ergo loco colligit Dec. ex continuatione rub. noſtræ, præparatoria eſſe præmittenda; & quia ſine difficultate ex communi continuatione elicitur hæc concluſio, propterea, pro illius explicatione, de illius tm̃ veritate dubitabimus. Futura eſt ergo diſputatio, numquid verum ſit vniuerſaliter, præparatoria eſſe præmittenda.

Et quia quid ſit præparatorium, ex iis, quæ ſupra dicta ſunt, facile poteſt intelligi, ſatis erit pro declaratione tituli huius quæſtionis, non ignorare quid ſit præmittere; Præmittere Igitur nihil aliud eſt; quam ante mittere iuxta illud virg. lib. 1. Aeneid.

Rapidum ad naueis præmittit Achatem.

Et refertur hoc verbum, non modò ad perſonas, & res, ita vt dicantur præmitti res illæ; & perſonæ, quæ ante alias mittuntur, ſed etiam ad orationes, & tractationes, in quibus ea, quæ præfamur, ita vt in oratione, vel ſcriptione antecedant, vulgò præmiſſa appellamus, & in hanc ſignificationem vſurpatur hoc verbum in cap. cupientes, in §. inſuper, & in §. denique, de elect. lib. 6. in illis verbis, [vt ſupra præmittitur,] ſenſus ergo quæſtionis eſt, an ea quæ in agendo alicuius rei cauſſa præparantur, in diſputationibus, & tractationibus magiſtralibus, de eadem re, ſint de neceſſitate præcogoſcenda, & præmittenda.

In hac difficultate ſic intellecta, & declarata, ſunt pugnantes doctorum ſententiæ, altera eſt exiſtimantium præparatoria huiuſmodi non eſſe neceſſariò præmittenda, vt videtur ſentire Iaſon hic nu. 1. & Dec. tam hic nu. 4. in fine quàm in rub. extra de iudicijs nu. 11. cum ſeq. nec non Franciſcus Curtius Senior nu. 13. & Purpuratus nu. 18. quatenus refert ſe ad Iaſonem in prima oppoſitione, quicquid ſit, pro hac opinione plura afferuntur.

Primò autem virtute ita ratiocinantur, ſi præparatoria actionum, & rerum gerendarum, in tractando quoq; & docendo, deberent neceſſariò præmitti, actio ad exhibendum ſemper præmitteretur, & prius de ea ageretur, quàm de rei vendicatione, ad quam in agendo eſt præparatoria l. ad rem mobilem, & l. ad legatum. ff. de procurat. l. ordinarij inf. de rei vẽdic. l. 1. ff. ad exhibendum. Sed actio ad exhibendum, nunquam antecedit rei vendicationis tractationem: ſed tam in cod. quàm in Pandectis, ſemper ſubſequitur, minimè ergo neceſſariũ eſt in doctrinis, & diſciplinis præparatoria præmitti, nec dicendum eſt ſpeciale illud fuiſſe in actione ad exhibendum, vt dicunt plerique, propterea q; vel aliquam oportet iuris ſingularis rationem adducere, cuius virtute certa poſſit erigi, & fundari ad regulam exceptio; quod non faciunt ipſi, vel fateri ſingularitatem huiuſmodi, (cuius allegationem refugium eſſe miſerorum ſtatuit glo. in l. filium quem habentem inf. familiæ erciſcundæ; & Bart. in l. repeti. ff. de quæſtionibus) ſecundam hanc confundere Decij concluſionem, eamque falſam vniuerſaliter reddere, vt diſcurrit Bolog. hic nu. 32. per regulã l. ſi is qui ducenta §. Vtrum ff. de rebus dubijs vbi Bart. & DD.

Secundò ad mentem eiuſdem Bolognetti, ſi ea, quæ antecedentia, & præparatoria ſunt in actu agendi, & operandi in magiſtralibus quoque tractationibus eſſent præferenda, prius tractatum eſſet à compilatoribus de hæreditatis acquiſitione, quàm de petitione hęreditatis, quę non competit, niſi ei qui per aditionem, hæreditatem acquiſiuit, & de interrogatorijs actionibus priuſquam de iudicio, ad quod præparantur l. 1. ff. de interog. act. & prius in materia noſtra de libelli oblatione ſummi Pontifices à egiſſent, quam de iudicijs, cùm, & ipſa libelli oblatio ſit ad iudicium præparatoria, vt gloſ. & DD. omnes admittunt hic, ſed contrarius ordo, tam in decretalibus quàm in Pandectis, in his, & in ſimilibus eſt obſeruatus, vt quilibet nullo negotio poteſt obſeruare, igitur non de neceſſitate, quæ ſunt in opere præparatoria, ſunt in doctrinis, & diſciplinis præferenda, & præmittenda.

Tertiò, & vltimò, digniora præferenda, & præmittenda ſunt, ea autem, quæ minus digna ſunt, & in alterius gratiam comparata, poſteriore loco tractanda §. vltimo

vltimo inſtitu. de iure nat. gen. & ciu. Faciunt notata in §. alia vero inſtitu. de bonorum poſſeſſionibus, & tradita per Bald. in l. obſeruare §. anteaquam ff. de officio Proconſul. & legat. dignitas enim eſt genus quoddam prioritatis, vt docet Ariſt. in libello prædicamen. tractatu. 3. cap. 2. ſed præparatoria, cùm ancillentur, & famulentur ei, cuius cauſſa præparantur, minus digna ſunt quàm principale ipſum, quod cùm habeat rationem finis cæteris omnibus eſt dignius, vt colligere eſt ex Ariſt. 2. de anima part. 49. principale ergo debet in magiſtalibus diſputationibus, & tractationibus præmitti, non autem ea, quæ illius gratia præparantur.

In contrariam tamen opinionem iuerunt hic Azo, Accurſ. Odofr. & alij communiter, qui cōmunem continuationem probauerunt, & præſertim Alcia. hic nu. 2. cum ſequenti, opinantes veram eſſe generaliter regulam hanc, quæ habet præparatoria eſſe præmittenda, adducti autem ſunt ad ita ſentiendum, & iuribus, & rationibus.

Primò enim ad mentem glo. ita ratiocinantur, editio eſt præparatorium ad iudicium, ſponſalia ad matrimonium, ſed tam in Pandectis, quam inf. in C. prius agitur de ſponſalibus, quam de matrimonio, prius de edendo, quam de iudicijs, ergo præparatoria præmittuntur.

Secundò, niſi præparatoria neceſſario eſſent præmittenda, Caius Iuriſcon. in l. 1. ff. de origine iuris, facturus legum vetuſtatum interpretationem, neceſſariū non putaſſet fuiſſe ab vrbis initijs, quæ ad præfatam interpretationem quædā, quaſi præludia, & præparatoria ſunt, fuiſſe auſpicādum: ſed ita arbitratus eſt neceſſariū fuiſſe, vt patet in d. l. 1. cogimur ergo fateri præparatoria ipſa neceſſariò eſſe præmittenda.

Tertiò iuuat eandem ſententiam eiuſmodi ratio. definitiones, ſeu deſcriptiones, etymologiæ, alluſiones, diuiſiones, rerum tractandarum ſubordinationes, & ſimilia, ſine dubio ſunt ad diſputationem, & tractationem de vnaquaque re præparatoria, & præludia quædam, ſeu prolegomena, vt colligere eſt ex §. his igitur inſtitu. de iuſt. & iure ex. §. igitur in proemio. inſtitu. ex Marco Tulio lib. 1. officiorum, poſt principium, & ex Boetio in ſuo opuſculo de definitione affirmātibus omnem à definitione diſputationem proficiſci debere: ſed hæc omnia neceſſariò præmittuntur, & in cuiuslibet tractationis veſtibulo explicantur, vt obſeruare eſt in l. 1 ff. de iuſt. & iure in l. 1. in prin. ff. de acquir. poſſeſs. in l. 1. ff. ſi cert. pet. in prin. inſtitu. de iuſt. & iure, de libert. de teſta. de legat. de obligat. de obligat. quæ ex malefic. naſc. de act. & alibi paſſim; & totius operis inſtitutionum expoſitio, tanquam præparatorium ad cæterorum iuris voluminum interpretationem, præmitti debet. §. cunque hoc & d. §. igitur in Proœ. inſtit. igitur præparatoria ſui natura ſunt præmittenda, & ex neceſſitate.

Quartò, & vltimò, hoc modo argumentor, quæcunque priora ſunt, vel tempore, vel natura, debent præcedere etiam tractatione tex. eſt in § ſingulorum inſtit. de rerum diuiſione, hinc prius agit Iuſtin. de contract. de delic. & de obligat. quæ præcedunt natura, quam de act. ars enim naturam imitatur. §. minorem inſtitu. de adopt. l. adoptio. ff. eodē. Sed præparatoria priora ſemper ſunt, vel natura, vel tēpore, ijs quorum gratia præparantur, vt ſupra tradidimus, ergo præparatoria ſunt præmittenda.

84 Cùm igitur hinc inde vrgeant argumenta, quid ſtatuendū? Arbitror ego contrarias huiuſmodi opiniones diſtinctione componendas eſſe, & conciliandas. Dicimus ergo præparatoria duorum generū eſſe, aliqua ſcilicet actionis, & operis, vel eſſentiæ, aliqua doctrinæ, vel diſciplinæ, ſeu cognitionis, præparatoria in agendo, vel eſſendo (vt ita dicam) ea appellamus, quæ in gratiā futuri operis ab ipſo agente, vel operante, in ipſo actu agendi, & operandi præparantur, ita ſe habet apud ipſum ædificatorem, & ad futurum ædificium lapidum, calcis, arenæ lignorum, & cementorum vniuerſorum collectio, & præparatio, nec nō loci purgatio de qua in l. 1. §. cæpiſſe de pollicit. & in hoc gene-

re præparatorij, concludimus vbi de eo, & de ſuo principali ſit diſcurrendum, & diſputandum, non eſſe neceſſarium; vt præmittatur, quanquam hoc fieri poſſe probabiliter, factumque interdum eſſe non inficior, plerunque enim principium actionis finis cognitionis, & principium cognitionis eſt finis actionis, vt docetur ab Ariſt. lib. 2. Phyſic. particula 89. & lib. 7. diuinorum particula 23, necnon lib. 3. Ethic. cap. 3. ſit ergo concluſio.

Præparatorium in agendo non de neceſſitate, ſed quatenus diſputanti expedire videatur in magiſtralibus tractationibus præmittendum eſſe.

Hinc in iure noſtro præparatoria eiuſmodi ſuum quandoque principale; vt in titu. noſtro in titu. de ſponſalibus, & alijs ſimilibus; antecedunt, quandoque ſubſequūtur, vt in titu. ad exhibendum, & alijs ſupra pro prima opinione adductis; nec deſtruit hanc concluſionem ratio illa, quia priora tempore, & natura; tractatione quoque priora eſſe debere affirmabamus, propterea quòd hoc locum ſibi vendicat probabiliter, & quando doctrinæ ordo, vel alia ratio vrgentior contrariū non ſuadeat, hinc ciuilium inſtitutionum præmittitur explanatio, licet tempore Pandectarum libri antecesſerint, quia ſcilicet ita doctrinæ, & diſciplinæ ratio expoſtulat arg. §. his igitur inſtitu. de iuſti. & iure, in doctrinis enim, & diſciplinis nō ſemper ab eo, quod primum eſt natura, eſt inchoandum, ſed vnde quis facilius diſcat vt eſt auctor Ariſt. lib. 5. methaphy. ca. 1. in prin. 8

Præparatorium aūt doctrinæ & cognitionis illud appellamus, qđ in ijs præiudiſs præfationib. & animaduerſionib. cōſiſtet, ſine quibus id de quo futura eſt diſputatio, vel nullo modo, vel ſaltem minus cōmode pōt intelligi, ita ſe habet declaratio tituli ad quæſtiones, vt colligitur ex Platone in Phædro, & ex Mar. Tullio, & Boetio præallegatis in locis, facit d. lex 1. ff. de orig. iuris, & d. l. 1. ff. ſi cert. pet. vbi DD. ita quoque ſe habet Dialectica, ad Philoſophiam, & ad alias ſcientias, & facultates, quæ vix, immo ne vix quidem recte, ſine ea poſſunt intelligi, hinc dicebat diuinus Philoſophus lib. 7. de Repub. Dialecticā doctrinis omnibus veluti apicem eſſe propoſitam, & Bald. noſter in l. 1. §. in initio. ff. de officio præfect. vrb. nu. 3. licere Iuris interpreti ſermone vti dialectico affirmauit, eúdemq; generalia ſaltem Dialecticorum principia ignorare non debere, alioquin eſſe ſine intellectu aſſeuerabat, id qđ ſentiebat, etiam ad rub. extra de probat. ſub num. 5. in hoc igitur doctrinæ, & diſciplinæ præparatorio, admitto illud axioma, præparatoria neceſſariò eſſe præmittenda, licet hoc modo non forte doctores, qui illud firmarūt intellexerint, & ita poſſunt locū ſibi vindicare argumenta, quæ pro parte affirmatiua aſſerebantur, nec huic ſecundæ concluſioni illud obſtat argumentū, quod à dignitate rei cuiuſq; petebatur, quia (præterquā quòd nō tenet ſequela, nobiliora, & digniora ſunt præferenda, ergo præmittenda cū nō ſēper primus locus, ſit locus prælationis & nobilitatis, ſed quandoq; medius, quandoq; nouiſſimus, ita vt et nouiſſimus poſſit dici prim⁹ prioritate dignitatis, argumento eorum, quæ tradit Philoſophus in d. cap. 2. in 3. tractatu prædicamentorum, primus enim locus eſt ſemper primus prioritate vel ordinis, vel temporis, vel naturæ, non aūt primus eſt ſemper prioritate dignitatis). reſpondemus etiam probabiliter fieri, ſi digniora in tractatione præferantur, & præmittantur, nullum tamen eſſe inconueniens, vbi cognitionis ordo aliud expoſtulet, ſeruari contrarium, hinc Philoſophiæ doctrina, dialectica inſtitutio cognitionis ordine, eſt prior licet dignitate poſterior. Ponatur ergo concluſio affirmatiua hoc modo.

Præparatoria ſunt præmittenda.

Limitatur vt procedat in præparatorio cognitionis, ſecus aūt in ꝑparatorio actionis, & operis, ſatis eſt enim, vt hoc præmittatur in actione, nihil autem neceſſe eſt, vt in diſcurſu præmittatur, & tractatione.

85 Supereſt modò, vt ad tertiam, & vltimam Decij concluſionem deueniamus.

Eſt autem tertia concluſio, titulum hunc noſtrum de edendo, eſſe præparatorium ad titulum de iudicijs.

Verùm, quia hęc quoq; concluſio paritur difficultatem, & veritas illius pendet in primis à ſolutione illius quęſtionis, an iudicium incipiat à citatione, vel à litis conteſtatione, propterea illius occaſione duos propono diſcutiendos articulos.

Primus erit, nunquid iudicium ſuum habeat principium à citatione, vel à litis conteſtatione.

Secundus (eſto quod iudicium incipiat à litis conteſtatione, ſecundum comunes traditiones) nunquid titulus hic noſter ſit ad titu. de iudicijs pręparatorius.

Redeo ad primum, & quia quid ſit iudicium ſatis abunde ſupra declaratum eſt, ſufficiat in pręſentia pro declaratione terminorum adnotare, intelligere nos in hac quęſtione per citationem, vocationē in ius, de qua in titu. ff. & inf. de in ius vocando, quanquam, ſecundum proprietatem latini ſermonis, non me lateat aliud eſſe apud veteres Iuriſconſultos citare, aliud in ius vocare, vt recte docuit Doctiſſimus Franciſcus Duaren. lib. 1. diſputationum anniuerſar. cap. 7. per litis quoq; conteſtationem intelligo principalis negotij apud competentem iudicem factā narrationem, & ad eam ſecutam reſponſionem, quamquam non me fugit Nicol. Vigel. aduerſus cōmunem hanc traditionem, probabiliter, & erudite de litis cōteſtatione libellum conſcripſiſſe. Principiū autem multifariam accipitur, & vſurpatur, vt patet ex Ariſt. lib. 5. Metaph. cap. 1. & ex Auer. in Epitome ad Methaphy. tractatu primo, interdum enim ſignificat quamcunq; cauſſam, ita vt poſſit referri ad cauſſam efficientem, finalem, materialem, & formalem, & aliam ſequa eſt; & ſecundum hanc acceptionem, mater & pater principium filij dicuntur; & Deus rerum omnium principium appellatur, vt paſſim apud omnes latinos ſcriptores, & pręſertim apud Platonem in Parmenide de vno rerum omnium principio, & ratione huius ſignificationis propoſitiones, & ſuppoſitiones demonſtrationum dicuntur principia, cùm reſpectu concluſionis habeant rationem cauſsę efficientis, ſiue materię, hinc etiam propoſitiones primę, & immediatæ, quę regulæ, vel maximę, vel dignitates poſſunt appellari, principia quoque nuncupantur, vt patet apud Philoſophum lib. 1. poſteriorum cap. 2. lib. 6. Ethic. cap. 3. lib. 1. Phyſicorum particula 8. & alibi, dum dixit cum negantibus principia non eſſe diſputandum, & in hanc ſignificationem accipitur apud nos in Auth. de reſtitutionibus, & ea quę parit in 11. menſe poſt mortem viri, & ratio eſt, quia ſunt cauſsę noſtrę cognitionis inducentes pręexiſtentem illam cognitionem, ex qua fit omnis doctrina, & diſciplina, iuxta celebre dictum Phyloſophi lib. 1. poſteriorum in prin. Secundò loco dicitur principium rei illud, à quo quis primum mouetur, vt puta longitudinis, & vię, & de hoc principio loquitur Bart. in L. 2. ff. de furtis num. 6. Tertiò principium dicitur in ſcientijs, vnde quis facilius diſcat, vt ſupra tetigimus, & ſecundum hanc acceptionem, legalis phyloſophię principium, poſſumus inſtitutiones appellare, argumento. §. igitur in proœm. inſtit. Quartò, & vltimò, omiſſis alijs principijs, quę ad hęc poſſunt redigi, vt teſtatur commentator in d. tractatu primo circa finem, dicitur principium, quod primò generatur, vel fit in re, & in ea exiſtit, vt cerebrum, vel cor in animali, fundamentum in domo, & carina in naui, exordium in oratione, & ſic prima pars, & hoc eſt illud principium, quod cuiuſque rei eſt potiſſima pars, vt dicit Caius l. 1. ff. de origi. iur. & de hoc principio intelligendą eſt quęſtio noſtra, de cuius ratione eſt, vt ſit pars integralis rei, & pars prima, ita intelligit Bart. in d. l. 2. ff. de furt. nume. 6. quaſi ſit ſenſus quęſtionis, an prima pars integralis ſit vocatio in ius, ita vt ſe habeat, quemadmodum fundamentum in domo, vel exordium in oratione, vel ſit quoddam pręparatorium, ita vt ſe habeat quemadmodum collectio cęmentorum, & loci purgatio ad domum ipſam.

In hac igitur difficultate, ita intellecta, & declarata, iuerunt de more interpretes in contrarias ſententias, quarum altera

eſt

eſt exiſtimantium, iudicium non à vocatione in ius, ſed à litis cõteſtatione exordium ſumere, in hanc ſententiã fuit glo. in l. iudicium ſoluitur, in prin. & in l. ſi is qui Romæ, ff. de iudicijs, ſentit Speculator in titu. de præparat. iudic. ſequitur Abbas in rub. extra de iudic. & ibi Dec. in prima interpretatione nu. 60. cum ſequenti ſentit Salyc. in rub. ff. de in ius vocando, & ibi Decianum. 1. ſentit glo. etiam hic Caſtren. Alexan. & cęteri omnes, qui actionis editionem pręparatoria eſſe ad iudicium opinantur, & in ſpecie Iaſon nu. 4. Riminaldus, & Bartholomæus Soc. nu. 1. & 2. Purpur. nu. 13. & Cagnol. n. 21. ita vt hęc ſit communis, & recepta ſcribentium opinio, vt de communi teſtatur Rip. ad rub. extra de iudicijs nu. 46. & pro hac communi ſententia plura adducuntur.

Primò aũt adducitur tex. in l. amplius non petitũ, ff. rem ratã haberi, cuius verba ſunt hæc [amplius non petitum eſſe verbum, labeo ita accipiebat, ſi iudicio petitum non eſſet; Si autem in ius eum vocauerit, & ſatis iudicio ſiſtendi cauſſa acceperit, iudicium tamen cęptum non fuerit, ego puto non committi ſtipulationem amplius non peti, hic enim non petit, ſed petere vult,] quibus ex verbis primum ſaboritur hoc argumentum, ſi citatio iudicij eſſet principium, non autem præparatorium, poſtquam quis vocatus eſſet in ius, & ſatis iudicio ſiſtendi cauſſa acceptum, iudicium dubio procul cœptum diceretur, ſed cœptum non dicitur, d. l. amplius non petitum, igitur citatio non eſt iudicij principium, ſed præparatorium. Præterea vbi non datur petitio, ibi non datur iudicium, arg. cap. forus. de verb. ſignif. facit definitio iudicij, ſuprà tradita, ſed ante litem conteſtatam, poſtquam quis vocatus eſt in ius, non datur petitio, ſed voluntas petendi, per quam non committitur ſtipulatio amplius non peti d. l. amplius non petitum, ergo non datur per citationem iudicium aliquod, vel pars illius.

Secundò adducitur tex. in l. 1. infra de litis conteſtatione inquit tex. [Res in iudiciũ deducta non videtur, ſi tantum petitio ſimplex celebrata ſit, vel actionis ſpecies, ante iudicium reo cognitam, cùm inter litem conteſtatam, & editam actionem, per multum interſit] quibus ex verbis pariter pluribus modis poſſumus argumentari. Primùm, quia vbicunque res in iudicium deducta non eſt, nec iudicium cęptum eſſe poteſt; alioquin materiatum, vt ita loquar, eſſet ante materiam, ſed ante litem conteſtatam, poſt factam citationem, & libelli oblationem, res in iudicio deducta non eſt, d. l. 1. igitur per citationem iudicium cęptum non eſt, pręterea nihil dicitur incipere ab eo quod fit ante ſeipſum, ſed citatio fit ante iudicium, quemadmodum etiam poſtulatio, & libelli oblatio d. l. 1. igitur à vocatione in ius iudicium non poteſt incipere.

Tertiò adducitur tex. in l. is qui ſe obtulit ff. de rei vendicatione, & in l. ſi is, qui Romæ, ff. de iudic. ex quibus ita poſſumus ratiocinari, vbicunq; Iudicium non eſt acceptum, non poteſt dici cęptum, at per vocationem in ius, ante litem conteſtatam iudicium non eſt acceptum d. l. is qui ſe obtulit, & d. l. ſi is qui Romæ, vbi gloſ. igitur nõ eſt cęptum, præterea vbicumq; quis, nec liti quidem ſe obtuliſſe videri poteſt, non poteſt cœptum eſſe iudicium, ſed poſt factam citationem, & ſuſceptam defenſionem, ante litem conteſtatam, ne liti quidem ſe obtuliſſe quis dici poteſt d. l. is qui ſe, ergo ante litem conteſtatam iudicium non eſt cœptum.

Quartò Decius, virtute in d. rub. extra de iudicijs, hoc modo ratiocinatur, niſi iudicium inciperet à litis conteſtatione, non autem à citatione, quæ poſt citationem, ante litis conteſtationem, fiunt, non dicerentur fieri ante iudicium, ſed fieri ante iudicium dicuntur, quæ ante litis conteſtationem, poſt citationem fiunt, igitur iudicium non incipit à citatione, ſed à litis conteſtatione. Minor probatur, quia interrogatoriæ actiones, ante iudicium fieri dicebantur, vt patet in l. 1. ff. de interrogat. actionib. ſed tales interrogationes fiebant poſt citationem ante litem conteſtatam, ergo quod fiebat poſt vocationẽ in ius, ante litem conteſtatam, ante iudicium

cium fieri dicebatur.

Quinto, & vltimo loco ad mentem eiuſdem Decij, poſſumus à diffinitione ar gumentari, vel ab etymologia, à qua fal tem negatiuè valet arg. vt docent DD. ad l. 2. in §. appellata ff. ſi cert. pet. ad l. 1. in prin. ff. de acquiren. poſeſs. vbi quandoque diximus, glo. & DD. in prin. inſtitu. de reſtam. tradit Euerad. in loco ab etymologia, hoc modo videlicet, vbi non datur diſcuſſio cauſſæ, contentio, & iuriſdi ctionis exercitium, à quo iudicium appel latum eſt, cap. forus de verb. ſignific. ibi non poteſt dari iudicium, vel aliqua pars illius, ſed ante litem conteſtatam, nec cauſ ſæ diſcurſio, nec contentio, nec iuriſdictionis exercitium datur, vt latet neminem, igitur nulla pars iudicij datur ante litem conteſtatam.

His tamen, licet ſatis vrgentibus, non obſtantibus, iuerunt in contrariam opinionem plures grauiſſimi Interpretes, exiſtimantes non à litis conteſtatione, ſed à citatione iudicium ſuum habere principium, fuit huius opinionis parum ſibi conſtans Accur. in rub. inf. de in ius vocando, vbi ſecuti ſunt eum Bart. Bald. & alij, idem tenuit ſibi ipſi conſtans Bar. in l. prolatam inf. de ſenten. & interloc. omnium Iudic. & in l. 2. ff. de furt. nu. 6. ſecutus eſt etiam Alciat. lib. 2. diſpunctionum cap. 23. Maran. in ſuo tractatu de ord. iudiciorum in 7. parte principali, in prin. Ripa tam in rub. extra de iudicij nu. 47. quàm hic nu. 3. licet diſtinguat, ſubſcribit eidem ſententiæ Io. Bolog. hic nu. 35. & hanc tamquam veriorem ego quoq; amplector, plu ribus ductus rationibus grauiſſimis, & iuribus vrgentiſſimis. Primùm igitur moueor per tex. in §. vlt. inſtitu. de pœna temere litigantium, in quo princeps eſt huius opinionis fundamentum, verba tex. ſunt hęc [omnium autem actionum inſtituendarum principium, ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in ius vocando vtique enim in primis aduerſarius in ius vocandus eſt, id eſt ad eum vo candus, qui ius dicturus eſt] colligitur er go ex hoc tex. hoc pacto argumentũ quod libet inſtituendarum actionum principiũ, eiuſdem iudicij principium eſſe dicitur arg. princ. ipij Inſtitu. de actionibus, ſed citatio actionum inſtituendarum eſt principium d. §. vlt. igitur iudicij eſt principium, & conſequenter potiſſima pars l. 1. de orig. iuris, non autem præparatorium; Præterea vbicunque temere ita litigatũ eſt, vt pœna temere litigantis ſit commiſſa, neceſſe eſt vt iudicium cœptum eſſe dicatur, argumento d. legis amplius non petitum. ff. rem ratam haberi, At vbicunque ſimpliciter parentes, & patroni, venia non impetrata, vocati ſunt in ius, ita dicitur per liberos, & libertos temere litigatum, vt pœna commiſſa ſit d. §. vlt. igitur neceſſe eſt per ſolam in ius vocationem, cœptum eſſe iudicium, nec deſtruunt argumentationes huiuſmodi ſubtiles, vel potius ſophiſticę Decij cauillationes, & argutiolæ, reſpondentis in d. rub. de in ius vocando, textum illum loqui de iudicio inſtituendo, non autem de iudicio inſtituto, id quod probat ipſe, Iuſtiniani verba perpendendo, futurum tempus reſpicientia, dum dicit [omnium autem actionum inſtituendarum] & paulo inferius [id eſt ad eum vocãdus, qui ius dicturus ſit] quaſi talis forma loquendi ſignificet (cùm per citationem non poſſit iudicium adhuc dici inſtitutum, ſed inſtituendum) eſſe eam pręambulam ad iudicium, nõ autem eiuſdem iudicij partem, nam replicamus contra Decium fieri hoc non poſſe, propterea quòd ſi hæc illorum verborum ſententia fuiſſet; non eſſet ibi citatio principium appellata, quod eſt pars rei cuiuſque integralis, & potiſſima vt ſupra docuimus, vbi quod præparatorium eſt, & præambulum, eſt a re ipſa cuius præparatorium eſt, & præambulum, ſe iunctum, & diſtinctum, licet ad rem ipſam principalem directum, vt ſupra latiſſime tradidimus, nec facit negotium futuri temporis conſideratio, cùm non poſſet Iuſtin. dum de iudicij principio loquebatur, ſuam àd iudicium iam inſtitutum dirigere, & referre orationem, ne videretur iudicium ante iudicium dare, quod eſſet abſurdum argum. §. nos verò in prooem. ff. facit capitulum Ioſeph. cum gl. de verb. ſignif. Iuſtiniano

niano igitur propoſitum eſt, in d. §. vlt. oſtendere, & declarare litigantes temere, & iudicium temere inſtituentes, incidere vltra pœnas in ſuperiorib. §. enumeratas, in pœnam etiam pecuniariam, quia ſi liberti, vel liberi non impetrata venia, proprios in ius vocant patronos, & parentes, quaſi temere litigando, iudicij principium aduerſus illos inſtituant, in pœnam incidunt quinquaginta aureorum, & hic verus eſt, & germanus illius tex. intellectus, ſecundũ quem, in ſua adhuc remanent efficacitate petita ab eo argumenta.

Secundò, niſi iudicium inciperet à citatione, interrogationes, & reſponſiones, de quib. in titu. ff. de interogat. actionib. quæ fiunt ante litem conteſtatam, non dicerentur in iudicio fieri, nec reſpondentẽ confitendo vel mentiendo onerarent, ſed prefatę reſponſiones in iudicio fieri dicuntur, & eum, qui confitendo vel mentiendo reſpondeat aſtringunt, & onerant. l. voluit, iuncta l. ſi defenſor ff. de interrogat. actionibus, ergo incipit iudicium nõ à litis conteſtatione, ſed ab ipſa vocatione in ius. Nec dicatur cum Decio, leges illas intelligendas eſſe, vt probent eſſe iudicium ante litem conteſtatam, contra cõmunem ſententiam, quantum ad confeſſiones illas non alio reſpectu, quoniam memoratæ leges, cùm ſimpliciter loquantur, ſimpliciter, & indiſtinctè ſunt intelligendæ l. de pretio ff. de publiciana in rem act. vbi DD. tradit Iaſon in l. quamuis. ff. de in ius vocan. faciunt tradita per Euerad. in loco à generalitate: repugnat etiã hæc Decij conſideratio regulæ legis eum qui ædes ff. de vſucap. quæ vnam, & eandem rem diuerſo iure cenſeri non patitur, nec admitenda eſt eiuſdem Decij expoſitio, dicentis in d. rub. extra de iudicijs nu. 58. verba illa [ex ſua in iudicio reſponſione] ideſt in foro facta, & in loco in quo ius redditur, & iudicium exercetur, iuxta text. in §. fin. eiuſdem legis voluit, propterea quod, negamus Decio, locum, vbi ius redditur, iudicij appellatione contineri, nullibi enim hoc probatur, & propterea inter innumeras iudicij ſignificationes, quas retulimus ſupra ex Maranta, & aliis, hanc non enumerauimus, nec dicatur cum Decio, hoc probari in d. §. vlt. quia ibi tantummodo probatur forum, & locum, vbi ius redditur, venire appellatione iuris, non iudicii, quod conſentit cũ eo, quod dicit Paulus Iuriſconſultus in l. penul. ff. de iuſtitia, & iure, & propterea reſponſio in iure facta, dicitur illa, quæ fit in foro apud magiſtratus, & iudices, vt per Vlpian. in d. §. vlt.

Tertiò argumẽtatur Alciat. per locum à combinatione duarum legum, quod genus arg. in iure noſtro validiſſimum eſt, textus eſt in l. Gallus in §. ille caſus inde ſficilis vbi Bart. Bald. Imola, & alij ff. de liberis, & poſtumis, cum aliis congeſtis per Euerad. in loco à coniunctione, ſeu combinatione duarum legum, hoc modo videlicet. Ab ea parte, ſeu actu ſuum principium iudicium accipere dicitur, qui, ſi fiat corã vno Iudice, eſt in cauſſa, vt apud eundem iudicium ipſum finem habere debeat, quandoquidem vbi cœptum ſemel eſt iudicium, ibi finem accipere debet l. vbi cœptum. ff de iudicijs, ſed vocatio in ius eſt in cauſſa, vt iudicium debeat accipere finem apud eundem iudicem, ad quem quis eſt vocatus, licet poſtea miles is, qui vocatus eſt, vel alterius fori eſſe cœperit l. ſi quis poſtea. ff. eodem titu. de iudicijs cap. penul. extra de foro competenti, ergo incipit iudicium à vocatione in ius, & hoc tutiſsimum eſt huius ſententię fundamentum, quicquid dicat Decius, qui, & verbis vim facit contra apertam legiſlatoris ſententiam, & ad mendicatas conatur confugere diſtinctiones.

Quartò pro eadem ſententia, paucis plura perſtringendo, ad mentem doctorum ſic poſſumus ratiocinanri, vbicũque datur effectus, ibi datur neceſſaria quoq; cauſſa, vt docet Bart. ad l. vbicunque nu. 1. ff. de interrogat. act. facit lex, illud ff. de acquirenda hæreditate in fine, & principium Inſtitu. de hæredib. inſtituen. at ſecuta citatione, plures iudiciales dantur effectus, ante litem conteſtatam; ergo cogimur fateri, aliquam quoque dari iudicij partem, ante litem conteſtatam. Minor probatur, quia per citationem inducitur

citur præoccupatio iuriſdictionis d.l.ſi qs poſtea ff. de iudicijs, Iuriſdictio delegati fit perpetua, tex. eſt in cap. gratum de officio delegati, & eſt magis communis opinio, de qua per Iaſonem in rub. inf. de in ius vocando. Præterea Interrumpitur etiã per eandem citationem præſcriptio text. eſt, vbi glo. in l. omnes inf. de præſcrip 30, uel 40, ann. Nec dicatur unà cum Decio in d. rub. extra de iudicijs nu. 59. procedere argumentum eiuſmodi, quo ad Iudicem, & iuriſdictionem, non quo ad partes; uel largè, & non propriè, quià ſunt refugia, diuinationes, & reſtrictiones, contra d. l. de pretio, contra l. ſi putator ff. ad l. Aquiliam, & contra l. non aliter in prin. ff. de legat. tertiò,

Quintò, & ultimò, nulla pars iudicij poteſt eſſe eiuſdem iudicij præparatorium; At citatio unà cum iis, quę fiunt uſquè ad litis conteſtationem, eſt prima ex tribus partibus iudicii, quam præparatoriam appellant, ut ſupra ex Maranta, & aliis communiter tradidimus, ergo non eſt iudicii præparatorium, ſed prima illius pars, quã principium debemus appellare ut appellat Bart. in d.l. 2. ff. de furtis nu. 6. qui dixit etiam in l. prolatam inf. de ſenten. & interlocut. omnium iudicum citationem eſſe de ſubſtantia iudicii. Nec ſunt audiendi qui appellant partem præparatoriã; cùm implicet vnum, & idem, præparatorium eſſe, & partem rei eiuſdem, & dicentes pugnantia nõ ſint audiendi l. ubi repugnantia ff. de reg. iuris.

Concludo ergo indiſtinctè, iudicium uerum ſuum habere principium à citatione, non à litis conteſtatione. Propterea quòd non uidentur facere admodum eruditè ii, qui diſtinguunt inter iudicium inchoatum, & iudicium informatum, quia dum de principio loquimur rei cuiuſquè; non niſi de re incœpta, & inchoata ſermonem poſſumus habere, Extra limites igitur propoſitæ quæſtionis eſt quicquid de formato, & perfecto iudicio à Ripa hìc, & alibi dicitur. Accedat etiam quòd percipere non poſſum, quo pacto vnum, & idem iudicium, alterũ poſſit habere principium, quando inchoatur, alterum quando eſt perfectum, inchoata enim domus habet principium conſiſtens in fundamentis, nec poſtquam perfecta eſt aliud ſortitur principium.

Nec obſtant ex aduerſo adducta, & pręſertim primum argumentum, petitum à lege, amplius non petitũ. ff. rem ratam haberi, cuius verior lectio, ſecundum codices emendatiores, ęſt [Iudicium tamen acceptum non fuerit], quia immò ſi hoc modo legatur, (prout legi debet, ne repugnet cæteris iuribus pro poſteriore parte adductis) argumentum reflectitur Admittimus enim, poſtquàm quis vocatuſ eſt in ius, non poſſe, ex hæc ſola vocatione, dici iudicium acceptum, hoc enim fit per litis conteſtationem, in qua conſenſu partium, accipitur firmaturq; iudicium vt docet Alci. hic nu. 3. per d.l. is qui ſe obtulit ff. de rei vendic. Sed datur occaſio inferendi, ſi iudicium per litis conteſtationem acceptatur, ergo datur, & exiſtit ante litem conteſtatam, quandoquidem cuiuſcunque rei acceptatio, eiuſdem rei acceptatæ præexiſtentiam ſupponat neceſſe eſt; non entium enim, nullæ ſunt partes l. eius qui in prouincia ff. ſi cert. pet. Nec tenet ſequela, ſi per vocationem in ius eſſet cœptum iudicium, eſſet quoq; commiſſa ſtipulatio amplius non peti, cùm ibi non eſſet facta promiſſio de iudicio non inſtituendo per vocationem in ius, ſed de amplius non petendo, cumquè is qui inſtituit iudicium per ſolam citationẽ, quia non petit, ſed petere vult, non dicatur pacto, & ſtipulationi interpoſitæ contrauenire, Nec obſtat ſi dicas, cùm ibi non detur petitio, ſed petendi voluntas, & conſequenter, cùm non detur lis, & cauſſæ diſcuſſio, iudicium dari non poteſt, nã admittimus per citationem iudicium non dari, dicimus tamen, per vocationem in ius, dari principium iudicii, quod nobis ſatis eſt, quemadmodũ enim vnitas non eſt numerus, ſed principium numeri, ita nullum principium eſt res ipſa, cuius eſt principium.

Nec obſtat ſecundum de l. 1. infr. de litis conteſtatione; Quia præter quàm q̃d poſſumus ex ſententia quorundam reſpõ-

dere, ibi iudicium pro litis conteſtatione accipi, & ſic totum pro parte, quod per figuram, quæ ſynecdoche à græcis Rhetoribus appellatur, fieri poſſe nemo dubitat. Reſpondere etiam poſſumus, non tenere conſequentiam, res ante litem conteſtatam non eſt deducta in iudicium, ideſt in queſtionem, ergo iudicium non eſt cęptũ, nec incõueniens eſt, vt principium alicuius rei detur ante materiam, circa quam; eſſet enim incõueniens hoc de materia ex qua, præterea datur res, & cauſſa quæ eſt materia iudicij, cap. forus, de verb. ſignific. etiam ante litem conteſtatam, licet ad huc in iudicium non ſit deducta. Nec ſequitur, quæ fiunt ante litem conteſtatam, dicuntur fieri ante iudicium, ergo iudicium non incipit à citatione; admittimus enim, ante litem conteſtatam perfectum iudicium non dari, affirmamus tñ ſine contradictione, principium illius dari, quod ſemper exiſtat neceſſe eſt, ante rem, cuius eſt principium, Nec facit negotium ſi dixeris, ante litem conteſtatam nõ datur nomen iudicij, ergo non datur aliqua pars iudicii, quandoquidem in ipſa quoque domo, iactis fundamentis, nec domus ipſa datur, nec nomen ipſius, nullum enim totum integrale, vel eſſentiale ſuis partib. nomen tribuit, ita vt de illis dicatur, & prędicetur. Hinc fundamenta, domum; cor, vel cerebrum, animal; & animam, hominem (niſi cum Platone non recte ſentiamus) minimè appellamus, eſſe tamen cor, vel cerebrum principium, ſiue primam animalis partem, & animam partem hominis eſſentialem, quemadmodũ fundamentum integralis eſt domus pars, & principium, non dubitamus.

Nec obſtat tertium de d. l. is qui ſe obtulit, & d. l. ſi is qui Romę, quia iam demonſtratum eſt non tenere conſequentiam, ante litem conteſtatam iudicium non eſt acceptum, ergo non eſt cœptum. falſum quoque eſt illud, quod aſſumebatur in minore propoſitione, ſecundæ argumentationis ex dictis iuribus deductæ; quia is, qui defenſionem poſt factam vocationem in ius, ſuſcepit, re vera liti ſe obtulit, licet in d. l. is qui ſe obtulit, videatur, ideſt fingatur, ſe non obtuliſſe, quia diſceſſit, vt ibi dicitur in fine.

Nõ obſtat quartũ de d. l. 1 ff. de interrog. act. Quia reſpondetur, primum ad mentē glo. ibi in verbo interrogatoris, ita d. l. intelligendam eſſe, vt duo dentur iudicia. Vnum interrogationis in iure, officio iudicis faciendæ, quod eſt præambulum ad aliud principale inſtituendum, per petitionem hæreditatis, alterum principale, quod ſubſequitur; itaque, dum ibi inquit, I. C. ante iudicium cogitur reſpondere, ſenſus eſt, vt non cogatur reſpondere in iudicio illo præparatorio, quod ne dum litis conteſtationem principalis iudicii, antecedit, ſed etiam iudicii vocationem in ius, & hoc modo intelligendo d. tex. nihil. probat, quod ſi velis dictum quoque tex. ita intelligere, vt ſupponat ante iudicium fieri, quæ ante litem conteſtatam fiunt, pariter nullius eſt roboris argumētũ, quia admittimus, vt ſupra dicebamus, quæ fiunt ante litem conteſtatam, ante iudicium perfectum, & formatum fieri, non tamen ante iudicium cœptum quando prēmiſſa eſt citatio, quæ iudiciũ certe non eſt, ſed iudicii principium, quod durat vſque ad litem conteſtatam, vt per Bart. in d. l. 2. ff. de furtis num. 6. & ideo quicquid fit in hac prima parte, quæ dicitur principium, dicitur fieri ante iudiciũ, cùm omne, cuiuſcunq; rei principium, rei ipſius perfectionem antecedat, cuius eſt principium, & niſi hoc modo intelligeretur, repugnaret d. lex 1. legi voluit. cod. titu. de interrogat. act.

Nec facit negotium quintum, & vltimum argumentum, quia, quatenus petatur à definitione, non eſt validum, cùm neceſſe non ſit, vt iudicij principio, quod eſt illius pars, iudicij definitio competat, nulla enim definitio totius integralis, partibus eiuſdem ſeparatim accomodari poteſt; præterea definitio generalis, & magis communis, quã tradunt DD. ad rub. extra de iudicijs, ſecundum quam iudicium eſt actus legitimus trium perſonarum, Iudicis ſcilicet, actoris, & rei poteſt aliquo modo ad vocationem in ius accommodari quatenus, & ad actorem refertur,

referţur, qui vocat, & ad reum, qui vocatur, & ad Iudicem, cuius mandato fit vocatio, eodem modo dicendum eſt de Etymologia, ſeu notatione, licet enim ab ea valeat ſaltem argumentum negatiuè, ſecundū communes traditiones, ad rem cuius eſt Etymologia, ab ea tamen ad partem rei, cuius notatio eſt, valere non poteſt. Accedat etiam quòd à ſola iurisdictione, vel à ius dicendo dictum eſſe iudicium ſtatuit cap. forus, de verb. ſignif. §. 1. tradit Decius ad rub. extra de iudicijs nu. 22. Iuriſdictio autem, & eius exercitium datur, & conſideratur etiam in ſola vocatione in ius, ante litem conteſtatam, quatenus iudex eam committit, quæ abſque ſpeciali iudicis cōmiſſione fieri neqt l. vlt. vbi Bart. infra de execut. rei iudic. tradit Iaſon hic nu, 5. adeò vt hoc quoq; argumentum in proprios auctores reflectatur.

86 Succedit nunc ſecundus, & vltimus articulus generalis, an titulus noſter de edē. ſit præparatorius ad titulum de iudicijs. Cuius quidem diſputationis termini declaratione non indigent, cùm ex his quæ hactenus dicta ſunt, quid ſit iudicium, quid editio, quid præparatorium, nō ignoremus. Sine alio igitur apparatu ſtatim ad ipſam concertationem deuenio, illud ſolummodo non omittendo, oportere in hac controuerſia, cōmunem ſententiam veram ſupponere in præſenti articulo, iudicium ſcilicet incipere à litis conteſtatione, ita enim fiet, vt quæſtio magis ſit dubitabilis.

In hac igitur difficultate poſſunt contrariæ obſeruari doctorum ſententiæ, in quarum primam, quæ affirmatiua eſt, fuerunt Azo, & Accur. hic, ſecuti ſunt Odof. Cynus. Bart. Salicet. Alex. & alij communiter, qui ſupra traditam continuationem amplectuntur; ad mentem quorum, pro eorundem opinione vnicum vrget argumentum, quod eſt huiuſmodi. Ea omnia, quæ ante litem conteſtatam fiunt, iudicij præparatoria eſſe dicuntur, ex communi ſententia, quam ſupponere in hac diſputatione eſt neceſſe, At editio ante litem conteſtatam fieri ſolet; cogimur ergo fateri, præparatorium ad iudicium eſſe. Probatur minor, quia præterquam quòd actionis editio, & libelli, fit ſemper ante litem conteſtatam l. edita vbi DD. inf. eod. & apud doctores omnes hic, & alibi eſt in confeſſo. Editio etiam rationum, & inſtrumentorum, eſt præparatoria ſaltem in potentia, vt conſiderat Iaſon hic num. 3. tum quia faciens mentionem de inſtumento in libello, vel de libro rationum, illum ante litem conteſtatam tenetur edere, vt docuit Innocen. in cap. 1. de proba. num. 3. quem ſequuntur etiam alij adducti hic per Iaſonem; Tum quia quælibet editio, ſiue actionis, ſiue rationum, & inſtrumentorum ſi fiat, vt reus deliberet numquid velit cedere, vel contendere, fit ante litem conteſtatam, & propterea parti fieri dicitur, vt quando editur libellus, vel dictatur, vel fit copia deſcribendi; vel perducitur aduerſarius ad Album, vt intelligat, & cognoſcat, qd actor dictaturus ſit, vel quo iure vti velit, iuxta tex. in d. l. 1. ff. eod. in §. eum quoquè. Id quod optime probatur etiam in §. edenda eiuſdem legis, vbi leguntur hæc verba [edenda ſunt omnia, quæ quis apud Iudicem editurus eſt] quaſi ſit ſenſus, ab eo, qui aliquem in ius vocat, omnia eſſe aduerſario edenda, vt poſſit deliberare numquid velit cedere, vel contendere, quæ apud Iudicem editurus eſt, hoc eſt inſtrumenta omnia, & rationes, quas poſtea in eiuſdem iudicij parte, vt appellant inſtructoria, eſt iudici ad effectum probationis editurus, apparet ergo ex his omnibus editionis materiam ad iudicium præparatoriam eſſe.

Hac tamen ratione minimè negotium faciente, contrarium ſentiunt nonnulli reprobantes, communem continuationem, & præſertim Ioan. Bolog. hic num. 35. & Dominus Meus Ioan. Paul. Lancellottus nec non Raynald. Corſus lib. 1. indagat. iuris capit. 2. licet vario modo etiam inter ſe, titulum noſtrum cum præcedentibus coniungant. Quicquid ſit pro poſteriore hac ſententia vnum vel alterum ſatis vrgens poteſt afferri argumentum,

Primùm autem, ita poſſumus ratiocinari. Id quod ad iudicium, nec ſui natura, nec operantis conſilio dirigitur, iudicij præparatorium eſſe non poteſt; Sed nec ſui natura, nec operantis conſilio editio ad iudicium dirigitur, igitur materia, & titulus de edendo iudicij præparatorium eſſe non poteſt. Minor probatur, quia, aut conſideramus editionem, quæ fit poſt litem conteſtatam, & illa ſine controuerſia præparatoria dici non poteſt, cùm poſt iudicium inſtitutum locum habeat; Aut eam conſideramus, quæ habet locum ante litem conteſtatam, & certè nec ipſa poteſt præparatoria dici, quia nec ſui natura, id eſt primæua legis inſtitutione, ad iudicium dirigitur, cùm lex lites prohibeat in quantum poteſt, & ab illis abhorreat l. properandum inf. de iudicijs, nec operantis conſilio, cum actor, qui reo edit, vt deliberet numquid velit cedere, vel contendere, magis cupiat reum cedere, quàm iudicium ſequi, vnuſquiſquè enim libenter, propter ſumptus, & damna litium, à iudicialibus controuerſijs abſtinet l. ſi debitor §. 1. ff. de contrahenda empt. l. quæro §. 1. ff. locat. cum ſimilibus.

Secundò vnumquodq; à maiore, & potentiore parte debet denominari l. quæritur. ff. de ſtatu hominum, ſed pro maiore ſaltem, & potentiore parte editio præparatoria non eſt, igitur ſimpliciter præparatoria non eſt dicenda, ſed vel inſtructoria, vel mixta. Minor probatur, quia ſi editio eſt triplex, ſecundum glo. ſola actionis editio eſt præparatoria, inſtrumentorum autem, & rationum inſtructoria, cũ fiat poſt litem conteſtatam, vt per Baldum hic, & alios, & nos quoquè ſupra tradidimus, & probatur ex ſententia Baldi in l. poſt quàm §. ſi dies, cum ibi notat. ff. vt legat. nom. caue. Si verò quadruplex, ſecundum communem doctorum ſententiam, duplex editio eſt inſtructoria, inſtrumentorum, & rationum ſcilicet, actorum autem, ad cauſſæ deciſionem, & terminationem pertinet, vt dicit Caſtren. hic nu. 3. Vnicuiq; ergo conſtare facilè poteſt rationi conſentaneum fuiſſe, potius materiam hanc à pluribus ſpeciebus, quàm ab vna denominare, & licet inſtrumentorum editio, (vt Iaſon conſiderabat,) fiat quandoquè ante litem conteſtatam, hoc eſt per accidens; Vnumquodquè autem debet non ſecundum accidentia, ſed ſecundum ſuam naturam iudicari §. Pauonum, inſtitut. de rerum diuiſ. eſt gl. 2. in l. certi conditio in fine ff. ſi cert. pet. Hinc exceptiones peremptoriæ, non ideò minus peremptoriæ dicuntur, quòd interdum ad impediendũ proceſſum opponantur Ioan. Andr. & Abbas ad Rub. extra de except. cap. 1. de litis conteſtat. lib. 6. Cum igitur natura editionis inſtrumentorum, & rationum ſit, vt ad probandum fiat, & ad iudicem inſtruendum, poſt litem conteſtatam, & poſt inſtitutum iudicium l. 1. ff. de fide inſtrumen. cap. peruenit extra de teſti. cogen. inſtructoria potius, quàm præparatoria iudicanda, & appellanda videtur, præſertim cùm tituli noſtri leges, eatenus de rationum, & inſtrumentorum editione loquantur, quatenus ad probationis effectum dirigitur. Nec dicatur cum Decio, eſſe in hoc titulo editionis materiam præparatoriam appellandam reſpectu editionis libelli, quaſi de ea principaliter agatur l. edita inf. eodem, cuius deinde occaſione, ne materia editionis diuideretur, de cæteris etiam editionis generibus tractatum eſt, ad effectum probationis, vt dicunt in ſimil. DD. in rub. extra de except. cum tractatus quilibet, non modo à ſubiecto adequato (vt Dialectici, & philoſophi loquuntur) ſed etiam à principali poſſit denominationem accipere, arg. legis, nam ad ea ff. de legib. Hinc titulus, in quo principaliter in ipſis inſtitu. de nup. agitur, licet incidenter de legitimat. etiam in fine illius agatur, de nup. tamen ſimpliciter, à ſubiecto principali inſcribitur. Simile etiam exemplum eſt in titu. inſtitu. de donationib. vbi in calce de quodam etiam iure accreſcendi tractatur, Nam replicatur contra Decium, non eſſe tutum affirmare, hic principaliter agi de editione, actionis, cum vnica tantum lex, eademq; breuiſſima, nempe lex, edita, in hoc titu. ad actionis editionem

nem referatur. Nec præterea allati argumenti vires eneruat conſideratio illa, eſſe ſcilicet hanc materiam iudiciorum præparatoriam, quatenus appellatione iudicij venit etiam ſententia, & quicquid ante ſententiam fit poſt litem conteſtatã, vt per glo. & Bald. in l. 1. inf. ſi aduerſus rem iudic. cum cæteris adductis hic per Decium, quibus poteris addere etiã gloſſam inſtitu. de publicis iudicijs, in prin. & cap. tuæ, de procurator. quaſi ſit ſenſus, inſtrumentorum, & rationum editionem eſſe iudiciorum præparatoriam, id eſt ſententiarum, id quod eſſe ex mente gloſſæ Decius probare conatur, Admitti enim hoc nullo modo poteſt, cùm ipſamet gloſſa contrariam habuiſſe mentem exprimere, & fateri videatur in rub. inf. de iudic. ea propter, q̃a quo ad hoc ſumus in claris, Decianis cõiecturis non eſt opus l. continuus §. cum ita ff. de verb. obligat, ſiue igitur exponatur gloſſa, quaſi poſuerit hic iudicium pro ſententia, extranea eſt expoſitio, & falſa, cùm appareat in d. glo. inf. de iudic. in rub. eam de toto iudicio intellexiſſe, non autem de vltima eius parte, quæ ſententia eſt, Siue dicas, quia iudicium includit etiam ſententiam, propterea omnia, quæ ante ſententiàm fiunt, iudicij eſſe præparatoria, pariter impropria; extranea, contra mentem glo. & falſa eſt declaratio. Nam, ſi pars quoque inſtructoria in iudicio includitur, ipſa quoq; inſtrumentorum, & rationum (ad effectũ probationis) editio includetur, & conſequenter pars iudicij, non præparatorium erit appellanda, cum præparatorium antecedens quoddam ſit ad principale directum, non autem in eo incluſum, vt latè ſupra docuimus. Cùm igitur doctorum reſponſiones validum hoc, & ſolidum argumentum diluere, ac labefactare non valeant, poſteriorem hanc ſententiam, quanquàm contra communem audacter ſequor, ſentiens titulum noſtrum, & editionis materiam, ſimpliciter conſideratam, in ipſo actu agendi, vt conſideratur à glo. & Doctorib. iudicij nõ eſſe præparatoriam.

Nec obſtat argumentum ex aduerſo allatum, quia, vt ſupra dictum eſt, inſpecta natura rei, & operantis conſilio, nec editio quidem illa, quæ fit ante litem conteſtatam præparatoria dici poteſt ad Iudicium.

87 Si quis tamen velit, in hac quoq; materia, contrarias conciliare, & componere opiniones, adhibeat hãc diſtinctionem præparatorium (vt dictum eſt) quoddam eſt actionis, quoddam cognitionis; Si quæras, an hæc materia de edendo reſpectu actionis ſit præparatoria, concludendum eſt negatiuè, quia in actu agendi, poſt cœptum iudicium contingit editionem fieri, & ita procedit opinio contra cõmunem, Præparatorium autem cognitionis, eſt rurſus duplex, quoddam theoricum, quoddam practicum; Theoricum illud eſt, quod in ordine doctrinæ debet præcognoſci ad intelligentiam alterius rei, de qua principaliter doctrina tradatur, quemadmodum apud nos ſunt animaduerſiones, quæ vulgò præmiſſa appellantur, & declarationes titulorum, & terminorum cuiuſcunque quæſtionis, ita etiam ſe habent ad iuris ciuilis intelligentiam Iuſtiniani inſtitutiones, & Dialectica ad philoſophiam; Et nec ſecundum hanc ſpeciem præparatorij poteſt dici materia de edendo præparatoria ad tractationem de iudicijs, quia titulus de iudicijs poterat intelligi etiam abſque præuia cognitione editionis. Practicum autem cognitionis præparatorium appello illud, quod non debet præcognoſci, vt aliud intelligatur, ſed vt aliquid fiat. Differt ergo à præparatorio actionis, quia illud fit anteaquàm aliud, quod principaliter intenditur, fiat, non præcognoſcitur tantummodo. Differt etiam à præparatorio cognitionis Theorico, quia illud præcognoſcitur in gratiam cognitionis alterius rei, de qua principaliter fit agendum; hoc autem non fit, ſed præcognoſcitur, non in gratiam cognitionis alterius rei tractandæ, ſed in gratiam factionis alterius rei principaliter peragendæ, ita vt eius præcognitio, non ſit propter ſcire, ſed propter operari, & hoc modo poteſt fortè dici

materia

materia editionis præparatoria ad iudicium, & ita poteſt locum ſibi vendicare communis ſententia, ſecundum quam, vel admittenda eſt gloſſæ continuatio, vel fuſius explicanda, & exornanda ad mentem Ioan. Bologneti hic num. 38. hoc modo videlicet.

88 Quia ſi quis velit iudicium inſtituere debet de pluribus inſtructus ad iudicium accedere, ne ex defectu requiſitorum, etiam fouens iuſtam cauſſam ſuccumbat, & condemnetur in expenſis, propterea debet accuratè animaduertere, an cauſſa ſua ſit habilis, vt preces de ea principi offerantur, debet ēt iuriſdictionis omnium iudicum cognitionem habere, vt coram quo litigare oporteat non ignoret, hinc in præcedentibus libris de precibus Imperat. offer. & de iuriſdic. omnium iud. tractatum fuit, nunc autem, quia neceſse eſt etiam, vt ſciat quam debeat edere actionem, quas rationes, quæ acta, vel inſtrumenta edere oporteat, quas perſonas impune, & venia non impetrata in ius vocare queat, ad quæ pacta, & tranſactiones poſſit, vt litigandi moleſtiam vitet, venire, An calculi error noceat ſciat neceſſe eſt, quos debeat conſulere aduocatos, & quorum defenſione vti, An expediat agere per ſe, vel per procurat. an ille, qui conueniendus eſt, poſſit reſtitui in integrum aduerſus contractum, ſuper quo lis futura eſt, vel aduerſus rem iudicatam, an liceat potentioribus litigantibus patrocinium præſtare, vel actiones in ſe transferre, vel potentiorum nomine titulos affigere, vel eorum nomina in lite prætendere, an liceat alienare iudicij mutādi cauſſa, & plura ſimilia facere, & quia ſciat etiā eſt neceſſe, an expediat cauſſam compromittere, quæ dandæ, & recipiendæ ſint ſatiſdationes, quod ſit præſtandum iuſiurandum, ne periurus efficiatur, quæ omnia, & ſimilia, debent eſse etiam reo cognita, vt deliberare poſſit nunquid velit cedere, vel contendere, propterea, antequàm ad iudiciorum tractationem deueniatur, præmittuntur tituli de edendo, de in ius vocando, de pactis, de tranſactionibus de errore calculi, de poſtulando, de rebus varijs ad varios aduocatos pertinentibus, deque eorundem, & libellos concipientium errore, & quomodo aduocatorum defectus ſuppleat Iudex, de procuratoribus, & quatenus non liceat potentioribus patrocinium litigatoribus præſtare, titulos prædijs affigere, & alia ſimilia facere; agitur etiam de reſtitutione in integrum, & de alijs pluribus ad eam pertinentibus, de alienatione iudicij mutandi cauſſa facta, de arbitris, de ſatiſdando, de iureiurando propter calumniam, & tandem de iudicijs, in gratiam quorum, apparatus hic vniuerſus factus eſse videtur. Quod ſi quæras, cur factum ſit, vt titulus noſter de edendo ante titulum de in ius vocando ſit poſitus, cum ordo contrarius in Pandectis fuerit obſeruatus, Reſpondendum eſt ad mentem Iaſonis hic num. 5. in titu. inf. de in ius vocan. non agi de vocatione in ius in communi: ſed de ea dumtaxat, quæ, non niſi impetrata venia fieri poteſt. l. 4. §. prætor. ff. de in ius vocando, quam veniam non concedit Iudex, niſi viſa forma libelli, & actione edita, vt cognoſcat an propoſita actio infamiam inurat, quo caſu veniam non concederet, vt videtur ſentire idem Iaſon in. §. pœnales inſtitu. de act. Meritò igitur poſt titulum noſtrum de edendo, titulus de in ius vocando ſubſequitur, cùm tantummodo agatur in eo de dicta ſpeciali vocatione in ius, quemadmodū vnicuiq; dicti tituli leges inſpicienti poteſt conſtare, & hæc eſt ſatis probabilis ratio, vt ſentit ēt Bologn. quicquid cæteri dicant. Probabilis etiam eſt ratio Raynal. Corſ. affirmantis lib. 1. Indagat. iur. cap. 2. Ideo prius agi de edendo, quàm de in ius vocādo, quia editionem fieri iubere ſpectat ad magiſtratus, de quibus dictum eſt ſupra proxime, in ius autem vocare, potius ad partes. Preter quàm quòd, de ratione præparatorij cognitionis practici, cuius ratio hic habetur, eſt, vt prius quàm quis vocet in ius aduerſarium, præcognoſcat quam actionem, & quæ debeat acta, vel inſtrumenta edere. Nec, ſi Iaſonis rationem probes, curioſè

quærere

quærere neceſſe eſt, cur non generaliter de vocatione in ius in codice agatur, quem admodum in pandectis Tum quia nõ om niũ, quę à maioribus noſtris tradita ſunt, certa ratio reddi poteſt, vulgata lege, non omnium ff. de legib. & ideò non petenda, præſertim vbi agimus de titulorum ſub ordinatione, cuius ratio irrepræhenſibilis non eſt exigenda, ſed ſatis eſt qualemcun que animaduertere, vt adnotauit Raphael Comenſis in rub. de noui operis nunciatio ne, quem ſecuti ſunt alij, vt obſeruauit Raynal. Cors. in d. cap. 2. num. 7. Tum quod potuit hoc accidere, quia compilatores animaduerterunt exactè de in ius vocandi in communi, tractatum fuiſſe, in Pandectis, quarum materias, & titulos omnes eodem modo replicare, ſuperuacaneum fuiſset, & contra §. quibus, prima conſtitutione Codicis.

89 Si quis tamen eius eſſet opinionis, vt crederet ſimpliciter, & indiſtinctè titulum noſtrum de edendo, non eſſe præparatorium ad titulum de iudicijs, poſſet connectere titulum hunc noſtrum cum præcedentibus vel eo modo, quo facit Ioa. Bologn. hic num. 38. in prima continuatione, à qua parum diſtare videtur ea, quam facit Raynald. Corſ. lib. 1. indagat iuris cap. 2. vel ad mentem Domini mei Ioan. Pauli Lancelloti hic, hoc modo videlicet. Dictum eſt ſupra de magiſtratibus, nunc agendum eſset de iudicijs, cæterum quia lites, quantum fieri poteſt, ſunt prohibendæ arg. d. l. properandũ inf. de iudicijs, præſtat antea videre de prohibitorijs iudiciorum. Cùm igitur tractatus de edendo ſit eiuſmodi, quia edita actione poteſt reus à iudicio abſtinere l. 1. ff. eod. in principio, meritò inſcripta eſt rub. noſtra de edendo.

Eſse autem poſitum titulum hunc de edendo, tamquam prohibitorium, non tamquam præparatorium probatur ad mentem eiuſdem Domini mei hac non ineleganti ratione. Modus agendi de quacunque re talis intelligitur, qualis fuit in rebus, quæ antecedunt, vel ſubſequuntur, cùm valeat in iure noſtro argumentum, à præcedentibus, & ſubſequentibus arg. l. ſi ſeruus plurium. §. vlt. ff. de legatis primo, l. vtrum. ff. de pet. hæred. faciunt tradita per Euerard. in ſuis centum locis argumentorum in loco ab ordine Rub. ſeu titulorum, ſed ſequentes tituli ponuntur tanquam prohibitorij iudiciorum; igitur probabile eſt, vt tanquam de quodam iudicij prohibitorio agatur etiã de edendo. Minor probatur, quia in tit. proximo inf. vt diximus ſupra ex ſententia Iaſonis agitur de vocatione in ius, tanquàm de quodam prohibitorio, cùm prohibeantur in eo filij, & liberti vocare parentes, & patronos in ius ſine venia: de pactis quoq; & de tranſactionibus agitur, tanquam de ijs, quibus prohibentur lites, & iudicia, vt docet glo. & Bart. in rubricis vtriuſque tractationis. Et hæc dixiſse ſufficiat pro explanatione huius rubricæ, ad laudem Dei Opt. Max. Finis.

EIVSDEM
PHILIPPI MASSINII
AB INNOCENTIIS.
I. C. PERVSINI,

Ad l. primam, C. de edendo.

PRAELECTIONES.

SVMMAE RERVM.

1 METHODVS in totius legis interpretatione obſeruāda proponitur.

2 Inſtrumentum quibus modis vſurpetur, noua quadam diuiſione plene declaratur.

3 Inſtrumentum duplex, quoddā naturę vires tranſcendens, quoddam non tranſcendens, & vtrūque multiplex.

Inſtrumentum, naturæ vires non tranſcendens, quoddam naturale, quoddam artificiale, & vtrunque multiplex.

Inſtrumētum artificiale duplex, quoddam ordinatum ad agendum, quoddam ordinatum ad cognoſcendum, & vtrunque multiplex.

4 Inſtrumentum artificiale ordinatum ad cognoſcendum duplex; quoddam theoricum, & quoddam practicum, & practicum multiplex.

5 *Inſtrumentum litis, cauſſam inſtruens, vnde dictum ſit.*

6 *Inſtrumentum litis, quo iure introductum.*

7 Qua ratione.

8 Quid ſit, & definitio explicata.

9 Inſtrumentum litis quotuplex.

10 *Inſtrumentum litis vocale quid, & quotuplex.*

11 *Inſtrumentum litis inſcriptis, quotuplex.*

12 *Inſtrumentum litis ſcriptum publicum quid, & quotuplex.*

13 Acta, quid ſint.

14 Inſtrumentum litis in ſcriptis priuatum, quid & quotuplex.

15 *Inſtrumentum priuatum, quod ſcribitur abſente parte, quid, & quale.*

16 Rationum liber quid, & quotuplex.

17 *Inſtrumentum priuatum, quod ſcribitur præſente parte, quid, & quotuplex.*

18 Apoca quæ.

19 Anta poca quæ.

20 *Inſtrumentum priuatum, quod vtriuſque partis ſubſcriptiones requirit, quale.*

21 *Inſtrumenti litis circunſtantiæ quot, & quæ.*

22 Inſtrumenti eiuſdem, circunſtantia rei, quæ.
23 Circunſtantię perſonę.
24 Circunſtantia loci.
25 Circunſtantia temporis.
26 Circunſtantia modi.
27 Inſtrumenti eiuſdem, qui ſint effectus.
28 Inſtrumentum, quibus modis finiatur, vel inſtruere deſinat.
29 Argentarius, quibus modis vſurpetur.
30 Argentarius, vnde dicatur.
31 Quo iure introductus.
32 Qua ratione.
33 Argentarij officium quid ſit, & definitio explicata.
34 Argentarij quibus nominibus à Menſarijs differrent.
35 Argentarius quotuplex.
36 Argentarij maiores, qui.
37 Argentarij minores qui.
38 Argentariorum circunſtantiæ, quot, & quæ.
39 Argentariorum officij, & miniſterij circunſtantia rei.
40 Circunſtantia perſonæ.
41 Circunſtantia loci.
42 Circunſtantia temporis.
43 Circunſtantia modi.
44 Argentariorum officij, & miniſterij effectus, qui.
45 Argentariorum officium, quibus modis finitetur.
46 Legis explicatio, per diuiſionem, ſummam, caſus figurationem, & litteræ expoſitionem.
47 Ordo obſeruandus in tertia parte huius interpretationis proponitur.
48 Quæſtio facti quæ ſit, & quæ iuris quæſtio.
49 Quæſtio facti, an fuerit legiſlatori in hoc reſcripto propoſita.
50 Quæſtio facti, an ad iuriſconſultos, & legiſlatores pertineat.
51 Lex noſtra numquid de inſtrumẽtis, vel de rationibus loquatur.
52 Lex noſtra, an de priuatis, vel de publicis rationibus ſit intelligenda.
53 Rationum liber, an, & quando probet cõtra ſcribentem, & pro ſcribente, pro tertio, & contra tertium remiſſiue.
54 Reus edere actori, ad intentionẽ eius fũdandam, numquid teneatur.
55 Edere, cur potius Reus cogatur vocem contra ſe, quàm ſcripturam, vbi ratio Decij defenditur.
56 Ratio etiam noua affertur.
57 Ordo ſeruandus in explicatione quartę cõcluſionis proponitur.
58 Editionum ſpecies, in quibus nõ requiritur mandatum, vt quis ſcripturarum poſſeſſorem edere compellat.
59 Rationum publicarum, an quis obtinere poſſit editionem ſine mandato, ſolummodo ob intereſſe, diſputatur.
60 Quid in rationibus priuatis.
61 Editioni contra regulam, vt ſit locus, an, & quando ſufficiens cauſa ſit mandatum ſimul, & intereſſe, diſtinctione declaratur.
62 Cauſſa mandati, & intereſſe, an legi huic poſſit accommodari, & quomodo.
63 Intereſſe quomodo probetur.
64 Mercatores noſtri temporis, an, & quando edere contra regulã teneãtur, diſtinctione declarat.

65 Mer-

65 Mercatores, an ex ſolo mandato præſumpto edere teneantur, latiſſime diſputatur.

66 Mercatores, an, & quando edere teneantur; in caſu diſputato diſtinctione declaratur.

67 Amiſſio inſtrumentorum, an, & quando cauſſa ſit ſufficiens, ob quam alicui ſuæ profeſſionis inſtrumenti fiat editio.

68 Amiſſio inſtrumẽtorum an cauſſa ſit ſufficiens, ob quam reus edat actori contra regulam.

69 Cautela pro actore, qui nõ poteſt obtinere editionẽ à reo ex cauſſa amiſſionis.

70 Editio inſtrumẽti ſemel editi, ex cauſſa neceſſaria, rurſus peti poteſt, ſi inſtrumentum ſemel editum amittatur.

71 Editio inſtrumenti editi ex cauſſa voluntaria, numquid rurſus poſſit obtineri, ex cauſſa amiſſionis, late diſputatur.

72 Editio ex cauſſa amiſſionis, numquid tantum bis fieri debeat, vel toties, quoties fuerit opus.

73 Editio ex eadem cauſſa amiſſionis, an, & quando bis tantum poſſit obtineri, vel toties quoties opus fuerit, diſtinctione declaratur.

74 Amiſſio inſtrumentorum numquid ſolo poſſit iureiurando probari, uel legitima requiratur probatio, late diſcutitur.

75 Amiſſio inſtrumentorum, an, & quando legitima probatione, vel ſolo iureiurando probetur, diſtinctione adhibita, declarat.

76 Amiſſionis cauſſa, numquid huic reſcripto accommodetur.

77 Ordo in explicatione quarti articuli obſeruandus proponitur.

78 Vſus ſcripturarum, an ſufficiens ſit cauſſa, ob quam contra regulam fiat editio.

79 Nomina teſtium, quibus aliquis eſt vſurus in iudicio, an ſint edẽda parti, controuertitur.

80 Nomina teſtium, an, & quando parti ſint edenda, diſtinctione demonſtratur.

81 Iudex, an ad requiſitionem partis teneatur partem interrogare nunquid inſtrumenta habeat quibus in iudicio ſit vſura.

82 Interrogationes huiuſmodi arbitrarias eſſe ſtatuitur.

83 Editio ex cauſſa vſus nunquid fiat ante litem conteſtatam, vel poſtea.

84 Editio ex cauſſa vſus, an, & quando poſt litem conteſtatam fiat, vel antea, diſtinctione adhibita determinatur.

85 Proteſtatio producentis ſcripturam in parte, & partibus pro ſe facientibus, an aliquid operetur.

86 Eadem controuerſia diſtinctione componitur.

87 Vſus ſcripturarum, quatenus eſt editionis cauſſa, numquid poſſit legi huic accommodari.

88 Ordo in quinti articuli explicatione obſeruandus proponitur.

89 Reus numquid edere cogatur cõtra regulam, in gratiam fiſci in cauſſis ciuilibus.

90 Reus an, & quando in cauſſis criminalibus, fiſco actori, edere cogatur, diſtinguitur.

91 Idem in caſu dubio diſputatur.

92 Reus priuatus, an, & quando fiſco actori

co actori, tam in cauſſis ciuilibus quã in criminalibus teneatur edere generali diſtinctione declaratur.
93 Fiſci Priuilegium, in materia editionis, numquid eccleſię competat, & perſonis priuilegiatis, controuertitur.
94 Fiſcus petens editionem cõtra regulam, an teneatur probare, & quomodo, inſtrumentum ad cauſſam pertinere.
95 Priuilegij actoris cauſſa, nũquid huic poſsit reſcripto conuenire.
96 Methodus, in ſexti articuli explicatione obſeruãda proponitur.
97 Fœnerator, numquid edere contra regulam cogatur.
98 Iudæi numquid comprehendantur diſpoſitione clemen. vnicæ, de vſuris, diſputatur.
99 Eiuſdem controuerſię, opiniones cõtrariæ, diſtinctione cõciliantur.
100 Fœnerator, qui deſiit fœnus exercere, numquid edere teneatur, ſecundum formam d. clement. diſputatur.
101 Eadem controuerſia, diſtinctione adhibita, abſoluitur.
102 Mercator, carius vendens, expectata, quàm ſtatim numerata pecunia, numquid eiuſdem clemen. vnicæ diſpoſitione comprehendatur.
103 Publicani, nautæ, caupones, & ſtabularij, numquid ſecundum formam eiuſdem clemen. quæmadmodum vſurarij edere cogantur.
104 Odium Perſonæ quatenus editionis eſt cauſſa, vtrum poſsit huic legi adaptari.
105 Editionis cauſſæ aliæ, ab aliis cõſideratæ.
106 Methodus obſeruanda in explicatione quintæ, & vltimę concluſionis proponitur.
107 Iudex an, & quando poſsit ex officio, ſine cauſſa à iure expreſſe recepta, ex æquitate editionem concedere declaratur.
108 Idem in caſu dubio controuertitur, & diſputatur.
109 Officium iudicis quid ſit.
110 Officium iudicis quotuplex.
111 Differentia inter actionem, & perſecutionem.
112 Editio an, & quando petatur, iure actionis, vel per officium iudicis, longa diſtinctione declaratur.
113 Editio ab argentario, vel à tabellione, an per officium iudicis, vel per actionẽ in factũ petatur.
114 Argentarius, an propterea actione mandati edere non teneatur, quia ex neceſsitate officij, non gratuito ſuſcipit mandatum, controuertitur.
115 Ratio Decij, ſentientis huius rei cauſſam eſſe neceſsitatem, qua cogitur mandare argentario, vt ſcribat is, qui rationum editionem vult obtinere, reprobatur.
116 Ratio huius rei probabilior, in medium affertur.
117 Rationes plures tanguntur, & quæ ſit inter eas probabilior oſtenditur.
118 Rationum quoque priuatarum editio quanquam fuerint ex mãdato conſcriptæ, non actione mandati petuntur, ſed per officium iudicis.

IPSE

1 IPSE DISPICE, &c. primæ huius noſtræ legis interpretatio, diuidetur à nobis in tres principes partes, quarũ prima, de more, nonnullas continebit animaduerſiones, ad intelligentiam dicendorum. Secunda pertinebit ad tex. interpretationẽ. Tertia verſabitur in explicatione concluſionum ex eodem textu colligendarum, quarum occaſione, fructuoſos quamplurimos, & non importunos diſputabimus in hac materia articulos. Prima pars rurſus diſtribuetur à nobis in duas particulas, in prima enim nouem noſtras de Inſtrumento vniuerſales quæſtiones tractabimus, in ſecunda verò, totidem etiam de officio Argentarij percurremus. Redeundo igitur ad primam particulam primæ partis principis, quæro de inſtrumento.

Quibus modis vſurpetur.
Vnde dictum ſit.
Quo iure introductum.
Qua ratione.
Quid ſit.
Quotuplex.
Quæ requirantur, vt inſtruat.
Quos operetur effectus.
Quibus modis finiatur, vel inſtruere deſinat.

2 Qnod attinet ad primam quæſtionem, dicimus inſtrumentum quoque vocem eſſe multiplicem, & æquiuocam, quæ innumeras propemodum habet ſignificationes, vt obſeruare eſt apud Alber. & Prat. in ſuis dictionarijs, apud Petrum Rebuf. ad l. notionem in. §. inſtrumentorum. ff. de verb. ſignific. & paſſim apud doctores infra, extra & ff. de fide inſtrumen. vbi Duaren. Poſſunt tamen omnes, quotquot ſunt vocis huius ſignificationes, redigi ad hanc methodum, vt dicamus duplex eſſe inſtrumentum, generaliſſime acceptum; quatenus eſt id, quo vtitur agens principale ad aliquid efficiendum, vel cognoſcendum, quoddam ſcilicet vires naturæ tranſcendens, quoddam nõ tranſcendens. Primi generis inſtrumentum, quod poteſt ſupernaturale appellari, rurſus duplex eſt, quoddam ordinatum ad agendum, quoddam ad cognoſcendum; ſupernaturale inſtrumentum ad efficiendum ordinatum pariter duplex eſt, quoddam corporeum, & ſenſibile, quoddam incorporeum, & intellectuale, primi generis, ſunt veluti ſacramenta, quæ ſunt inuiſibilis gratiæ viſibiles formæ, vt poſt Theologos, & DD. ad titu. extra de ſacram. non iteran. docet D. M. Ioannes Paulus Lancellotus in ſuis inſtit. Iur. Canon. in princ. de ſacram. & ſunt inſtrumẽta gratiæ, vt docent Theologi lib. 4. ſentent. & D. Thom. in tertia parte q. 62. art. 1. incorporale autem eſt veluti charitas, & eorundem ſacramentorum character, quem potentiam actiuam appellat D. Thom. in 3. parte q. 63. art. 2. Inſtrumentum vero ſupernaturale ordinatum ad cognoſcendum, eodem modo duplex eſt aut incorporeum, vt fides, aut corporeum, & ſenſibile, vt ſacra ſcriptura, & ſacramenta ipſa, quatenus eleuant nos ad ſupernaturalium cognitionem. illud autem Inſtrumentum, quod naturæ vires non tranſcendit rurſus duplex eſt, quoddam naturale, quoddam artificiale, & naturale pariter duplex eſt, quoddam ordinatum ad efficiendum, quoddam ad cognoſcendum, & ordinatum ad efficiendum iterum duplex, quoddam corporeum, quoddam incorporeum, primi generis ſunt, veluti manus, pedes, & ea quæ generationis inſtrumenta appellamus, & totum denique corpus, quo animus, ex Platonis ſententia, veluti inſtrumento vtitur. Secundi autem generis ſunt, propenſiones, & virtutes, iudiciũ, calliditates, & doli, quibus inſtruimur ad bene, vel male agendum vnde Virg. lib. 2. Aeneid.

Ille dolis inſtructus, & arte Pelaſga
Suſtulit exutas vinclis ad ſydera palmas.

Et de huiuſmodi inſtrumentis naturalibus, loquebatur etiam Cicero de Clar. Orat. dum dicebat. Quicquid habuit, habuit diſciplinę inſtrumenta, naturæ de-

erant ordinatum quoq; inſtrumentum naturale ad cognoſcẽdum duplex eſt quoddam corporeum, vt organa ſenſuum, quoddam incorporeũ, vt intellectus, memoria, & ſimilia de quibus, ſine dubio, loquebatur Marcus Tullius lib. 1. de legibus, quando dicebat, hominem multa habere inſtrumenta ad ſapientiam comparandam, & adipiſcendam. Artificiale etiã inſtrumentum duplex eſt, quoddam ordinatum ad efficiendum, quoddam ad cognoſcendũ, & quod ordinatur ad efficiendum eſt pariter duplex, quoddã, quod dirigitur ad factionem, quæ relinquit opus poſt ſe, quoddã, quod dirigitur, & ordinatur ad factionem, quæ non tranſit in opus, ſed euaneſcit, & terminat̃ in ſe ipſa, primi generis eſt rurſus duplex, quoddam animatum, quoddam inanimatum, vt docet Philoſophus lib. 1. Politicorum cap. 3. &, ex noſtratibus pluribus in locis Vaconius, & præſertim lib. 6. declarat: iur, declarat. 84. num. 8. verſi. omnis ars, & animatum rurſus duplex eſt, quoddam irrationale, vt bos aratorius, de quo in l. executores inf. quæ res pignori obligari poſſunt, tradit etiam Petr. Rebuf. in d. §. inſtrumentorum, quoddam rationale, vt ſeruus, & miniſter, de quo Ariſt. in præallegato loco, hinc inſtrumenti cauponij appellatione, ſerui quoque, & ancillæ continentur l. palam quæſitum. §. lenam accipimus. ff. de rit. nupt. hinc dixit etiam Vlpian. in l. inſtructam. ff. de verb. ſignif. [inſtructam autem tabernam ſic accipimus, quæ & rebus, & hominibus, ad negotiationem paratis, cõſtat] facit lex 3. ff. de inſtit. act. inanimatũ aũt eſt multiplex, & propemodũ infinitũ pro rerũ, & artiũ varietate, vt inſtrumentum fundi, de quo in tit. ff. de fundo inſtructo, & inſtrumento legato, & præſertim in l. ville. § 1. Vomeres. ſ. Bidentes, Falces, & alia ferramenta quamplurima, partim foſſoria, partim ad frugum lignorumq; ſectionem accommodata, & in ſumma apparatus rerum, diutius manſurarum, ſine quibus exerceri poſſeſſio nequit, vt dicit I. C. in l. quæſitum. ff. eod. tit. eiuſmodi etiam ſunt inſtrumenta balnearia, inſtrumẽta pictoris, laneonis, de quibus in l. Tabernæ, in l. Pictoris, in l. cum de laneonis. ff. eod. tit. de fundo inſtructo, talia etiã ſunt inſtrumenta militum de quibus Virg. lib. 12. Aeneid.

Haud ſecus inſtructi ferro, quàm ſi aſpera Martis. Pugna vocet &c.

Illa verò inſtrumenta artificialia, & corporea, quæ dirigũtur ad factionẽ, quæ non tranſit in opus externum, ſed in ſeipſa terminatur, & euaneſcit, ſunt veluti cithara, & inſtrumẽta inanimata cauponæ, de quibus in l. ſi ita in l. tabernæ in l. cum quæritur. ff. de fundo inſtructo, vt puta doliaria vaſa, Vectiones, Arcones, Trullæ, Calices, & Phialæ, Congiaria, Sextaria, & ſimilia, de quibus latè per Petr. Rebuf. in d. l. inſtructam. ff. de verb. ſign. col. 2. & 3. talia etiam ſunt inſtrumenta menſæ de quibus Poeta lib. 3. Aeneid.

Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem.

Et deniq; domus inſtrumenta ferè vniuerſa, de quibus idem Virg. lib. 1. Aeneid.

At domus inferior regalis, ſplendida luxu.
Inſtruitur, medijsque parant conuiuia tectis.

Eiuſmodi etiam ſunt inſtrumenta nauis, inanimata, de quibus Poeta lib. 2. Aenei.

Et iam Argiua Phalāx, inſtructibus nauibus, ibat

Et alia ſimilia omnia, quæ ordinantur ad ſimplicem vſum. Artificiale autem inſtrumentum, ordinatum ad cognoſcendum, rurſus duplex eſt, quoddam ſpeculatiuũ, vt Logica, quæ organum appellatur à Peripateticis, quia inſtrumentum eſt omnium ſcientiarum cognitioni deſeruiens; Quoddam practicum, quod & ipſum duplex eſt, aut dirigens ad factionem, aut dirigens ad actionem, & quod dirigit ad factionem pariter duplex eſt, aut dirigens ad factionem, quæ tranſit in opus externum, & ad hoc poſſunt referri regulę omnes, & canones mechanicarum artiũ, aut dirigens ad factionem, quæ in ſe ipſa terminatur, & euaneſcit, qualis eſt muſica reſpectu armoniæ. Illud verò inſtrumentum, quod dirigit ad actionem, duorum generum eſt, quoddam incorporeum, & intellectuale veluti Prudentiæ habitus, experientia comparatus, ad moraliter, & politicè viuendum dirigens, & Philoſophia ipſa moralis vniuerſa, aut corporeum,

reum, & ſenſibile quod eſt adhuc in duplici differentia, nam, aut refertur ad quãcunq; cognitionem extra iudicialem, aut ad cognitionem iudicialem, primi generis ſunt ſigna cuiuſcunq; artificis, & tabernæ, hedera, quam vinum vendentes ſuſpendere cõſueuerunt, inſignia familiarum, de quibus Bart. in ſuo tract. de inſignijs, & armis, & ad huiuſmodi inſtrumēta poſſunt referri tit. infra de ijs qui potentiorum nomine, titulos prædijs affigunt, tit. infra vt nemo priuatus titulos prædijs ſuis, vel alienis imponat, vel vela Regia ſuſpendat, tit. infra vt nemini liceat ſine Iudicis auctoritate ſigna rebus imponere alienis, huc etiam poſſunt referri Egyptiorum Hieroglyphyca qui (vt inquit Corn. tacit.) per figuras animalium ſenſus mentis effingebant, Emblemata qualia confecit Alciatus, & alia id genus, inter quæ poſſunt etiã literarum noſtrarum elementa connumerari: Secundi autem generis eſt inſtrumentum litis, vt Quintilianus appellat, & ex noſtratibus Iac. Cuiac. lib. 10. obſer. cap. 14. hoc eſt illud, quod cauſſam quoquomodo poteſt inſtruere, quo modo vſurpatur in l. 1. & toto tit. ff. de fide inſtrumen. in d. l. notionem in. §. inſtrumentorum. ff. de verb. ſignif. necnon in cap. peruenit, huius initij ſecundo, extra de teſtib. cogen. & in hanc ſignif. perpetuò vſurpabitur à nobis in materia noſtra, ſiue referatur ad ſcripturam, ſiue ad vocem, vindicato igitur termino, de quo agendum eſt à confuſa æquiuocatione, & generalitate venio ad ſecundam q.

5 Ad quam reſpondeo, inſtrumentum litis, vel cauſſam inſtruens, de quo agimus, hoc modo appellari qa cauſſam inſtruat, vt colligitur ex d. l. 1. ff. de fide inſtr. vnumquodque enim inſtrumentum dicitur ab inſtruendo id, cuius eſt inſtrumentum, quia igitur inſtrumēta, de quibus agimus, memoriam geſtorum inſtruunt, vt Iudex, cauſſa cognita, litem, & controuerſiam, ſuo poſſit iudicio dirimere, propterea lites inſtrumenta; vel cauſſas inſtruentia appoſite appellamus, ut colligere eſt ex Petr. Grego. Tholoſ. in ſyntag. iur. vniuerſi, parte tertia lib. 48. cap. 14. nũ. 1.

6 Ad tertiam reſpondeo, originem ſumpſiſſe hoc genus inſtrumenti à iure naturæ, quando ſuam primam, iudiciã quoq; originem habuere, tum enim cũ Deus Opt. Max. primum noſtrum parentem, vt de terreſtri paradiſo eijceret, quaſi in ius vocauit, dicens; Adam vbi es, idem Adam vocis viens inſtrumento, ad ſui defenſionem, quaſi in Deum ipſum ſui lapſus culpam reijciendo, & reflectendo [mulier (dixit) quam dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi] mulier autem interrogata quare hoc feciſti? ad ſui defenſionem, & ipſa edidit vocem hanc, quaſi ſuæ defenſionis inſtrumentum [ſerpens decepit me, & comedi] vt habetur Geneſis cap. 2. & in Can. ſerpens de pœniten. diſtinc. 1. uidetur ſentire Maranta in tertia parte ſui ſpeculi de ord. iudic. num. 133. vt ex adductis ibi per eum facile colligitur. Habuit deinde incrementum à iur. gen. & ab alijs legibus à Maran. prææallegato in loco conſideratis, formam tandẽ, & perfectionem, ſecundum quam, eo hodie ad fidem faciẽdam in iudiciis vtimur, videtur recepiſſe à Cæſareo, & Pontificio iure, vt facile colligitur ex tit. inf. ff. & extra de probat: de teſtibus, de fide inſtr.

7 Ad quartam reſpõdeo, propterea fuiſſe hoc litis inſtrumentum repertum, vt quilibet ſuam poſſet probarę intentionem, & de meritis cauſſæ iudicẽ inſtruere arg. l. ſecundæ, & legis nõn eſt nouum inf. eod. facit lex prima ff. de fide inſtr. cum vniuerſis titu. ad materiam probationis pertinentibus, ſupra adductis, hinc Petrus Gregor. Tholoſ. in ſyntag. iur. vniuer. in d. lib. 48. cap. 14. nu. 11. inquit. finis propter quem inſtrumentorum formulæ editæ ſunt, & tot ſolemnitatibus, teſtibusq; vallatæ, eſt probatio veritatis rei geſtæ, vel factæ, vel ſermonis prolati l. contrahitur ff. de pign. l. non figura ff. de act. & oblig. tunc enim probatio rei factæ dicitur, quando eius extat inſtrumentum, cap. cum dilecti, de donat. cap. cum olim, & ibi Abbas, de cenſibus cap. licet cauſſam de probat.

8 Ad quintam reſpondeo, omiſſis aliorum declarationibus, litis inſtrumentum,

de quo agimus, nihil aliud eſſe, quam [me
dium quoddam, iudiciale inſtruens cauſ-
ſam] dixi eſſe medium, ut ponerem genus,
medium enim verbum quoddam genera-
le eſt vt poſt Ioan. Andre. & Abbat. in cap.
præterea huius principij ſecũdo de appel-
lat. docet Dec. in cap. 1. de probat. nu. 43.
cum ſequentibus, ita vt non modò dici poſ
ſit de illo medio, quo cauſſa inſtruitur,
ſed de omni etiam cauſſa inſtrumentali,
quæ media eſt inter non eſſe, & eſſe rei il-
lius, quę ea ipſa mediante efficitur, addi-
di prætetea verba illa [cauſſam inſtruens]
vt ponerem differentiam, quam mutua-
tus ſum a ſæpius repetita lege. prima ff. de
fide inſtrumentorum, qua quidem omnę
aliud inſtrumenti genus excluderem, mi-
nime ad cauſſarum inſtructionem perti-
nẽtia, & poſui in hac difinitione illud ver
bum [cauſſam] quatenus ſignificat rem in
diſceptatione, & controuerſia poſitã, quę
iudicij materia eſt, & origo negotij, cap.
forus de verb. ſignif. & ad tollendam om-
nem æquiuocationem addidi qualitatem
illam [iudicialem] ne poſſet referri ad dę
monſtratiuam, vel deliberatiuam cauſ-
ſam, quæ ad iudicia non pertinent.
9 Ad ſextã reſpondeo, omiſſis pariter alio
rum diuiſionibus, eam ſummam eſſe diui
ſionem inſtrumẽti, quatenus pro eo, quod
inſtruit cauſſam accipitur, ut duplex ſit,
aliquod ſcilicet vocis, aliquod ſcripturæ,
ut colligitur ex d. l. 1. ff. de fide inſtrumen.
necnõ ex l. notionem §. inſtrumentorum
10 ff. de uerb. ſig. ubi Petrus Rebuf. uocale
autem inſtrumentũ duplex eſt, quoddam
in cauſſa propria, quoddam in cauſſa alię
na. Primum conſiſtit in reſponſionibus
partis, quę fiũt ad poſitiones, de quibus ſpe
culator in tit. de poſitionib. & in ijs reſpon
ſionib. quę fiunt ad interrogationes, de qui
bus in tit. de interrogat. act. Secundum ue
rò in uocali teſtium examinatorum depo
ſitione, iuxta titulo ff. inf. & extra de te-
11 ſtibus. Scripturæ quoq; inſtrumentum,
quod ſtricte & in ſpecie inſtrumentum dici
tur. l. in exercendis infr. de fid. inſtru. rur-
ſus duplex eſt, quoddam publicum, quod
dam priuatũ ut colligitur ex l. ſcripturas
infra qui poti. in pign. habeãtur docet poſt

alios Duare. ad tit. ff. de fid. inſtrum. circa
12 princ. & Tholos. in d. cap. 14. nu. 3. Pu-
blicum inſtrumentum eſt quælibet ſcrip-
tura manu publica, puta tabellionis con-
ſcripta, cum ſuis ſolemnitatibus à iure re-
quiſitis, pro eorum uarietate, & in ſumma
q nititur auctoritate publica, vel à per-
ſona publica ſit, vt colligitur ex Decio in l.
2. infr. eod. nu. 9. & hoc publicum inſtru
mentum pariter duplex eſt, quoddam,
quod ad hominũ diſpoſitiones, quæ fiunt
extra Iudicium refertur, quoddam ad a-
cta, & geſta coram Iudice, primi generis
publicum inſtrumentum, quatenus differt
ab actis, eſt quod probationem facit publi
cam coram iudice, ſine alio adminiculo
Innocentius in cap. 1. extra de fide inſtru
mentorum l. inſtrumenta l. rationes infr.
de probat. l. finali infr. de re iudic. vel eſt
quod per manum publicam, vel per Iudi-
cem cum trium teſtium, vel ſaltem duo-
rum ſubſcriptione, vel teſtimonio facta
eſt glo. eſt in d. cap. 1. extra de fide inſtru
mentorum, & in §. ſed inſtrumenta, in
Auth. de inſtru. caut. & fid. vel cum alio
teſtium numero, ſecundum negotiorum
definitam naturam, vt in l. fin. infra de
codicil. in l. fin. infr. de donat. cauſſa mor
tis, in l. hac conſultiſſima infr. de teſtam.
cum ſimilibus, tradit Petr. Gregor. Tho-
loſ. in d. cap. 14. nu. 3. & hoc; vel contra-
ctus, & actus inter viuos continet, vel vl-
timas voluntates, & vtrumque monumen
tum poſſet forte ſubdiſtingui in authenti-
cum, ſiue exemplar, & in exemplum;
quod copiam vulgo appellant, de quo a-
gunt DD. in authen. ſi quis in aliquo infra
13 eod. Acta autem iudiciaria; quæ à perſo-
na publica, uel ab Actuario vel à Iudice
fiunt, & uocantur forenſia l. comparatio
nes infr. de fid. inſtru. nihil aliud ſunt, quã
geſta coram aliquo. Iuſdicente; uel eodẽ
mandante, ad iuriſdictionem ſuam per-
tinentia, in ſcripturam redacta, ut colli-
gitur ex l. acta & ex l. actorum, & utro-
biq; Alex. ff. de re iudic. ex l. 2. ff. de ap-
pellat. ex l. illud ſupra de ſacroſanc. Ec-
cle. ex l. 2. infr. eodem ex cap. quoniam
contra de probat. ubi DD. tradit Petr. Re-
buf. d. l. labeo lib. 1 ff. de uerb. ſignif. col.
21. verſ.

14 21. verſ. acta dicuntur. Inſtrumentum au
tem priuatum, quod nulla nititur publica
auctoritate, & fit à perſona priuata rurſus
duplex eſt, quoddam quod ſcribitur ſui na
tura abſente parte, quoddam quod ſcri-
bitur preſente parte, ut colligitur ex Bart.
& alijs ad l. admonendi ff. de iur. iuran.
15 ubi nos quoque diximus anno elapſo, &
illud quod ſcribitur abſente parte, rurſus
duplex eſt, aut epiſtola ſcilicet, de qua
idem Bart. in d. l. admonendi num. 25. &
26. & eſt tex. in l. publia in fine ff. depoſiti,
aut ratio ſeu rationum liber, qui rurſus
16 duplex eſt, uel publicam cauſſam habens
uel priuatam, primi generis ratio, quæ
conficitur ab argentario, vt habetur in
l. ſi quis ex argentarijs ff. eod. in prin. ita
ut rationes huiuſmodi nihil eſſe uideantur,
quam argentarij, exercentis miniſterium,
ſcripturæ ultro citroq; dandi & accipiendi,
credendi, & obligandi d. l. ſi quis
ex argentarijs in §. ratio, Alterius autem
generis rationes priuatam cauſſam haben
tes, ſunt ueluti libri, quos quilibet ſibi pri
uatim conficit ſua ſponte, & ad ſui dum-
17 taxat memoriam & inſtructionem, Priua
tum aũt inſtrumentum, quod ſcribitur præ-
ſente parte, eodem modo duplex eſt, aut
unius partis dumtaxat, ſui natura, deſide-
rans ſubſcriptionem, aut utriusque, primi
generis ſcriptura in duas ſpecies diuiditur
18 in Apocam ſcilicet, & Antapocam: Apo
ca autem chirographum ſignificat, quod
confeſſionem uulgò appellamus, cum
enim debitor fidem ſuam liberat, de rece-
ptis chirographum à creditore accipit, id
Apoca dicitur l. fin. §. Titius ubi glo. ff. de
condic. indeb. l. qui tabulas §. penul. ff. de
furt. l. 3. infr. de Apochis publicis lib x. de-
clarat Alciat. libr. 1. prætermiſſorum in
uerbo Apoca Ripa ad d. l. admonendi nu.
95. & Corraſ. nu. 48. nec non Duaren. ad
tit. ff. de fid. inſtrumentorum, ubi dicit Apo
cam eſſe ſcripturam, & cautionem de pe-
cunia ſoluta, de qua eſt etiam tex. in l. ſi
acceptolatum fuerit. ff. de acceptilat. tra-
dit etiam Prate. in ſuo dictio. in verbo
19 Apoca. Antapocam autem dicimus, quã
debitor creditori facit fatendo ſe ſoluiſſe,
quæ in præſtationibus annuis neceſſaria
eſt propter præſcriptionem l. plures apo-
chis infr. de fid. inſtrumentorum, licet
alio modo intelligat ibi Accur. qui tamen
allucinatur, vt cõſtat ex Alciato Corraſio
20 & Ripa præallegatis in locis, illud autem
priuatum inſtrumentum, quod ſolet vtri-
uſque partis habere ſubſcriptionem, ſyn-
grapham, vel chirographum, generali
nomine appellamus l. ſi chirographum ff.
de probat. quę voces ſunt etiam generales
ad omnes ſcripturas priuatas licet aliquo
modo differant inter ſe, vt ex Aſconio Pe
diano docet Prate. in ſuo dictio. in verbo
chirographum.

21 Ad ſeptimam autem reſpondeo, plu-
ra requiri, pro varietate inſtrumẽtorum,
ad hoc, vt efficax fiat inſtrumentum, ad
inſtruendum Iudicem, & ad fidem facien
dam, quæ tamen omnia redigi facilè poſ-
ſunt ad quinque ſolitas circunſtantias
nempe rei, perſonæ, loci, temporis, & mo-
22 di, rei quia debet eſſe de re licita, & ſic
de contractu, vel negotio non prohibito;
23 requiritur etiam circunſtantia perſonæ
tam ex parte eius, qui conficit inſtrumen
tum, quàm ex parte eorum, quorum res
agitur, ex parte conficientis inſtrumen-
tum publicum, vt ſit tabellio, vel actua-
rius, vel iudex, vt in l. orphanotrophos
ſup. de Epiſc. & cleri. rationes quoq; pu-
blicam cauſſam habentes requirunt cir-
cunſtantiam perſonæ, cùm eas conficiens
debeat vel Argentarius eſſe, vel perſona
non abſimilis. Ex parte quoq; contrahẽ
tium, & diſponentium deſideratur circun
ſtantia perſonæ, quatenus neceſſe eſt, vt
contractuum, & diſpoſitionum, quarum
publica fiunt monumenta, factionem ha
beant, nempe vt non ſint impuberes, pro
digi, furioſi, ſerui, filijfam. uel alio vitio
laborantes, ſecundum contractuum, &
diſpoſitionum varietates, deſideratur e-
24 tiam tertiò circunſtantia loci, quatenus
fieri non ſolent inſtrumenta huiuſmodi in
carceribus, & locis ſimilibus, in quibus po
teſt dubitari, nequis metu inductus con-
trahat, tranſigat, vel diſponat, facit lex qui
in carcere ff. de eo, quod metus cauſſa, &
ea quæ tradit Guil. Bened. ad c. Raynal-
dus, extra de teſtam. in verbo teſtamen-
tum

tum 1. nu. 13. necnon tradita per Tholoſ.
in ſyntag. parte. 3. lib. 31. c. 33. nu. 5. & lib.
25 44. c. 6. in fine ſub nu. 5. Videtur etiam de
ſiderari circunſtantia temporis, quatenus
in diebus feriatis in honorem Dei inſtru-
menta publica ex conſuetudine non fiunt,
& iure optimo arg. eorũ quæ tradit Tho-
loſan. in ſyntag. parte. 1. lib. 2. c. 16. nu. 20,
26 Neceſſaria eſt quoq; quinto, & ultimo
loco circunſtantia modi, pro qualitatibus
uarijs inſtrumentorum, nam in publicis
monumentis, ſiue pendeant à voluntate
plurium, vt ea quæ continent contractus,
ſiue pendeant à voluntate vnius, vt pro-
teſtationes, & teſtamenta, requiritur vt
Notarius ſit rogatus, qui debet etiam exa
ćte intellexiſſe mentem diſponentium,
antea quam præſcribat, quid geratur, vel
dicatur. debet etiam retinere inſtrumen-
tum apud ſe, duo etiam vel plures teſtes
ſunt adhibendi, ſecundum exigentiã nego
tij, quo de agitur, vt ſi de teſtamento ſep-
tem, ſi de codicillis quinque, quamquam
acta teſtes neceſſariò non deſiderant, vt
latius videbimus in l. 2. inf. eod. ſubſcrip-
tiones quoque qandoque partium, & te-
ſtium deſiderantur, quandoq; ſolius tabel
lionis pro qualitate actus, qui geritur: &
de huiuſmodi ſolemnitatibus, agitur in l.
contractus inf. de fid. inſtrumentorum, in
authen. de tabel. & alijs in locis adductis
per Tholoſ. in d. lib. 48. c. 14. nu. 10. ſcrip
turę quoq; priuatæ ſuum habent modum
& formam, ſecundum quam conficiun-
tur, quandoq; enim ſcribuntur à partibus,
quandoq; ab aliquo tertio, & modò requi
runt ſubſcriptiones partium, & trium ſal
tem teſtium, modò ſolummodo teſtium
præſentiam requirunt, & interdum ſola
ſcribentis ſubſcriptione ſunt contentæ, ſi
ab eodem recognoſcantur, vt accidit in
epiſtolis l. publia in fine ff. depoſiti; & de
ſcripturis priuatis agitur in authen. de in-
ſtrumentorum cautela & fide, rationes
quoq; ſuam formam habent, debent enim
in illis apparere data, & accepta, redditus,
& impenſæ l. 1. §. officio vbi Barto. ff. de
tutel. & ratio. diſtrahen. & omnia ſigilla-
tim deſcribi, non per compendium l. non
ſeruus ff. de condic. & demonſtrat. & iux-
ta tradita per Barr. conſilio. 150. quod in
cipit cum prędicta nu. 9. tradit etiam late
Petr. Rebuf. ad l. boues ff. de verb. ſign.
col. xi. in fin. cum ſequen. & Ripa ad d. l. ad
monendi nu. 116. ſed de huiuſmodi re-
quiſitis diligentius eſſet agendum, vbi de
ſingulis inſtrumentorum ſpeciebus ſepa-
ratim tractaretur;
27 Ad octauam reſpondeo inſtrumento-
rum generalem effectum eſſe, inſtruere
iudicẽ de meritis cauſſæ, & probare inten
tionem litigantiũ, modò plene, & ſine ali-
quo adminiculo, modò ſemiplene, modò
præſumptiue, vt poſſit iudex ſm iuſtitiã
pronuntiare, iuxta tradita per Bart. in l.
prolatã infr. de ſenten. & interlocut. oĩum
iudiciũ, eſt ergo effectus inſtrumenti pro-
batio ipſa, & veritatis inuentio, quæ ex cõ
feſſionibus, depoſitionibus, & ſcriptura-
rum fide, vel plena, uel ſemiplena, vel
ſaltem contra ſcribentẽ proficiſcitur iux-
ta ea quæ habentur infr. ff. & extra de fid.
inſtr. de teſtib. & de probat. quam mate-
riam latiſſime tractauit Maſcar. in ſuis vo
luminib. de probat. & ſummatim præſtrin
xit. Duaren. ad d. tit. ff. de fid. inſtr.
28 Ad nonã tandem, & vltimã quęſtionem
reſpondeo finiri inſtrumenta, eorumdem-
que fidem ceſſare, vel quia perierint in-
cendio, ruina, & naufragio, vel quocun-
que modo fuerint corrupta, aut quia ad-
uerſus illa poſſit exceptio falſitatis, vel re
uocationis, vel repugnantiæ, vel alia ſimi
lis obijci, vt tradit Tholoſan. in d. lib. 48.
c. 14. nu. 14. cum ſequentibus & Duaren.
ad d. tit. ff. de fid. inſtr.
29 Nunc autem, quia crebra incidit men-
tio de argentarijs in hac materia noſtra,
ita vt maximè expediat, quale fuerit eo-
rum officium non ignorare, propterea to-
tidem breuiter de argentario percurram
quæſtiones. Quod attinet igitur ad pri-
mam, duobus potiſſimum modis apud an
tiquos latinos ſcriptores, reperio argenta
rium vſurpatum, vno modo pro eo, cuius
officium erat, & artificium vaſa aurea, &
argentea conflare, qui argentarius vaſcu-
larius appellabatur, de quo meminit lex
finalis. ff. de act. & obligat. & licet Alciat.
lib. 1. diſpunctionum c. 25. non admittat
huiuſ-

huiuſmodi argentarium, quia in d. l. vlt. nulla fiat mentio de vaſculis, ſatis eſt ad declarandam qualitatem argentarij, cum quo ibi non de vaſculis conficiundis contrahebatur, illa appellatio vaſcularij, arg. legis apud. §. vltimo. ff. de præſcriptis verb. vt docet Petr. Rebuf. ad l. boues. ff. de verb. ſignif. col. 19. verſ. vt melius. Secundo autem modo argentarius ſignificabat priuatum fœneratorem, qui quæſtũ olim faciebat aut permutandis pecunijs aut fœnerandis, & erat veluti proxeneta quidam, qui pecuniam fœnerari volentib. operam ſuam præſtabat, eamque ob cauſſam pecunia apud eum à fœneratoribus deponi ſolebat, quam alijs fœnori daret, & ea de re diligenter rationes conficere tenebatur, vt colligitur ex Budeo in l. ſi hominem in §. quoties. ff. depoſiti ex Corraſ. ad l. 1. in §. præterea de officio. præfect. vrb. ex Eguinar. Bart. in l. 5. & in l. argentarius. ff. eod. ex Duaren. ad tit. ff. eod. ex Petr. Rebuf. in l. boues ff. de verb. ſig. col. 19. necnon ex Alciat. lib. 1. parergon c. 24. ex vacon. lib. 1. decla. iuris ciuilis, declarat. 14. nu. 4. ex Iacobo Cuiac. lib. 10. obſeruat. cap. 14. ex Petr. Grego. Tholoſ. in ſyntag. iur. vniuerſi parte tertia lib. 22. c. 9. nu. 1. Ex Carolo Sigon. lib. 2. de antiquo iur. romanorum cap. 11. & ex Domino Menoch. lib. 2. de arbitr. iudic. cen. 1. caſu. 91. & de huiuſmodi argentarijs à nobis in propoſito agendum eſt.

30 Ad ſecundam autem quæſtionem reſpondeo dictum eſſe argentarium, eiuſq; officiũ ab argento, cuius exercitio præerat, hinc ſæpe numero apud Iuſtinianũ argenti diſtractores reperiuntur appellati vt obſeruat Cuiaci. in d. cap. 14. docet etiam Petrus Rebuf. in d. l. boues col. 19. & Ioan. Bologne. hic num. 6. argenti enim appellatione, ſecundum uſum communem loquendi, omne genus monetæ cuiuſcunque materiæ intelligimus, vt pluribus docet Tiraquel. in tractatu de vtroque retractu §. 1. gloſ. 20. nu. 5. & 6. & Iaco. Cuia. in d. c. 14. & forte potius ab argento, quàm ab ære vel auro, quia pecunia argentea, ſuperat dignitate, & pretio æs, quantitate, & vſu aurum, cuius minor etiam erat copia apud antiquos, arg. §. pœna autem, inſtit. de iniurijs, iure optimo igitur argentarij ab argento dicebantur, quod argentum ideſt nummos venderent, nummos autem vendit (vt inquit Cuiacius) qui pro nũmis, quos dat permutanti alios, lucelli aliquod accipit ideſt Collybum accipit, nam collybus eſt, quod pro permutatione pecuniæ dat, vel munus, quod pro cambio datur, vt ex D. Hieronymo docet idẽ Cuiaci. in d. cap. 14. vbi late agit de Collybis qui ſunt vendentes minuta aera pro alia pecunia, ſcilicet accepto Collybo. menſularios quoq; a menſa, & nummularios à numis dictos eſſe, credendum eſt.

31 Ad tertiam reſpondeo, introductum fuiſſe argentariorum officium, de quo agimus, iure ciuili Romanorum, apud Romanos enim (in quorum foro tabernas habebant conductas, de quibus loquitur tex. in l. qui tabernas argentarias ff. de contrahen. empt. tradit poſt Budeum, & alios, ex Plauto, Terentio alijsq; bonarum literarum auctoribus. vaccon. d. declat. 14. nu. 5.) exercuerunt ab initio vrbis argentarij, ob priuatum quæſtum, vt docet Sig. d. lib. 2. de antiquo iur. romanorũ cap. xi.

32 Ad quartam reſpondeo, introductum fuiſſe argentariorum exercitium principaliter ob priuatum quæſtum, vt dictum eſt, & vt quiſque de populo pecunias, vel ad fœnus, vel ad cuſtodiam eis poſſet concredere, necnon, vt commodum ex eorum rationibus, quæ ſcriptura ab illis conficiebantur, poſſent percipere, & ſic ob publicam etiam vtilitatem, & neceſſariũ vſum, vt probat aperte tex. in l. quod priuilegium ff. depoſiti, Colligitur ex Duaren. ad tit. infr. de conſtituta pecunia cap. vlt. in fine, & ex Vacconio in preallegat. loco.

33 Ad quintam reſpondeo [officium argentarij nihil aliud eſſe, quam exercitoris argentariæ menſæ miniſterium, publicam cauſſam habens, quod in depoſitarũ pecuniarum cuſtodia, & negotiatione, nec non in rationum priuatarum ſcriptione verſatur] dixi eſſe miniſterium exercitoris, vt ponerem genus, omnis enim argentarius eſt exercitor l. prætor in prin. ff. eod.

eod. ſed non omnis exercitor eſt argentarius, cum exercitoris nomen referri etiam poſſit ad nauis exercitorem, quem definit imperator in §. 1. inſtit. quod cum eo, de quo habetur etiam in l. 1. §. exercitor ff. de exercito. act. & ad alios ſimiles, puta, ſtabuli vel caupone, quos vt excluderem, addidi verba illa [argentariæ menſæ] id quod feci etiam ductus auctoritate Iuris Conſulti in d. l. prætor in prin. appoſui præterea verba illa; publicam cauſſam habẽs, auctoritate I. C. in l. argentarios in princ. ff. eod. hoc ipſum affirmantis, nec non, vt negotiatores, & mercatores noſtri temporis, quorum officium dici non poteſt publicam cauſſam habere, ab hac deſcriptione excluderem: nec imprudens dixi [miniſterium publicam cauſſam habens] non publicum miniſterium quia, re vera, publicũ non erat quemadmodũ tabellionis, Officium, alioqui non potuiſſet exerceri per ſeruum, arg. legis quod attinet. ff. de reg. iur. quemadmodum poterat d. l. prætor. §. 1. ad publica enim munera ſerui non admittuntur l. 3. & l. qui teſtamento. §. ſeruus ff. de teſtam. ſed publicam cauſſã habebat quatenus publicam reſpiciebat vtilitatem totius populi, ſingulorũ enim rationes conficiebant, vt colligitur ex Alciat. hic nu. 14. vel quatenus eorum fides à publico erat approbata, dixi præterea argentarij officium, & miniſterium, in pecuniarum cuſtodia, & negotiatione verſari, tam vt argentariorũ exercitium, quod erat depoſitas huiuſmodi pecunias recipere dilucide explicarem, quam etiam vt tabelliones, quatenus opus fuiſſet, excluderem: ſolitos autem fuiſſe argentarios eo modo pecunias in depoſitum accipere, videtur probari in l. quædam §. numularios ff. eod. in l. ſi ventri §. in bonis ff. de priuileg. creditorum & in l. ſi hominem §. quoties cum l. ſequenti ff. depoſiti, addidi tandem verſari etiam eorũdem miniſterium in rationum priuatarum ſcriptione, tum quod I. C in d. l. argen. in fine principij inquit & hęc principalis eorum opera eſt, vt actus ſui rationes diligenter conficiant, tum etiam, vt exactè argentarij qualitates, & miniſteria exprimendo, Menſarios etiam excluderem, qui re vera, vt recte docet Carolus Sigon. lib. 2. de antiquo iur. Roman. in princip. non erant argentarij, ſed inter Menſarios, & argentarios, longa erat differentia, menſarij
34 enim rei numariæ publicæ curatores fuerunt, Argentarii autem negotiationis priuatæ, & ideò illorum erat publicum officium, horum autem priuatum negotium, & exercitium, licet diceretur publicam cauſſam habere, cum non ſolum priuatas rationes ſuas conficerent, ſed etiam inter partes, ita vt Ciues fere omnes ad illos confugerent, vbicunque vellent vel pecuniam deponere, vel permutare, vel accipere, vel dare fœnori, quæſtum enim faciebant argentarii, aut permutandis pecuniis, aut fœnerandis, erant ergo argentarii negotiatores, quorum ars parum etiam honeſta Romæ fuit habita ſcribit enim Claud. Sueton. in Octauiani Cęſaris vita c. 13. à Marco Ant. fuiſſe Cæſari obiectarum, quod Auum argentarium habuiſſet; Menſarii autem erant magiſtratus, & propterea in neceſſitatibus Reipub. creabantur, vt curarent pecuniam publicam, & eam diſpenſando, diſſoluerent Populi æs alienum, vt colligit ex Liuio Sigon. in prææallegato loco, hinc quandoque quinque viri menſarij, quandoq; tres fuerunt creati; cuius rei meminit etiam Feneſtella in libello de magiſtrat. & ſacerdotiis Romanorum c. 20. quod inſcribitur de quinque viris menſariis, vbi apparet eum inter magiſtratus Romanorum Menſarios retuliſſe, & propterea Sigonius quoq; conſtituendo differentiam inter Menſarios, & argentarios, dicit Menſarios publicam rationem confeciſſe, argentarios priuatam, illos rei numariæ publicæ curatores fuiſſe, hos negotiationis priuatæ, & ideo eos Romæ, vt res tulit, modo quinq; viros, modo trium uiros eſſe creatos, hos vt etiã reliquos mercatores nullius lectione, iudicio ſuo quæſtũ tantum priuato inductos rem numariam, iam inde ab initio vrbis exercuiſſe, & certe nullibi reperio argentarios menſarios appellatos, ita vt

facile

facile crediderim, vnà cum Sigonio, Bu-
de. & alios ex noſtratibus, alioqui varia,
& ſumma erudirione refertos, in hoc de-
ceptos eſſe, qua in re poſſunt forte excu-
ſari, quia obſeruauerint argentarios, di-
minutiuo nomine mẽſularios appellatos,
vt paret in l. ſi ventri ff. de priuileg. cre-
ditorum, ſed credẽdum eſt hoc quoq; ſine
cauſſa factum non fuiſſe, ſed ut priuati ne
gotiatores à magiſtratibus publicis ap-
pellatione quoq; diſtinguerentur.
35 Ad ſextam reſpondeo, argentarios hu-
iuſmodi, & conſequenter eorundem offi-
cium in duplici differentia fuiſſe, quidam
enim erant minores, quidam maiores, ut
colligitur ex Bud. in l. ſi hominem §. quo-
ties ff. depoſiti ex Coraſ. in l. 1. §. præte-
rea nu. 3. ff. de officio præfec. vrb. & ex
Cuiaci. lib. x. ſuarum obſeruationum. d. c.
14. tradit etiam Prate. in ſuo dictionario
36 in verbo argentariis, maiores illi erant,
qui menſam argentariam exercebant, vt
in l. prætor ff. eod. & non tam pecuniæ per
mutationem, quam maiorem exercebant
negotiationem, pecunias, tum ſuas, tum
aliorum fœnori dantes, quas, veluti depo
ſitas, recipiebant cuſtodiendas gratuito in
terdum, & nonnumquã fęnerato, idemq;
rationes conficiebant, & hos Gręci trape-
zitas, & Latini frequentius argentarios,
& interdum numularios, & mẽſularios di-
xere l. ſi quis l. vbi l. argentarius ff. eod.
& d. l. ſi ventri ff. de priuileg. creditorum,
quibus hodie omnino ferè ſimiles ſunt ij,
quos Banquerios vulgò appellamus, vt
ſentiunt Bud. Coraſ. & Menoch. præal-
37 legatis in locis, minores autem argentarij
ſunt, vt docet Cuiac. in d. c. 14. in fine, &
ſequitur Prate. in d. verbo argentarijs,
aut maiorum argẽtariorum miniſtri, qui
cogebant, & congrebant pecuniam men
ſæ argentariæ debitam iuxta l. ſticho §. eſt
argentarius & §. vlt. ff. de ſtatu liberis, vel
emptores reliquatorum, quorum, ob pau
pertatem, difficilis erat exactio, vt recte
docent Alciat. lib. 1. parergon iur. ciu. c.
24. & Petr. Rebuf. in d. l. boues ff. de verb.
ſig. colum. 19. vel ſunt; vt Bud. & Coraſ.
ſentiunt dictis in locis, minutuli illi nu-
mularij, qui minutiorem monetam cum
grauiore nempe argentea, vel aurea com
mutant, ſordido inde conflato quæſtu, nec
multum ab expreſſa vſura, vt inquit Co-
raſ. abhorrente, qui ab antiquo verbo cam
bio, campſores proprie dicti ſunt, & apud
Græcos Argirognomæ, quaſi pecunię ſpe
ctatores & collybiſtæ, & vix eſt vt huiuſ-
modi argentarii expenſi, & accepti con-
ficerent rationes.
38 Ad ſeptimam reſpondeo, ea quæ deſi-
derantur requiſita, & conditiones ſingu-
lares in exercitio argentariorum, facile re
digi poſſe ad quinq; ſolitas circunſtantias,
39 rei nempe, perſonæ, loci, temporis, &
modi, rei ſcilicet, vt haberent tabernam
argentariam, vt colligere eſt ex l. prætor.
40 ff. eod. perſonæ quatenus neceſſe erat, vt
argentarius vir eſſet non fœmina, erat
enim virile officium, à quo fœminæ re-
mouebantur, l. fœmine ff. eod. l. filiæ de
ſolutionibus, eas tamen potuiſſe per ſer-
uos argentariam exercere, cum Odofre-
do, Alex. Curtio Iaſone, & alijs credide-
rim, per tex. in d. l. prætor in §. ſed & ſi
ff. eod. & per rationem excogitatam à Go-
zad. hic nu. 7. & ab Alc. nu. xi. qui hanc
opinionem ſequuntur, quicquid dixerit in
41 contrarium Decius hic nu. xii. loci quoq;
circunſtantia deſiderabatur quatenus ne-
ceſſe erat, ut tabernas in foro Rom. habe-
rent, vt ex pluribus Plauti, & aliorum au
ctoritatibus Bud. & Corraſ. præallegatis
in locis comprobant, inde foro cedere di-
cebantur, cum menſis ſuis cedentes, to-
tamq; negotiationem deſerentes, decocti,
alio habitatum migrabant d. l. ſi hominẽ
42 §. quoties ff. depoſiti. temporis quoq; cir-
cunſtantia forte deſiderabatur, quatenus
quibuſdam feriatis diebus nõ licebat exer
cere arg. eorum quæ habentur per Petr.
Grego. Tholoſ. in ſintag. iur. vniuerſ. par-
43 te prima lib. 2. capite 16. in princ. & nu.
16. & 17. circunſtantia quoq; modi deſi-
derabatur, quatenus, ſi credimus Coraſio,
in d. §. præterea nu. 7. neceſſarium erat,
vt publicè huic muneri ſpectatę probita-
tis homines pręficerentur, & menſas a Re
publica conductas tenerent l. qui tabernas
ff. de contrahenda emption. (quamquã Si-
gonius nec in hoc conſentire vr̃) quate-

nus etiam neceſſe erat, vt in ſuis codicibus rationes ſcriberent, non per compendium arg. legis non ſeruus. ff. de condit. & demõſtra. ſed ita vt in illis ſigillatim omnia deſcriberentur, quamobrem (ſicut olim ærarij quæſtores) duas conficiebant tabulas; alteram accepti, alteram expenſi, vt ex Aſconio Pediano docet Coraſ. d. in loco, & ſentit etiam Cuiac. in ſæpius adducto cap. 14.

44 Ad octauam reſpondeo, huius miniſterij effectum fuiſſe, non modò priuatum eorundem argentariorum quæſtum, ſed vſum etiã quendam populo neceſſarium, & publicam vtilitatem, vt colligitur ex l. quod priuilegium ff. depoſiti, quam ob cauſſam nonnulla illis, nõ vulgaria erant conceſſa priuilegia, hinc Cicero lib. 3. officiorum argentarij munus omnibus ordinibus gratioſum eſſe affirmauit, hinc officium eorum publicam cauſſam habere dicitur, eos enim, ſiue ars, ſiue vſus longus tractandarum, & permutandarum pecuniarum, ita erudiuit, vt auri, argenti, & æris qualitatem, ipſi ſoli noſſe exiſtimarentur probè, & propterea ad eos frequenter, quaſi ad peritiſſimos nũmorum æſtimatores, qui de qualitate & quãtitate nũmorum ambigebant, confugiebant, ita vt niſi numerationi, aut ſolutioni pecuniarum, ſiqua fiebat, interueniſſent, pleriq; ſolutionem, aũt ſuſpectam haberent, aut non probe factam putarent, vt latiſſime docet Cuiac. in d. c. 14. vbi varios etiam alios eorum vſus recenſet. ad effectus etiam huius officij referenda eſt neceſſitas editionis, ad quam ex cauſſa ſui officij tenentur argentarij, vt infra videbimus opportunius, & probatur in l. ſi quis ex argẽtariis, & in l. argentarius, ff. eod.

45 Ad nonam quęſtionem reſpondeo, tribus potiſſimùm modis, argentarij officiũ, & miniſterium finiri, neceſſitate videlicet, caſu, & voluntate, neceſſitate, vel quia tamquam improbatæ fidei remoueretur, aut quia moreretur, mors enim omnia ſoluit §. deinceps in auth. de nup. caſu quia ſcilicet foro cederet, & decoctus efficeretur l. ſi hominem §. quoties. ff. depoſiti, tradit Coraſ. in d. §. præterea, voluntate quia ſcilicet tabernam exercere ſua ſponte deſineret.

46 Nunc autem, abſoluta prima parte, venio ad ſecundam, in qua de more diuidã tex. noſtrum in partes, perſtingam paucis argumentum illius, confingam facti ſpeciem, & literam interpretabor.

Diuiditur ergo hic tex. in duas partes, in quarum prima Pius Antoninus, huius reſcripti auctor, conſilium dando, ad Aemilij ſupplicationem reſcribit, in ſecunda conſilij dati cauſſam reddit, ſecunda ſumit initum ab illis verbis [nam quod deſideras] Reſcripti autem ſententia eſt hęc.

Reus, non niſi ex cauſſa iudicis officio, edere rationes actori ad eius intentionem fundandam tenetur.

Facti aũt ſpecies ſic confingi põt. quidam Aemilius, cũ diceret aliquã pecuniæ quantitatẽ apud mulierem quandã depoſuiſſe, & facile depoſitũ probare nõ poſſet petijt à Pio Antonino enixe, vt vellet mulierem ad ſuas rationes edendas compellere, in quibus ſperabat fore, vt de ſuo credito conſtaret, dubitatum fuit, an poſſet hoc iure eidem Aemilio ſupplicanti concedi, & prima fronte videbatur reſpondendum affirmatiuè.

Primò, ad mentem Bart. hic in prima oppoſit. quia, vbicunq; poſſunt rationes ad nos pertinere, is, qui eas habet, edere ſemper tenetur l. ſi quis ex argentarijs. §. pertinere. ff. eod. l. prætor in princ. eod. tit. ſed poterant mulieris rationes veriſimiliter ad Aemilium pertinere, quatenus in illis de ſuo poterat credito conſtare, igitur rationi conſentaneum videbatur vt dict. mulier edere cogeretur.

Secũdò, quia vbicunq; ęquitas ſuadet, ſuas edere rationes vnuſquiſq; cogendus eſt, cùm editio fiat per officium iudicis, quod æquitate ſemper nititur, vt tradit Bart. ad l. manifeſtiſſimi infr. de furtis, facit lex diuus. ff. de reſtitutione in integrum, ſed ſuadet omnis æquitas in caſu noſtro, vt mulier depoſitaria edere cogatur, tum quia æquum eſt ei ſubuenire, qui probationibus ſit deſtitutus veritatis indagandę gratia tum quòd verſamur in depoſito, quod pluribus gaudet priuilegijs

l. penul.

l. penul. inf. depoſiti, l. in contractibus. §. ſed quoniam inf. de exceptione non numeratæ pecuniæ, faciunt tradita per Bar. in l. nemo. §. 1. in fine. ff. de verb. oblig. vnde, vt depoſitum factum eſſe facilius poſſit conſtare, æquitati quæ plurimum huic contractui indulget conſonare videtur, vt depoſitaria mulier, de qua agimus, ſuas exhibere rationes compellatur.

His tamen, & alijs ſimilibus non obſtantibus non niſi ex cauſſa cogendam eſſe mulierem reſcribit Imperator, & ratio deciſionis duplex eſſe potuit.

Prima quia nimis graue eſt, vt ſupra dicebamus, reum vrgeri ad exhibitionem eorum, per quæ ſibi negotium fiat, vnde cogatur Ouidianum vſurpare verſiculũ.

Heu patior telis vulnera facta meis.

l. nimis graue inf. de teſtibus l. de minore. §. tormenta. ff. de quæſtionibus cap. 1. extra de probationibus.

Secunda verò, quia non debet temere actor ad litigandum accedere, contra tit. inſtit. de pœna temere litigantium, ſed inſtructus ad iudicem venire l. qui accuſare inf. eod. l. ſi quando inf. de dilationib. cap. cum eccleſia Sutrina in fine extra de cauſſa poſſeſſionis, & proprietatis.

Nec obſtant adducta ex aduerſo, & præſertim primum argumentum, quia rationes ex cauſſa ſunt edendæ, vt ſupponitur etiam in textu noſtro, ſed in caſu propoſito ceſſat omnis cauſſa, cùm rationes mulieris nõ dicantur pertinere ad Aemilium aduerſarium, niſi probet ſe mandante confectas fuiſſe, d. §. pertinere, præterquam quod in d. l. prætor, & in d. l. ſi quis ex argẽtarijs, ille qui edere compellitur, non eſt reus, vt mulier de qua agimus, & tenetur ratione publici officij, tamquam argentarius, quæ ratio ceſſat in caſu noſtro, cũ mulier argentaria eſſe non potuerit, & aſſerere argentario eam ſucceſſiſſe, eſt mera diuinatio, vt inf. latius videbim⁹.

Nec obſtat ſecundum, quia negandum eſt æquitatem aliquam ſuadere, vt cogatur reus actori edere, ad illius intentionẽ fundandam, quinimo iniquũ eſt aliquem ſuis telis confodi, cum bis interimi dicatur, qui ſuis armis perit cap. 1. extra de ꝓbationibus, vbi notatur, nec iuuat equitatem, de qua agimus, natura fauorabilis depoſiti, cum eius priuilegia quæ multiplicanda non ſunt l. ſingularia. ff. ſi certũ pet. vbi DD. gloſſa eſt in l. à Diuo pio. ff. de re iudicata, non niſi in caſibus expreſſis locum habeãt, præterea priuilegia competunt depoſito, vbi de depoſito ipſo conſtat, cum idem ſit depoſitum non eſſe, vel de depoſito non conſtare, argumento legis duo ſunt Titij. ff. de teſtamen. tutela, & non entium nullæ ſunt partes l. eius qui in prouincia. ff. ſi cert. petat. in caſu autem noſtro, de depoſito non conſtat, niſi per aſſertionem partis, quod ſi aliqua eſſet æquitas, quæ ſuaderet, mulierem hanc cogendam eſſe, maiore tamen æquitate truderetur, æquo enim æquius inuenitur l. ſi ſeruus communis. §. quod vero. ff. de furt. facit lex ſi apud. ff. de minor. & maior æquitas eſt ſine dubio, vt probationes contra reũ de eiuſdẽ rei domo non ſumantur.

Explicatâ facti ſpecie, & reſcripti deciſione, ab impugnationibus vindicata, venio ad litteræ interpræ tationem.

Ipse despice, id eſt, da operam tu, & cura, vt intelligas.

Qvemadmodvm Pecvniam, qvam te deposvisse dicis, deberi tibi probes, quaſi ſit ſenſus, conſultius eſſe Aemilio animaduertere an alia via tutior ſibi pateat, qua, vel per teſtes, vel per inſtrumenta intentionem ſuam poſſit probare, cùm certam habere fiduciam de rationibus aduerſariæ non poſſit, quia ſcilicet non niſi ex cauſſa eas edere teneatur, quam cauſſam in petitione, & ſupplicatione non expreſſerat Aemilius, & ſecũdum hunc intellectum, qui verior eſt, ex ſententia Caſtrenſis, Iaſonis, & Ripæ hic, qui de communi teſtatur, dictio quemadmodum, determinat verbum probes, non verbum deberi.

Nam qvod desideras, vt rationes svas. locus hic tribus modis intelligitur, vno modo, vt per rationes inſtrumenta intelligantur, alio modò, vt publicæ rationes ſignificentur, nec deſunt, qui illud verbum, rationes ſuas, ad priuatas referant rationes, ſed de veritate va-

narum interpretationum, in hac parte, infra latiſſime agendum eſt.

ADVERSARIA TVA EXHIBEAT. id eſt edat, hæc autem mulier, de qua hic, iure optimo appellatur aduerſaria Aemilij., proprie enim aduerſarius is eſt, qui ſe nobis in lite, de iure contendendo, opponit, quemadmodum faciebat hæc mulier, negando eidem Aemilio ſuarum rationum editionem, vt ſentit Dec. hic.

ID EX CAVSSA, AD IVDICIS OFFICIVM PERTINERE SOLET. quia ſcilicet per officium iudicis, & non iure actionis editio petitur à reo, vt ſentiunt communiter interpretes, & ex cauſſa ſpeciali ſcilicet, propterea quod reus non tenetur ex ſola cauſſa generali inueſtigandæ veritatis, edere actori ad eius intentionem fundandam, vt ſupra tradidimus, quæ autem, & quales ſpeciales huiuſmodi ſint cauſſæ, videbimus infra, ſuo loco.

47 Supereſt modo, prima, & ſecunda huius interpretationis parte abſoluta, vt veniamus ad tertiam, & vltimam, quæ habitura eſt tres particulas, in quarum prima colligam nõnullas accidentales & minus principales concluſiones ex hoc textu, vnà cum interpretibus, eaſdemq; per ſuos articulos explicabo, in ſecunda principem colligam concluſionem illam, quæ habet reum edere actori niſi ex cauſſa nõ debere ad fundandam (vt dicunt) intentionem ipſius, cuius occaſione, latiſſime tractabimus de varijs cauſſis, ob quas edere reus contra hanc regulam actori teneatur: in tertia, & vltima alteram principem colligam concluſionem ex hoc textu, quæ habet editionem non iure actionis, ſed officio iudicis peti, vbi, & de concluſionis huius veritate, & de aliis ad eam pertinentibus vtiliter diſputabimus.

48 Redeo igitur ad primam particulam, & primum colligo ex hoc textu ad mentem Odofred. & Bart. facti quęſtionem ad Imperatorē, & legiſlatorem nõ pertinere.

Cæterùm quia hæc concluſio patitur difficultatem, propterea illius occaſione duos propono diſcutiendos articulos.

Primus erit, an Pius Antoninus fuerit re vera ab Aemilio ſuper iuris, & facti quæſtione conſultus, vel ſuper quæſtione iuris tantummodo, & ſic an concluſio probetur in textu noſtro.

Secundus an vera ſit in ſe concluſio ipſa, quæ habet ad legiſlatorum, & iuriſconſultorum munus, facti quæſtionem non pertinere.

Quod attinet ad primum, illud oportet pro intelligentia terminorum non ignorare, quæſtionem pluribus modis, tam apud nos, quàm apud omnes latinos ſcriptores vſurpari, vt patet in l. 1. §. quæſtionem ff. ad Senatus Conſ. Sillan. tradit Petr. Rebuf. ad l. quæret aliquis ff. de verb. ſig. quandoq; enim ſignificat tormenta, vt in tit. ff. de quęſtionib. quandoq; cauſſam, vt in l. in omnibus ff. de diuerſis, & tempora l. præſcript. quandoq; ad ſtatum, & conſtitutionem cauſſę refertur, & pro publico iudicio accipitur vt in l. 1. §. 1. ff. ad l. Corn. de ſicarijs, interdum etiam actum quærendi ſignificat, diſceptationem, & dubitationem, & hoc modo accipitur in diſputatione noſtra, & ſecundum hanc acceptionem, ſecundùm quam accipitur etiam in l. quæſtio, in l. ea lege cenſoria, in l. fin. ff. quod iuſſu, & alibi paſſim, nihil aliud eſt, quàm propoſitio dubitabilis, vt declarauit Bald. ad l. Mæuius ff. de legat. 2. nu. 1. & Caſtren. in l. ancillæ, per illum tex. iuncta gl. infr. de furtis nu. 6. propoſitio exempli gratia, eſt hæc, quæſtio facti ad legiſlatorem non pertinet, cui ſi addas particulam dubitatiuam, numquid, vel vtrum, ex propoſitione problema facis, & quæſtionem, quæ quidem duplex eſt, quędam facti ſcilicet, quædam iuris, vt docet Bald. ad l. idem erit, de ſtatu hominum nu. 3. & 4. Petrus Rebuf. in d. l. quæret aliquis colum. 4. & rectius quàm cæteri eruditus Interpres Franciſcus Duaren. lib. 1. diſputationum aniuerſ. cap. 41. in coment. ad tit. ff. de probat. cap. 1. & ad §. Agerius legis qui Romæ ff. de verb. oblig. ſeu in libello, qui inſcribitur Scęuola, nu. 3. quæſtio iuris eſt vbi conſtat factum eſſe id, circa quod lis eſt, & controuerſia, ſed quæritur de iure, & tunc ſtatus cauſſæ iuriſdicialis dicitur, & hæ iuris quæſtiones propriæ ſunt

iuris conſultorum, & pertinent maxime ad iuris ſcientiam, vt docent DD. adducti, & præſertim Duaren. notat etiam gl. in l. eum quem temere §. 1. in verbo de facto ff. de iudicijs & ibi Angelus nume. 2. exemplum eſt. facta eſt libera ancilla, ſub conditione, ſi nauis ex Aſia venerit, poſt purificatam conditionē, peperit mulier, facto igitur hoc ſuppoſito, quæritur de iure, an is qui natus eſt liber ſit, hæc quæſtio, cùm ex certo facto oriatur, iuris eſſe dicitur, vt colligitur ex Bald. in l. Arethuſa in ſecunda interpretatione nu. 4. ff. de ſtatu hominum. Quæſtio autem facti eſt, cùm non conſtat an id factum ſit, de quo lis orta eſt, vt puta cùm vnus dicit alter inficiatur, & ſtatum huius cauſſæ Rhetores cõiecturalem appellant, vt per Duaren. in pręallegatis locis, hinc Bald. dixit ante eum in d. l. Arethuſa, quæſtionem facti eſſe, qua quæritur an aliquid factum ſit, uel quo modo, & ordine, vt puta ſi quæratur, an hodie Titius venerit ad ſcholas, vel quis primus ſit eas hodie ingreſſus, nunquid Męuius Semproniũ vulnerauerit, vel interfecerit, & vt vno verbo dicam facti quæſtio eſt, cuius partes, teſtibus, inſtrumentis, confeſſionibus, coniecturis, & præſumptionibus probantur, quæſtio vero iuris eſt, cuius partes, non niſi iuribus, rationibus, & receptis ſententijs comprobari poſſunt, agit etiam late de iuris, & facti quæſtione, Nic. Vigell. in ſua Dialect. legali lib. 2. cap. 2. & 3.

49 His ergo ſic conſtitutis, quæritur pro veritate intellectus legis noſtræ, an re vera facti, quæſtio fuerit Imperatori propoſita, vnà cum iuris quæſtione, vel de ſola iuris quæſtione fuerit conſultus, quaſi ſit ſenſus, an fuerit interrogatus Imperator, nunquid poſſet mulier aduerſaria iure aſtringi ad edendum, cuius dubitationis ſolutio à mero iure pendet, vel fuerit etiam rogatus, vt doceret actorem, qua deberet vti contra eam probatione, an ſcilicet inſtrumentorum, vel teſtiũ, vel alterius generis, cuius rei quæſtio facti eſſe videtur, cum vno modo potius, quàm alio ſuam probare intentionem, facti ſit, adeo vt neceſse videatur ei, qui velit hoc determinare, diuinare, qua fuerit vſus deponens cautela, vel teſtes ſcilicet adhibendo, vel curando, vt ſibi de re depoſita ſyngrapha, vel inſtrumentum fieret, ſtante igitur hac declaratione, in difficultate propoſita, ſunt pugnantes doctorum opiniones, quarum prima, quæ videtur eſse Odofredi, Cyni, Bartoli, Bald. Fulgo. Dec. Curtij Iunioris, & aliorum communiter hic, habet tam de facto, quàm de iure fuiſse huius reſcripti auctorem conſultum, & pro hac de communi teſtatur Ripa hic, nititur autem hæc ſententia hoc potiſſimũ argumento.

Ex qualitate reſponſionis colligitur qualis fuerit interrogatio, cùm debeat ſimilis eſse reſponſio, & congrua interrogationi l. ſi defenſor. §. ſi interrogatus. ff. de interrogat. act. ſed reſponſio Imperatoris in hoc reſcripto, tam ad factum, quàm ad ius relationem habet, vt patet, igitur neceſsariò videtur concludendum fuiſſe Imperatorem ſuper vtroque conſultum, nec dicatur ad factum non eſſe reſponſum, eo quia non declarauerit Imperator, quo pacto deberet ſuam Aemilius intentionem probare, ſed dixerit hoc ipſum eundem actorem, qua ratione fieri deberet inſpicere, & animaduertere debere, quia fatemur non eſse ex voto, & deſiderio interrogantis, & ſupplicãtis reſponſum, fuit tamen ita reſponſum, vt facile vnicuiq; poſſit conſtare, etiam ſuper facto præceſſiſſe interrogationem.

Huius tamen rationis nõ habita ratione, non defuerunt, qui in contrariam iuerunt ſententiam, opinantes concluſionem hanc hic non probari, quia non fuerit Imperator de facto interrogatus, in hanc iuit ſententiam Ripa hic ante numerum primum, Purpu. num. 4. Ioan. Bolog. num. 15 in fine, ſequuntur etiam alij, & hanc ſententiam probabat eloquentiſſimus Præceptor meus, Dominus Raynald. Ridolfin. cui, & ipſe, tanquam veriori ſubſcribo, eamque vnica, eademq; efficaciſſima ratione probo, quæ eſt eiuſmodi.

Tunc demum probaretur hæc concluſio in textu noſtro, quando conſtaret, vel ſaltem probabile, & veriſſimile eſset Piũ Antoninum Imperatorem, fuiſſe etiam ſu

per

per quæſtione facti ab Aemilio conſultum, ſed nec verum hoc, nec veriſimile, igitur nō deducitur hæc concluſio ex textu noſtro, minor probatur, nam ſi de hoc conſtaret, fruſtra de eo, de quo dubitamus eſsemus ancipites, nec talem factam eſse interrogationem veriſſimile eſt, propterea quòd non eſt credendum aliquem fatuum actum facere, & fruſtratorium. §. 1. inſtit. quibus ex cauſsis manumit. licet vel non, inſt. in princ. de hæred. inſtituen. Sed interrogare legiſlatorem ſuper facto proprio, non minus fruſtratorium eſt, quàm fatuum, cùm facilius poſſit illud alius quilibet, quamquam peritiſsimus, ignorare l. vlt. in fine. ff. pro ſuo, facta enim poſſunt quoſcunque, etiam prudentiſſimos fallere l. 2. ff. de iur. & facti ignorantia cap. 1. de conſtitu. lib. 6. cumque legiſlatores ad facti quæſtionem reſpondere non ſoleant, vt mox videbimus, per textum in l. eum quem temere. ff. de iudicijs, & per alia iura in ſequenti articulo ponderanda, verus ergo legis noſtræ intellectus eſt, Aemiliū, enixe, & inſtanter, preces offerendo, tantummodo à Pio Antonino petijſſe, (cum non poſſet alio modo probare, ſe pecuniā apud mulierem depoſuiſse,) vt vellet eandem aſtringere, & compellere, ad rationes ſuas edendas, ſperans fore, vt facile in illis de ſuo credito conſtaret, quapropter Imper. quia in petitione, & ſupplicatione, vel non reddebatur, vel non probabatur cauſsa, ob quam talis deberet fieri editio, dixit, humaniter reſpondendo, non eſse ab re, vt ipſe inſpiceret, et animaduerteret an poſset alio modo ſuam intentionem probare, cùm certā non poſset ſpem fundare in exhibitione rationum aduerſariæ ſuę, quæ non niſi ex cauſsa (quam ad iudicis officium ſpectat inueſtigare) aſtringi, atq; compelli poſset, quaſi ſentiret, quia poſset talis cauſsa non adeſse, vel difficilis eſse probationis, conſultius eſse aliunde probationes petere.

50 Nec obſtat argumentum pro contraria opinione, cum non conſtat ex qualitate reſponſionis, Imperatoris reſcribentis interrogationem ſuper facto præceſſiſse, fuit enim tantummodo de iure interrogatus, & fuit ab eo auxilium potius, quàm conſilium petitum, ſed cum cogeretur Imperator petenti editionem ſine cauſsa, & deprecanti auxilium denegare, dedit ei ſalutare conſilium.

Cū igitur ex hoc textu nō colligatur, vidēdū ē modo, an verū ſit in ſe, facti q̄ſtionē ad munus legiſlatoris non pertinere, & pro intelligentia terminorum, illud oportet in hac dubitatione non ignorare, facti ſcilicet quæſtionem in iudicio deductam duplicem eſse, alteram ſcilicet quando actor affirmat aliquid factum eſse, & reus inficiatur omnino id factum eſse, quod intendit actor, & actor nihil probat, & hanc quæſtionem, nulli dubium eſt, legiſlatori, & iuriſconſulto non eſse proponendam, tum quod legiſlator, vel iuriſconſultus, numquid illud, quod intenditur ab actore, factum ſit, nec ne, diuinare non poteſt, tum quod nihil eſt cur proponatur, quia ſiue factum ſit, ſiue non, actore non probante reus abſoluitur. l. qui accuſare infr. eodem, ita vt nec iuris, nec facti quęſtio hęc eſſe intelligatur, vt docet Duaren. in d. libello qui inſcribitur, Scęuola nu. 3. altera eſt facti quæſtio, cum aſſeruntur coniecturæ, & argumenta ad fidem faciendam facti illius, quod in iudicium deductum eſt, ſed dubitatur, an ſufficiat ea probatio, & an plene ſit probatū nec ne, ita vt ſit pronunciandum illud factum eſſe, vel non factum, & ſecundum hunc poſteriorem ſenſum procedit dubitatio noſtra, vt colligitur ex glo. in l. eum quem temere ff. de iudicijs, in verbo impertiri.

In hac igitur difficultate hoc modo intellecta, & declarata, videtur concludendum, facti quęſtionem non eſſe à legiſlatoris, & Iurisconſulti munere alienam.

Primum per textum in l. diuus ff. de officio præſidis hoc pacto inducendo, numquid aliquis, dum furore eſſet correptus, vel cum dilucidum haberet interuallum, ita vt quid ageret poſſet intelligere, homicidium commiſerit, ſine dubio, facti quęſtio eſt, non iuris, at quæſtionem huiuſmodi, proponi ſibi iubent, & ſuper ea cōſuli volunt DD. Marcus & Commodus Impera-

Imperatores, vt patet in d. l. Diuus ff. de offic. præſidis, igitur facti quæſtio non eſt à legiſlatoris munere aliena.

Secundò, paucis plura pręſtringendo, ſit probabilis hæc opinio, hac ratione, niſi ad legiſlatorum, & iuriſconſultorum munus facti etiam quæſtiones pertinerent, quæſtiones huiuſmodi, & controuerſiæ in iuriſconſultorum reſponſis, & Cæſarum reſcriptis non reperirentur paſſim deciſæ, At paſſim in iure noſtro, tam Cæſares, quam Iuriſconſulti ad facti quæſtiones reſponderunt, & reſcripſerunt, facti ergo quæſtiones, nec à iuriſconſultorum, nec à legiſlatorum munere ſunt alienæ; minor propoſitio probatur; propterea quod in titulis de legatis, de vulgari, & pupillari, ad Senatus Conſultum Trebellianum, & ſimilibus, in quibus agitur de vltimis voluntatibus, frequentiſſime voluntatis quæſtiones definiuntur, an ſcilicet diſpoſitio pura ſit, vel conditionalis, an aliquid legato, vel fideicōmiſſo comprehenſum ſit, vel non comprehenſum, & ſimiles quæſtiones coniecturales, quæ dubio procul ad factum referuntur, & in ſpecie in l. precibus infra de impub. & aliis ſubſt. in l. vt reſponſum infr. de tranſactionibus, in l. ſi ſuperſtite infr. de dolo, in l. proximæ ff. de iis, quæ in teſtamento delentur; cum ſexcentis ſimilibus.

Contrarium tamen verum eſt, vt poſt Odof. & Bar. omnes ſenſerunt interpretes hic, & alibi, & magis erudite, quam cæteri, tradidit Franciſcus Duaren. ad tit: de probat. in d. cap. 1. lib. 1. diſputationum aniuerſ. in d. cap. 41. nec non in d. libello qui inſcribitur, Scęuola ad l. qui Romæ in §. Augerius ff. de verb. oblig. nu. 3. quibus in locis affirmat facti quæſtiones ad oratores, non ad Iuris Conſul. & legiſlatores pertinere, id quod pluribus, iiſdemq; ſolidiſſimis rationibus cōprobari poteſt, ego autem vno vtar, vel altero dumtaxat argumento.

Primò igitur adducitur textus in l. eum quem temere. ff. de iudic. in §. 1. cuius verba ſunt hæc, [iudicibus de iure dubitantibus Præſides reſpondere ſolent, de facto conſulentibus non debent Præſides conſilium impertiri] hic textus præter quam, quod probat aperte, poteſt per locum à maiori hoc pacto vrgeri, ſi de quo magis videtur ineſſe, & nō ineſt, ergo nec de quo minus, ſed magis videtur ineſſe, vt teneatur ad quæſtionem facti iudicibus minoribus, maior reſpondere, quàm legiſlator, cùm iudicis officium latius pateat, quàm iuriſconſulti, vt recte docet Duaren. in d. §. Augerius num. 7. & tamen nō ineſt, cùm Præſes nō teneatur de facto conſulentibus reſpondere, nec ex conſuetudine reſpondeat d. §. 1. igitur multo minus ad iuriſconſultos, & legiſlatores pertinet ad eaſdē facti quæſtiones reſpondere.

Secundò, & vltimò, ommiſſis aliis leuioribus, ſi ad legiſlatoris, & iuriſconſulti munus pertineret, ad facti quæſtionem reſpondere, iuriſconſulti, cum de facto aliquid ab eis quæreretur, non ad oratores conſultores ſuos remiſiſſent, vel reſpondere neglexiſſent, ſed vtrumque fecerunt veteres iuriſconſulti, igitur ad quęſtiones facti reſpondere, ad eos non pertinebat. Minor probatur, quia Gallus Aquilius I.C. cum ab eo aliquid de facto quæreretur, ad Marcum Tullium conſultores ſuos remittere conſueuiſſe, idem Marcus Tullius in Topicis teſtatur, & ad facti quæſtiones iuris conſultos antiquitus non reſpondiſſe conſtat ex pluribus Scęuolæ reſponſis, ponderatis à Duareno in ſæpius repetito libello, qui Scæuola inſcribitur, & præſertim probatur hoc in l. ſeiæ. §. vlt. in fine. ff. de fund. inſtruct. vbi vltimæ dubitationi ſibi propoſitæ non ſatisfacit, ſed reſpondet non de iure quæri, quaſi ſit ſenſus non oportere eum ad quæſtionem facti reſpondere, cum à munere ſuo ſit prorſus aliena.

Non obſtant nunc contraria, & præſertim primum argumentum petitum à d. l. Diuus, quia primùm poteſt reſponderi ad mentem gloſſæ in d. l. eum quem temere in. §. 1. in verſiculo impertiri, negando ibi Imperatores voluiſſe de facto conſuli, quia immo iuris tantūmodo quæſtionem ſibi reſeruarunt, id quod deducitur manifeſtiſſime, ponderando verba eiuſdem legis; iubebant enim eo loci Imperatores Marcus,

Marcus, & Comodus Præſidem diligenter explorare, nunquid homicidium eſset ab Aelio Priſco commiſsum, eo momento, quo ſenſu ſanior eſset, deinde ſubdit [& ſiquid tale compereris] ſcilicet facti huius veritatem [conſules nos, vt exiſtimemus, an immanitatem facinoris, ſi eũ poſset videri ſentire, commiſerit, ſuppli cio afficiendus ſit] comperta autem facti veritate, conſultatio de pœna, qua reus afficiendus eſt, ad iuris quæſtionem, non ad facti controuerſiam pertinet, cum punire vna ſit ex virtutibus legis l.legis virtus.ff.de leg.quod ſi velis pertinaciter inſtando affirmare Imperatores in d.l.velle non modo de pœnã iudicare, ſed etiã de facto, quatenus æſtimare volunt ex ſignis etiam, & coniecturis à Præſide com pertis, nunquid ille furioſus ſentiens, & intelligens, dementiam tamen diſſimulans, ſcelus admiſerit, quod ad merum factum pertinere videtur, reſpondendum eſt, fecisse illud præfatos imperatores, tamquam iudices, non tamquam legiſlatores, ad iudicis autem officium pertinere etiam de facto ſententiam ferre, non negamus, & ipſos quoque Imperatores quandoq; cauſſas cognoſcere, & iudicare manifeſtum eſt ex l. vlt. C. de legibus, eſt etiam tex. & ibi gloſ. in verbo decreuit in §. ſed & quod principi placuit inſt. de iur. nat. gen. & ciu.

Nec obſtat ſecundum, nam ex iuribus, quæ poſſunt in materia legatorum, ſubſtitutionum, & vltimarum voluntatum allegari, partim, vt ſentit hic Curtius Iunior nu. 2. non reſcribunt, vel reſpondent ad quæſtionem facti, ſed ſuper facto, non aperte propoſito dubitando, diſtingunt, vt ex facto ipſo iuris quæſtionem eliciant, quæ ex facti uarietate, & ipſa variatur, l. ſi ex plagis.§. in cliuo. ff. ad l. Aquili. eandemq; pro varietate facti, vario etiã modo decidunt vt in l.precib.infr.de impub. & alijs ſubſt.partim verſantur circa iuris præſumptiones, quæ ad aliquod factum in cõmuni referuntur, partim, etiam referuntur quidem ad quæſtionem facti, quia ſæpe numero ex benignitate I. C. & legiſlatores muneris ſui fines excedunt, ſicut & cùm de morbis diſſerunt in tit.de Aedilitio edicto, nec quicquam prohibet (vt ai Duaren.) eundem, & medici & I. C. munere fungi, modo id patiantur medici, nec finium regundorum formulam iudiciumq; poſtulent, quemadmodum ergo cum de rebus Theologicis, Philoſophicis, necnon ad Geometriam, Mathematicam, Grammaticã, & alias artes pertinentibus diſputant, proprie profeſſionis fines, & limites egrediuntur, ita quoque, cum facti quæſtiones tractant, & decidunt, partes iudicum, & oratorum vſurpant, id quod maxime faciunt noſtri temporis I. C. qui modò iudicis, modò aduocati, qui oratorum loco ſunt, perſonas induunt. Erant tamen apud antiquos, qui ſuæ artis fines non egrediebantur, inter quos fuit Scęuola, qui de quæſtione facti nunquam laborans, ſecundum ea quæ proponebantur, ad iuris dumtaxat quæſtiones reſpondebat, vt latè docuit Duaren. in ſæpius repe tito libello. vere aureo, & elegantiſſimo, qui Scęuola inſcribitur, conſtat ergo ex ijs non pertinere ad legiſlatoris, & iuriſconſulti munus quæſtionem facti, niſi qua tenus ſuæ profeſſionis limites velint excedere, & iudicis officiũ, vel aduocati exercere, ſed hactenus de prima concluſione, venio ad ſecundam.

51 Secundò igitur loco, colligo vnà cum doctoribus ex hac lege noſtra, & præſertim cum Decio hic nu. 2. librum rationũ ſaltem contra ſcribentem fidem facere, id quod nõ obſcure colligitur ex eo, quia fruſtra peteretur hic rationũ editio, niſi contra mulierem eiſdem rationibus crederetur.

Sed quia hæc quoq; concluſio patitur difficultatem, tam circa illius intelligentiam, quam circa veritatem, propterea pro illius declaratione, tres propono diſcutiendos articulos.

Primus erit, an hæc concluſio & conſequenter tex. noſter, ex quo colligitur, de rationibus intelligatur, vel de inſtrumentis.

Secundus ſi de rationibus, an de habentibus publicam cauſſam, vel de priuatis omnino.

Ter-

Tertius, an, & quando rationum liber pro ſcribente, vel contra ſcribentem fidem faciat.

Quod attinet ad primum, ſunt contrariæ doctorum ſententiæ, altera eſt exiſtimantium concluſionem noſtram, & textum ipſum, vnde fluit concluſio, intelligendam eſſe de inſtrumentis publicis, non de rationibus, & in hanc opinionem iuerunt quidam antiqui, tacitis nominibus relati ab Accur. hic, in verbo rationes, & hunc intellectum admittunt etiam cumulatiue, non taxatiue, Bart. Bald. Salyc. Caſtr. Aret. Socin. Iaſon. Gozad. Alciat. & alij eumque ad mentem eorum vna ratione, vel altera facile poſſumus comprobare.

Primò enim virtute, ſic ratiocinantur. Vbicumq; verba patiuntur, ille debet intellectus in dubio admitti, qui in cauſſa eſt, vt ceſſent in iure contrarietates, cùm profiteatur Imperator in §. quibus, prima conſtitutione codicis, nullum eſſe in iure contrarium, cumque potius ſuperfluitas, quàm contrarietas in iure noſtro ſit admittenda, vt ex Bald. teſtans communem eſſe ſententiam, tradit Curtius Iunior, conſilio 74. nu. 13. ſed qui concluſionem, & textum noſtrum referunt ad inſtrumenta (quem intellectum verba admittunt, cũ etiam inſtrumenta, rationum appellatione contineantur, vt docet Alciat. hic nu. 2. per tex. in l. cum ſeruus ita. ff. de cõdit. & demõſt. & in l. prætor in princ. ff. eod.) ſunt in cauſſa, vt oẽs ceſsent in hac materia contrarietates, eorum igitur intellectus dignus eſt, qui a nobis recipiatur. Minor probatur, quia ſi hæc cõcluſio, & lex noſtra de rationibus intelligeretur, iuribus quam plurimis eſſet contraria, quibus indeſtincte probatur, tam à reo, quàm ab actore, quàm etiam à tertio, edendas eſſe, etiam ſine cauſſa rationes, quaſi communes ſint, l. prætor §. 1. l. ſi quis ex argentarijs §. rationem l. argentarius in primo reſponſo. ff. eod. quæ contrarietas ceſſat ſine dubio, ſi legem noſtram de inſtrumentis loqui admittamus, cum diuerſa ſit ratio inter rationes, quæ communes quodammodo eſſe videntur, vel propriæ potius illorum, ad quos pertinere dicuntur, tex. eſt in d. l. prætor in principio, iuncta glo. 3. ff. eod. & inſtrumenta proprijs ſumptibus ab ipſis reis redempta, cùm eo caſu ſcripturę priuatæ dici poſſint, vt per Innocentium in cap. 1. de probat. & per Bart. in l. vlt. in fine infr. eod. ea propter minime debent vrgeri ad exhibitionem eorum, per quæ ſibi negotium fiat, & hæc ſunt ad mentem Azonis hic in ſua ſumma nu. 23. hoc modo intelligentis, dictorum contrariorum conciliationem, quã tradere profitetur Imperator in l. vlt. infr. eod.

Secundo loco Salycet. vtitur hac ratione, ea potius admittenda eſt interpretatio, quæ eſt ſecũdum communem loquendi vſum, quàm, quæ eſt ſecundum proprietatem l. labeo in prin. vbi Bart. ff. de ſupellectili leg. l. liberorum §. quod tamen Caſſius de leg. 3. tradit latiſſime Felyn. plura congerens in proemio decretal. nu. 3. & 5. Sed hæc interpretatio, vt per rationes intelligamus inſtrumenta, eſt ſecundum communem loquendi vſum, ſecundum quem homines inſtrumenta ipſa, quibus ſua comprehenduntur iura, rationes proprias appellant, vt Salycet. Iaſon, & alij hic affirmant, igitur hæc interpretatio concluſionis, & legis noſtræ admittenda eſt, vt rationes pro inſtrumentis accipiamus.

His tamen non obſtantibus, crediderim ego concluſionem hanc, & tex. noſtrum de rationibus, non de inſtrumentis eſſe intelligendum, quemadmodum intelligit gloſ. hic, in verbo rationes, & plerique ex doctoribus pro contraria parte adducti, hunc etiam intellectum admittunt, ita tamen admittunt, vt contrarium excludant Odoſ. Fulgoſ. Angel. Rom. Alex. Ioan. de Vicomercato Purpurat. Riminald. Dec. Ripa Cagnol. Bolog. & alij, ita vt hic ſit magis communis intellectus, vt de communi teſtatur Ripa hic num. 4. in fine, & Cagnol. nu. 1. quam ego quoq, veriorem eſſe arbitror, vnica, eademq, validiſſima ratione adductus, quæ eſt hæc.

Ille intellectus, qui verbis nullo modo poteſt accomodari, nulla ratio patitur, vt recipiatur l. 1. §. aptanda. ff. de petitio hæ-

reditatis cùm verba ſint notæ eorum, quę ſunt in mente vt poſt Philoſophum lib. 1. de interpretatione cap. 1. docet I. C. in l. labeo §. id Tubero. ff. de ſupel. leg. ſed talis eſt eorũ intellectus, qui ad inſtrumenta concluſionem noſtram, & hoc reſcriptum referunt, non ad rationes, igitur talis intellectus indignus eſt, qui à nobis recipiatur, minor probatur quia tex. noſter loquitur expreſſe de rationibus, quarum appellatione nullibi probatur inſtrumenta comprehendi, ſiue in ſpecie accipiantur, vt in l. in exercendis infr. de fid. inſtrumentorum, ſiue in genere, vt in l. 1. ff. eod. tit. alioquin ſequeretur, vt vnius ſpeciei appellatione, vel genus veniret, vel ſpecies oppoſita, quod tam abſurdum eſt, quã quod maxime, arg. legis ſi idem infr. de codicillis.

Nec obſtat primum argumentum, ad mentem Azonis adductum, quia verba, vt mox dictum eſt, illum intellectum non patiuntur; nec faciunt negotium iura allegata Per Alciat. hic num. 2. propterea, quod in d. l. cum ſeruus ita, & in d. l. prætor §. 1. probatur ſolummodo rationes recipere inſtrumenti appellationem, quod mirum non eſt, quia genus de omnib. ſuis ſpeciebus prędicatur, vt poſt Porphyrium in ſuis vniuerſalibus cap. de genere probat. tex. in l. ſi quid earum. §. inter emptum ff. de leg. 3. tradit gloſ. in §. conſtat verſiculo plebs inſt. de iur. nat. gen. & ciuil. & Bart. ad l. 1. ff. ſi cert. per. num. 2. & inſtrumentum habet ſe ad rationes, tamquam genus, ad ſpeciem, d. l. 1. ff. de fid. inſtrumentorum, ſed non inde ſequitur; econuerſo inſtrumenta quoq; rationum appellationem recipere, cũ prædicatio nõ conuertatur, vt, poſt dialecticos. recte docet gloſ. in l. 2. in §. creditum, in verbo genus ff. ſi cert. per. quam ob rem non poſſum Alciat. viri doctiſſimi infantiam, in hac re non mirari. Accedat etiam, quod tũc demum vim haberet illud argumentum, quando memoratæ contrarietates dilui alio modo non poſſent, ſed illæ ipſæ contrarietates, longe melius diſſoluuntur ſolutione gloſſatoris diſtinguentis inter editionem, quæ fit ad fundandam intentionem actoris, & eam, quæ ſit ad erigendam, & fundandam rei exceptionem, ad primam enim nemo compellitur, niſi ex cauſſa, vt hic, ad ſecundam autem compelluntur actores iuxta tex. in l. non eſt nouum, & in l. iuſtum inf. hoc eod. tit. noſtro, ſecundum quas, leges omnes, huic noſtræ contrariæ debent intelligi.

Nec facit negotium ſecundum Salyceti argumentum, quia veriſſimum eſt communem vſum loquendi imperitorum, in vulgaribus ſermonibus, & ſcripturis, & apud eoſdem imperitos, proprietati præferendum eſſe, quemadmodum certi iuris eſt, peritorum vſum apud peritos ipſos maiorem vim habere, quam proprietas habeat, ſed verſamur nos in interpretatione verborum Imperatoris, & conſequenter periti, cum cenſeatur princeps omnia concludere iura, pectoris ſui ſcrinio cap. 1. de conſtitutionibus lib. 6. igitur, retorquendo argumentum, debemus ſecundum vſum peritorum, per rationes, rationes ipſas ab inſtrumentis contradiſtinctas intelligere, non aũt inſtrumenta.

52 Cùm igitur ex his liquido conſtet, concluſionem, & legem noſtram, non niſi de rationibus intelligendam eſſe, ſuccedit nunc ſecunda dubitatio, nunquid de rationibus publicam cauſſam habentibus; vel de priuatis debeat intelligi.

Et in hac quoq; difficultate, iuerunt, de more, interpretes in contrarias opiniones; crediderunt enim aliqui concluſionem noſtram, & noſtrum hoc reſcriptum ad rationes publicam cauſſam habentes referendum eſſe, inter quos fuit gloſſator hic, in verbo [id ex cauſſa,] ſentiens fęminam, de qua agitur hic, argentario ſucceſſiſſe, ſecuti ſunt etiam Odofred. hic ante num. 1. & num. 6. Bald. num. 4. admittit etiam Salycet. nu. 4. Caſtren. nu. 3. Roma. num. 13. Alex. num. 8. Aret. ante num. 1. Iaſon. num. 6. Io. de Vicomercato in veſtibulo, & num. 39. Gozad. num. 7. & alij, & ſecundum hanc ſententiam reperio confixiſſe facti ſpeciem, D. M. Io. Paul. Lancellot. cùm ius ciuile interpretaretur, poteſt autem hæc ſententia fieri probabilis vnica ratione, quæ eſt eiuſmodi.

Verba

Verba in dubio debent intelligi in potentiori ſignificatu l. 1. §. qui in perpetuũ. ff. ſi ager vectigal. vel emphyt. pet. §. ius aũt ciuile inſt. de iur. nat. gen. & ciu. §. ſi ſcriptum, inſtit. de inutil. ſtip. At rationũ potentior, & nobilior ſignificatio eſt, ſi ad rationes publicam cauſſam habentes, referantur, vt nemo dubitat, cum rationes huiuſmodi, & dignitate, & fide vincant priuatas, igitur verba illa rationes ſuas in tex. noſtro, ad rationes huiuſmodi, quas publicas appellant, non ad priuatas ſunt referenda.

Hac tamen ratione neglecta plerique magis probauerunt, concluſionem, & legem noſtram de rationibus priuatis eſſe intellegendas, nam præterquam quod ferè omnes, etiam adducti pro contraria parte hunc quoq; intellectum admitiũt, non deſunt etiam ij, quibus, vel magis hic intellectus quã alter, vel hic vnus, & ſolus tãmodo probetur, hunc aũt intellectum poſt Petrũ, & Cynũ, magis probant Bart. hic nu. 4. Fulgoſ. nu. 3. Dec. nu. 11. & 12. & Ripa num. 4. in fine, teſtans hunc intellectum comunem eſſe, & magis amicum literæ, eundem probat etiam Io. Bolog. hic nu. xij. & ſequebatur etiam Excellentiſſimus præceptor meus, & interpres facundiſſimus Dominus Rainald. Ridolf. & intellectum hunc, quem probat etiam Io. Andr. in clementina vnica §. cæterum de vſur. ego quoque veriorem eſſe arbitror, & poteſt facile ſuaderi.

Primum quia verba in dubio intelliguntur ſecundum ſubiectam materiam, l. ſi vno ff. locat. & ſecundum perſonę qualitate l. ex militari ff. de milit. teſtam. l. ſi quis filio §. irritum ff. de iniuſto rupt. & ir. fac. teſt. docet Bart. ad l. Lucius ff. de vulg. & pup. nu. 7. ſed ſubiecta materia, & qualitas perſonæ expoſtulat, vt concluſio, & tex. noſter de priuatis tantummodo rationibus intelligatur, ergo non niſi ad rationes priuatas referri debet. Minor probatur, quia cum tex. noſter loquatur de rationibus mulieris, ſubiecta materia, & perſonæ qualitas expoſtulat, vt intelligamus de rationibus priuatis, quæ ſolum modo á mulieribus confici poterant, quandoquidem fœminæ erant remotæ ab officio argentarij, cum ea opera virilis eſſet l. finali. ff. eod. in quamplurimis enim, iure ciu. Romanorum fæminarum condicio, eſt deterior l. in multis ff. de ſtatu hominum, hinc ab omnibus officijs ciuilibus, vel publicis ſunt remotæ l. 2. ff. de reg. iuris, qua in re longè diſtat ius ciuile Romanorum ab eo iure, quod ſtatui volebat in ſua Repub. Diuinus Plato, qui quidem, ſentiens ad ea omnia mulieres aptas eſſe, quamquam imbeciliores; ad quæ homo aptus eſt, volebat eas quoq; lib. 5. de repub. munera publica ſubire, & ciuilibus officijs, & magiſtratibus fungi, id quod libro quoque 6. de legibus comprobauit, hinc rei quoq; militari eſſe mulieres vna cum hominibus applicandas ſtatuit lib. 7. de legib. ne ciuitas dupla dimidia efficeretur, nec dicatur cum Accurſio, mulierem hanc argentario ſucceſſiſſe, vel cum Iaſone, & alijs, per ſeruum argentariam exercuiſſe, quia negari non poteſt, quin conſiderationes huiuſmodi, quamquam poſſibiles, ſint tamen diuinatiuæ, & conſequenter minus probabiles, per tex. in l. ſi putator ff. ad l. Aquiliam.

Secundò, ſi hic tex. de rationibus publicam cauſſam habentibus loqueretur, non ſuas rationes, de muliere loquens, dixiſſet Imperator quandoquidem argentariorum rationes, vel communes ſunt, vel eorum ad quos pertinent l. prætor in §. & vbi gloſ. ff. eod. ſed ſuas appellat rationes, id eſt mulieris, ergo de priuatis eiuſdem mulieris rationibus loquitur, non de publicam cauſſam habentibus, quæ ſunt comunes.

Tertiò, & vltimò ſi reſcriptum hoc de rationibus, publicam cauſſam habentibus, loqueretur, quia mulier, vel argentario ſucceſſiſſet, vel per ſeruum exercuiſſet, earundem rationum editionem non denegaret, quandoquidem, ratione officij, teneretur mulier, quæ argentario ſucceſſiſſet eas petenti edere l. ſi quis ex argentarijs §. cogentur l. quædam §. nihil intereſt ff. eod. & multo magis ſi ipſa per ſeruũ exercuiſſet l. ſi quis ex argentarijs §. ex hoc edic. & l. argentarius in principio

ff. eod. præſertim, cum ex cauſſa depoſiti dicerentur rationes huiuſmodi ad Aemilium pertinere, nulla ergo alia cauſſa fuiſſet neceſſaria ad petitam editionem obtinendam.

Nec vires aliquas habet contrarium argumentum, quia verba in potentiori ſignificatione intelliguntur, quãdo ſumus omnino in dubio, ſecus autem vbi ſubiecta materia, vel perſonæ qualitas aliud ſuadeat, vt in caſu noſtro.

Concludo ergo, duos primos intellectus (quamquam forte poſſunt veri eſſe in ſe, vt ſentit etiam Bart.) huic tamen textui noſtro, & eius verbis, accommodari non poſſe.

53 Quod attinet autem ad tertium, quia illius diſputatio à propoſita materia eſt penitus aliena, propterea concluſiue, & remiſſiue procedendo, dicimus vnam eſſe regulam affirmatiuam, quæ habet librum rationum contra ſcribentem probare, vt in tex. noſtro & in l. quędam §. numularios ff. eod. necnon in clementina vnica §. cæterum, in verbo rationum, de vſuris, duas autem negatiuas, quarũ altera negat pro ſcribente librum rationum probare, tex. eſt in l. nuda ratio ff. de donat. & in l. inſtrumenta in l. exemplo infr. de probat. altera vero negat librum rationum pro tertio contra tertium probare, quam probat Felin. in cap. 2. num. 32. extra de fid. inſtrumentorum, per locum à ceſſante lege, & per ea, quæ tradunt Bart. & DD. ad l. admonendi ff. de iureiur. & ad d. l. nuda ratio ff. de donat. omnes tamen huiuſmodi cõcluſiones varias recipiunt ampliationes, & limitationes, quas ego non refero, tum quia hic non eſt locus, tum quòd materia probationum plerunque arbitraria eſt l. 3. ff. de teſtib. cap. literis extra de præſumptionibus, id quod quomodo debeat intelligi, declarat D. Menoch. lib. 2. de arbitrar. iudic. Caſ. 90. ſi quis igitur velit huiuſmodi difficultates exacte diſcuſſas videre, legat quod ſcribunt DD. ad d. legem admonendi ff. de iureiur. & præſertim ibi Iaſon num. 81. & ad d. cap. 2. extra de fid. inſtrumen. & præſertim Decium nume. 34. videat etiam DD. in cap. 1. extra de probat. & alios alijs in locis, quos adducunt Dec. hic nume. 2. & Cagnol. num. 18. quibus duo etiam nouiſſimi, qui latiſſime hoc argumentum tractauerunt, addendi ſunt, nempe excellentiſſimus Dominus Pręſes Menoch. lib. 2. de arbitr. iudic. caſu. 93. & latiſſime Maſcard. de probat. concluſione 973. cum duabus ſequentibus, ad quos me refero, & venio ad tertiam concluſionem quæ principe loco colligitur ex hoc textu.

54 Tertio igitur loco, colligo ex tex. noſtro, reum non eſſe cogendum edere actori, ad ipſius intentionem fundandam. Verùm, quia hæc concluſio, licet aperte probetur in hoc reſcripto, videtur tamen impugnari poſſe, & deſtrui ex pluribus cõtrarijs ſatis vrgentibus, idcirco pro illius explicatione, & defenſione, duos propono diſcutiendos articulos.

Primus erit, an concluſio ſit vera.

Secundus, quæ ſit ratio, cur potius reus cogatur vocem edere ad actoris intentionem fundandam, quam ſcripturas.

Quod attinet ad primum, quia nemo eſt qui non intelligat, quis ſit actor, quis ſit reus, & quid ſit edere ſupra declarauimus in rub. ſatis eſt, vt pro intelligentia futuræ huius primę diſputationis explicemus, quid ſit edere, ad intentionem actoris fundandam, dicimus ergo actoris intentionem eſſe in propoſito, quod principaliter actor probare intendit, exemplum in terminis legis noſtræ eſſe poteſt, quia Aemilij conſilium erat principaliter probare ſe pecuniam depoſuiſſe, & propterea nequit aduerſariam mulierem ad ſuas rationes edendas de iure compellere, cùm velit in illis ſuam intentionem fundare, id eſt rationum illarum fundamento, depoſitum, quod principaliter intendit, probare, ſecundum hunc ſenſum igitur quæro an reus edere ſcripturas actori teneatur ad ipſius intentionem fundandam, qua in re prima facie videtur reſpondendum affirmatiue.

Primũ quidem, ad mentem Curtij Iunioris, quia non debet aliquid permitti, per quod veritas occultetur l. decurionũ, infr. de pœnis, melius enim eſt pati pro veritate

ritate dicenda, quam brauium conſequi ex adulatione, canone quiſquis, cum ſequenti 11. q. 3. quinimmo ſcandalũ quodlibet tollerari debet potius, quàm veritatis occultatio, cap. qui ſcandalizauerit de reg. iur. in antiquis, notant Innoc. & Abb. in cap. officij de pœnit. & remiſ. quod dictum proprie intelligitur in iudice, in hoc enim præcipuum iudicis munus verſatur, vt veritatem perſcrutetur, canone iudicantem 30. q. 5. can. fin. 7. q. 11. can. illi qui 5. q. 5. facit tex. in l. ſi eum in princ. ff. ſi quis caut. ibi [vt veritas inquiratur] & in l. vlt. ff. de probat. ibi [veritati ſemper locũ fore] cum cæteris congeſtis per Dec. in l. 2. nu. 11. infr. eod. At ſi reus non cogeretur edere actori ad intentionem fundandam, negatio editionis, cuius finis eſt cura inueſtigandę veritatis l. 2. l. non eſt nouum infra eod. eiuſdem veritatis occultandæ occaſionem daret, qua in re offenderetur Deus, Iudex, & pars cap. 1. de crimin. falſ. necnon propria conſcientia, cum is, qui ſciens ſe debere abſoluitur, in mala fide conſtituatur cap. à nobis de ſententia excommunicationis, igitur ne talis occaſio improbanda detur, non eſt reo permittendum, vt poſſit editionem actori denegare.

Secundò, nõ debet aliquid admitti, per quod locupletetur quiſpiam cum aliena iactura l. nam hoc natura. ff. de condic. indeb. Sed niſi cogatur reus edere actori, cum ſui creditoris iactura, veritatem occultando, fiet locupletior, igitur omnino cogendus eſt.

Tertiò, tunc demum reus non teneretur edere actori ad intentionem ipſius fundandam, quando non poſſet cogi exhibere ſcripturas contra ſe, ſed cogitur quis etiam contra ſe ſcripturas exhibere, alioquin tenetur ad intereſſe l. 3. §. ſciendum ff. ad exhiben. l. creditor. ff. de act. empt. igitur nihil eſt impedimento, quò minus teneatur edere actori, etiam ad illius intentionem fundandam.

Quartò, ſi de quo minus videtur ineſſe, & ineſt, ergo, & de quo magis, ſed minus videtur ineſſe, vt quis ad fundandam intentionem accuſatoris torqueatur, nec non, vt torqueantur eiuſdem ſerui, quàm vt quis rationes ſuas ad actoris intentionem fundandam edere cogatur, & tamen ineſt, quia ita ſumuntur probationes de domo rei, vt ad veritatem eruendã, reus ipſe, & eius ſerui torqueantur l. 1. inf. de quæſtio. ergo multo magis ineſſe debet, vt ſuas cogatur reus edere rationes.

Quintò, & vltimò, omiſſis alijs leuioribus adductis per Io. Bolog. hic nu. 13. Vbicunq; eadem eſt ratio, ibi eadem fieri debet iuris diſpoſitio, l. à Titio. ff. de verb. oblig. l. illud. ff. ad l. aquil. cum eadem ratio ſit diuerſorum caſuum, ad eundem finem tendentium coniunctio l. non poſſunt l. nam vt ait l. ideò quia. ff. de leg. tradit Bal. ad l. omnes populi. ff. de iuſt. & iur. nume. 63. ſed eadem eſt ratio in vocali editione, quæ fit à reo per reſponſionem, ad poſitiones, & in editione ſcripturarum, quæ fit per rationum, & inſtrumentorum exhibitionem, & tamen cogitur reus poſitionibus actoris reſpõdere l. 2. §. quod obſeruari inf. de iur. iuran. clem. ſæpe de verb. ſig. cap. 1. & 2. de confeſſis lib. 6. cum ſimilibus, igitur, quemadmodũ cogitur reus ad actoris poſitiones reſpõdere, ita quoq; cogendus eſt ſcripturas ſuas, & rationes edere. Rationem autem eſſe eandem, probatur, tum quia vtilitas veritatis inueſtigandæ, de qua in l. 2. & in l. non eſt nouũ, in vtroq; caſu eſt eadem, tum quòd non minus proprijs telis confoditur reus, ſi ad poſitiones reſpondendo fateatur, cum nulla ſit maior probatio, quàm propria confeſſio l. 2. ff. de interrog. act. quam ſi ſuas ſcripturas, & rationes edat.

His tamen, & ſimilibus non obſtantibus, in contrarium eſt veritas, & omniũ opinio, quæ pluribus aperte cõprobatur.

Primò autem per tex. noſtrum, quia ſi reus cogeretur edere actori ad intentionem fundandam, mulier apud quam Aemilius pecuniam depoſuiſſe affirmabat, ſuas eidem Aemilio rationes edere cogeretur, ſed non cogitur, vt patet in tex. noſtro, ergo reus actori, ad illius intentionem fundandam, edere non cogitur.

Secundò, quia, ſi reus cogeretur edere actori ad intentionem fundandam, ſequeretur, vt quis poſſet vrgeri ad exhibitio-

nem

nem eorum, per quæ ſibi negocium fieret, ſed hoc conſequens eſt falſum l. nimis graue infr. de teſtib. cap. 1. extra de probat. ergo falſum etiam eſt antecedens.

Tertiò, quia tunc demum, reus eſſet edere compellendus, ad eiuſdem actoris intentionem fundandam, quando actori onus probandi non incumberet, at probandi onus incumbit actori, non reo l. qui accuſare inf. eod. l. verius. ff. de probat. §. non ſolum in fine inſt. de legatis, igitur nulla ratio patitur, vt ad fundandam intentionem eius, qui agit, reus edere cogatur.

Non obſtant nunc contraria, & præſertim primum argumentũ, quia negatur veritatis occultandæ occaſionem dari ex eo, qđ talis editio denegetur, nõ ſolũ quia vſu venire facile poteſt, vt ex ſolis inſtrumentis, & rationibus, quarum petitur editio, tota non appareat veritas, cum poſſit in illis, de credito dumtaxat actoris conſtare, non autem de rei ſolutione, & liberatione, cuius poſſet cautelam non habere, ſed etiam quia iura, non ad hunc finem, vt darent hanc, celandi veritatem, occaſionem, editionem eiuſmodi negauerunt, ſed eam ob cauſſam, quia noluerũt reum ipſum (de cuius bonitate, & probitate iuris præſumptio eſt l. merito ff. pro ſocio. l. ſeruos de manumiſſis teſtam. gloſ. eſt in. l. omnimodo infr. de inofficioſo teſtam.) ad eorum, contra equitatem, vrgere exhibitionem, quæ ſibi negotium facere poſſunt, cui magis quam actori fauere æquum erat, tum quia rei in iudicio, quod ſpeciem belli, & certaminis habere videtur, vt per Bart. in l. 1. infr. de litis conteſtat. nu. 2. ſunt fauorabiliores d. l. fauorabiliores ff. de reg. iur. tradit Bald. in l. 1. §. editiones. num. 2. ff. eod. tum quod imputari actori quodammodo poteſt, quòd ſuorum iurium cautelas, & probationes, ſibi non parauerit arg. §. ſi quis vult caute deponere, in auth. de inſtrum. caut. & fid. & quamquam poteſt, per accidens, fieri, vt quis iuris benignitate abutendo, veritatem rationibus ſuis comprehenſam celet, huius accidentis ratio non eſt habenda l. 1. §. remouet & ibi Bart. ff. de poſtulan. accedat etiam quod impune hoc non facit, cum temere contradicendo, & mala vtens inſtantia, in pœnam periuri incidat §. 1. inſt. da pœna temere litigantium.

Nec obſtat ſecundum, quia non ſequitur de neceſſitate, ex eo quod negatur huiuſmodi editio, reum locupletari cũ actoris iactura, quia dubium eſt an actor verus ſit creditor, & poſſet etiam dari caſus, in quo, ſi reus edere cogeretur, actor cum rei iactura locupletaretur, quod eſſet minus ferendum, lex enim propterea reum ad edendum, non aſtringit, quia præſumit vel quod ab eo petitur, non deberi, vel eidem ſolutione ſatisfactum eſſe ab ipſo reo, qui ſibi, cum inſtrumentum ſui debiti in manibus haberet, de alia cautela nõ laborauerit, arg. legis cum de indebito. ff. de probat. quapropter, in dubio benignius eſt, actore nõ probante, reum culpabilem abſoluere, quam innocentem condemnare, arg. legis abſentem, & l. prægnantis. ff. de pœnis facit lex 2. infr. de his qui latro: vel alijs crimin. reum occult. faciunt etiã notata in cap. fin. extra de poſtulãdo.

Nec obſtat tertium, quia cogitur reus quandoq; edere contra ſe, vel exhibere, quando petitur exhibitio, vel editio, ratione iuris in re, vel conuentionis initæ, & hoc modo procedit lex 3. in §. ſciendũ ff. ad exhiben. & l. creditor. ff. de act. empt. cum ſimilibus.

Nec facit negotium quartum, petitum à d. l. 1. infr. de quæſt. Primum quia vendicat ſibi locum in criminalibus, & in quibuſdam ſpecialibus, & occultis criminibus, illud, quod ibi dicitur de ſeruis, vt notat Accur. & patet ex tex. quod vero dicitur de reo principali, habet locum, exiſtentibus indicijs aduerſus eum, & in editione vocis, in qua eſt diuerſa ratio, vt mox videbimus.

Nec facit negotium quintum, & vltimum, quia negamus, eandem eſſe rationem in vocis editione, quæ viget in editione ſcripturarum, quandoquidem variæ & plures, non contemnendæ, rationis diuerſitates, fuerunt excogitatæ ab interpretibus, tam hic, quam in d. cap. 1. de probat. quod ſi rationis differentiæ variæ,

quæ

quæ hic, & alibi afferuntur, non videantur, pro contraria opinione, à rationis identitate petitum argumentum ſubuertere, & diluere; adhuc poſſumus reſpondere, ab eadem ratione deductum argumentum, locum ſibi non vendicare, vbi in contrarium ea eſt voluntas, quæ, ob volentis auctoritatem, rationis loco eſſe poteſt, propterea quod tunc, ratio probabilis, & moralis dumtaxat, legiſlatoris auctoritati præualere non poteſt, facit cap. ſuſceptum de reſcriptis lib. 6. facit lex in teſtamento huius principij prima. ff. de condic. & demonſtr. nec non tradita per Bald. ad l. omnes populi. ff. de iuſt. & iur. nu. 65. ſed nos in hac materia, apertam habemus legiſlatorum auctoritatem, nolentium reos ad editionem huiuſmodi compellere, qua actoris intentio fundetur, & erigatur, vt in l. noſtra, & in d. l. nimis graue. infr. de teſtibus, & in d. cap. 1. extra de probat. ergo non debemus à ratione, quę poteſt in poſitionibus conſiderari, in quibus ſtatuitur contrarium, cum reus, vt illis reſpondeat, vocem ſuam edere cogatur, argumentum ſumere, contra expreſſas legiſlatorum auctoritates, pręſertim cum in contraria diſpoſitione, in poſitionibus facta, & in vocis editione, non reperiatur ratio aliqua ſcripta; nec omnium, quæ ſunt à maioribus noſtris tradita certa ratio reddi poteſt l. non omnium ff. de legib. eorum præſertim, quæ iuris poſitiui ſunt, & ad iuſtum legitimum referuntur; de quo dixit Ariſ. lib. 5. Ethi. cap. 7. ab initio, hoc, an illo modo fiat, nihil referre, cum vere conſtitutum fuerit, tunc demum referre quale eſt illud; cœterum, vt aliquam quoq; probabilem eſſe differentiæ rationem, inter vocis editionem, & editionem ſcripturarum manifeſtum fiat, venio ad ſecundam inſpectionem.

55 Et quæro, quę ſit vera diuerſitatis ratio, cur potius reus teneatur vocem edere, quàm ſcripturam.

Ex pluribus ergo rationibus, quæ in propoſito afferuntur, eas referam dumtaxat, quæ minorem patiuntur difficultatē, inter quas ea differentiæ ratio in primis ſatis probabilis videtur, quam reddit Dec. hic nu. 8. & in d. cap. 1. de probat. nu. 51. ratus eam eſſe differentiæ rationem, inter ſcripturarum monumenta, & illam, quæ fit ab eo, qui poſitionibus reſpondet, confeſſionem, quia ſi reus propria cogeretur edere inſtrumēta, immediate probaret cō tra ſe, & conſequenter præciſe inuitus conuinceretur, & contra propriam voluntatem, quod non accidit ſi poſitionibus reſpondere cogatur, cum poſſit diffitendo, & mentiendo reſpondere, ita vt ſi fateatur, ſibi ipſi ſit impactandum, quaſi ſentiat Deci. minus graue eſſe à voluntaria rei cō feſſione, contra eundem reum, probationem quærere, quàm ab eodem inuito, inſtrumentorum, & rationum probationes extorquere, quia, quamquam graue eſt proprijs telis confodi, ſi reus tñ ſciens, prudenſque, ſua actori conceſſerit arma, minus graue debet videri, nec dicatur cum Alciato hic nu. 7. & cum alijs (quibus quaſi impia ſit ratio Decij eiuſmodi, placere non poteſt) minime reo licere veritatem non fateri, cum, niſi velit peierare, eam, iureiurando calumniæ, & aſſertorio aſtrictus, velit nolit, manifeſtare cogatur, cap. 2. de confeſſis lib. 6. quam difficultatem, ipſum quoq; Decium ſenſiſſe, dubitandum non eſt, nam replicatur ex mente Decij, periurij in hac parte, in foro fori ſcilicet, rationem non haberi, arg. §. item ſi quis poſtulante inſt. de act. id quod probatur etiā ex eo, quia ille quoq;, qui ſcripturas habet, in quibus actoris iura ſunt manifeſta, quamquam ius ciuile, eum edere non compellit, edere tamen tenetur, vel, cum bona non vtatur inſtantia, accedere ad contradicendum haud quaquam debet, ne calumnioſe agat, & conſequenter in periurium incidat, iuxta tex. in §. 1. inſt. de pœna temer. litig. nec dicatur rationes contra ſe non exhibentem, vel alterius generis inſtrumenta, contra ſuum non venire iuramentum, ex quo nō iurauit, ſua cōtra ſe iura, ſe exhibiturum, quia ſatis contra proprium iuſiurandum venire dicitur, iuxta verſiculos relatos per gloſ. in d. l. 2. §. quod obſeruari, in verbo exiſtimat, infra de iureiur. videlicet,

Illud iuretur, quod lis ſibi iuſta videtur.

Et ſi

Et ſi quæretur, vèrum non inficietur.
Nil promittetur, nec falſa probatio detur.
Vilis tardetur, dilatio nulla petetur.

cùm intelligat litem iuſtam non eſſe, ex eo quod habet iura aduerſarij, quibus de meritis cauſſæ ſatis inſtructus eſt. Iuuat etiam hanc Decij ſententiam non inerudita Io. Bologn. conſideratio hic num. 33. (quam facit etiam Gozadin. num. 7.) dicentis facile etiam eſſe ad poſitiones reſponſionem, & verbalem editionem, veritate etiam non occultata, ita accomodare, vt non noceat, vt puta ſi ponat actor reum pecuniam accepiſſe, & reus, vel pecuniam accepiſſe neget, vel eam ſi accepit reſtituiſſe profiteatur, iuxta ea, quæ habentur in gloſ. longiore in l. & ſi, quidem, infra de except. poſſet enim eſſe aliquod inſtrumentum, quod haberet ſui debiti, non autem ſolutionis cautelam, & vtique eo caſu, negando etiam ſimpliciter ſe accepiſſe, ne deficiens in probatione ſolutionis ſuccumberet, & inique condemnaretur, conſcientiam non grauaret, & in ſumma, reſpondere coactus, poteſt quod ſibi libet, & quod neceſſarium eſt dumtaxat, non ſine cautela reſpondere, quod illis non accidit, qui edere rationes, & inſtrumenta compelluntur, quorũ tenorem, ſine falſitatis periculo, nequeunt alterare, quibus etiam ſua propalare ſecreta, & proprias facultates manifeſtare, vel paupertatem detegere, ſæpenumero, non ſine maximo ſuorum negociorum, & rei familiaris periculo compelluntur, iuxta l. 2. circa medium infr. quando & à quibus quarta pars debeatur.

56 Memini me etiam audiuiſſe doctiſſimum, & facũdiſſimum omnium ſua tempeſtate iuris interpretum, Præceptorem meum D. Raynaldum Ridolfinum, ſolitum eſſe quandoq; referre, & ſequi nouam quandam rationem differentiæ in hac materia, quam dicebat accepiſſe à præceptore ſuo, quem Iulium Oradinum, olim Romanæ Rotæ Auditorem virum doctiſſimum, & celeberrimum fuiſſe arbitror. Ratio autem, quæquidem mihi quoq; inter cæteras, ſatis probabilis videtur, eſt eiuſmodi, quia ſi cogeretur reus ſua edere inſtrumenta, & rationes ad fundandam actoris intentionem, vtique cogeretur vnum facere, quod poſſet ſibi ſemper obeſſe, numquam prodeſſe l. exemplo inf. de probat. actori autem ſemper prodeſſe numquam obeſſe, quapropter, ſi in perniciem, & detrimentum ipſius rei, tales ab eodem reo extorquerentur probationes, graue nimis, & durum eſſet d. l. nimis graue, vbi non idem de ipſis poſitionibus dicendum eſt, quia in illis poteſt actor ſibi ipſi obeſſe, ponendo aliquid contra ſe, quandoquidem producens poſitiones, videtur confiteri vera eſſe quæ in illis continentur, l. cum precum infr. de liberali cauſſa l. 2. infr. de inſti. & ſubſtit. faciunt tradita per Innocentium in cap. cum venerabilis extra de exceptionibus, docet hoc aperte Alex. plura congerens, conſilio 71. lib. 3. nu. 4. vbi dicit aduerſarium, ipſius producentis poſitiones, vnam poſſe ex illis acceptare pro ſe, & aliam ſeparatam, refutare, per l. publia. ff. depoſiti in §. fin. & per ea quæ notat Bart. in l. ſiquidem, poſt gloſſam, infr. de exceptionibus, & per alias plures auctoritates grauiſſimas ibi per eum congeſtas nu. 5. ea propter, cùm reus quoque ad poſitiones reſpondendo, poſſit ſibi prodeſſe, & ponenti contra ſe, vel per imperitiam, vel per malitiam obeſſe, facilius eum iura cõpellere voluerunt ad reſpondendum poſitionibus, etenim in ea re, parem cum actore videtur reus habere conditionem, propterea quod, tam actor, quam reus poſitionibus adſtringitur, cap. vlt. de iur. iuran. lib. 6. reus enim poteſt periclitari, quatenus iureiurando, pro veritate ad illa aſtringitur reſpondere, & actorem, ſuę confeſſionis virtute, ab onere probandi releuare, cùm nulla ſit maior probatio quàm propria confeſſio, vt habetur in gl. hic. Actor quoq; periclitari poteſt, ponendo, vt dixi, vel aliquid contra ſe, vel contraria; nam, poſt quam poſitio in actis, præſente parte, producta eſt, quamquam erronea, reuocari non poteſt gloſſa eſt ſingularis in Can. apud miſericordem 32. q. 2. notant Io. Andr. & Antonius De Butrio in cap. ex literis de diuortijs, & alij alibi

qui

qui pariter adducuntur per Alex. in d. conſilio 71. nu. 6. Quod ſi hæc quoq; quemadmodum cæteræ rationes omnes, difficultatem patiantur, poterunt variç in hac materia excogitatæ rationes, quæ ſunt multæ, ſimul coniungi, vt iuuare poſſint omnes, vbi ſingulæ non proſunt, iuxta tradita per Bald. in l. ſi quis ex argentarijs §. quid enim nu. 2. ff. eod. ſed ſufficiat hæc dixiſſe circa tertiam hanc concluſionem.

57 Quartò igitur loco colligo ex hoc tex. vnà cum Bart. & cum cæteris DD. Reum cogi quandoq; ex cauſa edere actori, etiã ad ipſius intentionem fundandam.

Cæterùm, quia variæ ſunt cauſſæ, & dubiæ, ob quas reus cogitur edere contra regulam, Idcirco, huius concluſionis occaſione, & pro explicatione eorũ omnium, quæ tractantur hic per gloſ. & DD. ſex propono diſcutiendos principes articulos.

Primus erit, an ſit ſatis, ad hoc vt reus actori edere cogatur, eiuſdem actoris intereſſe, vel neceſse ſit etiam rationes, quarum editio petitur, eodem actore mandante fuiſse conſcriptas.

Secundus, an ſufficiat mandatum tacitum, & ex conſuetudine præſumptum.

Tertius, an amiſſio inſtrumentorum ſit ſufficiens cauſa, ob quam reus Actori, contra regulam, edere teneatur.

Quartus, an Reus, quia vſuris ſit rationibus, & inſtrumentis in Iudicio, actori edere cogatur.

Quintus, an Priuilegium Fiſci actoris, vel alterius, ſit in cauſſa, vt Reus eodem modo, contra regulam, edat actori.

Sextus, an ſit ſufficiens cauſa odium Rei exercentis vſurariam prauitatem.

Quod attinet ad primũ, vt diſtincte procedamus, quinque faciam inſpectiones.

Prima erit de rationibus publicã cauſſam habentibus.

Secunda de priuatis.

Tertia gñalis, an ſemp cauſſa editionis ſufficiens ſit intereſſe, & mãdatum ſimul.

Quarta, qũo actoris intereſſe probetur.

58 Quinta, an hæc cauſa poſſit accommodari huic reſcripto.

Redeo ad primam, & quia quid ſit mandatum, quid intereſſe facile vnuſquiſq; intelligit, pro intelligentia terminorũ huius quæſtionis, ſatis erit animaduertere, quæ nã editio (cũ multiplex ſit, vt tradidimus ſupra in rub.) in hanc diſputationem cadat, ne verſemur ergo in æquiuoco, præſcire oportet, ex ſententia Bartoli in l. quædam in princ. nu. 3. ff. eod. editionem, ſeu exhibitionem ſcripturarum fieri ex multiplici cauſſa, vt tangit & hic num. 9. quandoque enim fit ex cauſſa fundata in iure reali, & in corpore ſcripturarum, quarum quis dominium habet, quo caſu exhibitio potius eſſe videtur, quàm editio, & tunc nõ eſt neceſſe, ad hoc vt quis earum petat exhibitionem, petito re mandante eſſe conſcriptas, ſufficit enim eo caſu intereſſe dominij, ad hoc vt quis actionem ad exhibendum poſſit intentare, de qua in l. 3. §. penul. ff. ad exhibendũ, qui tex. hanc ob cauſſam non meruit à doctoribus, confuſe procedentibus, in hac quæſtione allegari, Quandoq; autem fit editio virtute alicuius contractus, vel pro miſſionis præcedentis, & eodem modo, in hoc caſu, mandatum nõ deſideratur, cùm dictus contractus, & conuentio præcedẽs, ſufficiens cauſſa ſit, vt quis rationes, vel ſimiles ſcripturas edere cogatur, & in his terminis procedit lex quædam in principio. ff. eodem, quæ pariter in quæſtione noſtra locum habere non poteſt.

Fit etiam interdum editio ſcripturarũ, quia ad vltimã voluntatem pertineant, & tunc quoque, nemini dubium eſt, neceſſarium non eſſe mandatum, cùm ſcripturæ huiuſmodi, non mandantibus ijs, quorum intereſt exhiberi, conſcribantur, ſed teſtatore ipſo, & condente vltimam diſpoſitionem, qua propter intereſſe vltimarũ tantùm voluntatum, quas reipub. intereſt effectui mancipare, ſufficiens cauſſa eſt, ob quam poſſit quis præfatas petere ſcripturas ſibi exhiberi, per remedium legis. 2. vbi gloſ. ff. quemadmodum teſt. aperiantur, & legis. 1. ff. de tab. exhiben.

Editiones igitur eiuſmodi, quę memoratas ob cauſſas fiunt; quęque proprie editiones, de quibus agitur in hoc tit. noſtro, & ff. eod. non ſunt, vt tradidimus ſup. in rub. in hanc, quam diſputaturi ſumus quæ

ſtionem, non cadunt, nam diſputatio noſtra procedit ſolummodo in editione proprie dicta, fundata, vel in officio publico tabellionis, vel in officio argentarij, iuxta l. prætor vbi gloſ. ff. eod. vel in ſola cauſſa inueſtigandæ veritatis, vt in l. 2. in l. non eſt nouum inf. eodem, & toto tit. quæſtionis ergo ſenſus eſt, an ad hoc vt actor reũ cogat publicas rationes edere, ad ipſius intentionem fundandã, vltra intereſſe actoris, neceſse ſit rationes eaſdem actoris mandato argentarium confeciſſe.

59 In hac igitur difficultate cõtrariæ ſunt doctorum opiniones. altera eſt, vt ſufficiat intereſse petitoris, & in hanc ſolus Purpurat. hic videtur iuiſse ſub num. 16. pro qua plura poſsunt adduci,

Primum autem adducitur tex. in l. finali ff. de bonis autor. iud. poſſid. vbi, cum plures creditores in poſseſione bonorum debitoris cuiuſdam mitterentur, cumq; inter alia bona rationes aliquæ reperirẽtur, vni (ne d. rationes corrumperentur) quem maior pars dictorum creditorum elegit, earundem rationum cura data fuit, vnde Vlpian. eo caſu dicit eſse dandam copiam inſtrumentorum creditoribus, non vt deſcribant d. corpora inſtrumentorum, ſed quot ſint, & de qua re ſint, ſubnotent ſibi, & quaſi inuetarium faciant, deinde ſubdit ad propoſitum noſtrum [prætereа non numquam Prętor, cauſsa cognita, etiam deſcribere aliquid ex inſtrumentis creditoribus debebit permittere] quod cum ita ſit, poſſumus pro hac opinione, hoc pacto ratiocinari. Niſi ſolummodo intereſſe eſſet ſufficiens cauſſa ad publicarum ſcripturarum editionem obtinendam, vbicumque non poſſet conſiderari odium perſonæ, quæ cogeretur, vel ſpecialis fauor illius, cui concederetur editio, vel mandatum eiuſdem, aut inſtrumentorum amiſſio, quorum peteretur editio, Prætor editionem ipſam, cauſſa cognita, non concederet, cum talis cauſſæ cognitio, non poſſit verſari niſi circa intereſse, at editionẽ, cauſſa cognita concedit Prætor, vt patet in d. l. finali, ceſsantibus etiam cauſſis ſupra dictis, igitur ratione ſolius intereſse concedit: etenim in d. l. finali, cum inſtrumenta eſsent debitoris, non eſt veriſimile fuiſse conſcripta omnibus mãdantibus creditoribus, quibus tamen omnibus, conceditur, & ſic non potius vni priuilegiato quam alteri, nec habetur in conſideratione odium alicuius perſonæ, & de amiſſione inſtrumentorum in eadem lege ſeparatim agitur,

Secundo poſsumus hoc modo ratiocinari ſi ad hoc vt poſset obtineri, rationum publicam cauſsam habentium, editio, vna cum intereſse deberet concurrere mandatum editionem petentis, iura editionem huiuſmodi concedentia, requirerent expreſse mandatum, nec ſolummodo in intereſse vim facerent, ſed iura rationum publicam cauſsam habentium, editionem concedentia, non in mandato, ſed in intereſse dumtaxat vim facere videntur, igitur datur intelligi mandatum non requiri Minor probatur per tex. in l. prætor in princ. ff. eod. inquit tex. [Prætor ait argentariæ menſæ exercitores, rationes, quæ ad ſe pertinent edant, addiecto die, & conſule] deinde ſubdit Vlp. edicti rationem reddendo [huius edicti ratio equiſſima eſt, nam cum ſingulorum rationes argentarij conficiant, æquum fuit, id quod mei cauſsa confecit, meum quodammodo inſtrumentum mihi edi] & ſic fit vis in intereſse, quia ſcilicet inſtrumẽtum quod mei gratia confectum eſt, meum quodam modo eſt, cum mea in eo vtilitas cõſiſtat, vt declarat gloſ. ibi in verbo meum, cum igitur vltra intereſse, ad hoc vt fiat talis editio, aliud non requirat lex, nec nos requirere debemus, ne quod lex non dicit, dicere nos valle videamur, contra regulã legis illam infr. de collat. & contra §. conſideremus in authen. de trien. & ſemiſ.

Tertiò, ad hoc vt fiat nobis editio rationum, publicam cauſsam habentium, ſatis eſt rationes ipſas ad nos pertinere l. quædam §. vlt. ff. eod. & nos ipſos editionem petentes iurare, non calumniæ cauſsa earum editionem petere d. §. vlt. at rationes poſsunt ad nos pertinere, abſque eo quod mandauerimus illas confici, & iurare etiã poſsumus calumnioſe eas non petere, licet nobis mandantibus non fuerint conſcriptæ,

ſcriptæ, ergo ſufficit intereſse ſine mandato, ad hoc vt rationum publicarum, vt appellant, obtinere editionem valeamus.

Quartò, & vltimò, vbicunque aliqua eſt inducta diſpoſitio, ob duplicem rationem, & cauſſam, altera, ex dictis cauſſis, & rationibus, ceſſante non ceſſat diſpoſitio. §. affinitatis. §. ſocrũ inſtit. de nuptijs, at neceſſitas editionis duplicem ob cauſſam fuit introducta, ob intereſſe ſcilicet, & mãdatum, vt admittunt omnes, igitur, ceſſante mandato, & ſic vna ex rationibus, & cauſſis, non ideo ceſſat neceſſitas editionis.

Contrariam tamen opinionem probauit gloſ. in d. l. prætor in verbo meũ, quàm ſecuti ſunt ibi & in l. ſi quis ex argentarijs in §. pertinere. ff. eod. Bart. Bald. Paul. Alex. Iaſon, & alij, eandem etiam amplectuntur hic Bart. num. 3. Alex. num. 2. & alij comuniter, excepto Purpurato, & præſertim Alciat. num. 12. & Dec. nu. 10. idem Dec. in c. 1. de prob. nu. 226. ita vt hæc ſit comunis, & recepta ab omnibus opinio, vt de comuni teſtatur Cagnol. hic, alios plures adducens num. 34. & Bolog. num. 37. & pro hac quoq; opinione plura affeɼuntur.

Primùm autem, per locũ à coniunctione, ſeu combinatione duarum legum, hoc modo ratiocinantur. tunc demum poteſt cum effectu rationum publicam cauſſam habentium editio peti, cum rationes ad me pertinere dicuntur d. l. prætor in princ. ff. eod. ſed rationes non dicuntur ad me pertinere, niſi fuerint me mandante confectã d. l. ſi quis ex argentarijs. §. pertinere. ff. eod. [Pertinere autem videtur ad me ratio, ſi modò tractaueris eam me mandante] inquit tex. Igitur non niſi mandatum petentis editionem interuenerit, põt cũ effectu editio, de qua agimus, peti. Nec eſt aliqua ſolutio, quæ hoc diluat argumẽtum, quia particula, ſi modò, quomodocunq; exponatur, vel conditionem, vel modũ, vel taxationem ſignificat, & vnum quodq; ex his, ſatis eſt ad probandum, editionem hanc locum non habere, niſi mandatum interueniat. Nec dicatur præfatam dictionem, ſi modò, taxare mandatũ, quaſi ſit ſenſus, vt ſolum ſufficiat, ſine aliquo intereſſe, mandatum, quia præterquam quòd repugnat dictio pertinere, ſi ex ſola mandati cauſſa fieri deberet editio, nunquam poſset agi ad intereſſe, vt ſupponitur in d. l. ſi quis ex argentarijs in §. ex hoc edicto, qui immediate præcedit d. §. vel verſiculum, pertinere.

Secundò argumentantur per locum à ſimili hoc modo videlicet, Quicquid reperitur diſpoſitum in altero ex ſimilibus, intelligitur etiam dipoſitũ in altero l. non poſſunt. ff. de legib. cum cæteris congeſtis per Euerardum in ſuis centum locis argumentorum, in loco à ſimili, & per Nicolaum Vigel. in ſua Dialectica legali lib. 2. in eodem loco à ſimili; At argentarij, & tabelliones, ex comuni interpretum ſententia, ſimiles eſſe dicuntur, quatenus quemadmodum principalis argentariorum opera eſt, vt ſuas diligenter rationes conficiant l. argentarius in princ. ff. eod. ita quoquè in tabellionibus, vt inſtrumenta fidem facientia conſcribant, & in tabellionibus Statutum eſt, ad hoc vt præfata inſtrumenta edere vtiliter teneantur, vt non modò concurrat intereſſe contrahentium, ſed eorundem etiam mandatum, iuſſus, vel rogitus, vt appellant, tex. eſt iuncta gloſ. in §. nos autẽ, in authen. de tabel. igitur idem quoq; intelligitur ſtatutum in argentarijs, vt ſcilicet non teneantur edere, niſi ijs ad quos, & ratione mandati, & ratione intereſſe, rationes ipſe pertinere dicantur.

Tertiò, & vltimò, ad mentem Alciati poſſumus hoc modo ratiocinari. vbicunque non datur intereſſe petentis editionẽ, nulla edendi datur neceſſitas d. l. prætor vbi gloſ. & d. l. ſi quis ex argentarijs. §. vlt. ff. eod. ſed vbicunq; petitore mandante rationes non ſunt conſcriptæ, nullum poteſt eiuſdem petitoris conſiderari intereſſe, igitur vbi petentis editionem ceſſat mandatum, nulla datur edendi neceſſitas. Minor probatur, ex ſententia eiuſdem Alciati nu. 12. quia intereſſe in editione conſideratur, quatenus ex ſcripturis editis, & exhibitis, aliqua poteſt oriri probatio ad eiuſdem actoris intentionem erigendam,

L 2 &

& fundandam,quòd ſi ſperari non poſſet, nullum eſſet in exhibitione,reſpectu actoris intereſſe,cum ius non habero,vel illud probare non poſſe idem ſit l. duo.ſunt titij.ff.de teſtamen.tutela, tradit Archidiaconus in can. iudicantem 30.q. 5. At ex ſcripturis, & rationibus factis inter alios, ſine mandato,& conſenſu partium,vel illis abſentibus,nulla ſurgit ad fidem faciendam accomodata probatio, igitur nullũ, mandato ceſſante,pôt conſiderari intereſſe,fidem aũt non facere rationes abſente parte,& non cõſentiente conſcriptas,probat Alciat. per l. nuda ratio. ff. de donat. vbi,cum quidam induxiſſet ſibi in animo, velle homini cuidam libero aliquid donare, ſcripſit ſe debitorẽ, & in rationes ſuas retulit ſe debere,ille tamen rationes, fidẽ aliquam non faciunt, & donationem non inducunt,ſine partis mandato, & conſenſu; Nec dicas cum aliquibus d.l, non caueri,per dictas rationes donationem non eſſe inductam, ſed eam imperfectã eſſe, vt videtur ibi in argumento Bart. innuere, nam præterquam quòd datur occaſio replicandi,nullum omnino eſſe,quod imperfectum eſt, vt docet Iuſtin. in §. ex eo autem in fine,inſtit.quibus mod.teſt.infirm. vnicuiq; etiam præfatam l. inſpicienti,liquere poteſt, hanc ipſam reſponſionẽ eſſe contra verba expreſſa eiuſdem legis, dicentis [donatio tamen nulla intelligitur] vnde quatenus de imperfectione illius donationis Bart. eo loci loquitur, de ea intelligẽdus eſt impfectione, quæ actũ ipſum nullum reddit,tale enim,ab eadem lege, dictum ipſius recipit interpretationem,argumento eorum quæ tradit idem Bart.in l,non ſolùm,§.liberationis.ff. deliberat. legata,

Nec obſtant contraria, & præſertim primum argumentum de d.l.fin.ff.de bon. auctor.iud.poſſid.quia ille,qui cogebatur rationes edere in d.l.vel potius exhibere, non erat reus in aliqua cauſa,in qua contra eum,ex rationum editione,actoris intentio fundaretur, ſed erat quidam,veluti cuſtos, & depoſitarius illarum ſcripturarum,quarum,ne corrumperentur, curam habere debebat, vnde dici forte poſſet ibi editionem concedi per Prætorem, cauſſa cognita, ex cauſsa fundata in contractu depoſiti,quod ſi eſset,certè non meruiſset in propoſito allegari ille tex. a quo, cum tractet materiam longè ab ea diuerſam, de qua diſputamus, vt colligere eſt ex declaratione terminorum huius quæſtionis, & ex diſtinctione ſupra tradita, inferri minime poteſt, argumento legis Papinianus exuli ff.de minor.& legis,naturaliter §. nihil commune. ff. de acquir. poſſeſ. Præterea reſpondere etiam poſſumus, ad mentem Bart. in d. §. pertinere, mirum non eſſe, ſi ſcripturarum illarum editio, creditoribus concedatur, cum aliquo modo poſſint videri conſcriptæ rationes illæ, creditoribus mãdantibus,ſaltem fictè, & per legis interpretationem, quod ſatis eſſe videtur in hac materia, vt non obſcurè colligitur ex d. §. pertinere, vbi illæ quoq; rationes debent mihi edi, quę, me abſente,meo tamen procuratore mãdante, fuerunt tractatæ, cum per nos facere videamur, quod per alios nos ipſos in ea re repreſentantes facimus §. cum igitur in proœm. inſtit. faciunt tradita per Bald. in ſuo conſilio mihi 358. num. 1. in fin. & nu. 2. quod incipit.creditor habens bona ſui creditoris, quapropter, cum illi creditores, in poſſeſſione bonorum debitoris miſſi, eiuſdem debitoris perſonam repreſentent,mirum non eſt,ſi earum rationum obtinent editionem, quæ ad eorundem debitorem ſine dubio pertinebãt, & hæc reſponſio tutiſſima eſt, quàmquã Curtio hic non probatur, cui licet concedamus non conſtare in lege illa,dictos creditores, debitoris bona habere obligata, & hyppotecata,quod tamen ſatis veriſimile eſt, & in ea re ſequuntur Bartolum, tam Iaſon in d. l. prætor in fin. principij, quàm Dec. in d. cap. 1. de probat.nu. 236. ſatis tamen illum repreſentant, quatenus dum in poſſeſſionem bonorum mittuntur, in eiuſdem debitoris ius aliquo modo ſuccedunt, quapropter illis non denegatur, quod debitori non potuiſſet negari, iuxta tradita per Bald. in præallegato conſilio. 358. in fine faciunt etiã tradita per Pract. Papienſem, in forma libelli peten. copi.

Inſtrum.

Inſtrum. in verbo cum Anno, menſe, & die nu. 3. nam quilibet ſucceſſor, etiam ſingularis in re in qua ſuccedit, videtur repreſentare anteceſſorem, ita vt ea poſſit petere inſtrumenta ſibi edi, quorum editio competebat auctori, vt docent Angel. & Caſtren. in d. §. pertinere.

Nec obſtat ſecundum, petitum à d. l. prætor ait, quia licet lex illa nihil dicat de mandato, ſatis tamen requiritur in d. §. pertinere, à quo d. lex prętor recipit interpretationem: etenim cum Vlp. vt edicti probaret æquitatem, æquiſſimum eſſe affirmauerit, quod mea cauſſa, factum eſt, & meum quodammodo inſtrumentum, id eſt ad me pertinens, ratione meæ vtilitatis, vt ſentit ibi gloſ. mihi edi; animaduertit idem Vlp. plenè non declaraſſe, quando mea ratio, quia ſcilicet ad me pertineret, mea dici poſſet, idcirco volens hoc aperire in d. §. pertinere, quaſi ſeipſum interpretaretur, hoc, quod obſcurum poterat videri, illuſtrauit, dicens, pertinere autem, & quodammodo mea videtur eſse ratio, ſi modo tractaueris eam me mãdante. Si igitur non eſt nouum, vt vna lex aliam ſuppleat, & declaret l. non eſt nouum. ff. de legib. & verum etiam eſt omne id, quod eſt in legibus interprætantibus, legibus etiam interprętatis cenſeri ineſſe, & ab illis comprehendi, per Authen. de fil. ant. dot. inſtr. nat. nulli dubium erit, mandatum quoq; neceſsarium eſse. Præterea poſsumus conſiderare vnà cum Decio in d. cap. 1. de probat. num. 238. id ipſum colligi poſse ex eadem l. prætor, quatenus dicit argentarios ſingulorum conficere rationes, quod non eſt credendum, eos quaſi nimio ocio abbundarent, ſine conſenſu, & mandato partium feciſse, & ideò ſubdit poſt modum auctor illius reſponſi, eſſe æquiſſimum, quod mei cauſsa confectum eſt inſtrumentum, me ſcilicet mandante, & conſentiente, mihi edi, & ſic vel vna, vel altera conſideratione, argumentum omnino diluitur.

Non obſtat tertium de d. l. quædam. §. final. in fin. ff. eod. quia immò retorquetur, cum non dicatur ratio ad nos pertinere, niſi nobis mandantibus ſit confecta d. §. pertinere, & conſequenter non poterit iurare, editionem nõ calumnioſè petere, niſi is, cuius mandato ratio eſt confecta, quapropter, niſi vel talis contrahens mandauerit, vel eius anteceſsor, cuius perſonã repreſentet, iuxta Authen. de iureiuran. a morien. preſt. in princ. vel eius filius, qui vna, & eadem perſona cum eo eſse cenſeatur §. ei vero inſtit. de inutil. ſtipulat. non poteſt habere locum illa editio.

Nec facit negotium quartum, & vltimum argumentum à nobis adductum, quia procedit vbi duæ rationes, quibus nititur diſpoſitio tales ſunt, vt quælibet per ſe ſit ſufficiens, & vbi vna non pendet ab alia, vt in caſu noſtro, vt ſupra oſtenſum eſt, cum intereſse ſine mandato non habeatur in conſideratione d. §. pertinere.

60 Nunc autem ſucceſſiue contingit dubitari, an ad hoc, vt reus contra regulam, priuatas ſuas rationes edere cogatur, intereſse ſufficiat agentis, vel debeat etiam eiuſdem concurrere mandatum.

Et in hac quoq; difficultate contrarias reperio ſcribentium opiniones, quandoquidem Io. Bolog. hic nu. 40. ſentit in huiuſmodi rationibus priuatis, ſatis eſse intereſse, ad hoc vt illas reus edere teneatur, ad actoris fundandam intentionem, id quod ꝓbat Bolognet. vnica hac ratione; Vbicunq; ex ſola cauſsa veritatis inueſtigandæ, aliquis edere iubetur, rationes, mandante eo qui editionem petit, conſcriptas eſse neceſsarium non eſt; ſed priuatas rationes, ex ſola cauſsa veritatis inueſtigandæ edere iubemur l. 2. l. non eſt nouum l. iuſtum & l. fin. infr. eod. Igitur, vt quis edere priuatas rationes teneatur, nullum deſideratur petitoris mandatum.

Hac tamen ratione non obſtante, contrariam tenent opinionem omnes interpretes hic, quatenus, indiſtinctè ſentiunt, non ſatis eſſe, ad hoc vt reus actori edere teneatur, intereſſe actoris, niſi etiam mandatum concurrat, etenim ſemper indiſtinctè loquentur DD. adducti pro communi in præcedenti articulo, tam hic, quàm in d. l. prætor ait, & in d. l. ſi quis ex argentarijs §. pertinere ff. eod.

Primũ quia, ſi ſatis eſſet intereſſe acto-

ris, &

ris, & generalis cauſſa inueſtigandæ veritatis, ad hoc vt reus priuatas ſuas rationes edere actori, ad intentionem illius fundandam, teneretur, mulier, in tex. noſtro, fuiſſet Aemilio petenti ſine dubio edere coacta, cum, ſecundum Bartoli intellectum, & communem, de editione rationum priuatarum in hoc reſcripto ageretur, & intereſſet Aemilij, non valentis depoſitum probare, editionem fieri, vt de veritate ſui crediti poſſet conſtare, ſed mulier, de qua hic, ſine ſpeciali cauſſa, officio iudicis cognoſcenda, edere non compellitur, igitur intereſſe actoris, & ſola cauſſa generalis inueſtigãdę veritatis non eſt ſufficiens ad cogendum reum, vt rationes ſuas priuatas actori edat.

Secundò poſſumus comunem hanc ſententiam probare per locum à maiore, hoc modo uidelicet, ſi de quo magis videtur in eſſe, & non ineſt, ergo nec de quo minus, authentica multo magis ſup. de ſacroſanc. eccle. ſed magis, videtur ineſse, vt ſufficiat intereſse petenti editionem rationum publicam cauſsam habentium, quàm ei, qui petit priuatarum rationum editionem, in quibus maior cauſsa videẽ deſiderari, cũ ſint propriæ ipſius rei, & ad ſpecialẽ eiuſdem rei inſtructionem confectæ, quàm in publicam cauſsam habentibus, quæ ratione publici quodammodo officij, communes eſse videntur, l. prætor ff. eod. vbi gloſ. & tamen non ineſt, quia non ſufficit petenti editionem rationum argentariorum, cauſsa intereſse, & veritatis inueſtigandæ, niſi ille ipſæ rationes fuerint eodem petitore mandante tractatæ, & conſcriptæ, vt ſupra cum communi ſententia concluſum eſt; igitur multò minus ſola cauſsa intereſse ſufficit petenti editionem priuatarum. Corroboratur argumentum, quia nec intereſse quidem poteſt conſiderari reſpectu eius, qui non mandauit rationes confici, d. §. pertinere.

Nec facit negocium contrarium argumentum, petitum à lege, non eſt nouum, à lege, iuſtum, & à l. vlt. infr. eod. quia non loquuntur de editione, quæ debeat fieri à reo actori, ad illius intentionem fundandam, ſed de ea, quæ fit ab actore reo ad exceptionem conſtruendam, & erigendam, vt cõſtare poteſt manifeſtè vnicuiq; dd. iura, vel ſemel percurrẽti, & hoc modo intelligit, etiam dd. leges, idem Io. Bolog. ſupra in rub.

Concluſio igitur generalis ponẽda eſt, non ſufficere actoris intereſſe, & ſolam cauſsam veritatis inueſtigandæ, ad hoc vt reus cogatur edere rationes, ſiue publicam cauſsam habentes, ſiue priuatas omnino, ad actoris intentionem fundandam.

Limitanda eſt tamen hæc concluſio, vt vendicet ſibi locum, vbicunq; peteretur editio ab actore ad integram ſui ipſius intentionem fundandam, ſecus autem ſi peteretur ad intentionem pro parte fundandam, & ſic potius ad eandem intentionem coadiuuandam, vt per Bart. in l. fin. infr. eod. nu. 2. & per Abbat. in c. 1. extra de prob. nu. 15. & vtrobiq; ſequuntur alii, colligitur non obſcure ex Baldo in ſuo conſilio. 358. quod alias eſt. 362. & incipit creditor habens bona ſui debitoris, circa finẽ lib. 3. tradit Purpurat. hic nu. 15. in fin. & Practicus Papien. in forma peten. copi. inſtrument. in verbo, cum anno, menſe, & die nu. 2. vbi affert etiam exemplum, & eſt communis limitatio, vt habetur in Syntagm. comnn. opin. tom. primo lib. 2. tit. primo de edend. concluſ. 9. & de communi teſtatur Alex. in d. l. fin. infr. eod. nu. 26. & Dec. in c. primo de prob. nu. 150.

Quod ſi quis vellet altius repetendo hanc materiam, non reſtringere ſe ad eam editionem, quæ fit à reo actori, ad intentionem fundandam, poſset eodem modo ponere concluſionem affirmatiuam, quæ haberet, vtrunque requiri, intereſse ſcilicet, & mandatum, deinde verò eandem pluribus modis limitare, vt per Iaſonem in d. l. prætor, & per Dec. in d. cap. 1. de probat. à nu. 232. vſque ad nu. 241. vbi ſeptem ſcriptas reliquit limationes, quas non refero, tum ne videar velle proprium opus laboribus alienis in volumen excreſcere, tum quia vix eſt, vt aliqua illarum poſſit ſpeciali huic noſtrę concluſioni accomodari, niſi uelimus exceptiones extra regulæ limites admittere, quòd eſt ineptiſſimum, & contra l. nam quod liquide ff. de

ff. de pen. legat.

61 Subſequitur modo tertia inſpectio, numquid ſcilicet ad hoc vt fiat editio, de qua loquimur, ſemper mandatum, & intereſſe ſimul ſufficiant. Qua in re, omiſsa diſputatione, operæ precium eſse arbitror diſtinctione adhibita, quæſtionē ſoluere.

Aut loquimur ergo de rationibus publicam cauſsam habentibus, aut de priuatis omnino, ſi de publicis, vt appellant, aut petimus eas ab argentario, & ſic ab eo cuius profeſſionis eſse dicuntur d. l. ſi quis ex argentarijs. §. vltimo, aut ab alio ſi ab argentario, & ſic ab eo qui ſcripſit ſufficit, vt colligere eſt ex iam dictis, per tex. in d. §. pertinere iuncta d. l. prætor, ſi ab alio. Aut ab aliquo qui repreſentet perſonam ſcribentis, vt puta ab hærede argentarij, & tunc quoq; ſufficit, tex. eſt in d. l. ſi quis ex argentarijs. §. cogentur, & in d. l. quædam. §. nihil intereſt. ff. eodem, ſentiunt Bart. & Angel. in d. §. pertinere, necnon Caſtren. & Iaſon. in d. l. prætor, Aut ab alio, qui non ex cauſsa ſucceſſionis dictas argentarij rationes habuerit, ſed quia pro prijs ſumptibus redemerit, & tunc puto concludendum, ſi tales ſcripturas habens, reus ſit, non ſufficere actori ſua intereſse illas edi, & eaſdem ipſius mandato ab aliquo quandoq; conſcriptas fuiſse, non ideo enim deberet reus contra regulam legis nimis graue, ad editionem aſtringi, & ſi quæras quo pacto hoc probem, reſpondeo probari hoc per argumentum à ceſsante lege, cuius meminit Baldus in l. conuenticulam ſuper de epiſ. & clericis illudque validum eſse probat. §. conſideremus. in Authen. de trien. & ſemiſ. lex ſi vero §. de viſo. ff. ſolut. matr. lex ſi ſeruum. §. non dixit prætor. ff. de acquir. hæred. & alia iura adducta per Euerard. in loco à lege ceſſante, cum igitur regulam habeamus, reum non teneri edere actori ad illius intentionem fundandam, temere, & ſine legis auctoritate limitare eam, & reſtringere non debemus, contra regulam legis. primę. §. generaliter ff. de legat. preſt. nec dicas ſatis probari exceptionem hanc, vbi intereſſe ſcilicet, & mandatum agentis concurrat in d. l. prætor, & in d. §. pertinere, quia præter quam quod non ſupponunt dicta iura intereſse, & mandato concurrentibus, peti poſse rationes ab argentarijs vbi ſunt rei, ita vt editio fundamentum, & fulcrum intentionis actoris ſit futura, vindicant etiam ſibi locum d. ll. quando petitur editio ab eo, qui rationes confecit, vel ab illius ſucceſsore, & ſic ab eo, qui tenetur ratione publici officij, nōn poſſumus ergo hoc ipſum ad reum extendere, qui argentarium, tamquam ſucceſsor, non repræſentet.

Si vero loquamur de rationibus priuatis, diſtinctionem eandem adhibendā eſſe arbitror, quia aut petitur editio priuatarum rationum ab eo, qui librum ſcripſit, vel ab alio, ſi ab eo qui ſcripſit, nulli dubium eſt, intereſſe, & mandatum ſatis eſſe ad hoc, vt petitor ſuæ petitionis effectum conſequatur, tum quia, qui ſcribit alio mandante, de communi negotio, cum eo rationes quoq; communes videtur conficere, d. l. prætor iuncta gloſ. ff. eod. tum quod, cum non poſſit in hac parte probabilis aſſignari diuerſitatis ratio, videtur illud ipſum in priuatis rationib. ſtatuendum, quod in ijs, quæ publicam cauſam habent ſtatutum eſt per tex. in d. §. pertinere, ſi vero priuatarum ſcripturarum editio, ab alio petatur, eodem modo diſtinguendum eſt, Aut petitur ab eo, qui perſonam ſcribentis repræſentat, vt puta ab hærede illius, & tunc idem dicendum, tum per rationes ſupra allegatas, tum quia hæres ad omne illud tenetur, ad quod defunctus tenebatur, argumento legis hæreditas. ff. de reg. iur. cum eiuſdem defuncti perſonam repræſentet, vulgato Authen. de iure iur. à morient. præſt. in princ. Aut ab alio, qui dicto ſcribenti non ſucceſſerit, ſed memoratas rationes, proprijs ſumptibus ſibi parauerit, & tunc, vt ſupra in rationibus argentariorum puto concludendum, ſi reus ſit is, à quo talium ſcripturarum editio petitur, non ſufficere, ad hoc vt cogatur, intereſſe, & mandatum petentis, tum quia æquitati conſentaneum non eſſet, vt is, id ſibi pecunia paraſſet, per quod negotium ſibi fieret argumento d. legis nimis graue, tū quia

quia regula eſt pro ipſo, quęiuris authoritate limitata non reperitur, vt ſupra diximus, & propterea illi ſtandum eſt, quouſq; de exceptione non conſtet, Bart. in l. 2. num. 1. in fin. ff. ſi quis in ius vocat. non ierit. Dec. in l. 1. num. 7. ff. de reg. iur. Tiraquel. in tract. de retract. conſanguin. §. 1. in gloſ. 2. nume. 209. faciunt tradita per Tiber. Dec. conſ. 61. num. 1. lib. 3.

Ex his ergo, quæ hactenus dicta ſunt, regulam generalem habemus, quæ habet ſatis eſſe intereſſe actoris, & mandatum, vel eiuſdem actoris, vel alterius, cuius perſonam idem actor repreſentet, ad hoc, vt reus cogatur edere rationes cuiuſcunq; generis, ex quibus actoris intentio fundetur.

Limitatur tamen hæc cõcluſio, vt ven dicet ſibi locum, ſi editio huiuſmodi, vel ab eo petatur, qui ſcripſit petitore mandante, vel ab eo qui artificis illarum ſcripturarum perſonam repreſentet; ſecus autem ſi requiratur ab eo, qui proprijs nummis illas redemerit, & reus in iudicio à petitore inſtituto, vel inſtituendo futurus ſit.

62 Quod attinet autem ad quartam inſpectionem, omiſſa pariter diſputatione, rem ipſam, diſtinctione adhibita, declaro hoc modo. Aut mandatum eſt probatum, aut non eſt probatum, primo caſu nulla deſideratur probatio intereſſe, per tex. in ſæpius repetita lege ſi quis ex argentarijs, in §. pertinere. ff. eod. Secundo autem caſu intereſſe iuramento petẽtis editionem comprobatur, argumento legis theſaurus. ff. ad exhib. tradit Bart. ad l. vltimam. ff. de tab. exhib. in fine ſub num. 9. Romanus conſ. 83. quod incipit, licet de iur. communi in fine tradit etiam Purpurat. hic num. 16.

63 Quod attinet ad quintam reſpondeo, ſi lex noſtra intelligatur de rationibus publicis, quia mulier hæres argentarij extiterit, ſecundum vnum intellectum poſitum hic per gloſ. & Bart. prima hæc cauſſa aſſignata per gloſ. & DD. hic ſine dubio ſufficiens eſſet, idem quoq; dicendum eſſet, ſi intelligeretur de inſtrumentis publicis ab eo conſcriptis, cui dicta mulier ſucceſſiſſet, & ſi intelligatur de rationib. priuatis ab eadem muliere, per ſe, vel per ſeruum, Aemilio mandante, confectis, vel ab eo cui dicta mulier ſucceſſit, adhuc idem eſt (me iudice) ſtatuendum. Sed ſi intelligatur hæc lex loqui de inſtrumentis publicis, vel de rationibus, tã publicis, quàm priuatis, proprijs tamen nummis à dicta muliere redemptis, primam hanc cauſſam intereſſe, & mandati, inſufficientem eſſe cenſeo, per ea, quæ mox tradidimus, cùm quibus cõſentiunt gloſ. & Bart. in l. fin. infr. eod. num. 4. in vltimis verbis.

64 Succedit nũc ſecundus articulus, an vnà cum intereſſe, ſufficiat mandatum præſumptum ex conſuetudine, vt in Mercatoribus noſtri temporis, ad hoc vt mercator reus, cogatur ſuos libros edere actori, ad illius intentionem fundandam.

An, & quãdo, & quomodo probent huiuſmodi libri Mercatorum non declaro, tum quia non eſt hic diſpoſitioni huic locus, tum quod nulli dubium eſt, contra *Mercatores ipſos ſcribentes libros* huiuſmodi plenam fidem facere, vt docet Ripa hic num. 8. in fin. & propterea refero me ad ea, quæ tradunt DD. ad l. admonendi, vbi nos quoq; quandoq; diximus. ff. de iureiur. quibus addendi ſunt D. Menoch. lib. 2. de Arbitr. Iud. cent. 1. caſu 91. cum ſeq. & Maſcard. de prob. concluſ. 973. cũ duabus ſeq. Venio igitur ad rem ipſam, & ante omnia, ad tollendam omnem dubitationem, diſtinguo nonnullos caſus, in quibus nulla eſt difficultas, vt ſolummodo caſum dubium in quæſtionem vocemus. Altius igitur repetendo materiam. Quatenus dubitamus, an mercatores noſtri tẽporis edere cogantur actori, ad illius intentionem fundandam, hoc modo diſtinguendum eſt. Aut mercatori expreſſe fuit mandatum, vt ſcriberet, & de mandato conſtat, aut non conſtat, primo caſu nulli dubium eſt, eum teneri edere, quia intereſſe partis, & mandatũ expreſſum, ſufficiens cauſa ſunt in hac materia, vt à regula recedatur d. l. prætor in princ. iuncta l. ſi quis ex argentarijs in §. pertinere ff. eod. & præterquam quod tenent hoc

commu-

communiter omnes DD. tradit in ſpecie Felyn. in c. 1. de prob. nu. 13. verſ. 3. quando probaretur nec non Aret. hic num. 3. in fi. Rom. nu. 8. Bar. Soc. nu. 15. & Alciat. num. 11. & ſequuntur alij. Secundo aũt caſu, quando de expreſſo mandato non conſtat iterum diſtinguendum eſt. Aut actor petit editionem librorum, & rationum, quas mercatores priuatim, & ad propriã tantummodo inſtructionem faciunt, Aut petit editionem librorum, qui fiunt publicè, & communiter ab omnibus mercatoribus, & artificibus, pro qualitate artis, negocij, & profeſſionis. Primo caſu, aut nullum poteſt conſiderari odium perſonæ, & tunc quia in huiuſmodi libris priuatis, nec poteſt quidem tacitum aliquod præſumi mandatum, ex aliqua conſuetudine, nullam arbitror ſubeſſe cauſſam, ob quam poſſit mercator contra regulã edere compelli, vt colligitur ex Cardin. in clem. vnica de vſur. & poſt Abb. & Felyn. tradit Dec. ſic nu. 19. & in c. 1. de prob. nu. 125. & hic Bart. Soc. n. 15. & Gozad. n. 14. & hæc eſt verior & communis opinio, quicquid dixerint in contrarium Alex. & Purp. hic, Aut poteſt odiũ perſonæ conſiderari, vt puta quia Mercator, à quo petitur horum librorum priuatorum editio, ſit vſurarius, & tunc poteſt, hanc ob cauſam, non virtute mandati compelli, iuxta ea quæ ſuo loco tradam infra in ſexto articulo, per d. clem. vnicam in. §. cæterum de vſur. Secundo aut caſu, quando petitur editio rationum, quæ publicè fiunt ex natura negocij, ad publicam quodammodo inſtructionem, rurſus diſtinguendũ eſt: Aut actor petit edi ſibi librum à Mercatore, cui aſſerit expreſſe fuiſſe mandatum, vt ſcriberet, probare tamen mandatum haudquaquam poteſt, & tunc, quia præſumitur virtute conſuetudinis mandatum factum expreſſe, propterea, niſi mercator contrarium probauerit, edere contra regulam cogendus erit, vt tradit in ſpecie Caſtr. hic nu. 5. Rom. num. 8. qui adducit Guliel. in l. edita infra eod. & Barth. Soc. num. 15. & ſequuntur alij communiter, tã hic, quàm in d. c. primo de probat. Aut nec de expreſſo mandato conſtat, nec petens quidem editionem, dicit ſe mandaſſe, ſed fundat ſe in tacito, & præſumpto mandato reſultante ex conſuetudine dictorum mercatorum ſcribentium, & tunc rurſus diſtinguendum eſt, quia, aut fuit ſcripta præſente eo, qui petit editionem, aut eo abſente, primo caſu quia ex præſentia illius, ad quem ratio, quæ conficiebatur, pertinebat, mandatum præſumitur gloſ. eſt in l. 1. ff. de negoc. geſt. quę plura iura allegat, & probatur auctoritate Innoc. in cap. ex parte decani, extra de reſcript. quatenus dicit præſumi mandatum propter præſentiam in iudicio, vbi quis nomine præſentis procurat, idcirco edere compellendus eſt, vt tradunt hic Alex. num. 6. Aret. num. 4. verſic. tertia concluſio, Bart. Soc. num. 15. & Alciat. num. 11. in fin. Tradit etiam Felin. in d. capit. 1. extra de probat. nume. 13. verſic. primo quando Mercator. Secundo autem caſu, vbi rationes ſunt ſcriptæ abſente parte, rurſus eſt diſtinguendum, quia, aut conſtat mercatorem ſcripſiſſe contemplatione ipſius aut de hoc nõ conſtat, primo caſu, quia videtur ſcripſiſſe nomine meo l. ſi pupilli §. ſed ſi ego ff. de negoc. geſt. & conſequenter ego poſſum ratum habere quod nomine meo geſtum eſt, perinde eſt ac ſi ego mandaſſem l. prętor §. 1. ibi [mei cauſſa] ff. eod. ita vt poſſit cogi Mercator, vt tradit Aret. plura adducẽs hic nume. 4. verſiculo potes hoc limitare, et ſequitur Purp. hic nu. 11. in fin. & Ioannes de vico Mercato num. 31. vbi, tacito auctore, omnes rationes, & auctoritates ab Aret. adductas ſcriptas reliquit: contradicit tamen Dec. in d. c. 1. nu. 238. quicquid ſit vniformis hæc deciſio, in pręfatis caſibus ſecundum communes traditiones, potiſſimum locum habet, ſi agatur in curia mercatorum, in qua proceditur de æquitate, vt per Bart. in l. fideiuſſor §. quædam ff. mandati, & per Bald. in l. ſi pro ea infr. eod. ſequitur Felyn. in pręallegato loco; ſecundo autem caſu, quãdo non conſtat rationes fuiſſe confectas mea contemplatione, licet ad me pertineant, & ego præſens non fui, cum ſcriberentur, peto tamen eas mihi edi ratione

intereſſe, & mandati taciti, non ex præſentia, ſed ex conſuetudine præſumpti, & tūc quoque communis eſt DD. ſententia, vt mercator edere teneatur: ſed quia hoc maiorem habet difficultatem, & plures contradictores, propterea hunc tantummodo caſum in quæſtionem voco.

In hac igitur iuris controuerſia, diuiſi de more reperiuntur interpretes in cōtrarias claſſes, plerique.n. opinantur hoc caſu, mercatores ob officium, & artem, quam exercent, & virtute taciti mandati, ex conſuetudine præſcripti, eſſe ad edendum actori, contra regulam compellendos, & in hanc ſententiam iuit. Iacob. Butr. quem refert & ſequitur Bart. hic nume. 5. ſequuti ſunt Angel. nume. 1. Salyc. num. 4. Alex. num. 5. Curti. Iuni. num. 37. cum ſeq. Alciat num. 12. Ripa num. 8. Gozad. num. 18. Cagnol. num. 78. in fin. ſequuntur et alij quamplurimi, relati per Alex. hic num. 4. per Io. Bologn. nu. 63. & per Dec. in d. c. 1. de prob. nume. 111. ita vt hæc ſit magis communis, & recepta opinio, vt poſt alios paſſim hic, & alibi, teſtatur Cagnol. num. 78. vero hic notabilis, & vtilis articulus, & quāquam plura pro hac opinione adducuntur argumenta, ego tamen, non omnia ſine delectu recenſebo, ſed vrgentiora dumtaxat, & quæ ad fidem faciendam, magis videbuntur accommodata.

Primū igitur, ad mentē Bartoli poſſumus hoc modo ratiocinari, vbicunque petentis intereſſe, & mandatum concurrit, nihil eſt impedimēto, quominus reus, etiam actori, ad illius intentionem fundādam, edere cogatur, vt probat generalitas d. legis ſi quis ex argentarijs in §. pertinere, & d. legis prætor in princip. ff. eod. & omnes admittunt, vt ſupra tradidimus in præcedenti articulo, at vbi petit actor mercatorem compelli ſuos edere rationum libros, tam intereſſe, quàm mandatum eiuſdem petitoris concurrit, igitur nihil eſt impedimento, quominus noſtri temporis mercator ſuos libros actori edere cogatur. Minor probatur, quia quod ex conſuetudine fieri ſolet, licet de eo non conſtet, factum eſſe præſumitur l. vel vniuerſorum. ff. de pignorat. act. l. Titianus. ff. quod cum eo l. finali, iuncta gloſſa infr. de fideiuſſoribus, vbi Bald. cum cęteris adductis per DD. hic, & præſertim, per Cagnol. nu. 79. nec non per Decium in d. cap. 1. de probat. num. 111. & 112. ſed conſuetudo inoleuit apud ipſos mercatores, vt ea omnia, quæ cum eis agimus, in ſuis codicibus nobis mandantibus, ſcribant, igitur contrahentes cum illis, conſuetudinis huiuſmodi virtute, eiſdem mādaſſe videntur, vt ſecundum conſuetudinem ſcriberent, ea propter, cum intereſſe concurrat, vt ſupponimus, & mandatum petentis, ſaltem præſumptiuum, & tacitum, quod eiuſdem virtutis eſt, cuius eſſet expreſſum, cum taciti, & expreſſi par ſit virtus. l. de quibus in fin. ff. de legib. l. cum quid. ff. ſi cer. pet. l. triticum. ff. de verb. oblig. cum alijs adductis, per Euerar. in ſuis centū locis argumentorum, in loco ab expreſſo ad tacitum, rationi, & æquitati conſentaneum eſt, vt mercator, à quo petitur editio, etiam contra regulam, actori edere cogatur.

Secundò loco adducitur tex. in l. argentarius in princ. ff. eod. vbi inquit I. C. [ideo autem argentarios tantum, neque alios abſimiles eis, rationes edere cogit, quia officium eorū, atque miniſterium, publicam habet cauſſam, & hęc principalis eorum opera eſt, vt actus ſui rationes diligenter conficiant,] & ſic duæ afferuntur cauſſæ, ob quas edere compelluntur, altera, quæ publicam reſpicit vtilitatem, altera, quæ ad ſcribendi conſuetudinem, & exercitium refertur, quod cū ita ſit, DD. inde ſumunt occaſionem argumentandi hac pacto. vbicunque ex duabus rationibus, quibus nititur aliqua diſpoſitio, vna ſaltem uiget; ibi diſpoſitio quoque locū habere ſolet §. affinitatis, & §. ſocrum inſtit. de nup. at in mercatoribus, ex memoratis rationibus duabus, altera ſaltem viget, quia opera eorum in conſcribendis illorum rationibus, qui ſecum contrahendo negociantur, conſiſtit, ergo in illis quoque d. diſpoſitio debet locum ſibi vindicare, & conſequenter mercatores quoque quemadmodum argentarij debēt ad

edendum

edendum compelli corroboratur argumentum, quia immo videtur vtraque rō in mercatoribus noſtri temporis vigere, quandoquidem eorum miniſterium, & exercitium, nō minus publicam cauſſam habere videtur, ob cōmunem vſum, & neceſſitatem populi, quàm officiū argentariorum, quod publicum non erat, nec publicas conficiebant rationes, quemadmodum Menſarij, vt ſup. ex Sigonio docuimus, ſed priuatas, habentes tamen publicam cauſſam, ratione publici vſus, vtilitatis, & neceſſitatis, quæ omnia etiam in mercatoribus, & eorum rationibus conſiderari ſine dubio poſſunt, non debet ergo diuerſum ius ſtatui ab argentariis, in noſtri temporis mercatoribus, in quibus eadem prorſus eſt ratio, argumento legis à titio. ff. de verb. oblig. & legis illud. ff. ad l. Aquil. cum vulgaribus.

Tertio loco argumentabatur Ioan. Petrucius Monteſperellus Ill. Doctor Peruſinus, quem refert hic Romanus num. 8. & Dec, (qui plura à ſuis ſcriptis mutuatus eſt,) in cap. 1. de probat. num. 17. per tex. in l. prætor in princ. ff. eod. quatenus eam ſentit ibi Vlp. rationem eſſe, & cauſſam, ob quam argentariæ menſæ exercitores edere coguntur, quia cùm ſingulorū rationes argentarii conficiant, æquū fuit, id quod mei cauſſa confectum eſt, & meū quodammodo inſtrumentum mihi edi, in ducendo d. legem à ratione ampla, larga, ſeu generali, ad extenſionem eiuſdem legis, à quo loco ſumptum argumentum eſt in iure noſtro validiſſimum l. regula §. vltimo, & ibi Bart. & Bal. ff. de iuris, & facti ignorant. l. nomen debitoris §. vltimo. ff. de legat. tertio, cum alijs congeſtis per Euerardū in loco à ratione larga, ampla, ſeu generali, hoc modo argumentationem conficiendo vbicunque ratio generalior eſt dicto, dictum illud ad omnes alios caſus generaliter extenditur, in quibus illa ipſa ratio viget, dictis iuribus, ſed ratio, quæ redditur in d. l. prætor, generalior eſt diſpoſitione eiuſdem legis, quę habet argentarios ad editionem eſſe compellendos, & viget etiam in aliis perſonis, ibi non expreſſis, nempe in mercatoribus noſtri tēporis, igitur ad eoſdem, quod ibi de argentariis dictum eſt, extendi debet, & conſequenter ipſi quoque eodem modo edere ſunt cogendi. Probatur minor, quia mercatores quoque ſingulorum, ſecū contrahentium conficiunt rationes, quæ cùm ob cōmunē vtilitatem communes inter ſe, & eos ad quos pertinent, dici poſſint, per gl. in d. l. prætor, in verbo meū, dici quoque cuiuſque propriæ poſſunt quādoquidem quod cōmune eſt meū eſt.

Quartò, & vltimò, q̄cquid ſtatuitur in argentarijs, intelligitur etiam ſtatutum in ijs, qui ab argentarijs non ſunt abſimiles, vt probatur non modò per locum generalem à ſimili iuxta tex. in l. non poſſunt. ff. de legib. ſed in ſpecie in materia noſtra, quæ recipit extenſionem, per l. quędam in §. numularios. ff. eod. At mercatores argentariis, qui edere coguntur ſunt omnino ſimiles, vt patet ex iam dictis, cum, & ipſi rationes conficiant, & ad fidem eorū frequentiſſime decurratur, ergo ipſi quoque, quemadmodum argentarii, ad ſuarū rationum editionem ſunt compellendi.

In contrariam tamen opinionem iuerunt quamplurimi, exiſtimantes nihil eſſe cauſſæ, cur mercatores huiuſmodi edere contra regulam cogantur, fuit hæc opinio gloſſæ, in clementinā. 1. in §. cœterū de vſuris, in verbo rationū, quàm refert Bart. hic num. 5. fuit eiuſdem ſententiæ Iacob. de Beluiſ. quem refert, & ſequitur Bald. hic num. 9. tenuerunt hanc eandem opinionem, Alber. hic nume. 5. Fulgoſ. num. 4. Roman. num. 10. Iaſon. num. 15, Dec. num. 18. Purpur. num. 13. & inter repetentes num. 19. Ioan. de Vicomerc. num. 31. & Ioan. Bolog. nume. 65. ſecuti ſunt etiam in d. cap. 1. de prob. Imola num. 9. & Dec. num. 118. & alii ibi, & alibi, per eundem Dec. & per Felin. relati, & præſertim Anchar. quem refert etiam Cagnol. hic num. 78. verſic. & propterea, & pro hac quoque opinione, quam ego veriorem in pūcto iuris eſſe arbitror, plura adducuntur argumēta, ego tamen eligam potiora.

Primùm igitur, ad mentem gloſſæ in d. §. cœterum, argumentantur à iure ſingu-

lari iuxta l. ius ſingulare. ff. de legib. cum aliis traditis per Euerard. in ſuis locis argumentorum, in loco à ſpeciali, hoc modo videlicet, vbicunque ſpeciali ratione in certa aliqua perſona, & in certa aliqua cauſſa aliquid iure cautum eſt, contrariū ſemper in aliis perſonis, & cauſſis intelligitur de iure communi diſpoſitum, ſed ſpecialiter in d. §. cœterum, in vſurariis, & cum de vſuris agitur, eſt diſpoſitum, vt edere ſcilicet contra regulam teneantur, ergo cenſendum eſt in aliis perſonis omnibus, & cauſis, & conſequenter etiam in probis mercatoribus, contrarium ſtatutū eſſe, vt edere ſcilicet non teneantur; corroboratur hoc argumentum, quia mercatores, in caſu noſtro habent regulam pro ſe, quæ habet reos non eſſe cogendos actoribus edere ad eorundem intentionem fundandam, vnde illa ſpecialem ob cauſſam in vſurariis, & cum de vſuris agitur, facta exceptio, extra fœneratores, & extra vſurariæ prauitatis cauſſam, firmat regulam cōtrariam l. nam quod liquide. ff. de pœn. leg. Nec fortiſſimæ huius argumentationis uires eneruant innumeræ à doctoribus, ſed leuiſſimæ, & modicæ efficacitatis allatæ reſponſiones, & præſertim illa, quæ habet, regulare eſſe in omnibus mercatoribus, qui publice negotiātur, vt teneantur edere, ſed illos, qui negotiantur priuatim, ad hoc non teneri, ſpeciale tamen eſſe in vſurariis, vt teneantur edere, licet publice non negotientur, ſed priuatim, & occulte, quaſi ſit ſenſus, mercatores publicos, hanc ob cauſſam dumtaxat, quia publice negotiantur, & rationes ſcribunt, licet de vſuræ crimine non ſint ſuſpecti, ad edendum compellendos eſſe, quia replicare primùm poſſumus, reſpondentes hoc modo, aſſumere ſibi pro fundamento id, de quo diſputamus, præterea reſponſio huiuſmodi diuinatione non caret, accedat etiam, quòd reſtringit dicti §. generalitatem, cujus verba contra omnes fœneratores, & vſurarios diriguntur, ſiue ſint mercatores publici, ſiue priuatim negotientur, nec poteſt fieri vis in illis verbis [cæterum, quia fœneratores, ſic (vt plurimum) occulte ſuos contractus ineunt] propterea quod illa verba, non eā habent ſignificationem, vt denotent vſurarios, de quibus loquitur tex. ille, non eſſe publicos mercatores, ſed eorum ſenſus eſt, mercatores, ſiue publicos, ſiue priuatos, ſolitos eſſe occulte illos contractus dumtaxat inire, in quibus poſſunt conuinci de vſuraria prauitate, & propterea eiuſmodi reprobatorum negotiorū occultationem dediſſe cauſſam illi diſpoſitioni, vt ſpecialiter vſurarii omnes, ſiue mercatores eſſent, ſiue non, vel cuiuſcunque eſſent profeſſionis, edere ſuarum rationum codices cogerentur. Nec tollit difficultatem aliorum reſponſio, affirmantium regulare eſſe, vt mercatores teneantur edere principes libros, ad eorum artem ſpectantes, & communes quodammodo rationes continentes, ſed eoſdem non teneri ſchedulas edere, & priuatos libros, quos memoriæ gratia, & recordationis cauſſa ad priuatam faciūt inſtructionem, ſpeciale tamen eſſe in vſurariis per diſpoſitionem dictæ clemen, vt ipſi exhibere etiam teneantur, & cogantur ſcripturas huiuſmodi priuatas omnino, & domi ſecrete, propriæ recordationis cauſſa confectas, propterea quod hęc quoque eiſdem vitiis laborat, quibus alia mox confutata, & exploſa, aſſumūt enim DD. hoc modo reſpondentes pro fundamēto id, quod in quęſtionem vocamus, vaticinantur, & verbis illius tex. apertam vim faciunt, quandoquidem d. §. cæterum, loquitur, vt recte etiam Dec. conſiderauit ſimpliciter de codicibus rationū, prout loquitur lex ſiquis ex argentariis in princ. & in §. rationem, lex prætor in princ. lex quædam in §. nummularios, & alia paſſim iura in toto tit. ff. & infr. eodem, eapropter, non facile eſt demonſtrare, quid cauſſæ ſit, cur potius de ſcripturis priuatim confectis ſit intelligendus d. §. cœterum, quā alia paſſim iura ſimilia; veriſſimile. n. non eſt, iura vniformiter loquētia, difformiter eſſe, & diuerſimode intelligenda, & interpretāda, facit regula legis eum qui edes. ff. de vſucap. & legis iam hoc iure. ff. de vulg. & pupil. leuis etiam reſponſio eorum eſt, qui conſiderant regulare eſſe in omnibus

merca-

mercatoribus, ſiue vſurarii ſint, ſiue non vt edere iubeantur ſuos rationum libros, quos occaſione mercaturæ, quam profitentur,& exercent,conſcripſerūt,ſed eoſdem pariter mercatores exceptionem ēt communiter habere, vt editionem huiuſmodi ſubterfugiant,quando per eam,propriam detegere turpitudinem neceſſariò cogerentur, l. alias vbi gloſ.ff. de iureiur. l. 2.§. Diuus. ff. de iur. fiſc. tradit Bald. in l.vlt. infr.eod.vbi etiam Dec. num.6.ſpeciale tamen §.cæterum, in eo conſiſtere, vt vſurarii edere teneantur, licet per editionem huiuſmodi, eorum improbitas manifeſtetur, & turpitudo detegatur, ita vt dictæ exceptionis allegatione vti,vt cęteri nō improbi mercatores,minime poſſint,nam preterquàm,quòd poſſumus replicare,hanc quoque reſponſionem eſſe diuinatiuam,cùm de hoc, nec coniectura, quidem ex verbis d.§.cœterum,generaliter loquentis,colligatur, poſſumus etiam vnà cum Decio conſiderare,nō poſſe ſpecialitatem dicti §. in hoc conſiſtere, cum anteaquàm vſurarius edat, neceſſe ſit detectam eſſe eius turpitudinem, quãdoquidem ſummarie ſaltem conſtare debet eū, à quo ſecundum dictæ clemen. formam, petitur editio,vſurarium eſſe, vt per Ioã. Andr. in cap. 1. de homicid. lib. 6. tradit Bald.in l.diuus.ff.de teſtamen. milit. & in l.ſi quando infr. vnde ui,cum cœteris adductis per Dec.in d. cap. 1. num. 120. nec dicas cum Lancellotto,Decij fratre, per ſummariā præcognitionem vſurariæ prauitatis, non eſſe omnino detectam turpitudinem,ſed plene detegi per editionem, ex qua ſequitur ſentẽtia,vere pręiudicãs, & iuris infamiam inurens, quia adhuc replicamus contra ipſum,ſatis, per ſummariam illam cognitionem, eſſe detectum crimen vſuræ,in quo conſiſtit turpitudo, ex qua ſequitur neceſſitas editionis,ita vt per editionem,noua non detegatur turpitudo,ſed in caſu particulari conuincitur, vt puniatur, reprobatur etiam hęc reſpōſio ex aliis conſideratis per Dec. in ſępius repetito cap. 1. de probat. num. 123. Illa quoque ad hoc argumentum reſponſio, quàm affert Paul. Caſtren. in l.ſi quis ex argentariis,in §.ratio. ff.eod. eius efficacitatis non eſt, vt argumentum, quod præmanibus habemus, ſubuertere valeat,dicebat enim ipſe, mercatores teneri etiam communiter, ſuas edere rationes, ſed in ea parte dumtaxat,quæ poſſit aliquem ſuper cauſſa de qua agitur, inſtruere iuncta lege argentarius in §. edi autem. ff. eod. cœterum ſpeciale eſſe dicebat Caſt. in vſurario,per d.clemen.vt teneatur integrū codicem edere,& libros ſuos omnes oſtẽdere, & exhibere, id quod videtur colligi ex mente ipſius,ex verbis ſummi Pontificis,in numero plurali conceptis,quatenus dicit [ad exhibendum,cùm de vſuris agitur ſuarum codices rationū] Verùm,quia hæc quoq; reſponſio, & diuinatione non caret, & ſupponit illud quod à nobis in pręſenti diſputatione in dubium vocatur propterea quidam alij reſpondebant,pręfatam clement. aliquid noui non inducere, ſed caſum notabilem, ſpeciali nota ſignare,arg. legiſ. 1.§. dixerit. ff. de public. & l.3.§.miratur.ff. naut. cap. ſtabul. & legis ait prætor §. item apud. Labeonē.ff.de iniuriis, ſed hæc quoque reſponſio eſt diuinatiua,& leuiſſima,& tunc demum haberet locum, quando alibi probaretur eſſe mercatores ad edendum communiter adſtringendos, & propterea addebant alii,aliquid ſpecialiter ſtatutum eſſe in odium vſurariorum in d.clement. ſed illud nihil aliud eſſe, quàm vt vſurarii metu ex communicationis, & cenſuræ eccleſiaſticæ ad exhibitionem ſuarum ſcripturarū vrgeantur, ita vt ſpecialitas conſiſtat, nō in pœna principali editionis, ſed in augmento pœnę, nec abſurdum, aut nouum videtur, vt lex feratur tantum modò, ad augendam pœnam §. ſi autem tutela in Auth. de nup. tex. eſt in l. ſi quis in tantā infr. vnde ui, ſed hæc quoque reſponſio eaſdem patitur difficultates, & quamquā feruntur quãdoque leges in augmentum pœnę,hoc fit quando de pœna illa principali conſtat in aliis iuribus,& lex pœnam augens hoc ipſum exprimit,vt in legibus mox allegatis,ſed in caſu noſtro non conſtat pœnam generaliter impoſitam eſſe omnibus mercatoribus, cui ex officio ſuo

teneantur edere, præterea non poteſt in d. clement. conſiſtere potiſſimum ſpecialitas in ipſa excommunicatione, cum excommunicatio ſit in gratiam editionis, nam per eam edere cogendi ſunt, vt dicit ille tex. Alij vero reſpondebant (vt colligere eſt ex Curtio hic) olim fuiſſe dubiū de iure ciuil. an mercatores ſiue eſſent vſurarii, ſiue non, edere tenerentur, & propterea ſummum Pontificem illud conſtituiſſe, nō inducendo ſpecialitatem aliquam, ſed ad tollendam dubitationem in vſurariis, determinādo eos compellendos eſſe, cæterùm hæc quoque reſponſio leuis eſt, & difficultatem nō diluit, quia ſi ſummus Pontifex, in generali dubitatione, particularem, & ſpecialem fecit deciſionem in vſurariis, ergo non obſcure ſignificauit, non eſſe temere de aliis omnibus mercatoribus idem affirmandum, nec tandem vim corroborationis late diſcuſſi argumēti tollit conſideratio quædā Domini mei Ioan. Pauli Lancelloti, affirmantis exceptionem dicti §. cœterum factam in ipſis vſurariis non confirmare regulam in cōtrarium, ad fauorem mercatorū, cùm vſurarii de genere mercatorum non ſint, vt colligere eſt ex Alciat. in l. mercis, huius initii ſecunda. ff. de verb. ſignific. vbi affirmauit ſtatutum de mercatore mentionem faciens, vſurarium non cōprehendere, faciunt etiam notata per Bar. in l. legatis. ff. de legat. 3. exceptio. n. cum de regula eſſe debeat l. nam quod liquide §. vlt. ff. pen. leg. Dec. in rub. & in l. 1. ff. de regul. iur. non niſi in iis, quæ de regula ſunt, cōfirmare contrarium poteſt, qua propter regulam confirmabit illa exceptio in negotiatoribus, de quorum genere vſurarii ſunt, non in mercatoribus, à quorum genere ſunt excluſi, nam ad hoc quoque replico, regulam eſſe in reo, vt edere non teneatur per l. noſtrā, per l. nimis graue infr. de teſtibus, cum ſimilibus, vnde cum ab hoc regula excipiatur in d. clement. reus vſurarius, in cœteris omnibus caſibus nō exceptis, communem firmat regulam, cū igitur mercatores nullibi reperiantur excepti, debem⁹ illos intelligere, vbi rei ſunt ſub regula comprehenſos, & conſequenter teneri actoribus edere.

Secūdò ad mentem Iac. de Beluiſ. Bal. Alexan. Alciat. & aliorum hic argumentantur. DD. à ceſſatione legis, hoc modo videlicet, q̄d lex non dicit, nec nos dicere debemus, ceſſat enim diſpoſitio, vbi ceſſat lex §. conſideremus in Auth. de trien. & ſemis. l. diſſentientis, ibi [nulla præcipit iuris conſtitutio] vbi notat Alberic. inf. de repudiis, ſed de mercatoribus, qui fuerūt etiam apud antiquos, vt colligere eſt, ex titulis de pecul. quod cùm eo, de tributoria, exercitoria act. & melius in l. 2. ff. de nundin. vbi Bude. quàm declarat etiā Alciatus lib. 4. diſpunctionum cap. 8. quique rationes conficiebant l. is qui. ff. ſi cert. pet. ibi [præpoſitas calendario] nec non in omnibus iuribus tractantibus de redditione rationis ſeruorum vt in l. Boues §. inter edere. ff. de verb. ſign. & in §. ſi peculio inſtit. de legat. & in l. cum ſeruus. ff. de cond. & demonſtr. cum ſimil, tradit hic Alciat. numer. 13. & tamen nullibi cautum eſt, nec in tractatu de edendo, neque alibi, eos ad editionem eſſe cōpellendos, igitur nec nos ſine iuris auctoritate affirmare debemus, cum non ſit veriſimile eos, ob negligentiā fuiſſe à legiſlatoribus omiſſos: ſed potius, quia à generali regula non ſunt excepti. Nec obſtat ſi dixeris ſatis ad mercatores legibus eſſe cōprehenſos, & à regula excluſos, cùm ratio, & mēs legis, ob rationis ſimilitudinem, eos comprehendat, l. nominis §. 1. ff. de verb. ſign. facit tex. inſtit. de legit. patron. tutela, lex quāuis ff. de in ius vocan. lex ſcire oportet §. ſufficit ff. de excuſat. tut. cum ſexcentis ſimil. nam replicatur, dictos mercatores, ob rationis diſſimilitudinem, quæ in reſponſionibus ad contraria patebit, neque verbis legis, neq; ſententia eſſe in propoſito comprehenſos.

Tertiò & vltimò, omiſſis pluribus per DD. adductis, trahit me potiſſimùm in hāc ſententiam lex noſtra, ſecundum cōmunem, & veriorem intellectum à nobis quoq; ſupra comprobatum, ſecundum quem mulier, de qua hic, negotiabatur, & aliquod mercaturæ genus exercebat, rationes ſuas illius occaſione cōficiendo, quod

quod cùm ita ſit, ſi mercatores ſuas edere rationes, ob tacitum, & præſumptum mandatum, actori, contra regulam, cogerentur, mulier negotiatrix, de qua hic, Aemilio actori, ſuas edere rationes, dubio procul, cogeretur, ſed non cogitur, vt patet in tex. ex ſolo ergo intereſſe, & mãdato, ex conſuetudine præſumpto, non coguntur mercatores actoribus contra regulam edere; Nec dicas fieri fundamentum in hac lege noſtra minime poſſe, quia vario modò intelligatur, argumento eõrum, quæ tradit Bart. ad l. in ambiguo. ff. de reb. dub. & Bal. in l. ſcire leges. ff. de leg. qui affirmat, eius quod multipliciter intelligitur, veritatem ignorari, tũ quia doctrina illa locum non habet, quando ex pluribus intellectibus, vnus eſt cõmunis, & magis dignus, qui recipiatur, vt tradit Iaſon. ad l. naturaliter §. nihil commune, vbi plura congerit. ff. de acquir. poſſeſ. numer. 99. cuiuſmodi eſt hic noſter, tum quod cęteræ huius legis interpretationes fuerunt à nobis ſupra efficaciter reprobatæ, vel tamquàm diuinatiuæ, vel vt pote, quæ verbis minus eſſent accõmodatę, etenim, ſi dixeris mulierem, de quá hic agitur, argentarii hæredem extitiſſe, preterquàm quod vaticinaris, affirmas etiam id quod ſtare nullo modo poteſt, propterea quod ſi d. mulier hæres argentarii fuiſſet, ſuarum rationum editionem negare, & ſubterfugere, haudquaquàm potuiſſet, per tex. in l. ſi quis ex argentariis in §. cogentur, & in l. quædam in §. nihil intereſt. ff. eod. ſi verò pro rationibus inſtrumenta intelligas, non modò à proprietate verborũ, ſed à verbis ipſis, quantũuis fuſe acceptis, omnino recedis.

Nunc autem argumenta pro cõmuni opinione allata, ita ſolida ac firma non ſunt, vt reſponſionum ictibus facile frangi, & labefactari non poſſint. Non obſtat igitur primum illud argumentum, in mãdato ex conſuetudine præſumpto, fundatũ, quia reſponderi poteſt negando ex d. conſuetudine aliquod induci mandatum, quod quidem, cùm ex voluntate contrahatur, altero negante, videtur deficere, conſenſu deficiente l. an inutilis de acceptil. at. tradit Alciat. hic num. 11. etenim credendum non eſt mercatorem virtute mandati præſumpti, (quaſi illud ſuſceperit) ſcribere quicquàm in ſui præiudicium voluiſse. corroboratur hæc reſpõſio, quia conſuetudo eiuſmodi, ſi qua eſt, videtur inducta in fauorem mercatorum ſcribentium, vnde non debet in eorumdem odium retorqueri, confirmatur ratio hæc, quia cùm hæc ipſa conſuetudo ſit ſtricti iuris, extendi nullo modo debet, ex traditis per Innocen. in cap. dilecto extra de offic. Archid. gloſ. eſt in cap. hodie de reg. iur. lib. 6. docet Bart in l. 1. §. ſi quis hoc interdicto. ff. de itinere actuque priuat. qua propter ſi conſuetudo, à mercatoribus introducta eſt potiſſimùm in vtilitatem ipſorum, & commodum, vt intelligant ſcilicet, quos, & cuius quantitatis habeant debitores, vltra eorum intentionem non debet præſumptum aliquod mandatum, vel aliud in eorundem detrimentum inducere, contra legem nõ omnis. ff. ſi cert. pet. præterea, & ſecundo, poſſumus etiam conſiderare, regulam illam, quæ habet, conſueta cenſeri actu ipſo appoſita, non procederet quando tractatur de præſumendo mandato neceſsario, vt per Bart. in l. ſciendum. ff. de verb. oblig. tradit Curt. hic nume. 37. accedat etiam ad mentem Aretini hic; quod cùm iſte actus ſcribendi contineat intereſse vtriuſque, in dubio videtur potius factus pro intereſse proprio, quàm alterius, vel ſaltem magis principaliter l. & magis, & l. Modeſtinus. ff. de ſolutionib. cum aliis adductis hic per eundem Aretinum nu. 4. verſ. pro hoc facit ratio; facit etiam Authen. de Tabell. in princ. præterea conſuetudo, inducere præſumptionē alterius rei, non poteſt, quàm illius, in qua verſatur, & conſiſtit, ſed conſuetudo conſiſtit in ipſa ſcriptione, cum mercatores ex conſuetudine ſcribant, igitur in dubio, quando nõ conſtaret, an mercator ſcripſiſset, ſcriptura ipſa, conſuetudinis virtute, præſumeretur, ſed de conſuetudine ſcribendi, ad præſumptionem mandati inferre durũ nimis, & extraneum videtur, mandandi autem conſuetudinem, ex parte eorum,

qui

qui cum mercatoribus negotiatur, nemo eſt qui probet, etenim iura allegata probant duntaxat illud præſumi, circa quod ipſa verſatur conſuetudo, non autem de eo inferri ad aliud, & hoc tantum ſuadere poteſt lex finalis infr. de fideiuſſoribus, vbi cenſetur rogatus notarius de conſuetis clauſulis, non quia ipſe conſueuerit illas ſcribere, ſed quia de illis conſueuerit rogari, quapropter, cùm conſuetudo rogitum, vt appellant, reſpiciat, non inducit alterius rei præſumptionem, quàm illius, in qua conſuetudo ipſa verſatur, ſublata igitur, & diruta mandati præſumptione, ſuper qua primæ argumentationis fundamentum erigebatur, corruit etiam, & labitur vniuerſa eiuſdem argumentationis moles. Sed licet etiam conſideremus ex hac ſcribendi conſuetudine tacitum aliquod, & præſumptum mandatum fluere, non propterea Butrig. & aliorum argumentum, pro communi, de neceſsitate concluderet, quia non fortè ſufficeret in hac materia tacitum, & præſumptum mandatum, quemadmodum non ſufficiebat in argentarijs, qui, quamquam ex conſuetudine, vt mercatores ſcribebant, ita vt ex vſu, non ſecus ac in mercatoribus mandati præſumptio induci potuiſſet, edere tamen minime cogebantur, niſi eis expreſſe mandatum fuiſſet, vt habetur in d. l. ſi quis ex argentariis in §. pertinere. Nec Alex. conſideratio, dicentis dictum §. intelligendum eſſe, vt loquatur de tertio, non contrahente, in cuius perſona admittit expreſſum mandatum requiri, negotium aliquod facit, tum quia vt ſentit Dec. eſt contra mentem d. §. pertinere, qui interpretatur §. ex hoc edicto eiuſdem legis, & d. l. prætor ait, quæ iura loquuntur de perſona cõtrahentis, quapropter, cum tex. interpretans, diuerſam non poſſit continere ſententiam, à legibus interpretatis, arg. Authen. de fil. ante dot. inſtr. nat. §. 1. neceſſe eſt vt ſua ſaltem generalitate, & contrahentes comprehẽdat.

Nec iuuat eandem argumentationem regula taciti, & expreſſi par eſt virtus; quia procedit, quando illud tacitum fluit ex certa rei natura vt in d. l. cum quid ff. ſi cert. pet. ſecus autem ſi ex accidenti, virtute alicuius præſumptionis, vt in caſu noſtro, vbi nec certa quidẽ præſumptio eſt, vt patet ex ſupra dictis, poſſumus etiam addere, tacitum in propoſito noſtro non operari, quia pro neceſſaria conditione, & formali circunſtantia, requiratur mandatum expreſſum d. § pertinere.

Nec obſtat ſecundum, petitum à d. l. argentarius, tum quia illud quod dicebatur, ceſſante vna ex rationibus, adhuc locum habere diſpoſitionem, non procedit quando cauſſæ vel rationes ponũtur, & requiruntur copulatiue, quia tunc vtriuſque concurſus neceſſarius eſt l. ſi hæredi plures ff. de condit. & demonſt. tum etiam quia abſolute negari poteſt, aliquas ex illis cauſſis reperiri in noſtri temporis mercatoribus, cùm nec miniſterium, publicam cauſſam habens exerceant, nec principalis eorum opera in confectione rationum conſiſtat (præſertim inter alios, cum quibus non negotiantur) ſed in emendis, & vendendis mercibus, & in contrahendo, & negotiando, ita vt ſcriptio in eis ſit per accidens, & quatenus vendere ad tempus, & ire in creditum coguntur, & debitorum ſuorum memoriam facere.

Nec obſtat tertio loco, Ioan. Petrucij Montiſperelli argumentum, petitum a d. l. prætor in princ. tum quia ratio de qua ibi, non eſt finalis, vel efficiens editionis, tales enim ſunt cauſſæ in l. argentarius in princ. à l. C. ſcriptæ, ſed eſt impulſiua, cuiuſmodi in dubio eſſe præſumitur gloſ. eſt ſingularis in lex. § vlt. ff. de donat. à ratione autem impulſiua efficax peti argumentum minime poteſt, ſed à ratione, & cauſſa fin. dumtaxat, & in ea efficax eſt argumentum, à ratione larga, ampla, ſeu generali legis, & dictum Baldi in l. maximum vitium infr. de liberis præteritis, tũ quia ratio, de qua in d. l. Prætor in mercatoribus non viget, quandoquidem confecta à mercatore ratio, meum non poteſt appellari inſtrumentum, cùm non fiat ex cauſſa publica, ſed priuata, & in vtilitatem ſcribentis dumtaxat ſaltem principaliter; cumque non conficiant mercatores ſingulorum rationes, quemadmodum argentarij

gentarij, ſed ſuas tantummodo, & in conſequentiam etiam aliorum, non tamen omnium ſed eorum dumtaxat, qui ſuas accipiendo merces, cum eis contrahunt.

Nec eſt alicuius roboris quartum, & vltimum argumentum, ab eo petitum, quia in hac materia procedatur de ſimilibus ad ſimilia, quandoquidem hoc locum habet, vbi eſt omnimoda ſimilitudo, propter repræſentationem, vt in hæredibus argentarii, & in procuratoribus, vel in alijs rationes conficientibus, quæ publicā cauſſam habeant, quemadmodum numularij, qui, & ipſi ad genus argentarii redigebantur, vt ſupra dictum eſt, & hoc modo eſt intelligenda lex quædam §. nihil intereſt, & §. numularios ff. eod. quod conſiderari non poteſt in mercatore, quia ad priuatam ſui ipſius vtilitatem exercet, & eius princeps opera in ſui actus ſcriptione non conſiſtit, ita vt ad eius fidem frequentiſſime decurratur, quemadmodum ad numularios, d. §. numularios, vbi gl. cum ergo potius ſint abſimiles, argumentum reflectitur, accedat etiam, quod argentarij ipſi non tenebantur edere ex mādato tacito, ſed ſolummodo, vbi expreſſe mandatum eſſet eis, vt rationes conficerent, vt dictum eſt ſupra per d. §. pertinere.

66 Quod ſi quis (vt minus quàm fieri poſſit recedatur a cōmunibus traditionibus, aduerſus quas difficile eſt obtinere in iudicio) in hoc quoque caſu magis dubio, contrarias velit conciliare opiniones, poteſt adhuc diſtinguere; aut mercatores, à quibus petitur editio, ſunt approbati ab aliquo magiſtratu, vt puta à conſulibus, vel alijs ſimilibus, quibus ex forma ſtatuti, pro locorum varietate, ſit cura huiuſmodi demandata approbandi mercatores, & eorum libros, & tunc poteſt habere locum communis opinio, ob maximam ſimilitudinem, quam habent cum argentarijs, aut non ſunt ab aliquo approbati, ſed ſua ſponte exercent, ob priuatum quæſtum tantummodo, quemadmodum faciunt ſordidi quidam artifices, & mercatores minus principales, & tunc poſſet locum ſibi vendicare opinio contra communem, quæ ſatis efficaciter probatur in tex. noſtro, ſecundū intellectū Bart. & cōmunem, & hāc diſtinctionē ſentit Ripa hic nu. 8. in fi. diſtinguēs inter mercatores matriculatos, & iuratos (vt ipſe loquitur) & alios, nec non Bolog. hic nu. 66. & 67. & ſecundum hanc diſtinctionem debet intelligi cōſilium. 102. Oldrad. ſed certe in puncto iuris, non ſolum verior eſt opinio contra communem, in caſu dubio, à nobis diſputato, ſed forte etiam in caſibus nonnullis, ex ijs in quibus concludebamus, in veſtibulo huius articuli, cum communi ſententia, ſine aliqua diſputatione, ſed iam veniendum eſt ad tertium articulum.

67 Tertius ergo princeps articulus eſt, an amiſſio inſtrumentorum ſufficiens cauſſa ſit, ob quam reus actori edere cogatur.

Qua quidem in re, vt diſtincte procedamus, altius repetendo materiam quinque faciam inſpectiones.

Prima erit, an ſi is, qui rationes cōſcripſerit, ſuæ profeſſionis inſtrumentum amiſerit, hanc poſſit ob cauſſam petere ſibi illud edi à partibus, quibus ipſemet copiam fecit.

Secunda, vtrum ſi cum duo contraxiſſent, & contractum, vel in publicum inſtrumentum, vel in probatoriam ſcripturam, iuxta formam legis contractus, infr. de fid. inſtr. redigi curauerint, & vterque eiuſdem contractus ſcripturam, ad fidem faciendam accommodatam, acceperit, deinde alter, qui in iudicio inſtituendo futurus eſt actor, ſuam ſcripturam amiſerit, hanc ob cauſſam amiſſionis dumtaxat, poſſit reum contra regulam aſtringere, ad ſuum edendum inſtrumentū, ad eiuſdem petitoris intentionem fundandā.

Tertia, an ſi reus alicui ſemel inſtrumētum ediderit, quod actor deinde amiſerit, eam ob cauſſam, quia ſcilicet inſtrumentum, ſemel editum ſit ab actore deperditum, rurſus edere cogatur.

Quarta, an in caſu, in quo cogitur reus rurſus edere actori, qui ſemel editum inſtrumētum amiſit, iterum tantummodo edere cogat, vel toties quoties amiſerit.

Quinta, quo pacto caſus amiſſionis probetur.

betur. Quod attinet ad primam, omiſſa diſputatione, concludo ei, qui ſuæ profeſſionis inſtrumentum, quod confecerat amiſit, eſſe edendum ab eo, cui quandoque, vt puta argentarius, vel ſimilis idem inſtrumentum edidit, id quod probatur in l. ſi quis ex argentarijs in §. vlt. ff. eod. ita vt, non modo is teneatur, cui ſemel facta fuit à tabellione, vel argentario editio, ſed etiam hæres ipſius.

Limitatur tamen hæc concluſio, vt procedat tunc demum, quando argentarius, & publicus officialis, qui dictas rationes confecit, probat ſe amiſiſſe illas ruina, incendio, naufragio, vel aliquo ſimili maiore caſu, de quo loquitur tex in d. §. vlt. ſecus autem ſi negligentia perdiderit, vel aliquo caſu, cui ignoſci non debeat, quia tunc editio ei non fieret, & ſibi imputare deberet, ſi de inſtrumento ſuæ profeſſionis inſtructus non eſſet, cum ob negligentiam illud amiſerit, abſurdum enim eſſet eo caſu, eum petere ſibi edi, cum in ea cauſſa ipſe ſit, vt edere alijs teneatur, vt probatur in l. veluti. ff. eod. tit.

68 Quod attinet autem ad ſecundam, cuius termini ſunt notiſſimi, ex exemplo ſupra allato, duas & pugnantes inter ſe reperio ſcribentium opiniones, quarum prima eſt affirmatiua, quam tenuit ſpeculator in ſuo tit. de inſtrumen. editione in §. videndum, verſ. ex præmiſſis tenuit etiã, Innocent. Anton. De Butrio, Immola & alij in cap. 1. de probat. & præſertim Decius nu. 143. tenuerunt etiam domini de Rota diciſione 208. relata per Abbatem in d. cap. 1. nu. 21. ſecuti ſunt eandem opinionem DD. etiam hic, & præſertim Barthol. Socinus num. x. Purpur. nu. 16. in fin. & Ioan. Bolog. nu. 47. videtur etiam ſentire gl. & plura poſſunt pro hac opinione, quæ eſt communis, adduci.

Primum autem virtute hoc modo ratiocinantur, quodcunque per officium iudicis petitur, quod ſuper æquitate fundatur l. fin. ff. de petit. hæred. ſecundum æquitatem debet regulari, ſed editio petitur per officium Iudicis, vt patet in tex. noſtro, & æquitas expoſtulat, vt iura, ſine culpa actoris, probandi facultatem perire non permittant l. iuſtum & l. non eſt nouum infr. eod. facit lex planè ff. de petit hered. igitur ne talis probatio depereat, reũ ad edendum inſtrumentum, ſine actoris culpa deperditum, aſtringere debent, corroboratur etiam hoc argumentum ex eo, quia fauore amiſſionis inſtrumentorum, ne pereat probatio ab introductione etiã ſpecialitatum iura non abhorrent, facit lex teſtium in fine infr. de teſtibus, & gl. in l. 2. ff. de bon. poſſeſ. ſecundum tab.

Secundò, tunc demum videretur denegãda editio ei, qui inſtrumentum amiſit, quando ex cauſſa amiſſionis inſtrumenti non eſſet editio etiam contra regulam concedenda, At propter amiſſionem, conceditur editio, etiam contra regulam argentario, qui in ea cauſſa eſt, vt edere alijs teneatur d. l. ſi quis ex argentarijs. §. vlt. ff. eod. igitur nihil eſt impedimento, quominus, ex cauſſa amiſſionis inſtrumentorum editio, eam petenti, concedatur.

Tertiò & vltimò Ioan. Bolog. hic nu. 45. in fine ratiocinatur à ceſſante ratione, hoc modo videlicet, vbicũq; ceſſat ratio, quę eſt fundamentũ intellectus, & à qua pendet diſpoſitionis virtus, vt per Bald. in c. primo de prob. nu. 24. ceſſat etiam eam ob cauſſam facta diſpoſitio l. adigere. §. quamuis ff. de iur. patro. l. quod dictum ff. de pac. cap. cũ ceſſante extra de appellat. colligitur ex Bartolo in l. 1. §. huius rei ff. de offic. eius, cum alijs adductis per Euerad. in loco à ceſſatione rationis, at in caſu noſtro ceſſat ratio, ob quã factum eſt, vt rei actoribus edere non teneantur, ergo debet ceſſare etiã diſpoſitio denegans editionem, minor ex ſentẽtia Bolognetti probatur, propterea quod ratio, ob quam rei ad edendum non aſtringuntur; eſt ſuſpicio, qua præſumit, & ſuſpicatur ius, debitum eſſe eliſum argumento l. diſſolutæ infr. de condic. ex lege, & quia actor per ſe debet eſſe inſtructus l. qui accuſare infr. eod. l. ſi quando infr. de dilat. vtraque ratio ceſſat in propoſito, tũ quia omnem ceſſare fecit ſuſpicionem probata inſtrumenti amiſſio, tum quod per actorem nõ ſtetit quo minus eſſet inſtructus, cum ſibi à prin-

à principio de inſtrumento prouiderit, quod ſi poſtea caſu fortuito amiſit, hoc ſibi imputari non debet, illi enim occurrere non potuit.

Cæterum alij diligentius ſpeculantes, in contrariam iuerunt opinionem, exiſtimantes non eſſe, ob cauſſam amiſſionis inſtrumenti, actori in caſu propoſito edendum, tenuit hãc opinionem Bal. in d. cap. 1. de probat. nu. 14. ſecuti ſunt Abbas ibi nu. 21. & Felin. nu. 12. & huic eidem opinioni ſubſcribit Ripa hic num. 9. pro qua plura afferuntur.

Primùm autem ad mentem Baldi, ad aliud tamẽ propoſitum in l. diſſolutæ infr. de condic. ex lege, vt refert Felin. in prçallegato loco, poſſumus hoc modo argumentari, quod petitur per officium iudicis, quod nititur æquitate d. l. vlti. ff. de petit. hæreditatis, ſecundum æquitatem debet, vt aiunt, regulari, ſed petitur editio per officium Iudicis, vt hic, & æquitas expoſtulat, vt reus edere, & exhibere ea non cogatur, per quæ ſibi negotium fiat. l. nimis graue infr. de teſtibus, cum ſimilibus, non debet igitur, prætextu amiſſionis inſtrumentorum, ad editionem contra æquitatem aſtringi.

Secundo loco adducunt tex. in cap. 1. de probat. vbi ſummus Pontifex aſtringere recuſat Imperatorem, ad quaſdam ſcripturas, in ſuo cartophilatio exiſtẽtes, edendas Tancredo, vinceſtriæ Regi, reſpondens ei [apud temetipſum debes documenta requirere, & in medium proferre] ſentiens nulli dicenda eſſe quæ contra nos ſunt, & tamen ibi, vt conſiderat Abbas, nihil habebat ille Rex, ex quo poſſet ſuam alio modo intentionem probare, quod ſibi non videbatur imputandum, cum facile potuerit excuſari ex antiquitate facti, & quia pactiones, quas probare ſibi conſilium erat, fuerant olim initæ, cum prædeceſſoribus ſuis, quod cum ita ſit, oritur ex hoc tex. huiuſmodi pro hac opinione argumentum; ſi reus contra ſeipſum edere cogeretur actori, qui inſtrumẽtum amiſiſſet, ne ſine culpa actoris, eiuſdem actoris iura deperirent, illi quoque actori edere cogeretur, qui ob temporis antiquitatem, anteceſſoris factum probare nequiret; cum par æquitas hoc ſuadere videatur, ſed edere actori, ob facti antiquitatem, probationibus deſtituto, non cogitur reus, ad eiuſdem actoris intẽtionem fundandam, d. cap. 1. de probat. ergo nec ei, qui inſtrumentum amiſit.

Tertiò, ſi de quo magis videtur ineſſe, & non ineſt ergo nec de quo minus l. 1. infr. de negocijs geſtis cap. licet vniuerſis, & ibi gloſ. extra de teſtib. cum ſimilibus; ſed magis videtur ineſſe, vt ſerui in cauſſis pecuniariis, propter inopiam probationum, poſſint contra dominos interrogari, quàm, vt quis, ob eandem probationum inopiam, ſecutam ex amiſſione inſtrumẽti, cogatur contra ſeipſum edere, tum per regulam dictæ legis nimis graue, tum etiã quia facilius conceditur editio vocis, quã ſcripturarum, vt ſupra docuimus, & tñ non ineſt, quia ſerui, in cauſſis pecuniariis, non poſſunt contra dominos propter probationum inopiã interrogari l. 1. infr. de quçſtionibus, igitur multo minus poteſt cogi reus contra ſe ſcripturas edere, ad fundandam intentionem actoris probatione deſtituti, quia inſtrumentũ amiſerit, nec dicatur vnà cum Bolog. hic, legem illam loqui de interrogationibus faciendis in tortura, quæ eſt odioſa, quia licet illa lex poſita, ſit ſub tit. de quçſtionibus, in calce tamen digreditur opportune, ad cauſas pecuniarias, in quibus interrogantur homines ſine tormentis, & tamen ſupponit generaliter, in cauſis pecuniariis non eſſe ſeruos contra dominos interrogandos.

Quartò, & vltimò argumentantur à iure ſpeciali, vel ſingulari, quod genus argumenti eſt in iure noſtro fortiſſimum per l. quod vero contra per l. ius ſingulare. ff. de legib. eſt etiam tex. in l. prima. ff. ad municip. & in cap. quæ à iure de reg. iur. lib. 6. cum aliis adductis per Euerad. in loco à ſpeciali, argumentum autem eſt huiuſmodi. omne id quod ſpeciali iure, in gratiam, vel in odium fit alicuius, habet in contrarium ius commune. dd. iuribus, ſed in gratiam fiſci fit, vbicumque ſua amiſerit inſtrumenta, vel eidem fuerint

ſubtracta, vt ſpeciali iure editio concedatur l. 2. §. diuus. ff. de iur. fiſci, & in odium quoque vſurariorum, quando non poteſt alio modo vſuraria prauitas probari, vt ſuos edere contra ſe libros teneatur, vt habetur in clement. 1. in §. cœterum, vbi notatur de vſuris, igitur regulariter, & de iure communi admitti nõ debet, inſtrumentorum amiſſionem, cauſſam eſſe, ob quam contra regulam permitti debeat editio.

Nunc autem argumenta ex aduerſo allata, reſponſionibus diluere, atque conuellere, difficile non eſt, negotium enim non facit primum argumentum, ab æquitate petitum, quamquàm enim æquitati conſentaneum eſt, probandi facultatem ſine actoris culpa non perire, eo tamen, quod æquum eſt æquius reperitur, vt ſupra dicebamus per l. ſi ſeruus communis in §. quod vero. ff. de furt. æquitati enim maxime congruit, aliquem propriis telis non confodi d. l. nimis graue infr. de teſtib. & iudicis officium, vt conſiderant Abbas, & Fœlin. in d. cap. 1. de probat. ad priuatam vtilitatem non mouetur l. 4. §. hoc autem. ff. de dam. infec. vnde, vel proptem ſuperiorem, æquitatem ex hac parte præponderantem, retorquetur argumentum, vel ſubuertitur ſaltem, ſi hinc inde vigeat æquitas, quippe quia æquitate æquitas compenſatur, vt dicitur in ſimili dolum dolo compenſari, & delicta mutua compenſatione tolli, cap. intelleximus extra de adulteriis l. viro atque mulieri. ff. ſolut. matr. tex. eſt & gloſ. in l. in Arenam infr. de inofficioſo teſtamen. nec mouet lex iuſtum, & lex non eſt nouum, proptereaquod vindicant ſibi locum in editione, quæ fit ab actore reo ad exceptionem fundandam, in qua ceſſat regula l. nimis graue, vt ſupra ad aliud propoſitum tetigimus.

Facile eſt etiam reſpondere ad ſecundum argumentum, petitum à d. l. ſi quis ex argentariis, in §. vlt. quia d. tex. non loquitur in caſu, vbi argentarius dictaturus eſſet aliquod iudicium aduerſus eum, à quo editionem petebat, quapropter ceſſat illa communis ratio, ob quam denegatur editio in propoſito noſtro per tex. in d. l. nimis graue. Præterea, eſto quod d. tex. procedat, etiam in caſu, vbi argentarius eſſet actor, & vellet fundare intentionem ſuam aduerſus eum, à quo editionem petit in eodem inſtrumento, cuius petit editionem, quod facile amittimus, per generalitatem illius, illud eſt quia petit ab eo, cui ipſimet dedit, quam ob cauſſam facilius conceditur editio. Accedat etiam, quod propter amiſſionem inſtrumentorũ receditur a regulis iuris communis, in caſibus, vbi reperitur expreſſum, vt ibi, non in aliis, cum ſpecialia, & ſingularia non ſint multiplicanda l. ſingularia vbi DD. ff. ſi cert. petat.

Nec obſtat tandem Bolog. argumentum, a ceſſante ratione petitum, quia negari poteſt hæc rationis ceſſatio in propoſito, etenim non probat ipſe in caſu noſtro ceſſare ſuſpicionem, de qua loquebatur, nec inſtrumenti amiſſio eſt in cauſſa, vt d. ſuſpicio ceſſet, cum diſſolutæ quantitatis inefficax inſtrumentum, quod penes creditorem remanet, non ſemper à debitore repetatur, iuxta terminos dictę l. diſſolutæ infr. de condic. ex leg. à nobis ad fauorem Bologneti adductæ, nec efficaciter probat ipſe, eam rationem Ceſſare, quæ habet actorem per ſe debere eſſe inſtructum, parum enim inſtructus eſt, ſi ſcripturis indiget, quæ apud reum ſunt, & ab eo extorquere conatur, nec dicendum eſt cum eodem Bolog. dictum actorem ſibi prouidiſſe ab initio de inſtrumentis, & inſtructionem procuraſſe, & propterea imputandum ſibi non eſſe, ſi caſu deinde, qui contingit ſine culpa l. quæ fortuitis infr. de pignor. act. inſtrumenta amiſerit, quia replicatur d. legem qui accuſare, & alia iura ſimilia, requirere, non ab initio tantummodo inſtructum eſſe actorem, ſed ſemper, & præſertim quando ad iudicium accedit, quod ſi ſibi imputandum non eſt, quod caſu amiſerit inſtrumenta, nec nocere hoc reo debet, cui minus eſt imputandum, præſertim cũ regulam pro ſe habeat; Præterea placet etiã ex abundanti concedere Ioan Bolog. dd. rationes ceſſare, quia nihilominus nu-

lius

lius efficacitatis eſt argumentum, quandoquidem à ceſſatione rationis deſumpta argumentatio, non concludit, ſi diſpoſitio, ad quam refertur, pluribus nititur rationibus, quia tunc ſi vna ceſſat ratio, adhuc viget diſpoſitio, vt ſæpe ſupra dictum eſt, per tex. in §. ſocrum, & in §. affinitatis, inſtit. de nuptijs, eſt tex. in l. ſi non lex Aelia ſentia, vbi Bal. & Imola ff. de hæred. inſtituen. docet Euerard. in loco à ceſſatione rationis, circa finem, ſed diſpoſitio de qua loquimur, non modo ea ratione nititur, quia actor debeat eſſe inſtructus pet ſed. l. qui accuſare infr. eod. ſed etiam quia nimis graue eſt ſumere arma de domo rei, contra eundem reum d. l. nimis graue, & hæc eſt potiſſima ratio huius diſpoſitionis, quæ cum non ceſſet in propoſito, cui non dilucet argumentũ in proprium auctorem reflecti, & retorqueri? Concludo igitur, actori qui in caſu propoſito inſtrumentum amiſſit, non ſufficere, & non prodeſſe amiſſionem, ad hoc vt obtineat a reo editionem contra regulam.

69 Singulare tamen remedium eſt, quo conſulere actor ſibi poteſt, curare, vt notarius, vel eius ſucceſſor rurſus idem edat, & caſu quo etiam notario, vel eius ſucceſſim, fortuito ſcripturę periiſſent, curare, vt ipſemet notarius, vel ſucceſſor agat cõtra reum, iuxta tradita per Bar. in l. vlt. ff. de tab. exhiben. id quòd probatur optime in d. §. vlt. legis ſi quis ex argentariis, vbi argentarius, qui alias non poteſt petere editionem eorum, quæ ex officio debuit cõſeruare, auditur, dummodo probet ſe incendio, ruina, naufragio, vel ſimili caſu fortuito amiſiſſe, quinimmo Felin. in d. cap. 1. de probat. ſub eodem num. 12. ſalutare dicit eſſe remedium pro actore, vt ipſemet contra notarium agat, & facere hoc compellat, quod facere etiam poteſt, vt ipſe eo loci probat.

70 Sed veniendum eſt, ad tertiam inſpectionem, quãdo ſcilicet reus alicui ſemel tantum inſtrumẽtum edidit, quod poſtea actor amiſit, an actor ipſe, ea tantum ratione, quia ſemel ſibi fuit editum inſtrumentum, & deinde amiſit poſſit, eundem reum, rurſus ad edendum, iuris remedio, aſtringere.

In hac igitur difficultate, antequam ad diſputationem veniamus, diſtinguenda ſunt duo capita, quia aut reus ſemel edidit ex cauſſa, & ſic ex neceſſitate, aut ſine cauſſa, & ex voluntate.

Primo caſu concludendum eſt ſine diſputatione, ex ſententia Decij, rurſus reũ cogendum eſſe edere actori, quia illa ipſa ratio, quæ fuit cauſſa primæ editionis, poteſt eſſe cauſſa etiam ſecundæ, concurrente maxime inſtrumenti amiſſione, id quod non obſcure probatur per tex. in l. ſi quis ex argentarijs, in §. Prætor ait, iuncta l. veluti, quæ eſt lex ſequens ff. eod. vbi iubet Prætor, ei qui iterum edere poſtulauerit, cauſſa cognita edi; inter cauſſas autem, ob quas talis editio permittitur, amiſſio etiam inſtrumentorum, quæ non ob negligentiam, ſed ob maiorem aliquẽ caſum accidit, numeratur, ad vnum tamen puto animaduertendum, tutum ſcilicet non eſſe, illud quod Decius dicit affirmare, ſecundæ ſcilicet huius editionis potius cauſſam eſſe illã ipſam rationem, ob quam fuit prima facta editio, quam amiſſio inſtrumentorum; propterea quod dictam primam, cauſſam non ſufficere, probatur manifeſte in d. §. Prætor ait, qui ſimpliciter non concedit editionem ſecundam, ſed ſi noua cauſſa editionis, amiſſio nempe inſtrumenti, vel alia ſuperueniat, & propterea ſentiens forte hoc ipſum Dec. dixit amiſſionem inſtrumentorum eſſe cauſſam multiplicationis editionis, quicqd ſic, in hoc capite veriſſima eſt eius concluſio hic numer. 10. in fine, quam ſequuntur etiã Curtius Iunior nu. 14. & 15. Ripa numer. 8. in fine Purpur. num. 16. Cagnol. numer. 42. Bolog. nu. 45. & Mantua in ſecunda q. primæ cauſſæ numer. 23.

71 Secundus autem caſus, quando inſtrumentum ſemel fuit editum ex mera volũtate, dubius eſt, & propterea libet in queſtionem vocare, an amiſſio inſtrumenti, cuius ſemel reus, ex liberali voluntate, copiam fecit actori, ſufficiens cauſſa ſit, ob quam rurſus eidem edere cogatur, &

in hac

in hac controuerſia,cuius termini ſunt no tiſſimi,duas,& contrarias eſt reperire ſcribentium opiniones, quarum prima eſt affirmatiua, quam videtur tenere gl. hic in verbo id ex cauſſa, & Bart. in fine primæ oppoſitionis, quatenus ſimpliciter, & indiſtinctè inſtrumenti amiſſionem, nouæ editionis efficacem cauſſam eſſe opinantur, ſecutus eſt hanc eandem opinionem in ſpecie, & expreſſe Claud.Aquens. quē refert Purpur. hic nu. 16. nec non Lancellottus Decius, Philippi Dec. frater, relatus per eundem Dec.hic nu.xi. & pro hac ſententia plura afferuntur argumenta.

Primum autem vti hac ratione videntur,iura generaliter,& indiſtincte loquentia generaliter ſunt, & indiſtincte intelligenda l. 1. § generaliter ff.de leg.præſtan. ſed lex ſi quis ex argentarijs in §. Prætor ait, & lex veluti ff. eod. lex illatæ infr. de fid. inſtrumentorum lex fin.ff.de bon.auctor iudic. poſ. volunt ei qui amiſit inſtrumentum, ruſus edi, ſi editionem petat, & indiſtincte, & generaliter loquuntur, igitur ſunt generaliter intelligenda,& diſtinctione aliqua non adhibita, an ſemel fuerit editio ex neceſſitate facta, vel ex voluntate.

Secundò adducitur lex prima ff.de pollicit. in verſ. item ſi ſine cauſſa; ſupponit ibi I.C.pollicitationem ſine cauſſa, reip. factam, non valere, cæterum ſi is, qui ſine cauſſa, & ex mera voluntate,ac liberalitate pollicitus fuit, cœpit pollicitationem implere, vt puta,quia iecerit fundamenta, vel locum purgauerit, perficere tenetur, & opus proſequi, licet, antequam cœpiſset, minime teneretur. colligimus ergo ex hoc tex. huiuſmodi argumentum,tūc demum, qui edidit ſemel ex voluntate, rurſus edere non cogeretur, quando is, qui cœpit ex voluntate,non cogeretur perficere, & non teneretur rem cœptam ex voluntate,proſequi ex neceſſitate, ſed etiam is qui cœpit ex arbitrio, & ſine cauſſa, perficere tenetur, & proſequi d.l.1.de pollicita. igitur nihil eſt impedimento quominus quis, cum ſemel ediderit ex voluntate,cogatur rurſus illud ipſum inſtrumentum, amiſſum ab eo, cui facta eſt editio, ex neceſſitate edere, & exhibere.

Tertiò per locum à proportione, iuxta l.ſufficit ff.de cōdic.indebit.& iuxta princ. iuncto §.fin.inſtit.quod cum eo,cum alijs adductis per Euerard. in loco à proportione, hoc modo argumentantur. ita ſe habet regula negans editionem in propoſito noſtro, ad inſtrumentum ſemel ex voluntate editum,pro ut ſe habet qualitas inalienabilitatis ad prædium ſemel alienatum, & qualitas indelegabilitatis (vt ijs vtar vocabulis) ad cauſſam ſemel delegatam, vt patet, ſed fundus ſemel alienatus remanet ſemper alienabilis l.pater filium §. quindecim ff. de legat. 3. vbi Bart. nu. 4. & cauſſa ſemel delegata, rurſus poteſt delegari, & perpetuò remanet delegabilis, vt tradunt DD. ad l. 1.ff.de offic.eius & ad l. vnicam infr. qui pro ſua iuriſdic. Iud. dare,dariue poſ.vbi Bart. facit regula ſemel tale ſemper præſumitur tale §. reſtituta inſtit. de fideicōmiſ. hæred. igitur eodem modo inſtrumētum ſemel editum, cùm eam aſſumpſerit qualitatem, vt edibile factum ſit, ſemper edi debet, præſertim,ſi ſemel editum, ſit amiſſum.

Quartò, per locum à minori virtute hoc modo ratiocinantur, ſi de quo minus videtur ineſse, & ineſt, ergo, & de quo magis, ſed minus videtur ineſse, vt is,qui ſemel edidit inſtrumentum ex neceſſitate, cogatur rurſus edere, quàm is qui ſemel edidit ex voluntate, quandoquidem minus fauent iura abſoluēti actum ex voluntate, quàm agenti, & operanti ex neceſſitate §. item tria onera, inſtit. de excuſat. tut. vel curat.l.cum poſtulaſſem in §. vlt. infine, iuncta gloſ. ff. de dam. infect. & tamen ineſt, quia is, qui ſemel edidit ex neceſſitate, rurſus etiam cogitur edere ex cauſſa amiſſionis inſtrumentorum, igitur multo magis debet ineſse, vt is quoque cogatur, qui ſemel edidit ex voluntate.

Quintò, & vltimò vtuntur hac ratione, quicunq; eſt immunis ab aliquo actu, & munere, ſi illud ſua ſponte ſubeat, videtur priuilegio renunciare l. 1. C. de his qui ſponte publica munera ſubeūt lib. 10. ſed

10. ſed reus, de quo agimus, priuilegiũ habet, vt non teneatur edere actori ad illius intentionem fundandam, vt colligitur ex l. noſtra ex l. nimis graue infr. de teſtibus, & ex cap. 1. de probat. igitur ſi ſemel ſponte edat, quaſi d. regulæ priuilegio renunciauerit, debet poſſe rurſus, concurrente maxime inſtrumentorum amiſſione, ad edendum aſtringi.

Cœterum ſi recte argumenta allata ppendantur, non ita vrgentia reperiẽtur vt facilius non ſit contrariam opinionem tueri, quam tenuit Ioan. Petrucinis Mõteſperellus noſter, quem refert, & ſequitur Dec. hic numer. 11. qui pluris, quam Lancelloti fratris opinionem, veritatem ipſam æſtimauit, qua in re ſummopere commendandus eſt, quemadmodum laudatione dignus minime videtur, quando Iaſonem, quaſi odio eum proſequatur, inſectatur, & exagitat, & dummodo Iaſonis improbet opiniones à veritate deſciſcere ſibi curę non eſt. Ab odio, & amore ſcriptorum, quaſi à duobis monſtris immaniſſimis, & pernicioſiſſimis, quę noſtrę ignorationis potiſſimæ ſunt cauſſæ, cauendum eſſe. Ariſt. pluribus in locis memoriæ prodidit, quapropter, quemadmodum præceptorum veras, & probabiles opiniones ſequi, & eorundem excuſare errata humanum, atque vrbanum eſt l. di cere ff. de recep. arbitris l. 5. ff. de manumiſſ. vindic. ita quoq; pernicioſum eſt in eorum verba iurare, & impium, peruerſo quodam contradicendi ſtudio, eorundem æquas opiniones, nouis, & ſæpe numero deterioribus opinionibus trudere, & labefactare, ſed, redeundo ad rem, hanc Montiſperelli, & Decij opinionem, quam ſequuntur Curtius Iunior hic nu. 24. & 25. Purpurat. nu. 16. verſ. limitetis Cagnol. nu. 42. Bolog. nu. 45. & Mantua in ſecunda. q. ſecundæ cauſæ num. 23. ego quoque veriorem eſse arbitror eamdemque pluribus comprobo.

Primum autẽ ad mentem Decij, quia actus voluntarij non obligant vltra limitatam voluntatem, quæ ex facto operantis colligitur, vt notat Bart. in l. 1. 5. ſi quis hoc interdicto ff. de itinere act. priuat. in fine, per tex. in l. tutori infra de negotijs geſtis, per l. vlt. infr. ne vxor pro marito, facit regula, actus agentium non debent operari vltra intenrionem eorum l. non omnis ff. ſi cert. pet. §. ſed, & quod Principi placuit inſtit. de iur. nat. gen. & ciuil. At editionis actus, ſemel à reo in propoſito factus, fuit voluntarius, vt ſupponitur, & limitatus ad vnicam editionem, quandoquidem non eſt veriſimile eum qui edidit fuiſse illius propoſiti, vt vellet ſemper, & iteratis vicibus ad edendum aſtringi, non debet igitur ſemel facta editio, de qua agimus, vltra primam editionem reum edentem obligare.

Secundò, ad mentem doctorum, poſſumus hoc pacto ratiocinari, quicunque eſt immunis ab aliquo onere, ſi ſponte illud ſubeat, priuilegio in cæteris renunciaſse non videtur, nec derogaſse, ſed reus priuilegium habet per l. noſtram, & per d. l. nimis graue, vt edere actori, ad illius intentionem fundandam, non teneatur, igitur ſi ſemel ex liberali volũtate ediderit, ad onus iteratæ editionis, quaſi priuilegio renunciauerit, compelli non debet, maior probatur, per tex. in l. voluntariæ infra de excuſat. turorum, vbi Gordianus Imperator verba hæc ſcripta reliquit [voluntariæ tutelæ munera, priuilegijs nihil derogant] ſi igitur immunis, qui ſemel munus voluntariæ tutelæ ſubire non recuſauit, rurſus idem onus ſuſtinere non compellitur, & tamen reip. intereſt, homines reperiri, qui pupillorum tutelas adminiſtrent, quæ publica munera ſunt, inſtit. in princ. de excuſat. tut. vel curat. multo minus aſtringi debet ad edendum reus, qui ſemel edidit, cum hoc actori homini priuato expediat dumtaxat, cui etiam minus, quàm reo fauendum eſt l. fauorabiliores ff. de reg. iur.

Tertiò adducitur tex. in l. ſi quis hæredem, infra de inſtitut. & ſubſtitu, vbi ſcripſit aliquis hæredem ſub ea conditione, ſi Titius conſul, vel Meuius Prætor factus fuerit, vel filia nupta fuerit. viuoteſtatore, nactus eſt ille conſularem dignitatem, hic Prætor factus eſt, vterque tamen ante mortem teſtatoris deponit dignitatem,

tem, & nupta filia, eodem viuente, à marito diuertit: mortuo teſtatore, an hæreditas ſcripto in teſtamento debeatur quæritur, cum purificatarum cõditionum implementum minime perdurauerit, concluditur affirmatiue, & cõſequẽter ſemel eſſe purificatam conditionem ſufficere. Poteſt ergo ex hoc tex. eiuſmodi, à minori, peti argumentum, ſi de quo minus videtur ineſſe, & ineſt, ergo, & de quo magis, ſed minus videtur ineſſe, vt ſufficiat conditionem ſemel purificatam eſſe, licet non durauerit, quàm ſemel factam editionem præſertim ex voluntate, quæ nihil operata ſit, cum conditio debeat impleri ĩ forma ſpecifica, lege Meuius, l. qui hæredi. ff. de condit. & demonſt. & tamen ineſt, quia ſatis eſt, ſemel purificatam conditionem, licet non durauerit d. l. ſi quis hæredem, ergo multo magis debet ineſſe, vt ſemel factam eſſe editionem ſit ſatis, ſufficit enim ſi in paucis amicis conſulatur l. tutori infr. de negot. geſtis l. finali infra ne vxor pro marito l. boues §. hoc ſermone. ff. de verb. ſignif. l. cum de indebito. ff. de probat.

Quartò, per locum à conſeqnenti deſtructo iuxta tex. in l. 2. §. mutui datio. ff. ſi cert. pet. & l. apud antiquos, vbi Cynus, & Alberic. infr. de furtis, cum aliis adductis, per Euerard. in loco, à deſtructione conſequentis, ad deſtructionem antecedentis, hoc modo argumentantur, ſi ex eo, quod quis ſemel ex voluntate edidit, cogeretur rurſus amico, qui inſtrumẽtum perdidit edere, illud ſequeretur incommodum, vt officium ſuũ, quod quis, alterius tantum cauſſa ſuſcepit, eſſet ei damnoſum, cum hæc editio tendat ad actoris intentionem fundandam, aduerſus eundem reum, cumque damnoſum ſit, inuitum ad aliquid compelli, ſed hoc conſequens non eſt admittendum, cum nemini officium ſuum debeat eſſe damnoſum l. ſi ſeruus communis §. quod vero. ff. de furtis, facit d. lex tutori, ff. de negotiis geſt. ergo nec illud debet admitti vnde hoc ſequitur.

Quintò, & vltimò ad mentem Curtij Iunioris hic numer. 25. hoc modo, per locũ à proportione argumentorũ. ita ſe habet ſemel facta editio ad caſum in quo actor amiſit inſtrumentum editum, quemadmodum ſe habet compromiſſum, ſemel ex voluntate factum, ad caſum, in quo lapſo termino, idem compromiſſum ſpirauerit: at, ſpirato compromiſſo ſemel, non ex neceſſitate ſtatuti facto, ſed ex libera voluntate, rurſus non eſt neceſſariò compromittendum, vt decidit Bald. in l. fideicomiſſa §. hæc verba. ff. de legat. 3. & in l. veluti §. hæc vox. ff. de edendo, igitur eodem modo, deperdito inſtrumento, nõ ex iuris neceſſitate edito, ſed ex liberali rei volũtate, neceſſariò rurſus edi nõ dẽt.

Facile eſt nunc cõtrariæ opinionis argumenta ſoluere, & præſertim primum, quia iura generaliter loquentia, ſunt generaliter intelligenda, niſi per rationes oppoſitas reſtringantur, & à iuribus declarationem recipiant l. nam, & poſteriores. ff. de legib. quemadmodum in caſu noſtro: præterea d. iura generaliter loquuntur in aliis terminis, quandoquidem d. §. prætor ait d. l. illatæ, & d. l. finalis, loquuntur in caſibus, in quibus prima editio facta ſit ex cauſſa, & ex neceſſitate, & tunc admittimus amiſſionem inſtrumentorum ſufficere, ad hoc vt actor, cum effectu rurſus poſſit petere editionem. Accedat etiam quod tria memorata iura, ſunt fõrte penitus extra propoſitam materiam, de qua diſputamus, ita vt non meruerint in hac diſceptatione allegari, quandoquidem nõ loquuntur de editione, quæ ab actore reo fieri debeat, in quo caſu regulam habemus negatiuam, ſed d. §. prætor ait loquitur in argentario, qui tenetur ex neceſſitate quaſi publici officii, lex illatæ in fiſco, qui in ea cauſſa de quo agitur ibi, erat actor, & d. lex finalis, in quodam tertio, cui ſcripturarum quarundam cura, quaſi cuſtodi, & depoſitario data erat, huiuſmodi autem perſonas, & cæteras alias omnes ſimiles, facilius eſt, ob ſolam inueſtigandæ veritatis curam ad edendum cõpellere, quàm reũ, qui ſibi ipſi damnum afferret l. fin. in fine infr. eod. iuncta d. l. nimis graue, infr. de teſtibus, exempla in ſumma eorum legum omnium, ſunt de

caſibus

caſibus, in quibus prima editio facta eſt ex cauſſa neceſſaria, & licet regulam exẽpla non reſtringant, eam tamen declarãt, in quibus terminis diſponat, l. nam, quod liquide. ff. de pen. leg.

Non obſtat ſecundum, petitum à l. 1. ff. de pollicit. quinimo, in contrariam partem facile reflectitur, ibi enim qui ex voluntate facere cœperat, cogitur perficere, ſed poſtquam opus perfecit, iuxta ſuam pollicitationem, & opus, quod perfecti aſſignauerit, deinde id fortuito caſu aliquid paſſum ſit, periculum ad eum, qui ſemel fecit, non pertinet, nec facere iterum tenetur, vt dicitur aperte in §. vlt. eiusdem legis, ſed in propoſito noſtro reus, de quo loquimur, non cœpit dumtaxat edere, ita vt partem tantummodo inſtrumenti ediderit, iuxta l. 1. §. edenda verſ. edere. ff. eod. ſed integrum edidit inſtrumentum, quod ſi caſu perierit, nihil eſt cur reus rurſus ad edendum aſtringatur, periculũ enim ad ipſum debet actorem, qui caſu amiſit inſtrumentum, pertinere d. §. vlt. eiuſdem legis.

Nec facit prætereà negotium tertium arg. quia minor propoſitio, de qualitate ſemel aſſumpta, habet locum in qualitate ſubſtantiali, & ſpecifica, vt appellant, vel in accidentali inſeparabili, & inuariabili, ſecus autem ſi ſit qualitas accidentalis & ſeparabilis, vt eſt editio ad inſtrumentum, hinc, qui caloris qualitatem ſemel aſſumpſit, non ideo ſemper calidus erit, & qui vnius ætatis ſemel aſſumpſit qualitatem, vt puta, quia minor ſit, non propterea erit ſemper minor, ea propter cùm non ſit proportio, inter qualitatem inuariabilem, & eam, quæ variari, & ſeparari poteſt, corruit, a proportione ſumptum argum. Præterea negari poteſt etiã minor propoſitio, quandoquidem in d. §. quindecim, non ideo portiones illæ, quæ ad Caium ſeium peruenerant, in extraneum hæredem alienantur, quia ſemel contra prohibitionem fuerint alienatæ, propterea quod, re vera, contra prohibitionem, numquam fuerunt alienatæ, nam primi liberti non alienauerant extra collibertos, collibertis autem dare non prohibebantur, ille vero collibertus, qui aliorum portiones nactus fuerat, facile potuit eas ad hæredem extraneum transferre, quia eo modo faciendo, ſuam partem non alienabat, prohibitio autem vltra proprias partes, nõ ſe extendebat; nec poteſt fieri fundamentum in eo, quod dicebatur de cauſſa ſemel delegata, quia communis opinio eſt in contrarium, vt per DD. in d. l. prima. ff. de offic. eius, & ſunt ſolummodo ſpecialiſſimi quidam caſus, in quibus illud locum habet, vt per Bar. in d. l. vnica, infr. qui pro ſua iuriſdic. iud. dari poſ. nec habenda eſt ratio regulæ ſemel tale ſemper præſumitur tale, tum qđ procedit inſpecta præſumptione, non autẽ inſpecta veritate, tum quod locum non habet in ijs qualitatibus, quæ ex curſu temporis mutantur, & ex aliis accidentibus recipiunt alterationem.

Non obſtat quartum, quia non eſt vſquequaque verum, magis fauere iura explicantibus actus ex neceſſitate, quam ex voluntate, immo operantibus ex voluntate iura fauent magis, hinc magis fauent, & indulgent negotiorum geſtoribus, ex voluntate negotia gerentibus, quã tutoribus, & curatoribus, ex neceſſitate adminiſtrantibus, nec faciunt negotium iura ex aduerſo adducta, & præſertim d. §. item tria, quia res affectata non videtur onerosa l. ſpadonem §. vlt. ff. de excuſat. tut. vnde, dum iura, eum, qui tres affectauit tutelas, quartam quoque ſuſcipere compellunt, non imponunt aliquod onus, ſed eidem fauent, idem concedendo quod alias deſideraui, quod ſi hanc quartam velit ſubterfugere (quamquam tres primas affectauit) non excuſatur ab ea, quia licet quarta tutela ſit onus primum tamen onus eſt, cum tres illæ priores affectatæ, eidem commoda, non onera extiterint. Præterea ſi aliquo modo procedit illa propoſitio, quę habet, iura fauere minus operantibus ex voluntate, tunc demum vindicat ſibi locum, quando quis in eo, quod operatur, habet aliquod proprium intereſſe, vt puta quando verſamur in emptionibus, & acquiſitionibus iuxta d. l. cum poſtulaſſem in §. vlt. ſecus

O autem

autem vbi quis operatur in gratiam alterius tantummodo, quia tunc iura fauent magis operantibus ex voluntate, vt in d. l. tutori, ne officioſa in gratiam alterius operatio damnoſa ſit officioſe agenti, contra legem ſi ſeruus communis, in §. quod vero. ff. de furt. ea propter, cùm in propoſito noſtro reus edendo actori, non in ſui ipſius gratiam, ſed potius contra ſe, in gratiam actoris dumtaxat operetur, faueré ei iura debent magis, quàm reo, ex cauſſa, & ex neceſſitate edenti, ita vt hocquoque argumentum potius in contrarium retorqueatur.

Alicuius tandem efficacitatis non eſt vltimum argumentnm, petitum à l. 1. C. de his qui ſponte pub. muner. ſubeunt lib. 10. quia illud eſt ſpeciale in decurionatu, & propterea Bart. ponendo argumentum ad illum tex. dicebat, qui patitur creari ſe decurionem, ſuo videtur renuntiaſſe priuilegio, ſecus ſi ad alium honorem eligi paſſus fuerit, ratio autem ſpecialitatis redditur per eundem Bart in d. l. 1. numero 2. quia ſcilicet decurionatus eſt quoddam officium vniuerſale, diſponens ad alia munera, cùm ex decurionibus alij eligantur officiales, vnde dum quis præiudicat ſibi in hoc munere, quod ad alia munera omnia vniuerſaliter diſponit, in omnibus videtur priuilegio derogaſſe, ſecus tamen eſt in cœteris, vt diximus per d. l. voluntariæ vbi plene Cynus, & alii DD. tradit Bart. in l. veteranos. ff. de priuileg. vete. & in l. 2. ff. de Decur. Præterea poſſet etiam dici habere locum d. propoſitionem in eo immune, qui illud ſuſcipit ex voluntate munus, quod cum onere dignitatem habet annexam, vt illi facere videntur, qui ſe creari decuriones patiuntur, & hoc modo procedat d. lex 1. ſecus autem in ſuſcipientibus onus ſine dignitate, & commodo, vt eſt tutela, & hoc modo procedit d. lex voluntariæ, quibus ex conſiderationibus, hoc quoque argum. reflectitur in proprios auctores, tum quia ius ſpeciale habet in contrarium ius commune, vulgata lege ius ſingulare. ff. de leg. tum qnod ille, qui ex voluntate edit actori, ſuſcipit onus, ſine aliquo ſui ipſius emolumento, vel honore, qua propter eum non releuetur in aliquo, nec debet in aliquo grauari, vltra id quod ſponte fecit, per regulam legis eum qui in princi. ff. de iure. iur. & §. 1. inſtit. de hæred. qualit. & differentia.

72 Offert ſe nobis modò quarta inſpectio, an ſcilicet in caſu, in quo cogitur reus rurſus edere, quia actor ſemel editum inſtrumentum amiſerit, iterum tantùm cogatur, vel toties quoties actor amiſerit, & ſic quandocumque opus fuerit, qua in re, videtur reſpondendum non niſi ſemel, atque iterum cogendum eſſe.

Primùm, quia, ſi toties quoties amitteretur, eſſet compellendus, daretur proceſſus in infinitum, ſed hoc dari non debet l. ſi finita. ff. de damn. infec. l. vlt. ſupra de ſacroſant. eccleſiis cap. cum multis extra de reſcrip. ergo nec illud vñ hoc ſequitur.

Secundò, quia variatio, & multiplicatio editionis videntur procedere à pari, ſed variatio editionis actionis non admittitur, vt tradunt DD. communiter ad. l. editam infr. eodem, ergo nec debet in caſu noſtro multiplicatio editionis admitti.

Tertiò, quia vbicunque aliquid iterabile conceditur, intelligitur de prima vice l. boues §. hoc ſermone. ff. de verb. ſignif. tradit Bart. ad l. licet, & à d. l. dotis. ff. de iur. dot. ſed in caſu noſtro ob inſtrumẽti ſemel editi amiſſionem, conceditur editio, quæ eſt actus ſui natura iterabilis, igitur intelligitur facta conceſſio pro prima vice, non autem vbicunque opus fuerit.

Quartò, & nouiſſime, vbicumque ex cauſſa amiſſionis inſtrumenti, editio ſemel facta iterum cõceditur, non amplius quàm bis cõcedi intelligitur, eſt tex. apertus in l. finali. ff. de bonis auct. iudic. poſ. at in caſu noſtro ex cauſſa amiſſionis inſtrumenti ſemel editi, conceditur editio iterum d. l. ſi quis ex argentariis in §. fin. igitur non amplius quàm bis concedi d e.

Contrarium tamen tenent DD. hic, & præſertim Marcus Anton. Mantua in 3. q. ſecundæ cauſſæ numer. 24. id qnod poteſt probari ratione, & lege.

Primum autem ratione, quia vbicumque eſt eadem ratio, ibi eadem quoque

debet

debet eſſe iuris diſpoſitio l. à titio. ff. de verb. oblig. cum vulgarib., at in tertia, vel quarta, vel vlteriori inſtrumentorum amiſſione (dummodo ſint amiſſa ſine culpa, vel dolo actoris) ſemper eadem viget ratio, ob quam ſemel fuit conceſſa editio prima, ratio ſcilicet, quæ eſt cauſſa ſpecialis edicionis, contra regulam, & amiſſio editi inſtrumenti, quæ eſt cauſſa iterationis, & multiplicationis, igitur ea dem debet fieri iuris diſpoſitio, vt ſemper ſcilicet reus edere cogatur, & toties quoties, ex cauſſa amiſſionis, opus fuerit.

Secundo probatur etiam lege, nempe per tex. in l. veluti in §. hæc vox. ff. eod. qui præterquam quod probat, vt aiunt, in terminis, poteſt etiam argumentum ita colligi, tunc demum editio, de qua agimus, non niſi bis fieri deberet, quando dictio iterum, poſita in prætoris edito, ex inſtrumentorum amiſſione rurſus editionem concedente, non eam reciperet interpretationem, vt ſepius ſignificaret, & quoties opus fuerit; ſed hanc dubio procul recipit interpretationem, vt docet aperte Paul. I. C. in d. §. hæc vox, igitur nihil eſt impedimento, quo minus huius modi editio, ex cauſſa amiſſionis inſtrumentorum, ſæpius obtineatur, & toties quoties opus fuerit.

Contraria nunc facile diſſoluuntur, & quod attinet ad primum, negatur ex hac ſepius conceſſa editione, ex cauſſa amiſſionis inſtrumenti, dari proceſſum in infinitum, quia impoſſibile eſt, vt per infinitas vices actor, ſine culpa, inſtrumentũ ſibi ſępe editum, amittat, eſt enim potius, quid indefinitum, quam infinitum. Præterea, in iure noſtro, cum tolleretur hæc infinitas, vbi verba ad infinitatẽ ſunt apta, vt tradit Bart. poſt gloſ. in l. ſi ita ſtipulatus ff. de fideiuſ. tradit Alex. conſi. 145. numer. 2. & 3. lib. 2. & Marſil. in l. vnius facinoris in §. cognituram, ff. de quæſtion. numer. 28. debet etiam tollerari, vbi ratio diſpoſitionis ſit apta ad infinitatem, cum nõ minus ex lege eſſe dicatur, quod ex ratione, q̃ quod eſt ex verbis ipſius lege, l. no minis, & rei. ff de verb. ſignif. inſtitut. de legit. patr. tut. ita vt legis diſpoſitio, dicatur propriȩ comprehendere omnes caſus, in quibus eadem vigeat ratio, non autem ad eos extendi, gloſ. eſt in l. ſi poſt quam, in verbo, mente, de electionibus lib. 6. tradit Bald. in Authen. poſt fratres, huius initii ſecunda, infr. de legit. hæred. accedat etiam, quod verba quoque in caſu noſtro, ſunt apta ad hanc infinitatem, ſeu multiplicationem indefinitam, cum verbum iterum, pro ſæpius accipiatur, vt dicit I. C. interpretando prætoris edictum in calce d. §. hæc vox.

Non obſtat ſecundum, quia eſt diuerſa ratio, inter variationem editionis actionis, & multiplicationem editionis inſtrumentorum, primo enim caſu poteſt imputari actori, quod non recte libellum conceperit, & ideo, poſt litem conteſtatam, res non eſt integra.

Tertium quoq; argum. facile ſolui poteſt, primum quia regula d. §. hoc ſermone eſt falax, & procedit de rigore, non autem de æquitate, vt docet Bart. in l. hæc conditio ff. de condit. & demonſtrat. & hæc materia noſtra, in æquitate fundatur l. Prætor ait ff. eod. accedat etiam, quod haberet locum, quando ratio editionis, quę fit vbi inſtrumentum ſit deperditum, non eſſet apta, & non haberet locum etiã in aliis vicibus poſt primam. vendicat etiã ſibi locum d. regula in conditionibus, & vbi verba ſunt prefinitiua, & reſtrictiua & ſuſpẽdentia præſentem actum vt in d. §. hoc ſermone ibi [dum nupta erit] illud quoq; poſſumus addere d. regulam procedere in dubio, ſed nos ſumus in claris, per d. l. veluti in §. hæc vox ff. eod. vbi eſt expreſſum, dictionem, iterum, in materia noſtra pro ſæpius accipi, & vſurpari, & licet quandoq; dictio hæc, duas tantum vices ſignificet, illud eſt, vel quando multiplicatiõ contineret hȩredis prȩiudiciũ, vel vbi verba eſſent prolata ab homine, ſecus ſi à lege, vt in caſu noſtro, vt docet Iaſon. ex Cyno, & Bart. in l. ſi quis ex argentariis in d. §. prætor ait numer. 10.

Quartum autem argumentum, petitũ à l. finali, de bonis auct. iudic. poſ. negari non poteſt, quin plurimum vrgeat, cum ſit de directo contraria d. lex finalis, d. legi

veluti in §. hæc vox, vt obſeruat, et Acurſius, in d. l. fin. in fin. licet contrarium, non ſoluat, poſſumus tamen probabiliter primum reſpondere, ad mentem Mantuę d. l. fin. procedere quando amiſſio inſtrumenti probatur iureiurando, nã tunc nõ niſi bis fieri debet d. l. fin. ſecus autẽ quando amiſſio legitime probatur, tunc enim fieri debet editio toties quoties d. amiſſio legitime probetur. Secundò poſſumus reſpondere d. legem finalem loqui, non de ſimplici editione, q̃, ex cauſſa amiſſionis, toties fieri debet, quoties opus fuerit, vt dicitur in d. §. hęc vox; ſed de diſpunctione, quæ datorum, & acceptorum collationem ſignificat, & diligentem, atque exactam examinationem l. cognoſcere, §. diſpungere. ff. de verb. ſignif. vbi Petrus Rebuf. l. ſtatulibera ſerua pœnæ, in fin. ff. de ſtatu liberis, quæ diſpunctio, cum ſit difficilior, non niſi bis concedi debet, vt in d. l. fin. præſertim ab eo, qui nõ tenetur ex officio, nec ex edicto prætoris mortui, ſed ex arbitrio prætoris viui, quẽ admodum ille erat, cui rationes cuſtodiendæ ex electione maioris partis creditorum datæ fuerant in d. l. finali.

73 Si quis ergo vellet contrarias in hoc articulo conciliare opiniones, poſſet hoc modo diſtinguere, aut petitur ſimplex editio, ſemel editi inſtrumenti, ex cauſſa amiſſionis, quam quis velit legitimè probare prætotis edicto expreſſe conceſſa, & tunc toties quoties amiſſio probetur, fieri debet editio, aut petitur non ſolum editio ſemel facta, ſed etiam diſpunctio ex cauſſa amiſſionis, quam nolit probare is qui petit legitime, ſed ſolummodo iurare non calumniæ cauſſa ſe poſtulare, neq; habere, quæ diſpunxerit, quæ conceſſio non eſt expreſſo iure debita, ſed ex arbitrio iudicantis, & tunc bis tantum modo, nec amplius diſpungendi facultas concedenda eſt, & ita procedit d. lex finalis in fin.

74 Supereſt modò quintus, & vltimus articulus, an amiſſio inſtrumenti, ſemel editi, ad hoc, vt rurſus obtineatur editio in caſibus, in quibus iteratò eſt concedenda, ſit probanda actoris iuramento dũtaxat, vel requiratur legitima probatio.

Pro intelligentia huius articuli, cuius termini ſunt notiſſimi, libet ſolummodo adnotare, rem perditam, ſeu amiſſam dici eo ipſo, quod adhibita diligenti inquiſitione, non poteſt reperiri l. 3. §. nerua. ff. de acquir. poſſeſſ. l. deperditum. ff. de petition. hæred. tradit Bart. ad l. ſi quis ex argentariis in §. an vero numer. 1.

In hac igiť dubitatione, ſunt contrarię doctorũ ſententię, altera eſt exiſtimantiũ ſatis eſſe iuſiurandum actoris, & petentis editionem, ad probandum inſtrumenti amiſſionem, hanc opinionem probauit Bart. in l. emancipatione in fin. in prima interpretatione, infr. de fid. inſtrum. tenuerunt etiam gloſ. & Abbas in cap. cum olim, huius initii primo, de priuilegiis, ſequitur Caſtren. conſil. 360. volumine 2. numer. 1. Bero. conſi. 19. numer. 5. lib. 3. Aflic. deciſione 13. nu. 10. deciſione 274. numer. 6. & deciſ. 330. numer. 2. Guid. Pap. q. 244. Ioan. de Silua in tractatu de iureiur. in 2. parte in rub. quot ſint genera iuram. numer. 6. & pro hac ſententia, nonnulla ſatis vrgentia afferuntur.

Primùm autem adducitur tex. in l. fin. infr. de fid. inſtr. vbi inſtrumentum, cuius fides ſemel eſt approbata, debet iterum produci, ſi aduerſarius, pręſtito prius iureiurando de calumnia, dicat ſe velle, & poſſe redarguere illud de falſo, niſi ille, qui non producit, ſe perdidiſſe ſolemniter iuret, quod cum ita ſit, præterquamquod aperte vr̃ in eo ꝓbari, ſatis eſſe iureiurãdũ ad probandã inſtrumenti amiſſionem, poteſt, etiam hoc pacto vrgeri, vbicumque petitur editio per officium iudicis, ſatis eſt probare inſtrumenti editionem, per iuſiurandum, d. l. fin. quam hoc modo intelligit Bart. in d. l. ſi quis ex argentariis, in §. fin. ff eod. At tam rationes priuatę, quam publicam cauſſam habentes, petuntur per officium iudicis, vt tradit Bartol. hic numer. 7. & ſequuntur alii communiter, igitur ſatis eſt, vt iureiurando amiſſio inſtrumenti probetur.

Secundò cauſſa editionis, & cauſſa exhibitionis videntur procedere à pari, cum vtraque nitatur æquitate; cumque editio

ſpecies

ſpecies quædam exhibitionis eſſe videatur, at in cauſſa exhibitionis admittitur cognitio ſummaria, & probatio per iuſiurandum l. 3. §. ſciendum, iuncta l. theſaurus. ff. ad exhiben. igitur debet etiam admitti in cauſſa editionis.

Tertio loco adducitur lex prætor ait, in §. ſed & ſi ſeruus. ff. eod. vbi, ad hoc, vt Dominus ſubterfugiat editionem rationum, quas ſeruus confecit, per quem argentariam exercuit, ſatis eſt iurare, eas ſe rationes non habere, qui quidem verborum contextus poteſt hoc pacto, pro hac opinione, induci. quodcumque vni ex litigatoribus conceditur, alteri non eſt denegandum, tum quod perſonarum acceptio non eſt habenda, arg. principii, & §. iuris præcepta inſtit. de iuſtitia, & iure cap. non licet de reg. iur. lib. 6. tum quod ſunt correlatiua, quorum eadem debet eſſe iuris diſpoſitio, l. final. ff. de acceptilat. l. finali infr. de indic. vid. tollen. l. prima infra de cupreſſis lib. 12. at vni ex litigatoribus, ei nempe, qui edere tenetur, ad ſubterfugiendam editionem, conceditur, vt iureiurando poſſit probare, ſe rationes, cuius petitur editio, non habere, ergo hoc ipſum alteri, id eſt ei, qui petit editionem denegandum non eſt; ſed eodem modo concedendum, ad hoc, vt poſſit editionem ſemel editi inſtrumenti, rurſus obtinere, vt ſolo iuramento poſſit probare, ſe inſtrumentum illud amplius non habere.

Quartò, & vltimò, adducitur tex. in d. l. finali. ff. de bon. aut. iudic. poſſiden. qui poteſt induci à minori, nam ſi de quo minus videtur ineſſe, & ineſt, ergo & de quo magis, ſed minus videtur ineſſe, vt diſpūctio ſemel ex decreto prætoris viuentis concesſa, rurſus ex eo ſolo concedatur, quia petens editionem iurauerit, ſe non calumnię cauſſa poſtulare, cum difficilior ſit diſpunctio, quàm ſimplex editio, vt ſupra dictum eſt, cumque facilius ſit editionem ex edicto prætoris mortui conceſſā obtinere, quàm ex decreto, & arbitrio prætoris viuentis, cauſſa cognita, concedendam, & tamen ineſt, ergo multo magis debet ineſſe, vt editio, prætoris mortui edicto, ex cauſſa amiſſionis inſtrumēti conceſſa, rurſus, ei concedatur, qui eodem modo ſe editum inſtrumentum amiſiſſe, iureiurando probauerit.

Contrariam tamen opinionem pleriq; ſecuti ſunt, opinantes amiſſionem ſcripturarum legitime probandam eſſe, non autem ex ſolo iureiurando petentis editionem; in hanc opinionem videtur ire Bart. in l. ſi quis ex argentariis in §. an vero nu. 1. cum ſequenti in ſua diſtinctione Alex. in eadem l. in §. prætor ait numer. 12. & ibi Iaſon. numer. 12. & 13. ſequitur idem Alex. conſi. 58. lib. 1. numer. 6. & conſi. 53. lib. 2. Aret. conſi. 120. Anchar. conſ. 316. numer. 4. Corneus. conſi. 318. num. 4. libr. 4. Federic. Petr. Senenſis conſilio 113. numer. 2. Grat. conſi. 23. numer. 19. lib. 1. Rolan. à Valle conſ. 49. num. 32. & ſequenti lib. 1. Burſat. conſi. 130. num. 8. lib. 2. & nouiſſime excellentiſſimus Dominus Io. Vincentius Hondedeus, in ſuo conſ. 19. nůmer. 17. Bauer. in tractatu de virtute iur. caſu. 53. Anton. Piagi; in tractatu de tutoro q. 7. numer. 20. Dominus Borgnin. Caualcan. in tract. de tut. & curat. numer. 203. & 204. late Plot. in l. ſi quando numer. 246. infr. vnde ui Felin. in cap. Paſtoralis de exceptio. videtur ſequi Curtius Iun. hic numer. 23. quatenus ſe refert ad Bartoli diſtinctionem in d. l. ſi quis ex argentariis, probat expreſſe hanc ſententiam Purpur. hic numer. 16. Cagn. numer. 43. & Marcus Anton. Mantua in prima q. ſecundæ cauſę numer. 23. ita vt hæc ſit magis communis, & recepta ſcribentium opinio, pro qua plura afferūtur.

Primùm autem virtute, hoc pacto ratiocinantur, vbicumque requiritur probatio, ſemper in dubio de legitima probatione intelligitur Bart. ad l. Lucius. ff. de condit. & demonſtrat. notatur in l. 1. infr. de probat. in cap. Michael extra de filiis præsbiterorum, facit regula legis primę in §. qui in perpetuum. ff. ſi ager. vectig. vel emphytheut. pet. nec ſufficit iusiurādum, quod proprie probatio non eſt, ſed potius releuatio ab onere probandi l. eum qui in princ. vbi Iaſon. ff. de iureiur. & purgatio quædam, vt tradit Salyc. in d. §. finali l. ſi

quis

quis ex argentariis. ff. eod. & Corneus in d. conſ. 318 num. 4. in fine, at in caſu noſtro ad hoc, vt concedatur editio ex cauſſa amiſſionis inſtrumenti, requiritur probatio amiſſionis eiuſdem inſtrumenti d. l. ſi quis ex argen. in §. final. ergo intelligitur de vera, & legitima probatione non autem de iureiurando.

Secundò, quia vbicumque amiſſio caſualis eſt fundamentum intentionis alicuius agentis, debet probari per legitimas probationes, nec ſufficit iuſiurandum l. ſi creditor, infra de pignor. actione gl. Bart. Bald. Angel. Fulgoſi. Iaſ. & DD. communiter in d. l. ſi quis ex argentariis, in §. final. & alii alibi latiſſime congeſti, per Corneum in d. conſi. 318. numer. 4. lib. 4. at in propoſito ſupponimus, amiſſionem inſtrumenti caſualem, eſſe cauſſam, & fundamentum intentionis petentis editionem, igitur non debet ſolo iureiurando, ſed, plena probatione adhibita, amiſſio inſtrumenti probari.

Tertiò, tunc demum ſtatur iuramento alicuius in hac materia, quando non apparet rem, de qua agitur, fuiſſe quandoque apud eum, qui dicit ſe non habere d. l. prætor §. ſed & ſi ſeruus. ff. eod. l. cum ita legatur §. ſpecies de legat. ſecundo l. 2. §. licentia infr. de iure delib. Alioquin plena deſideratur probatio, vt per Bar. quem ſequũtur alii in d. §. fin. l. ſi quis ex argentariis, tradit etiam Corneus in d. cõſi. 318. numer. 4. at in caſu noſtro ſupponitur inſtrumentum quandoque fuiſſe apud eum, qui dicit ſe amiſiſſe, & eam ob cauſſam petit editionem, cum priuatio præſupponat habitum §. 1. inſtit. de libertinis l. manumiſsiones. ff. de iuſtitia, & iur. l. Decem ff. verb. oblig. cap. ad diſoluendum extra de deſponſat. impub. cum ſimilibus, igitur plenæ caſualis amiſsio in caſu noſtro probari debet.

Quartò, & vltimò, tunc demum poſſet admitti probatio amiſsionis inſtrumẽti per iuſiurandum, quando concurrerẽt cum iureiurando præſumptiones, vt puta quia præceſsiſſet notorie, vel probata eſſet depopulatio, incurſus hoſtium, furtum, incendium vel quid ſimile, argum. legis ſi quando infr. vnde vi, & in his terminis loquitur Afflict. in deciſionibus adductis pro contraria parte, & in primis in deciſ. 13. numer. 10. & declarat Bart. in d. l. ſi creditor infr. de pignor. act. nume. 5. vbi Caſtren. numer. 6. idem Bart. in d. l. ſi quis ex argentariis §. an vero nec heredi. numer. 3. quem ſequitur Angel. in §. ait prætor eiuſdem legis, & alii communiter, vt de communi teſtatur ibi Iaſon. numer. 11. quos refert, & ſequitur Excellentiſſimus Hondedeus in d. conſi. 19. numer. 19. tradit, ẽt Maſcard. de probat. plures adducens concluſ. 32. nu. 15. ſed in propoſito non ſupponimus antecedentem aliquem caſum ſimilem probatũ, ergo nulla ratio patitur, vt ſolo iureiurando petentis editionem, inſtrumentorum, & ſcripturarum amiſſio probetur.

Non obſtant nunc contraria, & præſertim primum argumentum, petitum à d. l. finali infr. de fide inſtrumentorum, quia admittimus vbi petitur editio, per officium iudicis, ad ſubterfugiendam editionem, ad quam quis non tenetur, nec principaliter, nec in conſequentiam iure actionis, ſatis eſſe iureiurãdo amiſsionem inſtrumenti probare, in quibus terminis loquitur Bero. in d. conſil. 19. numer. 5. lib. 3. & procedit d. lex finalis, ſed editio, de qua agimus, vel petitur iure actionis, vel ſi petitur principaliter per officium Iudicis, vt puta ab argentariis, iuxta gloſam in ſepius repetita l. ſi quis ex argentariis in §. ex hoc edicto, perinde eſt ac ſi petatur per viam actionis, cum teneatur, niſi edat, ad intereſſe, per actionem in factum, ex edicto de edendo d. §. ex hoc edicto, docet Iaſon in eadem l. ſi quis ex argentariis in §. prætor ait numer. 15. accedat etiam, quod illud admittitur in d. l. finali, quia facilius eſt prætextu amiſſionis inſtrumenti, eiuſdem inſtrumenti ſemel editi, editionem ſubterfugere, quam eodem prætextu amiſſionis inſtrumenti, ſemel editi, rurſus editionem obtinere.

Non obſtat ſecundum, quia negamus exhibitionem, & editionem eſſe æqualia, cum minus ſit præiudicium in cauſſa exhibitionis, quam in cauſſa editionis, & regula-

regulariter ius petentis exhibitionem ſit potentius, quàm ius petendi editionem. Accedat etiam, quod d. lex. 3. in §. ſciendum & d. lex theſaurus, non loquũtur, de probatione amiſſionis alicuiꝰ rei, ſed tãtummodo, an interſit petentis, id quod petit ſibi exhiberi, vnde ex tam diuerſis, probabilis fieri non poteſt illatio l. naturaliter §. nihil commune. ff. de acquir. poſſeſ. l. papinianus exuli. ff. de minor.

Nec obſtat tertium, petitum à d. l. prætor §. ſed, & ſi ſeruus. ff. eod. quia ibi non agitur de probatione amiſſionis, quæ ſupponat rationes, per ſeruum cõfectas, fuiſſe quandoque apud dominum, ſed de probatione eius, qui dicit ſe non habere, cui facilius conceditur vt poſſit iureiurando ſe purgare, quàm ei, quem conſtat rem habuiſſe, quandoquidem aduerſus eum oritur præſumptio, vt adhuc rem habeat, niſi aperte probetur amiſſio d. l. ſi creditor vbi DD. Infr. de pignorat. acte. Caſtr. conſi. 301. numer. 5. lib. 1. Alex. conſil. 58. circa finem lib. 1. Grauet. conſi. 112. numer. 17. lib. 1. cum cœteris adductis, per Excellentiſſimum Dominum Hondedeum in d. conſi. 19. num. 17. vbi potius, quàm amiſſionem, doloſam occultationem vult præſumi, niſi ſcripturarum, quas quis habuit quandoque, amiſſionem probet.

Nec obſtat vltimo loco d. lex vlt. in fine de bonis auct. iudic. poſ. propterea quod d. lex procedit in ea editione, quę conceditur ex decreto, & arbitrio prætoris, & iudicis viuentis, diſputatio autem noſtra, in editione, quę fit ex edicto prætoris mortui; ratio autem diuerſitatis eſt, quia illa editio, quæ conceditur iudicis arbitrio, poteſt etiam denegari, illa verò, quæ fluit ab edicto, negari non poteſt, ſed ea lege datur, vt amiſſio legitime probetur, iuxta ea, quæ ſupra tradita ſunt, ea verò, quæ ex iudicis arbitrio concedi poteſt, & non concedi, cum certam non habeat legem, poteſt obtineri, ſi cauſſa cognita æquum iudici videatur, etiam vbi eam petens, non calumniæ cauſſa ſe poſtulare, neque habere, quod habuit quandoque tantummodò iurauerit.

75 Si quis tamen velit, altius repetendo materiam, in ea certam conſtituere theoriam, per quam, & contraria omnia tollantur, & aperte manifeſtum fiat, an, & quando probare poſſit quis ſcripturas, & inſtrumenta ſe non habere, hanc poteſt diſtinctionem adhibere. Aut probare quiſpiam vult, inſtrumentum ſe non habere, vt illius editionem, exhibitionem, vel reſtitutionem ſubterfugiat, aut, vt eiuſdem inſtrumenti ſemel editi, iterum editionem obtineat, ſecundum ea, quæ ſupra proponebantur. Primo caſu rurſus diſtinguendum eſt, quia aut non conſtat negantem editionem, exhibitionem, vel reſtitutionem, ſcripturam illam, quã dicit ſe non habere, quandoque habuiſſe, & tunc ſatis eſt, vt iureiurando probet ſe non habere l. prætor ait §. ſed, & ſi ſeruus. ff. eod. l. cum ita §. ſpecies. ff. de legat. 2. cum aliis adductis, per Bart. in d. l. ſi quis ex argentariis in §. an vero numer. 1. quē ſequuntur etiam alii, & præſertim Iaſon, Aut conſtat eũdem negãtem editionem, & exhibitionem, quandoque inſtrumentum, cuius petitur editio, habuiſse, & tũc rurſus diſtinguendum eſt, quia aut petitur editio, per officium iudicis dumtaxat, aut iure actionis principaliter, vel ſaltem in conſequentiam peti poteſt. Primo caſu ſatis eſt, vt negans editionem, probet proprio iureiurando, ſe amiſiſse, & hoc modo intelligenda eſt lex vlt. inf. de fid. inſtr. vbi Bartol. tradit idem Bart. in l. 1. in §. officio. ff. de tutel. & rationibus diſtrahendis, cum aliis adductis per Riminal. conſ. 95. nume. 4. inter conſilia Grati lib. 2. tradit Alba conſil. 101. in fine, & late Seraphinus de priuileg. iuramen. priuileg. 37. numer. 7. aut petitur editio, vel peti poteſt iure actionis, & tunc non ſufficit iuſiurandum ad probandam inſtrumentorũ amiſſionem, ſed requiritur legitima probatio, iuxta d. §. final. l. ſi quis ex argentariis. ff. eod. niſi tria concurrant. Primũ ſcilicet, vt probetur legitime caſus amiſſionis, vt puta incendium, ruina, incurſus hoſtium, vel quid ſimile, vt docent Bart. & Angel. in d. l. ſi quis ex argentariis in §. an vero, & alii quamplurimi ibi, &

alibi,

alibi, quos copioſe congerit Seraphin. in d. priuileg. 37. numer. 2. & 3. quibus accedunt Thobias Non. conſi. 63. nume. 6. & Excellentiſſimus Dominus Fabius Turrettus conſil. 100, numer. 11. libr. 1. nec non Excellentiſſimus Dominus Ioan. Vincent. Hondedeus conſil. 19. numer. 19. dummodo non probetur, caſum illius culpa, qui amiſit accidiſſe, quia tunc excuſaretur ab editione, vel reſtitutione ſcripturæ, ex eo quia ad impoſſibile nemo tenetur, l. impoſſibilium. ff. de reg. iur. capit. nemo poteſt, de reg. iur. lib. 6. ſed condemnaretur in intereſſe, arg. eorum, quæ tradit Boer. deciſ. 15. numer. 7. & Maſcard. de probatio. concluſione. 1230. num. 23. Secundò, vt probetur inſtrumentum, de cuius amiſſione agitur, fuiſſe in loco, vbi accidit caſus, l. ſi creditor ſine vitio inſr. de pignor. act. tradit Riminal. in d. conſ. 95. numer. 5. Gramat. conſil. 12. ante numer. 4. Crauetta de antiquitate temporum, in prima parte, ſectione incipiẽte, vidimus, & abunde, verſ. 2. limitatur numer. 9. cum pluribus ſequentibus, & in conſi. 286. cum alijs adductis per Seraphin. in d. priuileg. 37. numer. 9. Tertiò, vt is, qui admittitur ad talem probationem amiſſionis, per iuſiurandum, non ſit improbæ famæ, vel conditionis, cuius modi eſſet vſurarius, tunc enim eius iuramento ſtandum non eſſet, vt per Rodulphum, in ſuo tractatu de vſuris, in ſecunda parte q. 152. & per Seraph. in ſæpius repetito priuileg. 37. in fine. Secundo autem principe caſu, quando ſcilicet aliquis inſtrumentum amiſiſſe dicit, vt illius editionem iterum obtineat, rurſus diſtinguendum eſt, quia aut editio, quæ petitur eſt edictalis, & neceſſaria, quia debeatur ex edicto prętoris mortui, cuiuſmodi ea eſt, quæ ab altero ex litigatoribus fit alteri, in caſibus à iure expreſſis, vel ab argentariis, & tabellionibus ex officio, & tunc, quia lex talem editionem concedens, requirit probationem d. l. ſi quis ex argentariis, in §. finali intelligenda eſt, de legitima probatione, vt ſupra dictum eſt, & propterea huiuſmodi petens editionem, amiſſionem ſemel editi inſtrumenti legitime probare debebit, niſi tria illa concurrant, de quibus mox dictũ eſt. Aut editio, quæ petitur eſt decretalis, & arbitraria, quia ſcilicet de ea concedenda, verbis edicti cautum non ſit, quemadmodum illa erat, quæ in d. l. final. ff. de bonis auct. iudic. poſ. ab eo petebatur, qui, neque ex officio tenebatur, neque ex eo, quia eſſet vnus ex litigatoribus; ſed iudicis arbitrio, & decreto, cauſſa cognita concedebatur, & tunc quemadmodũ, eiuſdem iudicis arbitrio concedi poteſt; & denegari, ita quoque ex ſola probatione amiſſionis, per iuſiurandum concedi poteſt, perſonæ qualitatis ratione habita, dummodo non amplius quam bis concedatur, iuxta d. l. finalem, quam hoc modo intelligendam eſſe arbitror:

76 Hæc autem cauſſa amiſſionis, vix eſt, vt poſſit huic legi noſtræ, ſecundum noſtrum intellectum, & communem (ſtantibus concluſionibus à nobis ſupra firmatis) accommodari, propterea quòd, ſi hęc mulier ſemel rationes ſuas Aemilio edidiſſet, quas deinde idem Aemilius amiſiſſet, non propterea ex cauſſa amiſſionis teneretur rurſus edere, quia primam editionem ex cauſſa voluntaria feciſſet, & quatenus ſupponeremus eundem Aemilium, cautionem ſibi de depoſito factam amiſiſſe, non ſufficeret probatio amiſſionis, niſi tenor illius probaretur, iuxta cap. cum olim extra de priuilegiis, tradit etiã Bart. in auth. ſi quis in aliquo, infra eod. numer. 6. & num. 19. & ibi alii quoque dd. probato autem tenore, ſuperuacanea eſſet omnis editio rationũ mulieris.

77 Sequitur modò, ſecundum propoſitũ ordinem, vt ad quartum principem articulum accedamus, in quo quidem vocabamus in quęſtionem, an reus teneretur ſaltem edere actori, ad intentionem illius fundandam, eas ſcripturas, quibus ipſemet, in eodem iudicio, eſſet vſurus, pro exacta igitur explicatione quarti huius articuli, ſex faciam inſpectiones.

Prima erit vniuerſalis, an rationũ, & inſtrumentorum vſus, ſit cauſſa ſufficiens, ob quam cogatur reus edere actori.

Secũda, an reus teneatur edere petenti nomi-

nomina teſtium, quibus vſurus eſt.

Tertia, vtrum Iudex ad requiſitionem partis teneatur interrogare reum, an habeat aliqua inſtrumenta, quibus velit vti.

Quarta, an re⁹ teneaẽ edere inſtr̄a, q̄bus vſurus eſt ante litē conteſtatā, vel poſtea.

Quinta, an is, qui aliq̄ rõnū particulā ꝓducit, vel ꝓducturus eſt, vt ea tm̄ vtaẽ, teneaẽ actori integrū edere rõnū codicem.

Sexta, & vltima, an cauſſa huiuſmodi, poſſit nr̄o huic reſcripto accõmodari.

78 Quod attinet ad primam, videtur reſpondendum, ſcripturarum vſum, cām nõ eſſe efficacem, ob quam reus cogatur edere actori contra regulam, hac potiſſimū rõne, petita á maiori; hoc modo videlicet.

Si de quo magis vr̄ ineſſe, & nõ ineſt, ergo nec de quo minus, ſed magis vr̄ ineſſe, vt cogatur re⁹ illa actori edere inſtr̄a, quibus ipſe ad ſui fauorē, vſurus nõ eſt, q̄ ea, q̄ ad ſui defenſionē, & fauorē vſurus eſt, cū æquitati cõſentaneū nõ ſit, vt fauor eorū retorq̄aẽ ī odiū, cõtra legē qđ fauore ſupra de legib⁹, magis. n. repugnat æquitati legis nimis graue, inf. de teſtib⁹, vt q̄s iiſdē mediis cõuincaẽ, quib⁹ vincere, aut ſaltē d̄fendi debuiſſet, & tn̄ nõ ineſt, q̄a nõ cogiẽ q̄s ea edere inſtr̄a actori; q̄bus ad ſuā defēſionē vſurus nõ eſt, igiẽ multò minus debet ineſſe, vt ea cogaẽ edere inſtr̄a, quibus ad ſui fauorē & defenſionem vſurus ſit.

In contrariū tn̄ eſt veritas, & cõmunis interpretū opinio, q̄ oēs inter cās, ob quas locū hēt editio contra regulā, ēt ſcripturarū, & inſtrumentorū vſum enumerant, & pręſertim gl. nor̄a hic, in verbo ex. cauſſa, Odofr. nu. 3. Bar. nu. 4. Bal. nu. 10. Fulgoſ. nu. 5. & 7. in fine Caſt. n. 2. & 4. Curtius Iunior nu. 26. Alc. nu. 19. Ripa nu. 9. Purpur. n. 16. in fine Cagn. nu. 52. Io. Bolog. nu. 47. & Mantua in tertia dubit. nu. 45. Dec. in l. qui accuſare inf. eod. nu. 20. & in c. 1. de ꝓbat. nu. 155. cū ſeq. & Maranta in tract. de ordine iudiciorū, ī ſexta parte principali ī 10. actu nu. 2. & hæc cõis, & recepta ſcribentiū oīum opinio, ꝓbaẽ, tā quo ad inſtrumenta, quibus de præſenti vtitur reus, quā quo ad ea, quibus vſurus eſt.

Primū igitur, nulli dubiū eſt, edendas eſſe ſcripturas, quibus pars de præſenti vtiẽ, propterea qđ tales rõnes, quatenus producuntur in iudicio, fiunt de actis, cap. q̄m contra de probat. vbi DD. Bal. in l. 1. §. editiones. ff. eod. probat pluribus Maranta in præaleg. loco; ſed acta, cum ſint communia, à reo procul dubio actori ſunt edenda l. 2. infr. eod. tradit Dec. plura aducens, in d. cap. 1. de probat. num. 264. vbi etiam Felin. num. 17. igitur præſens ſcripturarum vſus, ſatis eſt ad hoc, vt reus edere contra regulam teneatur, nec óbſtat, ſi cum Bald. in d. l. 1. in §. editiones numer. 6. ff. eod. & cum Decio in l. qui accuſare infra eod. nu. 20. qui nihilominus, ductus alia rõne, eandem ſequitur opinionem, negaueris fieri de actis tenorem ipſius inſtrumenti, ſed dixeris ſolūmodo inſtrumentorum, & ſcripturarum editionem, fieri de actis, per ea quæ tradit Inno. in c. cum in iure peritus, extra de officio delegati, quia replicatur illud habere locum, q̄n inſtrumentū eſt in actis nūmodo deſignatum, vt putá, quia Notarius ſcripſit, die tali, & cætera. Titius produxit quoddam inſtrumentū depoſiti, vel mandati, quod incipit, & cætera, de cuius finis eſt talis, & cætera ita vt eius tenor non appareat extenſus in actis, cū producēs retinuerit inſtrumentū penes ſe, tunc enim productiõ dumtaxat eſt de actis, non tenor inſtrumenti, ſecus autem q̄n eſt regiſtratum (vt loquuntur Actuarij) & deſcriptum in actis, de verbo ad verbum, nam tunc tenor etiam inſtrumenti eſt de actis, vt poſt DD. allegatos, per Cagn. hic nu. 54. declarat optime Maranta in pręalleg. loco, nec propterea ſentimus non eſſe edēdum à reo actori, inſtrumentum in actis deſignatū, quia ille qui verbalem inſtrumenti, non realem facit productionē, declarat, & prõfitetur ſaltem ſe vſurū d. inſtrumento verbotenus producto, quod ſatis eſt, ad hoc, vt reus edere cogaẽ contra regulā, vt mox manifeſtū fiet.

Secūdo igitur, certiſſimi etiā iuris eſt, edendas eſſe à reo actori, rõnes illas, & inſtr̄a, quibus licet nõ vtatur de p̄ſenti, eſt tn̄ vſur⁹ reus in ꝓgreſſu iudicij, p̄ tex. in l. 1. §. edenda. ff. eod. vbi ait I. C. [edenda ſunt oīa, quę quis apud Iudicem editurus eſt] hoc eſt edenda ſunt parti ea oīa inſtru-

menta, quibus ille, à quo petitur editio, editurus, & exhibiturus apud Iudicem, ad probationem, & inſtructionem ipſius, idem probat cap. contingit iuncta gloſ. 1. de fide inſtrum. at inſtrumentis iiſdem, quæ editurus eſt, & exhibiturus quis apud Iudicem, eſt in iudicio quoque vſurus, igitur inſtrumenta, quibus quis in iudicio eſt vſurus, parti quoque, & conſequenter actori edere debet, non modò igitur tenetur reus edere actori, quando actualiter inſtrumentis vtitur, ſed etiam quando ſe vſurum profitetur, vt puta quia producat illa verbotenus, vt ſupra, vel de illis mentionem faciat in libello, vel ſupplicatione, vt per Baldum in d. §. editiones, in tertia oppoſitione, vel quia relationem habeat ad illud inſtrumentū, de quo facta eſt mentio in libello, vt per Cagnol. hic numer. 59. & hæc, & ſuperior concluſio, vindicat ſibi locum, etiam ſi producens inſtrumentum in iudicio, dicat poſtea nolle eo vti, vt teſtatur Guid. Pap. deciſ. 243. cuius rei reddit rationem Cagnol. hic nume. 60.

79 Succedit modò ſecunda dubitatio, an nomina teſtium, quibus quis vſurus eſt, ſint parti edenda, qua in re contrarias eſt obſeruare doctorum ſententias, quarum altera eſt affirmatiua, quam tenet gloſ. lōgior in l. 1. §. editiones. ff. eod. & ibi ſequuntur DD. cōmuniter, vt teſtatur Alex. numer. 2. & numer. 20. eandem quoque opinionem tenuit Ioan. Andr. in additionibus ad Specul. in rub. de inſtrumentorū editione, & hanc ſequitur Ioan. Bolog. hic num. 48. poteſt autem hæc ſententia pluribus comprobari.

Primùm, quia omne inſtrumentum Iudici edendum, eſt edendum parti d. l. 1. §. edenda, ſed teſtes apud Iudicem producendi, nihil aliud ſunt, quàm inſtrumenta l. 1. ff. de fid. inſtr. ergo teſtes, vel ſaltem eorum nomina parti ſunt edenda.

Secundò, quia quatenus etiam teſtes, & inſtrumenta differant, in litibus tamen exercendis, procedunt à pari l. in exercendis infr. de fid. inſtr. At inſtrumenta, quibus quis apud Iudicem vſurus eſt, parti quoque ſunt edenda, d. §. edenda, ergo etiam teſtes, vel ſaltem eorum nomina.

Tertiò, & vltimo, exceptio in vno, vel altero, firmat regulam in contrarium l. nam quod liquide §. finali. ff. de pen. legat. & excluſio vnius, eſt incluſio alterius l. cū prætor. ff. de iudic. At ab editione inſtrumentorum, quibus quis vſurus eſt excipitur, & excluditur dies, & conſul. d. l. 1. editiones. ff. eod. igitur teſtes, & eorum nomina includuntur, & cōſequenter parti ſunt edenda.

Contrariam tamen opinionem probauerunt quamplurimi, & præſertim ſpeculator in tit. de inſtr. edit. §. oſtenſo, verſ. ſi vero fuerit cum ſeq. & in tit. de teſtibus §. qualiter verſ. eadem quæſtio eſt, ſequitur Bald. in d. l. 1. §. edenda. ff. eod. & in l. fin. infr. eod. ſequuntur non nulli etiam hic, & præſertim Ripa num. 9. & Cagn. num. 63. & hāc probat etiam Dec. in cap. 1. de probat. num. 156.

Primùm, per tex. in l. non ex omnibus. ff. de receptis arbitr. in fine princ. hoc modo inducendo, ſi nomina teſtiū examinādorum eſſent exhibenda, arbiter poſſet punire contumaciā litigatoris, in non exhibendis illis, ſed eo nomine punire nō poteſt, vt dicit aperte d. lex nō ex oībus, igit nō eſt neceſſe noīa eiuſmodi exhibere.

Secundò, illa non debet admitti editio, ex qua periculum ſubornationis oriatur, arg. d. §. editiones, ibi [ſine die, & conſule] ſed talis eſt editio nominum teſtiū examinandorum, vt nemo non intelligit ergo non admittenda.

Non obſtat primum contrarium, quia non eſt vera vniuerſaliter illa maior. omnia inſtrumenta ſunt edenda, ſed ſolummodo in inſtrumētis in ſpecie, & proprie dictis, de quibus loquitur d. §. edenda, qui non poteſt trahi ad teſtes, in quibus in propoſito eſt diuerſa ratio, vt mox ſubiiciā.

Nec obſtat ſecundum, quia teſtes, & inſtrumenta procedunt à pari, in ijs, in quibus non eſt diuerſa ratio; ſed in propoſito ratio valde diuerſa eſt, inter teſtes, & inſtrumenta, cùm illi facta editione nominum eorū ſubornari facile poſſint, hæc autem, nempe inſtrumenta, nequaquam.

Nec obſtat tertium, quia locum habet

in te-

in teſtibus inſtrumentalibus, non in aliis, re vera, loquitᷣ gl. in d. §. editiones in fine.

80 Vnde, in hac controuerſia, cõtrariæ poſſunt opiniones conciliari, quia aut loquimur de teſtibus adhibitis in inſtrumento, aut de aliis examinandis ſuper aliquo facto, ſi de primis, vera eſt opinio gloſſæ, & communis, teſtes enim ſunt partes inſtrumenti ſolemnis, vt per gloſſ. in d. §. editiones in fine. & propterea nomina eorum ſunt edenda ab eo, qui vſurus eſt inſtrumento, in quo fuerunt teſtes adhibiti, vna cum eodem inſtrumento, non autem omittenda, quemadmodum dies, & conſul. quamquam hodie, pleriſque in locis, ex diſpoſitione iuris municipalis, inſtrumenta edantur, cum anno menſe, & die, vt teſtatur Practicus Papienſ. in forma petendi copiam inſtrumentorum, verſ. cum anno menſe, & die numer. 1. qui adeo probat huiuſmodi ſtatutorum diſpoſitionem, vt audeat dicere erraſſe I. C. quatenus diſpoſuit in d. §. editiones, inſtrumenta ſine die, & conſule eſſe edenda, ſi verò de aliis teſtibus loquantur, rurſus diſtinguendum eſt, quia aut ſunt iam producti, & examinati, & tunc, petenti nomina eorum, ſunt edenda, ad finem ſcilicet opponendi contra perſonas, vt per Speculatorem in titul. de teſt. §. qualiter verſ. poſt hæc, & per Doc. in d. cap. 1. nu. 157. tradunt etiam Ripa hic numer. 9. in fine, & Cagnol. numer. 63. vbi verò non ſunt examinati, ob timorẽ ſubornationis, non ſunt edenda eorum nomina parti; ſed ſatis eſt ea nominari iudici, vt ex Speculat. docet Alex. in d. §. editiones nume. 20. & Cagn. hic numer. 63. & hoc modo locum habet opinio contra communem.

81 Sequitur modò, vt videamus, an iudex ad requiſitionem partis teneatur interrogare reum, numquid aliqua habeat inſtrumenta, quibus vti velit.

In hac igitur difficultate, contrarię ſunt pariter doctorum ſententię, altera eſt Ioãnis Bolog. in l. vlt. infr. hoc eod. tit. noſtro numer. 47. & hic in l. noſtra numer. 48. ſentientis, Iudicem non oportere ad partis requiſitionem, hoc modo partem interrogare, adductus eſt autem ad ſentiendum hoc modo vnica hac ratione.

Quia, illud non debet admitti, per quod probationis facultas coanguſtetur, & via veritatis oſtendendę præcludatur l. 3. ſup. de hæreticis, & Manich. cap. dilectus, extra de fid. inſtr. l. 2. l. non eſt nouum infr. eod. ſed per huiuſmodi interrogationem, reſtringitur probandi facultas, & veritatis demonſtrandæ præcluditur via, cum interrogatus non poſſit deinde vti niſi illis inſtrumentis, quibus ſe vſurum, reſpõdendo iuratus, profeſſus eſt, igitur nulla ratio patitur, vt iudex huiuſmodi facere interrogationes cogatur.

Cœterũ rationis huiuſmodi ratione nõ habita, cõcludendum eſt, oportere iudicẽ, ad requiſitionem partis, partem interrogare, numquid aliqua habeat inſtrumenta, quibus vti velit in iudicio, dato ei competenti termino ad reſpondendum, quemadmodum concludit Alberic. in l. vlt. inf. eod. nu. 9. & ibi Purpur. nu. 50. & vterq, teſtatur de obſeruantia in praxi, hanc eandem ſententiam probat Bal. in c. 1. de probat. nu. 11. Ripa hic nu. 10. & Cag. nu. 64. licet nõ indiſtincte hãc ſnĩam ſequatur, ꝓbatur autẽ hęc opinio, vno, vel altero arg.

Primùm nempe per tèx. in l. penul. & finali iuncta l. qui interrogatur. ff. de interrogat. act. inquit tex. in l. penult. [vbicũque iudicem æquitas mouerit, æque oportere fieri interrogationem dubiũ nõ eſt] dummodo detur tempus ad deliberãdum d. l. qui interrogatur eod. tit. ſed in propoſito æquitas ſuadet fieri debere interrogationem eiuſmodi ad partis requiſitionẽ, vt manifeſtetur cauſſa vſus ſcripturarũ, ob quẽ iure cogitᷣ edere, qui alioquin edere nõ teneretᷣ, igitur nulli dubiũ eſt, oportere Iudicẽ eiuſmodi facere interrogationem, dato ad deliberandum tempore.

Secundò, quia qui vult vnum, vult omne id, per quod peruenitur ad illud, l. illud ff. de petitio. hæreditatis §. 1. inſtit. quib. man. licet, vel non eſt tex. in princ. inſtit. de hæred. inſt. ſed lex vult, ex cauſſa vſus ſcripturarum, partes ad edendum compelli, ergo vult etiam fieri interrogationes huiuſmodi, per quas peruenitur ad cognitionem eiuſdem vſus, ex quo, tãquam

ex cauſſa fluit editionis neceſſitas, alioquin enim poſſet pars ſemper celare ſuam vtendi, vel non vtendi deliberationem, ita etiam caute libellum concipiendo, vt non haberet, ad inſtrumentum aliquod, relationem aliquam.

Nec obſtat Bolog. argumentum, quia, qui ſe uſurū hoc, vel illo inſtrumento, iu reiurando affirmat, non propterea præclu dit ſibi viam vtendi etiam aliis, ſi opus fuerit, de quibus ab initio cum interrogaretur non cogitauit.

82 Crediderim tamen ego, in hac materia plurimum valere Iudicis arbitrium, quia licet d. lex penul. vtatur verbo oportet, loquitur in caſu, vbi Iudicem æquitas mo uerit, quod pendet plurimum ex diſpoſitione animi ipſius Iudicis, qui poteſt magis, & minus moueri ex qualitate et perſonarum, & ex varietate circumſtantiarū negotii, et facti, quod præmanibus habeat; pars autem interrogata, non poterit, non reſpondere, de illis inſtrumentis, qui bus determinate ſciat ſe uſuram, cum iurata debeat reſpondere, vbicūque autem pars affirmauerit, certo aliquo inſtrumen to ſe vſuram, tenebitur illud edere, et ad fundādā intentionē actoris, quicquid dicat Cagnol. hic nu. 64. cū rationū vſus, ſit vna ex cauſſis, in quibus reus cogitur edere, etiam contra regulā, vt ſupra oſtenſū eſt.

83 Sed quarta ſubſequitur inſpectio, an reus teneatur edere inſtrumēta, quibus vſurus eſt, ante litem conteſtatam, vel poſtea.

In hac quoq; dubietate diſtrahuntur Interpretes in varias partes, aliqui enim opinantur editioni huic, ex cauſſa vſus inſtrumentorum, locum non eſſe, niſi poſt litem conteſtatam, in hanc enim ſententiam videtur iuiſſe gloſ. in l. 1. §. edenda ff. eod. necnon Bart. ibi nu. 1. & Alex. nu. 3. ſequitur etiam Alberic. in §. editiones eiuſdem legis nu. 17. & Dec. in l. edita infr. eod. nu. 88. & ab hac opinione, q̄ teſtatur ſe vidiſſe obſeruari in praxi, dicit nō eſſe recedendū Cagn. hic nu. 58. fit aūt probabilis hæc quoque ſententia vna, vel altera ratione.

Primum, quia tunc demum fieri debe ret editio inſtrumentorum, quibus aliquis ſe vſurum, vel in libello, vel in reſpondendo ad Iudicis interrogationem, profiteatur, ante litem conteſtatam, quando certum eſſet partem, dd. inſtrumentis, re vera, in iudicio vſuram, ſed facile contingere poteſt, vt illis non deinde vtatur, quā doquidem de futuris contingentibus non eſt determinata veritas, vt poſt experientiam, & Ariſtotilem lib. 1. de interpretatione cap. 6. probat tex. in l. is damnum in fine ff. de reg. iur. diſtinguuntur enim actus, & potentia, ita vt de poſſe ad eſſe non teneat conſequentia vt dicit Cagn. hic, igitur nulla ratio patitur, vt ante litem conteſtatam, ratione futuri, & contingentis vſus, fiat editio.

Accedat etiam ſecundo, quod quando inſtrumenta eiuſmodi non ſunt de actis, non eduntur de neceſſitate, argu. eorum, quæ traduut DD. in l. 2. infr. eod. ſed ante litem conteſtatam, & antea quam produ cantur, & inſerantur proceſſui, ad probationis vſum, non ſunt de actis, igitur neceſſe non eſt, vt antea edantur.

Contrariā tamen opinionem tenuerūt quidā antiqui, quos, tacitis nominibus, refert Bar. in d. §. edenda nu. 1. ſequitur Angel. ibi nu. 2. alio mō glo. intelligēs, ſequit etiam Bald. in §. editiones eiuſdem legis nu. 9 Riminal. in l. edita circa finem infr. eod. ſpecula. in §. nūc videamus veri quid ſi in libello, de inſtrumentorū editione, Innocent. Aret. & alii in cap. 1. de probat. & hanc opinionē arbitror ego in puncto iuris veriorem eſſe, à qua non diſſentit gl. in d. §. edenda, ſi recte perpēdatur, vt per Angel. nec Bart. videtur diſſentire, nam dum inquit. gl. determinat contrariū, & bene, quod etiā poſt litem conteſtatā, & c. ſecun dum eum, non excludit gl. quin poſſit cogi, etiam ante litem conteſtatam edere, & hæc quoque ſententia, vna vel altera ratione efficaciter comprobatur.

Primum aūt, quia vbicunq; datur cauſſa ibi datur effectus, l. 2. ff. de iuriſdic. om iudic. l. à titio. ff. de verb. obligat. ante litē cōteſtatam datur cauſſa editionis, de qua agitur, igitur debet etiā dari editio, minor probatur, qa cauſſa neceſſitatis edēdi, eſt futurus vſus, nō pſens, & actualis, vt patet in d. §. edēda, quatenus vtitur tēpore futuro, di-

ro, dicens edenda ſunt oĩa, quæ quis apud Iudicẽ editurus eſt, ſed hęc cã futuri vſus, eſt ẽt ante actualem vſum, & ſic ante litẽ conteſtatam, igitur ante litem conteſtatã, effectus quoq; editionis locũ habere dẽt.

Secundo, editio, quæ fit ad hoc, vt quis poſſit deliberare, nũquid velit cedere, vel cõtendere, fit in parte præparatoria iudicij, vt nemo negat, & ſic ante litem conteſtatã; ſed editio ſcripturarũ, quę fit ex cauſſa futuri vſus, de qua in d. §. edenda, ſine dubio fit parti ad hoc vt poſſit deliberare numquid velit cedere, vel contendere, ergo fieri debet ante litem conteſtatam, minor probatur, quia ex proemio cuiuſque diſpoſitionis, cauſſa finalis totius diſpoſitionis colligitur l. 1. ff. ãd ſenat. conſ. macedon. l. vlt. ff. de hæræd. inſtituen. & vtrobiq; Bart. At in proœmio d. l. 1. ff. eod. ea reperitur expreſſa cauſſa editionis, vt reus poſſit deliberare nũquid velit cedere, vel contendere, igitur hæc totius diſpoſitionis illius cauſſa eſſe intelligitur.

Accedat etiã tertio, qđ illud ipſum, debet operari uſus proxime futurus, qđ preſens, & actualis vſus operaretur, argumẽto regulæ proxime accingendus habetur pro accincto l. penult. ff. de teſtam. milit. Dec. in l. qui accuſare infr. eod. ſed vſus preſens, & actualis neceſſitatem editionis, poſt litem conteſtatam operaretur, ergo eandem editionis neceſſitatem debet operari vſus proxime futurus, ante litẽ conteſtatam.

Non obſtat primum argumentum, ex aduerſo allatum, quia procederet quando cauſſa edittionis, de qua agitur, eſſet actualis vſus, ſed non præſens vſus, & actualis eſt cã huius editionis, cum futurus vſus, dicto, vel facto partis declaratus, cauſſa ſit huius editionis ſufficiens, & propterea, poſt quam quo quo modo ſignificauerit litigator, ſe vſurum aliquo inſtrumẽto, debet edere, & ſiue poſtea vtatur, ſiue nõ parũ refert, ſibi enim imputare dẽt, qui illud allegauerit, vel eo ſe vſurũ dixerit.

Nec facit negotiũ ſecundum, quia quę eduntur parti, ad hoc vt poſſit deliberare, numquid velit cedere, vel contendere, ex cauſſa futuri vſus, non eſt neceſſe vt ſint de actis, ſed ea quæ eduntur Iudici ad illius inſtructionem.

84 Si quis tamen velit, in hac quoque controuerſia, contrarias cõponere opiniones, poteſt diſtinguere vna cum Baldo in d. §. editiones nu. x. ex ſententia Rainerii, hoc pacto, aut in libello facta eſt mentio de eo quod non poteſt probari per ſcripturam, vt puta de inſtrumento, vel de rationibus, & tunc debet fieri editio, ab initio, ante litem conteſtatam, ſiue libello, ſiue reſponſione eius, qui interrogatus fuit, declaratus ſit eorundem inſtrumentorum, vel rationũ vſus, aut libello vel reſpõſione, ſignificauit litigator, eo ſe vſurum, quod poteſt probari, tam per ſcripturam, quã per teſtes, quia ſcilicet mentio facta ſit de contractu, vel de ceſſione, vel de ſententia, quæ põt probari etiam per teſtes l. quoniã ſup. de hæret. & maniche. & tunc non eſt neceſſe inſtrumentum edi, niſi ſuo tempore, quando ſcilicet probandum eſt, & hoc modo vindicat ſibi locum prima opinio, & quod tradit Speculator in d. §. nunc videamus.

85 Sed veniendũ eſt ad quintam inſpectionem, & inueſtigandum, numquid proteſtatio profitentis ſe producere inſtrumentũ, vel rationes, in partibus, articulis, & nominibus tantummodo, vnde poſſit adiuuari, non autem vnde ſua intentio ſubuertatur, illud operetur, vt quando ex ſola cauſſa vſus, editio locũ habet, integrum inſtrumentum edere, non teneatur.

In hac quoq; difficultate, iuerũt Interpretes in varias, & non conſentientes opiniones, quarum altera fuit opinantium, proteſtationis huiuſmodi effectũ eſſe, vt non teneatur proteſtator edere, niſi in partibus ſuæ cauſæ inſeruientibus, huius opinionis fuit Speculator in tit. de inſtrumentorum editione, in §. videndum, verſ. quid ſi produco Bart. in l. argentarius §. 1. ubi Iaſ. qui vna cum principio illum interpretatur num. 12. ff. eod. DD. in l. 1. ff. de noui operis nunc. ubi Iaſ. nu. 8. Pract. Papienſ. in d. forma petent. copiã inſtrum. in uerbo cũ anno, menſe, & die nu. 8. Io. Berrach. in tract. de Gabel. nu. 9. & Didac. Couaru. Pract. queſt. cap. 20. nu. 7. ubi plures

adducit

adducit Alber. in l. 1. §. editiones ff. eod. num. 17. Felin. in cap. cum uenerabilis, extra de excep. nu. 23. verſ. limita. 2. & Ripa hic nu. 9. ita ut hæc ſit communis opinio, vt de cõmuni teſtatur Hieronymus Cag. hic nu. 61. verſ. in hoc articulo, quæ videtur fieri probabilis vnica hac ratione.

Vbicumq; ſola ceſſat cauſſa, ob quam fieri debet editio, neceſſarium quoq; eſt, vt omnis ceſſet editionis neceſſitas, arg. l. adigere §. quamuis ff. de iur. patronat. & cap. cum ceſſante de appellat. at vbicunq; proteſtatur quis producere ſe ſcripturas, in partibus, & capitibus, ſuæ tantũ cauſæ inſeruientibus, ceſſat in alijs partibus, & capitibus rationum, & ſcripturarum vſus, qui in propoſito ſola eſt cauſſa editionis, quandoquidem vſus, a ſola voluntate pendet vti volentis l. per ſeruũ §. 1. ff. de vſu. & habitatio. igitur debet etiam editionis neceſſitas ceſſare, in iis partibus, & capitibus, quibus non vtitur, quemadmodum ceſſat totius ſcripturæ editio, cuius nulla parte vtatur, vel vſurus ſit litigator, arg. regulæ legis quæ de tota ff. de rei vẽdicat.

Hac tñ ratione minime reluctante, non desunt, qui putent proteſtationem huiuſmodi nihil operari, & conſequenter cogendum eſſe edere integras rationes, & inſtrumentum, etiam eum, qui proteſtatione eiuſmodi fuerit vſus, hanc ſententiam probauit Bald. in cap. præſentium nu. 3. extra de teſtib. & in l. 1. §. editiones, vbi idem ſequitur etiam Caſtren. & aliis in locis adductis per Dec. in cap. cum venerabilis de exceptionibus nu. 100. ſequutus eſt etiam Roman. conſ. 433. quod incipit quod ad primũ, circa finem, & alii, relati per Dec. præallegato in loco, & hanc eandem probat Cagnol. hic nu. 62. & videtur ſequi Ioan. Bolog. nu. 47. ita vt hanc crediderim veriorem, & magis communem eſſe ſententiam, pro qua teſtatur de communi Ripa hic nu. 9. & probari poteſt vna; vel altera ſatis probabili, & efficaci ratione.

Primùm ſcilicet, quia ſi talis proteſtatio ſuum effectum operaretur, ſequeretur illud incommodum, vt eſset in poteſtate partis producentis inſtrumentũ, illius probationem, & virtutem reſtringere, & ligare quodammodo manus Iudicis, quo minus integro inſtrumento fidem adhibeat, & illius tamquã de actis, alteri parti, copiam deſcribendi faciat, ſed hoc non eſt admittendum, cum proteſtatio, in iis, quę pẽdent à Iudicis poteſtate, nihil operetur, cap cum M. Ferrarienſis extra de conſtitutionib. faciunt notata per gloſ. & Bart. in l. alimenta infr. de negotiis geſtis, ergo nec illud vnde hoc ſequitur.

Accedat etiam ſecundò, quòd faciens proteſtationem eiuſmodi, dubio procul proteſtatione non obſtante, ex cauſſa vſus edere tenetur, ſed nõ dicitur edere inſtrumentum, neq; ſcripturam quiſquam, niſi integram edat, & perfectam l. 1. §. edere, vbi gloſ. & l. ſi quis ex argentariis §. ſi initium. ff. eod. licet enim inſtrumentum vnũ plura contineat capitula conuentionum, vnum tamen dicitur inſtrumentum, vt docet Tiber. Dec. conſ. 32. nu. 132. lib. 2. & totum conficitur & perficitur, ex omnibus ſuis partibus, l. in toto ff. de reg. iur. ergo ẽt eo modo proteſtãs, integrũ tenetur inſtrumentũ edere, & cũ omnibus ſuis partibus, & capitibus, præſertim, cum inciuile ſit, niſi tota ſcriptura perſpecta, vna aliqua particula eius propoſita, iudicare, vel reſpondere l. inciuile eſt ff. de legib.

Non obſtat cõtrariũ, quia vſus pẽdet à voluntate partis, in ijs, quæ nõ præiudicãt aliis, ſed velle vti in iudicio vna aliqua particula inſtrumenti, non autem alia, inciuile eſt, & ſuſpicione non caret, cum poſſit parti plurimum præiudicare.

86 Si quis tñ velit, in hac ẽt controuerſia, contrarias aliquo modo conciliare & cõponere opiniones, & rõnes, adhibeat hanc diſtinctionem. Aut pars contradicit proteſtationi huic, & vult ẽt ipſa eiſdem uti inſtrumentis, & rõnibus, reproducẽdo illas; in capitibus, & partibus, ſuã intentionem adiuuantibus, & tunc proteſtatio, non eſt impedimento, quominus ex cauſſa vſus integri & perfecti inſtrumenti fiat editio, vt poſt Alberic. in d. §. editiones & Fulgoſ. in conſ. 177. nec non Alex. infr. in l. vnica vt quæ deſunt aduoc. & Claud. Aquenſem in l. fin. inf. eod. Docent. Iaſon in d. §. editiones in fine Dec. in dicto capit. cum

venera-

venerabilis de except.num. 101. Ripa in d.cap.cum M.Ferarienſis nu.78.de conſt. & Purpur. in l. non ſolum in §. morte ff. de noui operis nunciat. nu.523. cum ſeq.

Aut pars non contradicit proteſtationi, de qua agimus, & tunc rurſus eſt diſtinguendum, nam, aut dubitamus, numquid debeat edi integer rationum codex, aut numquid debeant ſaltem edi rationes, partibus, & capitibus connexæ, quæ cauſſæ producentis inſeruiunt. Primo caſu concludendum eſt negatiue, propterea quòd producens in parte rationũ codicem eas rationes, quæ ſeparatis capitibus continẽtur, non cenſetur approbaſſe. vt per Bar. in l. quædam §. nũmularios. ff.eod. & hoc modo locum habere poteſt prima opinio, ſecundo autem caſu concludendum eſt affirmatiue, argumento legis ſi quis ex argentariis §. rationem in fine. ff. eod. tradit Bart. in l. Aurelius in §. idem quęſiuit. ff. de liberatione legat. etenim is, qui in ſui fauorem aliquas rationes approbat, eas quoque approbare compellitur, quæ eis ſunt connexæ l. publia in fine. ff. depoſiti, vt ex Fulgoſ. & Signorolo, docet Alciat. hic num.19. quæ autem ſint connexa, vel ſeparata, plerumque Iudicis relinquitur arbitrio, vt latè docet Excellentiſſimus Dominus Prę́ſes Menochius de arbitr. iudic. lib. 2. caſ. 95. etenim iudici integrũ debet exhiberi, vt vniuerſum poſſit legere, ſi velit, vt per Didacum d.cap.20.nu.7.

87 Supereſt modò, vt videamus, an hæc cauſſa huic poſſit reſcripto accõmodari, qua in re breuiter concludo, ſecundum Bartol. intellectum, & communem, quę ſecuti ſumus, quatenus ſcilicet loquatur de rationibus priuatis; vix, imo ne vix quidem accõmodari poſſe; propterea quod reus fatuus eſſet, ſi rationibus ſuis priuatis in iudicio vteretur, vt dicit Fulgoſ. hic nu. 5. & 7. in fine, cum rationes priuatæ fidem faciant, & probent aduerſus nos, nõ autem cauſſæ noſtrę inſeruiant.

88 Abſolutis ex his, ſex illis inſpectionibus, & dubitationibus, in quas diſtribuebamus quartum principem articulum quartæ concluſionis, ratio propoſiti ordinis expoſtulat, vt ad quintum aggrediamur, quo quærebamus, an priuilegium perſonæ, vt puta fiſci, eſſet in cauſſa, vt fieri deberet editio à reo actori, contra regulam, hunc quoque articulum, vt in eo diligenter, & diſtincte procedam, diuidã in quinque inſpectiones, de quibus ſigillatim agam.

Prima erit, numquid in gratiam fiſci actoris cogatur reus edere, contra regulam, in cauſis ciuilibus.

Secunda, quid in criminalibus.

Tertia, an fiſcus vbi velit eiuſmodi obtinere editionem, teneatur probare inſtrumenta ad cauſſam facere.

Quarta, an priuilegium, quod habet in hac parte fiſcus, extendatur ad mulieres, in cauſſa dotis, vel ad alias ſimiles perſonas priuilegiatas.

Quinta, & vltima, an hæc cauſſa legi huic noſtræ poſſit accommodari.

89 Quod attinet ad primam, ſunt contrariæ doctorum opiniones, altera eſt negatiua, quam defendit Marcus Ant. Mantua hic, in quarta dubitatione nume. 26.

Primùm per tex, in l. non puto. ff. de iur. fiſci, inquit tex. [non puto delinquere eum, qui, in dubiis, quæſtionibus, contra fiſcum facile reſponderit] nã ſi de quo magis videtur ineſſe, & non ineſt; ergo nec de quo minus; ſed magis videtur ineſſe, vt in quęſtionibus dubiis, & paribus, in quibus fiſci, & priuati par eſt conditio, pro fiſco in dubio reſpondeatur, quàm in caſu noſtro, vbi melior eſt priuati conditio, quàm fiſci, cùm fiſcus ſit actor, priuatus autem reus, qui, præterquamquod generaliter fauorabilior eſt l. fauorabiliores. ff. de reg. iur. tradit Bal. in l. 1. §. editiones. ff. eod. numer. 19. ſpecialiter in materia noſtra editionis, priuilegium habet, vt edere actori non teneatur, per l. nimis graue, frequentiſſime in hac materia repertam, infr de teſtib. per cap. 1. de probat. & per l. noſtram, & tamen non ineſt, quia in dubiis cauſis non eſt ad fauorem fiſci reſpondendum, d. l. non puto, cum qua conſentit lex cum ratio §. vlt. ff. de bon. damnat, lex. 1. infr. de ſecund. nuptiis, & lex vnica in §. vlti. infr. de cad. tollen. facit l. vlti. vbi gloſſ. de ſacr.

Eccleſ.

Eccleſ.iuncta l. 2.& ibi Lucas de Penna infra de conu. fiſc. debit. lib. 10. in fin. ergo multo minus debet ineſſe, vt priuatus reus, in materia noſtra, priuilegiatus edere actori, ad illius intentionem fundandam non teneatur.

Secundò quia fiſcus, quantumuis priuilegiatus, ſuo nō vtitur priuilegio aduerſus alium priuilegiatum, Auth. quas actiones ſup. de ſacroſanc.eccle.vbi not.cap.in præſentia, extra de probat. tex. eſt in l. ſed & milites §. 1.ff.de excuſat.tut.in verbo coequalitas enim honoris l. vlti.ff. de conſtit. facit regu. par in parem nō habet imperiū l.nam & ſi magiſtratus ff.de recept. arbitr. l. ille a quo § intēpeſtiuum ff. ad S.C.Trebell. ſed reus, in hac materia noſtra, eſt priuilegiatus, d.l. nimis graue, cum aliis ſup. adductis, ergo fiſcus, vbi etiā eſſet in hac materia priuilegiatus, non propterea ſuo vti poſſet priuilegio aduerſus reū, cuius fauor impari cauſſa prępōderare dēt l.verū §.fin. ff.de minor c.in pari de reg.iur.lib.6.

Tertiò, quia fiſcus vtitur iure priuatorum, l. item veniunt §. in priuatorum ff.de petir.hæred. tex.eſt in l. quod placuit ff.de iur. fiſc. facit. l. exemplo infr. de probar. ita vt non cenſeatur vti iure ſingulari, niſi quatenus expreſſe iure cautum ſit. l. 1. & ibi Cynus, Bald.& alii infr.de petit.hęred. tradit Guido Pap. deciſ.536. nu.2. ſed priuatis actoribus edere rei non tenentur, ex regula d.l.nimis graue, & legis noſtræ, igitur nec fiſcus actori edere tenetur.

Quartò, lex generaliter loquens, includit perſonas, etiam in aliis caſibus priuilegiatas, l. in fraudem §. vlt. ff. de milit. teſtam. ſed regula legis noſtræ l. ſi quando infr. de dilat. d. l. nimis graue, cum ſimilibus, generaliter negat actori, vt poſſit cogere reum edere, ad ſui ipſius intentionem fundandam, ergo fiſcum etiam actorem includit.

Accedat etiam quintò, quod, qui poteſt cogi edere ſecundum regulam, non debet poſſe cogere alios edere contra regulam, cum idem operetur oppoſitum in oppoſito, quod propoſitum in propoſito l.vlt.in §. vltimo ff. de leg. 3.ſed cogitur fiſcus edere ſecundum regulam, vt patet in l.iuſtum infr. hoc eod.tit. noſtro, ergò cogere non poteſt reum contra regulam edere.

His tamen, & ſimilibus rationibus negotium non facientibus, in contrariam opinionem iuerunt vno ore omnes Interpretes in l. ne quiſquam, quæ alias incipit, ſenatus cenſuit ff. eod. tit. noſtro & in l. 2.§.diuus ff. de iur. fiſci gloſ. & DD. in l. 2.& in l. qui accuſare infr. eod. Dec. in l. non eſt nouum inf.eod.idem Dec.poſt Felin. in cap. 1.de probat.nu. 52. vbi teſtatur de communi & eandem tenuerunt ibi Abbas. nu. 18. & Imola nu. 8. necnon Egidius Boſſius in tit. de fiſco, & priuilegiis eius n. 11.Iulius Clarus lib. 5.receptarum ſententiarum §. final.q.27. nu.2. Peregrinus de priuilegiis fiſci lib. 7. tit.3. de his, quæ ſpectant ad ordinem iudiciorum nu. 11.ſequuntur etiam DD.communiter hic poſt gloſ. Bart. nu. 4. Iaſon nu.7.Caſtren. nu.2. Alciat.nu.22.Curtius Iunior.nu.27. Ripa nu. xi. Gozad. nu.9. Purpur. nu. 18. Cagnol. nu. 65. Bolog.nu.49. & alios innumeros adducit, pro hac ſententia, teſtās de communi, Bertaz. in ſuis conſ.crimin. conſ. 110.nu. 1. lib. 1. & pro hac vera, & recepta opinione plura afferūtur, Ego aūt omiſſis pluribus, adductis per Mantuā, eligam potiora.

Primùm autem per tex. in d. l.Senatus cēſuit, quæ alias incipit ne quiſquā.ff. eod. cuius verba ſunt hæc[ſenatus cenſuit neq; ſ quā eorū, à quibus quid à fiſco petitur, alia inſtrumenta delatori cogatur edere, quā quę ad cauſsā pertinerent, ex qua ſe deferre profeſſus eſſe] vtique niſi fiſcus in hac parte priuilegium haberet, vt reus teneretur edere ei, ad ſui ipſius intentionem fundandam, is, à quo fiſcus petit, eidem fiſco, vel illius delatori, edere non cogeretur, at cogitur inſtrumenta edere, pertinentia ad cauſſam, ex quo delator deferre ſe profeſſus eſt, quandoquidem ſi detulerit quis eſſe vacantia aliqua bona, & ad fiſcum pertinere; quod ex multis cauſſis poteſt accidere l. 1.ff.de iur. fiſci; poſſeſſor bonorum, qui conuenitur, inſtrumenta contra ſe, & fiſci cauſſæ inſeruientia deferenti, & agenti contra ſe, nomine fiſci edere tenetur d.l. ſenatus, vbi gl.igitur hoc priuilegio gaudet, vt

det, vt edere ſibi reus teneatur, etiam ad intentionem fundandam, nec eneruatur argumentum hoc, ex Decii conſideratione, aſſerentis in d. cap. 1. ex diſpoſitionibus negatiuis affirmationem non reſultare, vt per Bald. in l. 2. de condic. inſert. per tex. in l. titia §. vlti. ff. de manumiſ. teſtam. vnde cum d. lex neget eorum inſtrumentorum editionem, quæ ad cauſſam fiſci minime pertinent, non propterea videtur inſtrumentorum editionem, quæ ad eum pertinent concedere, præſertim cum inducta ad dimunitionem, non debeant operari augumentum, l. legata inutiliter ff. de adimen. legat. quia præter quam qđ poſſumus, replicando contra Decium, negare Bald. doctrinam, negantis, ex diſpoſitionibus negatiuis, & priuatiuis, habitus, & effectus poſitiuos reſultare, cum recepta ſit regula contraria, valet. n. communiter argumentum à contrario ſenſu l. 1. §. huius rei. ff. de officio eius l. qui teſtamento §. mulier. ff. de teſtam. cap. cum apoſtolica in fine, de his quæ fiunt à prelat: ſine conſenſu capituli, cum aliis aductis, per Euerardum in loco à contrario ſenſu, poſſumus etiam replicare, doctrinam Baldi locum habere, quando ponitur negatiua ſimpliciter, ſecus autem quando ponitur per modum excipiendi, vt in d. l. ſenatus, quia tunc negatio exceptionis, ſemper ſupponit, & firmat regulam, contrarium poſitiue diſponentem l. nam quod liquide §. vlt. ff. de pen. leg. tradit idem Bald. ad l. omnes populi. ff. de iuſt. & iur. numer. 84. negatiuam autem, de qua agimus, poſuiſſe I. C. in d. l. Senatus, per modum excipiendi, nulli dubium eſt, cũ dicat, ne quiſquam edat alia inſtrumenta quam ad eam cauſſam pertinentia, ideſt exceptis pertinentibus ad cauſſam. Præſupponere præterea in d. l. Senatus cogi reum fiſco actori edere, quia eſſet, in ſtrumentis, de quibus loquitur ibi I. C. vſurus, negari non poteſt, quin ſit temeraria diuinatio, nec mouent verba illius in fine à Decio põderata, videlicet ex qua defendere ꝓfeſſus eſt, quia in codice meo legitur, ex qua ſe defendere profeſſus eſt, ita vt d. verba ad delatorem referantur, non ad reum; delator autem eo loci, vicem ſuſtinet actoris, cum nomine fiſci agat, vt ſupponit, & recte gloſ. ibi. Accedat etiam quod Decii intentionem non probat d. tex. licet ſuo arbitratu legatur, quia reus, qui ſe defendere profitetur, nõ propterea vno potius, quam alio ſe vſurũ inſtrumento profitetur, nec expendatur, dictio, ex qua, quia exponitur ex qua cauſſa, & non refertur ad inſtrumentum.

Secundò loco adducitur tex. in l. 2. §. diuus, huius initii primo, in verſ. item diui fratres. ff. de iur. fiſci vbi ſcripſit I. C. [item diui fratres, ad libellum Cornelii, Ruffi, reſcripſerunt, toties eſſe edenda iſtrumenta, quoties de iure capiendi, vel de iure dominii, vel de alia ſimili re nummaria quæratur nõ ſi de capitali cauſſa agatur] fluit ergo ex hoc tex. eiuſmodi pro hac opinione argumentum. lex generaliter loquens debet generaliter intelligi in omnibus caſibus, præterquam quod in non expreſſe, & ſpecialiter exceptis l. 1. §. generaliter. ff. de legat. præſtan. cap. ſolite de maior. & obed. iuncta d. l. nam quod liquide §. fina. At d. lex. 2. in §. diuus generaliter ſtatuit edenda eſſe fiſco inſtrumenta in omni cauſſa, præter quam quod in cauſſa capitali, igitur indiſtincte extra d. cauſſam fiſco debent edi inſtrumenta, ſiue actor ſit, ſiue reus, nec dicas d. tex. reſtringendum eſſe ad caſum, vbi fiſcus ſit reus, ſecundum regulas iuris communis. Primũ quia ſi hac fiat, lex eſt de indubitabili, cõtra l. quod labeo. ff. de carloniano edicto. Secundo, quia cũ tex. loquatur in cauſſa pecuniaria, neceſſe eſt vt procedat in fiſco actore, propterea quod, ſi fiſcus eſſet reus, indiſtincte, & ob ſolam veritatis inueſtigandę cauſſam, ſibi ederetur l. iuſtum, & l. non eſt nouum infr. eod. & conſequenter ad fauorem fiſci nihil noui induceretur, contra propoſitum I. C. ibi: Præterea, ſecundum terminos exceptionis intelligenda eſt regula in d. §. poſita, tum quod vna pars legis declarat aliam l. qui filiabus, in princ. ff. de legat. 1. l. verum de petitio. hæred. tum quod exceptio declarat regulam, d. l. nam quod liquide,

Q faciunt

faciunt tradita per Baldum ad l. omnes populi. ff. de iuſt. & iur. numer. 85. cum exceptio debeat eſſe determinis regulæ, vt per Dec. in l. 1. ff. de reg. iur. tradit Bar. ad l. ſi eum §. iniuriarum. ff. ſi quis cautionibus, probatur in l. ſed an vltro §. is autem. ff. de negot. geſt. vbi Celſus deridet ſententiam proculi, præter regulam exceptionem facientis. At exceptio de cauſſa capitali, non poteſt intelligi niſi in fiſco actore, ergo etiam in fiſco actore debet regula intelligi, per quam eidem inſtrumentorum conceditur editio.

Accedat etiam quod ibi conſtituitur, differentia inter cauſſam capitalem, & pecuniariam; ſed talis diſtinctio conuenit ſolummodo fiſco agenti, cum reo ſemper edatur, pro eius defenſione, vnde vt dicebamus ad hoc vt aliquid diſponat in d. l. I. C. ad fauorem fiſci, & inter fiſcum, & priuatum, nec non inter cauſſam pecuniariam, & capitalem differentiam aliquam conſtituat, neceſſe eſt, vt intelligatur, vel in fiſco actore, vel generaliter ſiue, actor ſit, ſiue reus.

Non obſtant ea, quæ in contrariũ obiiciebantur, & præſertim primũ argumentũ, quod petebatur ex regula d. legis non puto, quia aut d. regula vindicat ſibi locũ in cauſſis dumtaxat capitalibus, vt conſentiat cum d. §. diuus, vel in pœnalibus tantummodo, vt intelligebat Cumman. & ſequütur DD. communiter, vel loquitur extra materiam editionis, vbi ferenda ſit ſententia, quaſi ſit ſenſus, vt ſi dubia ſit quæſtio, & hinc inde vrgeant probationes, contra fiſcum ſit pronunciandum, quia magis prona iura ſint ad abſoluendum, quam ad condemnandum l. Arianus ff. de act. & oblig. l. reſpiciendum ff. de pœnis, notatur in cap. vlt. de tranſactionibus, vel ſi ſit generaliter intelligenda, ex ſentẽtia rectius exiſtimantium, quos acriter defendit nouiſſime eruditiſſimus Interpres D. Alex. Turaminus, in ſuo lib. ſingulari doctrina, & elegantia referto ad Modeſtini reſponſum in d. l. non puto, poſſumus reſpondere d. l. locum habere in caſibus, in quibus fiſcus non reperitur expreſſe priuilegio donatus, ſed in materia editionis expreſſe, & ſpecialiter priuilegio donatus, reperitur per d. l. ſenatus cenſuit, & per d. §. diuus, nimirum ergo ſi d. regula ſilet.

Nec obſtat ſecundũ, quia ſpeciale hoc fiſci priuilegium generali derogat omniũ reorum priuilegio, cũ ſpecialia derogent generalibus cap. generi de reg. iur. lib. 6. l. in toto ff. de reg. iur. l. ſanctio legum de pœnis, præterquam quod vix eſt, vt priuilegium poſſit appellari quod ex regula iuris communis fluit. Accedat etiam quod regula, quæ habet priuilegiatum, non vti priuilegio, aduerſus priuilegiatos, intelligenda eſt in iis, qui eodem priuilegii genere ſunt donati.

Nec obſtat tertium, quia fiſcus vtitur iure priuatorum in his, in quibus ſpeciale priuilegium non habet, vbicunque enim aliquid ſtatutum eſt in fiſco cõtra regulas iuris communis, intelligitur in eo priuilegio donatus l. 1. vbi notat Alberic. infr. de petit. hæred. facit lex quod verò cõtra, & lex ius ſingulare ff. de leg. ſed in fiſco eſt diſpoſitum; vt reus ſua edat ei inſtrumenta per d. l. ſenatus cenſuit, quod eſt contra ius commune l. qui accuſare infr. eod. l. actor quod aſseuerat, inf. de probat, l. ſi quando inf. de dilat. l. nimis graue infra de teſtib. cap. 1. de probat. & l. noſtra, igitur in hac parte, fiſcus ſpeciali eſt priuilegio donatus, & propterea omnis regula, quantumuis generalis, ceſsat, quæcunque poſset in contrarium aduci.

Nec obſtat quartum, propterea quod à generalitate legis noſtrę, & aliorum, eiuſdem ſententiæ iurium, ſpecialiter excipitur fiſcus, vt conſtat in d. l. Senatus.

Quintum quoque argumentum facile diſsoluitur, quia iure communi poteſt habere locum illa argumentatio, qui poteſt cogi ſecundum regulam, alios non poteſt cogere contra regulã, ſed in propoſito noſtro, quemadmodum demonſtratum eſt, ſpeciale priuilegium habet, vt alios cõtra regulam compellat, non aũr, vt eam ipſe ſubterfugiat editionem, quę ſecundum regulam ſit.

90 Subſequitur modo ſecunda inſpectio, an in criminalibus cogatur reus edere fiſco actori contra regulam.

In hac

In hac difficultate, ante omnia diſtinguendum eſt, quia aut loquimur de cauſſa capitali, ex qua damnato, vel mors, vel ciuitatis amiſſio, vel ſeruitus contingit, vt in l. 2. ff. de pœnis, & tunc nullum habet priuilegium fiſcus, & propterea edere ei non tenetur reus, vt dicit aperte l. C. in d. l. 2. §. diuus ff. de iure fiſci, & in hac parte nulla prorſus eſt dubitatio. Aut loquimur de cauſſa criminali, non capitali, & tunc rurſus diſtinguendum eſt, quia aut eſt cauſſa criminalis, ex qua contingat damnato coerctio corporalis, aut ex qua pecuniaria pœna veniat imponenda, primo caſu, quãquam facile poſſet forte defendi contrarium, omnes tamẽ in eam iuerunt ſententiam, vt crediderint fiſco priuilegium hoc non competere, quia ſcilicet regula priuilegij ſit conſtituta in cauſſa nummaria, vel ſimili, vt patet in d. §. diuus, à qua abſimilis omnino eſſe videtur pęna humano corpori infligenda, vt pote, quę cum capitali cauſſa maiorem videatur habere affinitatem, & propterea nec ipſe in hoc capite à
91 communi ſententia recedo. Secundo autem caſu, quando ſcilicet cauſſa eſt criminalis, ex qua damnato contingit pœna pecuniaria, fiſco inferenda, quo etiam caſu dicitur cauſſa criminalis, licet ſit nummaria, l. agraria vbi gl. ff. de termin. amot. l. 3. & ibi notat Bart. ff. de ſepulcr. viol. l. vnica in ſ. quando act. ciuil. pręiud. crimin. cum ſimilibus, & eſt communis declaratio, vt latius tradidimus ſup. in rub. & in hoc caſu non ſatis conſtat inter Interpretes, an fiſcus hoc gaudeat priuilegio, de quo agimus.

Altera enim eſt opinio exiſtimantium fiſcum in hac parte priuilegio aliquo non gaudere, & conſequenter reum edere ei minime cogendum eſſe, vt ſentiunt gloſ. Bart. Angel. & cæteri DD. communiter in d. §. diuus, vt de cõmuni teſtatur Cagnol. hic nu. 67. & in l. 2. infr. eod. nu. 91. probauit hanc ſententiam etiã Abbas in cap. 1. de probat. nec nõ Alex. Claud. Aquens. Purpur. & Ripa in l. 2. infr. eod. quos ibi refert & ſequitur Cagnol. nu. 91. Alex. & Iaſon in l. 3. ff. eod. idem Alex. conſ. 132. circa finem lib. 1. Egid. Boſſ. in tit. de fiſco & priuileg. eius nu. xi. & Bertazol. in ſuis conſil. crimin. d. conſ. 110. nu. 1. lib. 1. vbi plures adducit, & pro hac opinione nõ nulla ſatis vrgentia afferũtur argumenta.

Primum autem, quia tunc demum cogeretur reus edere actori ad illius intentionem fundandam, contra regulam legis noſtræ & ſimiliũ, in cauſſis criminalibus, in quib. pœna pecuniaria veniret fiſco inferenda, quando tali caſu expreſse, & ſpecialiter eſset regulæ derogatum, cum in dubio ſtandum ſit regulæ donec de exceptione conſtet, vt per Bar. in l. 2. nu. 1. in fine ff. ſi quis in ius vocat. non ierit, & per Dec. in l. 1. nu. 7. ff. de reg. iur. cùm aliis adductis per excellentiſſimũ D. Præſidem Menochium, in ſuo conſ. 405. nu. 9. lib. 5. ſed nullibi reperitur in criminalibus, ad fauorem fiſci, regulæ derogatum, ergo non eſt compellendus reus, in cauſſis huiuſmodi, fiſco actori edere.

Secundò, incluſio vnius eſt excluſio alterius, l. cum Prætor de iudiciis, cap. nonne de preſump. ſed in d. l. 2. in § diuus ff. de iur. fiſci includuntur cauſsę ciuiles, & nummariæ, & illis ſimiles, in quibus reus tenetur edere fiſco cõtra regulam, ergo excluduntur cauſsæ criminales, quæ ſunt diſſimiles.

Tertiò, quia, ſi fiſco actori edendum eſſet ad ipſius intentionem fundandam in cauſſis criminalibus, in quibus pœna pecuniaria eidem veniret fiſco applicanda, illud ſequeretur in cõmodum, vt vbi fiſcus tractaret de lucro captãdo, & priuatus de damno vitando, potius fiſco, quàm priuato eſset fauendum, ſed hoc eſt contra d. l. non puto ff. de iur. fiſci, ſecundum communem intellectum, quem ſupponere debemus in hac diſputatione, & conſequenter non admittendum ergo nec illud debemus admittere, vnde hoc ſequitur.

In contrariã tamen opinionem iuerunt nonnulli nõ obſcuri nominis interpretes, & præſertim Lancellot. Dec. & Riminal. in l. 2. infr. eod. ſequitur etiam Philippus Dec. tam ibi nu. 41. quàm etiam in cap. 1. de probat. nu. 60. & hanc eandem ſententiam nouiſſime ſecutus eſt Excellẽtiſs. D. Peregrinus de iur. fiſ. lib. 7. tit. tertio nu.

23. probat etiam hanc ſententiam Iaſon hic nu. 8. & hanc ego quoq; veriorem eſse arbitror, quam quidem, omiſſis pluribus, adductis per Cagnol. in d. l. 2. nu. 92. cum ſeq. probo ego vnica ratione petita ex d. §. diuus, hoc modo videlicet.

In quacunque cauſsa (capitalibus exce ptis) à reo fiſco actori, ex priuilegio, eſt edendum, l. 2. §. diuus ff. de iur. fiſci, iuncta regula nam quod liquide ff. de pen. leg. Sed cauſsa criminalis, in qua petitur pœna pecuniaria fiſco inferenda, capitalis nō eſt l. 2. ff. de pœnis, ergo in ea reus fiſco actori, etiam ad intentionem illius fundandam, ex priuilegio edere debet. Præterea in qualibet cauſsa pecuniaria, reus fiſco actori ex priuilegio edere debet, d. §. diuus, ſed cauſsa criminalis, de qua agimus, ſine controuerſia eſt pecuniaria, ergo debet in ea, fiſco actori edere reus ex priuilegio, ad illius etiam intentionem fundandum.

Nec deſtruunt opinionem hanc argumenta contraria, & præſertim primum, quia ſub derogatione generali, facta ad fauorem fiſci, vt ei, etiam actori, priuatus edere teneatur, in omnibus cauſſis pertinentibus ad ius dominij nummarijs, & ſimilibus, comprehenduntur etiam cauſſæ huiuſmodi criminales pecuniariæ, pręſertim quia à generali priuilegio excipiūtur ſolummodo cauſſæ capitales, ob magnitudinem præiudicii, non autem cauſſę criminales, quæ capitalium appellatione non comprehenduntur.

Nec obſtat ſecūdum, quia falſum eſt in d. §. diuus, includi ſolummodo cauſſas ciuiles, in quibus reus actori fiſco edere teneatur, propterea quod nummariæ cauſſę omnes includuntur, præter capitales, cum igitur criminales cauſſæ, ex quibus contingit reo pęna pecuniaria fiſco inferēda, ſint nūmarię, neceſſe eſt, vt & ipſe includātur.

Nec facit negotium tertium, quia communis intellectus legis non puto, procedit in dubio, & in ijs in quibus cum priuato, ſpeciale priuilegiū fiſcus non habet, quod ſine dubio habet in caſu noſtro, vt ſupra oſtenſum eſt, per d. §. diuus, cui nō niſi argutiolis, & ſophiſticis cauillationibus reſponderi poteſt.

92 Cæterùm quia, nec in ciuilibus, & pecuniarijs cauſſis vniuerſaliter verum eſt, reum teneri fiſco contra regulam edere, propterea, vt vno intuitu quilibet poſſit cognoſcere, an, & quando Reus edere fiſco, ex priuilegio, tam in ciuilibus, quàm in criminalibus teneatur, operæ pretium erit, hanc diſtinctionem adhibere. Aut dubitamus numquid reus edere cōtra regulam ſit cogendus fiſco actori, quādo aliunde poteſt, vt puta à tabellione ordinario, petere commode, & conſequi inſtrumentorū exempla, aut quādo alia omnis præcluſa ſit probandi via, nec aliter verum inueniatur. Primo caſu, reus non tenetur, tum quia probatur hoc in d. §. Diuus, vbi priuilegium, tunc demum fiſco conceditur, cum verum aliter non inuenitur, tum etiam quia, eam ſemper facere in dubio debemus interpretationem, per quam priuilegia minus lædant ius cōmune, quàm fieri poſſit, cap. ſane extra de priuilegijs: ſecūdo autem caſu rurſus diſtinguendum eſt, quia, aut loquimur de cauſſa criminali, aut de ciuili, ſi de criminali, aut de capitali, aut de non capitali, vbi de capitali agimus reus edere fiſco actori ſine dubio non eſt cogendus, vt probat aperte tex in d. §. Diuus, & omnes admittunt, vbi verò in non capitali verſamur, rurſus diſtinguēdum eſt, quia aut eſt cauſſa, ex qua contingat reo coerctio corporalis, aut ex qua veniat pœna pecuniaria mulctandus, primo caſu, adhuc diſtinguendum eſt, quia, aut verſamur in cauſſis criminalibus, in quib. ſpecialiter ſerui contra dominos torqueri poſſunt, vt in l. 1. infr. de quæſtionibus, & tunc fiſco, etiam in cauſſis criminalibus, ex quibus corporalis pœna veniret infligēda eſſet à reo edendū vt ex Bart. in d. §. Diui, quem ſequuntur alij, docet Excellentiſſimus. D. Peregrin. de priuilegi. fiſci lib. 7. tit. 3. nu. 23. Reprobant tamen in hoc probabili ratione Bartolū, & alios Alciat. in l. 2. inf. eod. nu. 13. Purpur. nu. 20. in fine, & Bolog. nu. 46. Aut verſamur in alijs cauſſis, in quibus non poſſint ſerui contra dominos torqueri, & tunc commu nis eſt concluſio, priuilegio aliquo fiſcum

non

non gaudere, cum non ſit cauſſa nummaria, vel ſimilis, in quibus tantũmodo priuilegium habet fiſcus d. §. Diuus vbi DD. cõmuniter ſequuntur, idem probant etiã hic, & tradit D. Peregrin. in d. tit. 3. nu. 23. Secundo autem caſu, quãdo ſcilicet pœna pecuniaria imponitur, credimus nos cum aliquibus nõ obſcuri nominis interpretibus ſupra adductis, huic priuilegio locũ non eſſe, per rationes, quas deduximus ſupra (quamquam opinio magis communis eſt in contrarium) ſi verò cauſſa ſit ciuilis, iterum eſt diſtinguendum, quia, aut reus eſt alter fiſcus, vel perſona alia ſimili priuilegio donata, aut perſona quælibet alia ſimili non gaudens priuilegio, Primo caſu fiſcus actor priuilegio non gaudet, quia perſona priuilegiata, contra perſonas priuilegiatas, priuilegio non vtitur, Authen. quas actiones ſup. de ſacroſanc. eccle. cum alijs ſupra adductis, id quod aliis etiam rationibus comprobant DD. tam hic, quàm in d. ca. 1. de probat. & præſertim Ripa hic nu. 14. & Dec. ibi nu. 62. tradit etiam D. Peregrin de iure fiſci lib. 7. in d. tit. 3. nu. 24. ſecundo autem caſu, ruſus diſtinguẽdum eſt, quia, aut dubitamus in cauſſis, ex quibus ſit denũciatio, & delatio ipſi fiſco, quas ſcribit I. C. in l. 1. ff. de iur. fiſci, & tũc nulli dubium eſt, fiſcum memorato priuilegio gaudere, vt probatur in l. 2. §. Diuus ff. de iur. fiſci, & in d. l. ſenatus cenſuit ff. eod. tradit Bolog. hic nu. 49. & 50. ea potiſſimum ratione, quia in cauſſis huiuſmodi occultis, difficilior eſt probatio. Aut verſamur in alijs cauſſis, pertinentibus ad negotia, contractus, & conuentiones, quæ fiunt communiter inter priuatos, & tunc concludendum eſt in hac materia, fiſcum vti iure priuatorum l. iuſtum infr. eod. l. illatæ infr. de fide inſtrumentorum, nec priuilegio aliquo gaudere, quo poſſit compellere reum, ad edendum ſibi contra regulam, vt docet Alciat. in d. l. iuſtum nu. 4. & Bolog. hic nu. 49. & 50. ſequitur excellẽtiſſimus D. Preſes Menoch. conſ. 405. in fine ſub nu. 31. lib. 5. vbi adducit Alciat. nu. 13. Purpur. nu. 27. & Bolog. nu. 46. in l. 2. infr. eod. teſtantes de communi.

93 Sed iam veniendum eſt ad tertiam inſpectionem, & inueſtigandum, numquid priuilegium, quod in hac parte competit fiſco, ſecundum propoſitam diſtinctionẽ, competat etiam eccleſię, minoribus, mulieri, in cauſſa dotis, vnicuiq; in cauſſa libertatis, alimentorum, & aliis ſimilibus perſonis, & cauſſis priuilegiatis; qua quidem in re, ne rerum multitudine, ac varietate confundamur; ſatis erit vnà cum Ripa, an priuilegium huiuſmodi eccleſiæ cõpetat, diſputare, ita vt quod ſtatutum fuerit à nobis de eccleſia, cenſeatur etiam in aliis cauſſis, & perſonis, priuilegiis ſingularibus donatis, ſtatutum.

Eſt ergo obſeruare, in hac difficultate, contrarias, & pugnantes doctorum ſententias, quarum prima eſt affirmatiua, exiſtimantium eccleſiæ quoq; edendum eſſe à reo, ad intentionem illius fundandam, quemadmodum fiſco editur, probauerunt hanc ſententiam Bald. Abbas, & alij, & præſertim Dec. in cap. 1. de probat. num. 66. & 67. vbi teſtatur de communi, ſecuti ſunt etiam DD. communiter, tam in l. fin. inf. eod. quàm hic, & præſertim Iaſ. hic nume. 7. & Purpur. nume. 18. & pro hac teſtatur de communi etiam Ripa hic, num. 13. adducti autem ſunt ad ſentiendum hoc modo interpretes vnica hac ratione.

Quicquid reperitur ſpeciali priuilegio ſtatutum ad fauorem fiſci, intelligitur etiam ſtatutum ad fauorem eccleſiæ, l. vlt. ſupr. de ſacroſanct. eccleſ. §. ſinimus vbi gloſſa in Auth. de non alienandis, vel per mutan. reb. eccle. can. quid ergo, iuncta gloſ. 23. q. 4. gloſ. eſt in l. uſustructus, ff. de vſufruct. tradit Bart. in l. ſi vſusfructus municipibus, ff. de vſu, & vſufruct. legato, cum aliis adductis per Deci. in d. cap. 1. de probat. nu. 62. & per Euerard. in ſuo loco à fiſco ad Eccleſiam. At in cauſſis nummariis, ſpeciali priuilegio ſtatutũ reperitur, ad fauorem fiſci, vt ei edere teneatur reus, etiam ad illius intentionem fundandam, d. l. ſenatus cenſuit ff. eod. d. l. ſecunda §. Diuus ff. de iur. fiſci, & eſt communis ſententia, vt vidimus ſupra; ergo idem debet intelligi ſtatutum ad fauorem etiam ipſius eccleſiæ.

Hac

Hac tamen ratione non obſtante, in cõtrariam opinionem videtur iuiſſe Alciat. in d.l.iuſtum infr.eod.nu.4.quam probant expreſſe Ripa hic nu. 13. & Io. Bolog.hic nu. 51. in l. 2. inf. eod. nu. 46. & in l. fin. infr. eod. nu. 44. & hanc eandem videtur etiam probare Excellentiſſimus D.Præſes Menoch. in d. conſ. 405.nu.31. lib.5.pro qua plura poſſunt afferri.

Primum autem ad mentem Ripæ,quia nullum priuilegium,contra æquitatem debet ad eccleſiam extendi, quæ eſt mater æquitatis cap. 1. de alien. feud.ſed priuilegium, vt Reus edat fiſco, ad intentionem illius fundandam, eſt contra æquitatem legis qui accuſare infr. eod. l. nimis graue infr. de teſtib. cũ ſimilib. igitur non debet priuilegiũ huiuſmodi ad eccleſiã extendi.

Secundò, quia priuilegia non ſunt extendenda de perſona ad perſonam, niſi iure expreſſo cautum ſit cap.ſane de priuil leg. hinc eccleſia priuilegium hypothecę non habet, quo tamen fiſcus gaudet l. 1. infr.de iur, fiſci, ſed de hoc priuilegio contra regulam iuris communis, vt reus edat actori,nihil eſt in eccleſia iure cautum,igitur non debet ad eccleſiam extendi.

Tertiò, quia diſpoſitio,& regula generalis, caſus comprehendit, & perſonas, etiam priuilegiatas, niſi reperiantur ſpecialiter exceptæ, & aduerſus eandem regulam priuilegio donatæ, vt notat Bald. ad l. in fraudem §. vlt. per illum tex. ff. de teſtam. milit. tradit Dec. ad l. primam ff. de reg. iur. nu.8. vbi eius dictum exornat excellẽtiſſimus D.Marcus Ant. Rouescal. At regula non admittens vt reus edat actori, ad illius intentionem fundandam, eſt generalis, nec reperitur adũerſus eam ſpeciali priuilegio eccleſię donata ergo eccleſiam etiam comprehendit.

Quartò, & vltimò, tunc demum poſſet hoc priuilegium fiſci etiam in eccleſia virtute æquiparationis locum habere, qñ eſſet generale, & non reſtringeretur ad cauſſas delationis enumeratas in d.l. 1. ff. de iur. fiſc. ſed generale non eſt, cùm vtatur fiſcus iure communi in materia editionis extra cauſſas delationis, quæ non poſſunt habere locum in eccleſia, igitur hoc priuilegium non poteſt cõpetere eccleſiæ, nec aliis cauſſis, & perſonis priuilegiatis.

Non obſtat contrarium, quia licet admittamus valere argumẽtũ de fiſco ad eccleſiam, quod tamen Alex. & alii probabiliter negant, illud haberet locum, quã do priuilegium eſſet vniuerſale, & non reſtrictum ad præfatas delationis cauſſas, vt patet in d. l. ſenatus, & in d. §. Diuus, quæ cauſſæ non conſiderantur in eccleſia, vt ſupra dictum eſt, quapropter concludimus priuilegium fiſci huiuſmodi, non extendi ad minores, nec ad cauſſas dotis, alimentorum, libertatis, & ſimiles, ſed ſolummodo fiſco competere; poſſet tamen admitti, vt id, quod dictum eſt in fiſco ſæculari, & temporali, habeat locum etiam in fiſco eccleſiaſtico, vt ſentit etiam Ioan. Bologn. in d. l. final. numer. 44. verſicul. ſed nulla ex iſtis,in quo non ceſſat ratio, ob quam fiſco ſæculari priuilegium conceſſum eſt.

94 Quod attinet autẽ ad quartam inſpectionem, videtur concludendum, fiſco non incumbere onus probandi inſtrumenta ad cauſſam pertinere, ea ratione, quã affert Ripa hic num. 10. & poteſt ad hanc formam redigi, ſi fiſco incumberet onus probandi inſtrumenta, quorum petit editionem à reo contra regulam, ad cauſſam pertinere, ſequeretur, vt priuilegiũ fiſci, in hac parte, eſſet ſuperuacaneum omnino, & fruſtratorium, ſed hoc conſequens non eſt admittendum, cùm ars, & natura nihil operentur fruſtra, l. qui bis idem, ff. de verb. obligat. ergo nec antecedens. Maior probatur, quia probari non poteſt inſtrumentum ad cauſſam pertinere, niſi illius quoque tenor, & diſpoſitio probetur, vt tradit Bart. ad l. ſicut dignum infr. de fid. inſtr. & late Felin. ad cap. ſicut de re iudic. num. 3. probato autem tenore per teſtes, perinde eſt ac ſi facta eſſet fides per inſtrumentum l.in exercendis infr. de fid. inſtr.

Incontrarium tamen eſt veritas, propterea qđ ſi reus negat, tenetur fiſcus probare inſtrumenta, quorum petit editionẽ eſſe apud eum, ſaltem per communes teſtes, quamuis non ſint docti & periti de

tenore

tenore inſtrumentorum gloſ. eſt in cap. cū olim extra de priuilegiis, vbi DD. eiuſmo di enim probatio ſatis eſt ad conuincendū reum, ita vt illa inſtrumenta ad cauſſam pertinentia ſubtraxiſſe videatur Bart. in d.l.2.§.Diuus, vbi hoc ſpeciale dicit in fiſco Bal. in l.1. nu.3. infr. de hæred. vend. ſentit Cagn. hic nu.68. & tradit D. Peregrin. de priuilegiis fiſci lib.7. tit.3. nu.12. qui ſub nu.13. vbi late agit hac de re, ſupponit hanc ſententiam communem eſſe, quæ probari etiam poteſt hac ratione. Ei qui factum allegat, onus illud probandi ſine dubio incumbit, cum facta non præſumantur, niſi probentur l. in bello §. facta de cap. & poſtli m. reuer. at fiſcus in propo ſito dicit reum inſtrumentum habere, ad cauſſam pertinens, quod facti eſt, igitur debet hoc probare.

Non obſtat contrarium, quia falſum eſt ſuperuacaneam eſſe inſtrumenti editionem, propterea quod fiſcus tenetur tantummodo probare plene inſtrumentum, cuius petitur editio, eſſe apud reum, quod ſi ipſe neget, probata exiſtentia inſtrumēti, inducta eſt præſumptio contra ipſum, ſi vero fateatur ſe habere, ſed dicat ad rē non facere, ſatis eſt fiſcum ſummatim ꝓbare ex ſignis, & coniecturis, inſtrumentum ad rem facere, argumento l.3.§.ſciendum, in verbo ſummatim. ff. ad exhibendum qua in re, aliquid poterit etiam probabiliter iudicantis arbitrium.

95 Supereſt modo, vt quintæ, & vltimæ dubitationi ſatisfaciamus, ad quam breuiter reſpondeo, legi huic noſtræ exemplū, hoc de priuilegio fiſci, optime poſſe accōmodari, ſiue de rationibus loquamur, ſiue de inſtrumentis, non quia velim, quaſi Platonico furore correptus, vaticinari Aemilium aduocatum fiſci fuiſſe, ſed quia petens editionem ab auctore huius reſcripti, confuſe ſupplicando, nullam cauſſam, ob quā ſibi fieri deberet editio reddidit, vel probauit quod ſi ſe fiſci aduocatum, vel delatorem probaſſet, hoc ipſum ſibi fuiſſet ſatis, ad petitam editionē obtinendā.

96 Sed, cum hactenus quinque explicauerimus articulos, propoſitos ad diſputādū, occaſione quartæ concluſionis principis, quæ ex tex noſtro colligebatur, reliquum eſt, vt ad ſextum, & vltimum aggrediamur, quem, operę pretiū facturus videor, ſi diſtribuam in ſex inſpectiones, vt diſtincte omnia, quæ illius occaſione à doctoribus tractantur, à nobis quoque ſiggillatim explicentur.

Primus ergo erit generalis, an odium perſonę exercentis vſurariā prauitatem, ſufficiens cauſſa ſit, ob quam reus actori, contra regulam edere teneatur.

Secundus, an hoc locum habeat etiam in iudeis, ita vt comprehenſi intelligātur diſpoſitione clemen. vnicæ de vſuris.

Tertius, numquid cogantur edere contra regulam, ex diſpoſitione d. clemen. ēt ii qui vſuras exercere deſierint.

Quartus numquid in iis mercatoribus idem dicendum ſit, qui cariore precio, in creditum euntes, ad tempus vendunt, quā ſi ſtatim mercium ſuarū preciū acciperēt.

Quintus, an diſpoſitio eiuſdem clementinę, locum habeat in perſonis, cum fœneratoribus improbam aliquam ſimilitudinem habentibus, cuiuſmodi eſſe videtur Nautæ caupones, ſtabularii.

Sextus, an hæc cauſſa, huic poſſit reſcripto accommodari.

Quod attinet ad primum inſpectionem

97 generalem, videtur reſpondendum, reos vſurarios, cum de vſuris agitur, non eſſe compellendos actoribus, ad illorum intentionem fundandam contra regulam edere ea ratione.

Quia nemo cogitur edere, vbi de ſua agatur detegēda turpitudine l. alias vbi gl. ff. de iure iur. l. 2. §. Diuus. ff. de iur. fiſci, tradit Bal. ad l. vlt. infr. eod. At vbi actor vſurarum occaſione, petit à fęneratore ſuarū rationum codicem, de eiuſdem fœneratoris detegēda turpitudine agitur, vt nemo negare poteſt, ergo nulla ratio patitur, vt edere cogatur.

Veritas tamen eſt in cōtrarium, quam omnes vno ore amplectuntur, tā hic quā in d. clem. de vſuris, nec non in capit. 1. de probat.

Per eandem clemen. vnicam, quæ niſi cum de vſuris agitur, compelleret etiam res fœneratores edere actori ad illorum inten-

intentionem fundandam,nihil ſingulare, induceret contra ipſos fœneratores, ſed hoc non eſt admittendum, propterea qd contrarium ibi Sumus Pontifex profitetur, ergo nec illud vnde hoc ſequitur.

Nec obſtat contrarium, primum quia eſt ſpeciale odio fœneratorum inductum, vt cogantur edere,etiam vbi agatur de ipſorum turpitudine detegenda,quàm ſemper occultare nituntur, vt colligitur ex eadem clement.

Præterea,quando petitur editio,ex forma d. clement. iam detectum eſt,vt ſupra docebamus,crimen vſuræ,cum debeat ſaltem conſtare ſummatim, vt ſit locus d. clement. eum, à quo petitur editio vſurariæ prauitatis labe infectum eſſe, vt ex Io. Andrea Baldo, & alijs docet Dec. in d. cap. 1. de probat. nu. 120. & nos quoq; fuſius ſupr. declarauimus.

98 Quot attinet autem ad ſecundam inſpectionem, non ſatis conſtat inter interpretes, numquid d. clem. vnicæ diſpoſitio, Iudæos quoque vſurarios cōprehendat, ita vt, & eos edere contra regulam compellat, altera enim eſt opinio negatiua, quam probauit Floria. in l. vlt. ſupr. de iudæis, quem refert Dec. in cap. 1. de probat. nume. 90. videntur etiam ſequi Bartholom. Socin. conſil. 71. lib. 1. cuius opinionem probauit Io. Baptiſta Caccialup. ſeq. conſil. 72. & Alex. conſil. 73. qd inter eiuſdem Alexandri conſilia, eſt conſilium 6. lib. 6. probauit etiam Aret. con ſil. 177. quatenus ſcilicet hi omnes in præallegatis conſilijs concludunt, diſpoſitionem capit. quamquam de vſuris libro 6 non habere locum in Iudæis, & pro hac opinione plura ſatis vrgentia afferuntur.

Primū autem virtute hoc modo argumentantur,nulla diſpoſitio duplicem imponens pœnam, eum comprehendit, in quo vtraque pœna locum habere non poteſt,fuit doctrina Iac. Butr. in l. mancipia infr. de ſer. fugit. per gloſ. ibi, vbi ſequuntur eum Salycet. Fulgoſ. & Caſtren. nec non Io. Baptiſta Caccialupus inter conſilia Socini d. conſil. 72. num. 4. qui adducit etiam Romanum ſingulari 436. faciunt notata per Bart. in l. vbi pactum infr. de tranſact. facit regula legis quamuis in fr. de impub. & alijs ſubſt. ſed in d. clem. duplex imponitur pœna fœneratoribus, quarum altera eſt; vt ſuarum rationum codices actori exhibere teneantur. Altera eſt cenſura eccleſiaſtica; vna tamen ex memoratis pœnis, nempe cenſura, quæ eſt interdictum, ſuſpenſio, & excommunicatio, cap. quærenti, de verbo. ſignif. in iudæis locum habere non poteſt, cum infideles ſint, igitur d. clement. Iudæos cōprehendere nequit.

Secundò, argumentantur à ratione ceſſante hoc modo, vbicunque ceſſat ratio, ibi legis quoq; ceſſat diſpoſitio, vulgata l. adigere §. quamuis.ff.de iur.patronat.cap. cum ceſſante de appellat. cum ſimilibus. nulla enim diſpoſitio eſt tā generalis,quæ per rationem non reſtringatur l. cum pater §. dulciſſimis.ff.de legiſ. 3. At in iudæis ceſſat ratio d. clement. ergò ceſſare debet etiam eiuſdem diſpoſitio,minor probatur propterea quod ratio, ob quam motus fuit Summus Pontifex,ad cogendos reos fœneratores, fuit, quia ſuos ipſi contractus,occultè ineunt,ita vt minime poſſint de vſuraria prauitate conuinci, quæ ratio in iudæis omnino ceſsat, cum palam fœnori dare non erubeſcant.

Tertio vtuntur generali hac argumentatione, quibus non conueniunt verba diſpoſitionis alicuius, nec diſpoſitio poteſt conuenire l. 4. §. toties ff. de damno infec. vbi Bart. l. quod conſtitutum de milit. teſtam. cap. indemnitatibus §. penultimo, de electionibus lib. 6. tradit Bartolom. Socinus in d. conſi. 71. nu. 9. & nu. 12. lib. 1. At iudæis memoratæ clementinæ verba non conueniunt, ergo nec diſpoſitio, minor probatur ex his, quæ hactenus dicta ſunt,quia ſcilicet eis non conueniunt,quæ de negotiorum, & contractuum occultatione ibi dicuntur, quemadmodum, nec ea,quæ dicuntur de cenſura eccleſiaſtica, nec alia, quæ legūtur in §. finali eiuſdem clement. affirmantem ſcilicet pertinaciter exercere vſuras, non eſſe peccatum, veluti hæreticum eſſe puniendum, cum iudæus hæreticus eſſe non poſſit,vt per gl. ibi in verbo hereticum, tradit Petr. Gregor.

gor. Tholoſ. in ſyntagm. iur. vn. parte 3. lib. 33. cap. 4. nu. 6.

Quartò, tunc demum d. clemen. vnica, de vſuris haberet locum, etiam in iudæis, vbi ipſi conſtitutionibus eccleſiaſticis, & diſpoſitionibus offenſæ Dei, & peccati rationem habentibus, & fauorem animæ, vel moralem inſtructionem reſpicientibus, aſtringerentur, ſed diſpoſitionibus huiuſmodi, qualis eſt d. clemen. vt colligitur, ex principio illius, & fine, ex quibus extremitatibus declarantur media, argumento l. vtrum. ff. de pet. hæred. non aſtringuntur, cum ſint de foro ſeculari, cap. gaudemus extra de diuortiis, docet late ex Ancharano, & aliis Bartholomæus Socinus, in d. conſi. 71. nu. 14. igitur d. clemen. diſpoſitio in iudæis locum habere non pòt.

Quintò, pro hac eadem opinione vtor hac ratione, quicunque facit actum, lege permittente, diſpoſitione pœnam pro eodem actu imponente, non poteſt intelligi comprehenſus, vulgata l. Graccus, inf. ad l. Iuliã de adulteriis, ſed iudęi vſuras excepcent, lege permittente, cum lege moſayca, qua ipſi aſtringuntur, ſint permiſſæ, vt habetur in Deutero, cap. 15. vbi leguntur hęc verba [fęnerabis gentibus multis, & ipſe à nullo accipies mutuũ] & cap. 23. [non fœnerabis fratri tuo ad vſuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem; ſed alieno, fratri autem tuo, abſque vſura id, quo indiget commodabis] igitur iudæi, quamquam fœneratores, non intelliguntur comprehenſi diſpoſitione pęnali d. clement.

Sextò, & vltimò, ſi d. clement. haberet locum in iudæis, hoc eſſet, vel quia eius diſpoſitione comprehenderentur, vel quia eadem diſpoſitio ad eos extenderetur; ſed neutrum eſt, vt mox probabimus, igitur d. clemen. ad eos non pertinet. Minor propoſitio, quo ad comprenſionem, perſpicua eſt, quia verba illius, & conſtitutionis qualitas, cùm ſit eccleſiaſtica, nihil commune habent cum iudæis, quinimmo potius repugnant, vt ſupra viſum eſt, quo ad extenſionem autem, quia, præterquam quod d. clement. pœnalis eſt, & odioſa, & conſequenter extenſionem nõ patitur argumento cap. odia. de reg. iur. li. 6. iunctis traditis per Bald. in l. omnes populi. ff. de iuſt. & iure nu. 63. deficit etiam medium, pquod fiat extenſio, nempe eadem ratio, longe enim diuerſa ratio eſt, inter iudæos, & Chriſtianos fœnus exercentes, quandoquidem illi faciunt lege permittente, nos autem Chriſtiani, & cõtra legem Euangelicam, quæ habet [mutuum date, nihil inde ſperantes] contra canonicas, & eccleſiaſticas ſanctiones, in titulis extra lib. 6. & in clement. de vſuris & contra caritatem, quæ eſt cardo Chriſtianæ legis, quanto enim ſunt perfectiores, & digniore in loco poſiti Chriſtiani ſi in hoc delinquant grauius peccant Authen. vt iudices ſine quo. ſuffragio, facit illud Poetæ,

Tanto conſpectius in ſe crimen erit, quantò maior qui peccat habetur.

Facit etiã lex 2. §. ſeruis. ff. de orig. iur.

Cœterùm iis & ſimilibus negotium nõ facientibus, plerique iuerunt in contrariã opinionem, ſentientes iudæos quoque d. clementinæ primæ diſpoſitione eſſe comprehenſos, hanc enim probauit Bald. in l. 1. §. rationes. ff. eod. nu. 2. in fine ſequuntur etiam DD. hic, & præſertim Iaſon nu. 9. Alciat. num. 18. Dec. num. 14. Purpur. nu. 19. Cagn. nu. 73. Bolognet. nu. 56. & hanc eandem tenuerunt gloſ. Cardinalis, Abbas, Imola, & alii in d. §. cæterum, nec non Dominicus in cap. final. circa finem verſ. vidi dubitari de vſuris lib. 6. & Dec. in cap. 1. de probat. nu. 90. & hæc fuit opinio Franciſci de Plat. in ſuo tractatu ex communicationis, ante finem, ita vt hæc ſit communis, & recepta, tam antiquorum, quam recentiorum opinio, vt de cõmuni teſtatur Cagnol. hic ſub d. num. 73. pro qua pariter plura, eademque ſolidiſſima, & efficaciſſima afferuntur argumẽta,

Primùm autem vtuntur hac ratione, lex generaliter loquens, generaliter debet intelligi l. 1. §. generaliter. ff. de legar. præſtan. can. ſi Romanorum. 19. diſtinct. ita vt eius generalitas omnes includat, licet in vno maior videatur eſſe ratio, quã in alio l. 1. §. quod autem. ff. de aleę luſu, & aleatoribus l. in fraudẽ in fine. ff. de teſtam

milit. l. 2. ff. de teſtament. tutela, ſed d. clementina prima, in §. cœterum, loquitur generaliter de fęneratoribus, ergo de omnibus generaliter debet intelligi, ſiue iudæi ſint ſiue Chriſtiani.

Secundò quia, niſi d. clement. hoc modo generaliter intelligeretur, vt etiam iudęos comprehenderet ſequeretur, vt iudæi, qui odio nobis ſunt, canone nulla officia 54. diſtinct. quique peiores aliis infidelib. iudicantur can. nō ne 1. q. 1. vbi glo. eſſent melioris conditionis, quàm Chriſtiani, ſed hoc non eſt ferendum, vt ſentit Dominicus in cap. 1. de vſuris lib. 6. facit lex non ſolum. ff. de noxalibus, lex tertia §. primò. ff. de donat. inter virum, & vxorem, cum cœteris latè adductis per Petrum Surdum in ſuo conſi. 122. nu. 29. lib. 1. cum nemo ex ſua prauitate, & delicto, lucrum, & commodum ſentire, & conſequi debeat l. qui fallo. ff. de furtis, ergo nec illud eſt ferendum, vnde hoc ſequitur.

Tertiò, vbicumque ſubiecta materia patitur, vt tam iudæos, quàm Chriſtianos diſpoſitio aliqua comprehendat, quia id, de quo agitur vtriſque conueniat, profecto, tam iudæi, quam Chriſtiani comprehenduntur, cap. de terris extra de decimis, cap. quanto in fine de vſuris id qđ habet locum, ſiue diſpoſitio ſit fauorabilis, ſiue odioſa, vt pluribus exemplis, & authoritatibus comprobat, Dec. in d. cap. 1. num. 94. ſed ſubiecta materia, de qua in d. clement. 1. patitur, vt tam Chriſtiani, quàm iudæi comprehendantur, cum vterque poſſit eſſe fænerator, vt nemo non intelligit, igitur rationi conſentaneum eſt, vt eiuſdem clementinæ diſpoſitio, tā Chriſtianos, quam iudęos comprehendat.

Quarto loco confirmo hanc ſententiā hoc argumento, inducta ad vnum finem, non debet operari cōtrarium l. legata inutiliter. ff. de adimen. legat. vbi notatur, ſed Cenſura eccleſiaſtica in d. clement. 1. eſt inducta ad augumentum, & ad hoc, vt homines indueantur timore pœnę, ad edādum, & ad vſuras reſtituendas, igitur non dēt operari oppoſitū, & immunes iudæos à pœna, & ab vſurarū reſtitutione facere.

Quintò, & vltimo, omiſſis aliis, quæ poſſunt colligi ex Socino, in ſæpius repetito conſ. 71. à nu. 1. vſque ad octauum, ad mentem vtriusq; Domini mei Io. Pauli ſcilicet Lancellotti, & Rainaldi Ridolphini, pro hac opinione, hoc modo argumentor, ea quæ æquitatis fundamento erecta ſunt, & inducta, iudæis, quibus rigor ſeruatur, non æquitas, competere non debent, gloſ. eſt in cap. 2. de iudæis, in verbo iuris ſeueritas faciunt tradita per DD. in l. & ſi poſt tres. ff. ſi quis cautionibus, & in l. ſi inſulam. ff. de verb. oblig. vbi Iaſ. nu. 5. dum dicunt, iudęos non poſſe moram purgare, cum talis purgatio in æquitate ſit fundata, quæ iudæis non ſeruatur, quibus addendus eſt, poſt Bero. conſi. 28. num. 41. vol. 3. Riminald. Iun. conſi. 653. num. 4. & 6. lib. 6. & conſi. 275. num. 41. lib. 3. at diſpoſitio iuris, quæ reos ad edendum actoribus, ad eorum intentionem fundandam, non vult compelli, nititur æquitate, cum æquiſſimum ſit, aliquem propriis telis non confodi, per ſemper repetitam, l. nimis graue infra de teſtibus, igitur iudæi hoc priuilegio, quod ex ęquitatis fonte manaſſe, & fluxiſſe videri poteſt, quaſi immunes à diſpoſitione d. clementinæ primæ, gaudere nullo modo debent.

Facile eſt nūc cōtrię opinionis argumēta refellere, & ad primū, pręterquāqđ poſſet reſponderi, negando maiorem propoſitionem, quę nititur doctrina Iacobi Butrigarii, & Salycet. in d. l. mancipia inf. de ſeruis fugitiuis, cum dubia ſit, eamque reprobet in eadem l. Baldus nu. 8. poſſumus etiam reſpondere, limitando dictam maiorem, ex ſententia Domini mei Io. Pauli Lancellotti, vt vindicet ſibi locum, quādo imponuntur duæ pœnæ copulatiue, quæ in eadem perſona, & eodem tempore locum habere poſſunt, id quod colligitur ex exēplo ſtatuti, de quo Butrigarius diſputabat, quodq; poſt Io. Baptiſtam Cacialupum in d. conſi. 72. num. 4. inter conſilia Socini, refert Dec. hic num. 14. in fine; ſtatuto enim cauebatur, vt turbans aliquem in poſſeſſione, deberet poſſeſſionem reſtituere, & ſoluere centum copulatiue, Secus autem quando huiuſmodi

pœnæ ponuntur diſiunctiue, vt in caſu noſtro, ita, vt vna intelligatur poſita in defectum alterius, non autem cumulatiue, etenim, ſi reus vſurarius edat, non venit excommunicandus, & ſic vnā tantum pœnam locum habere ſufficit arg. §. penul. inſtit. de hæred. inſtituendis Immo in d. §. cœterum, cenſura eccleſiaſtica poſita eſt potius per modum remedii, & ad ſignificandum modum, quo reus compellendus eſt edere, quàm per modum nouæ pęnæ, præterea cadit etiam in iudæos, ſaltem per indirectum, vt inf. cum Decio, & cū aliis declarabimus Cenſura eccleſiaſtica.

Nec facit negotium ſecundum petitum à ceſſatione rationis, quia illud vindicat ſibi locum, vbi vnica ratione finali nititur diſpoſitio, & illa in totum ceſſat, ſed diſpoſitio d. clement. vnicæ in d. §. cęterum, nititur pluribus rationibus, occultatione ſcilicet doloſa negotii, odio fœneratorum, fauore reſtitutionis, ne proximus dāno afficiatur, quapropter, licet ceſſet ratio occultationis, quæ nec fortè ceſſat omnino, cum etiam iudæi quandoque, præſertim quando modum excedunt, occulte agant, non ceſſant tamen rationes cęterę mox enumeratę, non debet igitur vna tātùm, & ne illa quidem in totū ratione ceſſante, ceſſare etiam diſpoſitio, arg. §. affinitatis, & §. ſocrum inſtit. de nuptiis, corroboratur etiam hęc reſponſio, quia ratio occultationis potius videtur impulſiua, & accidentalis, quàm principalis, & finalis, vnde, ea ceſſante, non debet ceſſare diſpoſitio l. 1. §. ſexum. ff. de poſtulan.

Nec deſtruit communem ſententiam, tertium argumentum, quia negamus verba d. clement. non conuenire iudęis, quamquam enim iudęi, vt dicit gloſ. in d. §. cęterum, in verbo cenſura, & ſequūtur DD. per directum non patiuntur cenſuram eccleſiaſticam, ſatis tamen ſubijciuntur illi per obliquum, cap. quanta de vſuris, quatenus ſcilicet excōmunicādi ſunt, illi Chriſtiani, qui conſuetudinem habent cum ipſis, & à pari procedunt directa, & indirecta excommunicatio, vt dicit Dec. in d. c. 1. num. 97. per tex. in cap. quando de priuilegiis, & in cap. poſt miſerabilem de vſuris, vbi iudæis quoque ad vſurarum reſtitutionem aſtringuntur, præterea dici forte etiam poſſet, & hæc quoque conſideratio eſt Domini mei Io. Pauli Lancellotti, per illud quod dicitur in fine d. §. cęterum de Cenſura eccleſiaſtica, non eſſe eiuſdem §. generalitatem reſtringendam, licet in iudæos cenſura non cadat, quia in materia latiſſime interpretanda, cuiuſmodi eſt hæc fauore reſtitutionis, & odio deteſtabilium, & improborum fœneratorū eorum quæ ſequuntur, numquam ad præcedentia debet fieri relatio, quādo ex tali relatione, induceretur reſtrictio, eſt doctrina Decii in ſuo conſ. 91. num. 1. ex Alexandro in conſil. 48. quod incipit ſuper heſitatione num. 7. & 8. lib. 1. & conſ. 213. quod incipit viſis circa finem lib. 2. vnde cum d. clement. loquatur generaliter de feneratoribus licet poſtmodum ſubiūgat illud de cenſura ita debet fieri relatio, vt generalitas non reſtringatur, & conſequēter, vt illa cenſura in eos cadat, in quos cadere poteſt, & eo modo, quo poteſt, & hæc eadem doctrina commodius poterit etiam accōmodari ad §. finalem eiuſdem clementinæ, cum ſit diſtinctus à d. §. cœterum, vel igitur non fiat relatio illius §. ad præcedentia, vel fiat eo modo, quo poteſt, licet enim non ſint propie hæretici iudæi hæreticorum tamen pœnis poſſunt ſubijci, & tex. non dicit omnes illud affirmantes eſſe hæreticos, ſed veluti hæreticos, puniendos. Accedat etiā, quod videtur hæreſis largo ſaltem quodam modo poſſe et in eos cadere, quatenus eſt quædam animi prauitas, & obſtinatio, & tandem, quia verba, ſaltem principalis diſpoſitionis, iudęis poſſunt accommodari, licet aliqua ratio minus princeps, & verba reſpicientia aliquam ex pluribus pęnis, diſiunctiue poſitam, quemadmodum conſiderauimus, & non per modum pœnæ, non accommodentur, accommodatur tamen ipſa diſpoſitio, quod ſi pertinaciter velit quis in hac euulſa, vt ſentio, & labefactata ratione inſiſtere, probabit eſſe iudæos excluſos à comprehenſione d. clementinæ non autē ab extenſione.

Nec facit negotium quartum, quia tūc

demum eſſet alicuius roboris , quando ob
ſolam moralem inſtructionem, vel fauo-
re animæ, & ad vitandam dumtaxat Dei
Offenſam , fuiſſet condita d. clementina;
ſed diſpoſitioni illius, non ſolum hæc om
nia occaſionem,& cauſſam dederunt; ſed
etiam damnum,& prçiudicium proximi,
& humanæ legis Offenſio, humanas au-
tem leges violare ,& proximos damno af
ficere, nec iudæis licet impune; habuiſſe
autem rationem , Summum Pontificem,
proximi etiam, & humanæ legis, probàt
aperte eiuſdem clementinæ exordium, à
quo partes reliquæ declarationē accipiũt,
inquit enim tex. [ex graui ad nos inſinua-
tione peruenit, quod quarundam, com-
munitates locorum, in Offenſam Dei, &
proximi, ac contra iura diuina pariter,&
humana vſurariam approbantes, quodā-
modo prauitatem] & quæ ſequuntur.

Qua propter negari non poteſt,non eſ
ſe etiam in d. clementina iudæos compre
henſos, quamquā admittimus in ſpiritua-
libus, & Sacramentalibus, ſacris canoni
bus non eſſe ſubiectos,vt per gloſ. & DD.
in cap. 1. de conſtit.

Nec obſtat quintum, quia falſum eſt
iudæis permiſſam eſſe vſuram, cum in cō
trarium ſit præceptum Exodi, cap. 22 [Si
pecuniam mutuam dederis populo, meo
pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis
eum, qnaſi exactor; neque vſuris oppri-
mes] & Dauid inter eos, qui habitaturi
ſunt in Tabernaculo Dei,connumerat il-
lum, qui pecuniam ſuam non dedit ad v-
ſuram , vt refert Diuus Thomas ſecunda
ſecũdæ quęſ. 78.art.1.ad 2.& Dominicus
Sotus in tractatu de iuſt. & iur. lib.6.q. 1.
art. 1. & in ſpetie ex noſtratibus etiam
Iudæis ꝓhibitas eſſe vſuras affirmat Gui-
lel. de Monte Lauduno, in rub.de vſuris,
nume. 6. in clement. nec obſtant aucto-
ritates Deuteron. in contrarium addu-
ctæ, quia ad eas reſpondet, tam Diuus
Thomas, quàm Sotus in d. articulis, iu-
dæos prohibitos eſse accipere vſuram à
fratribus ſuis, ex quo demōſtratur, à quo
cunque homine, vſuram accipere malũ
eſse, cum debeamus ſingulos homines,
quaſi proximos habere, & fratres, præ-
ſertim in ſtatu Euangelij, ad quod omnes
vocantur, & propterea in locis pro con-
traria parte adductis, ſimpliciter, & ab-
ſolute vſura damnatur, & prohibetur, il-
lud autem fœnerabis gentibus multis, in-
telligitur large, ita vt fœnus mutuum ſi-
gnificet, ſicut Eccleſ. 28. [multi non cauſ
ſa nequitiæ, non fœnerati ſunt] id eſt non
mutuauerunt, quaſi ſit ſenſus, vt dicit i-
dem Sanctus Doctor, vt ibi promittatur
in præmium iudæis, abundantia diuitia-
rum, ex qua vſu venit, vt aliis mutuo da
re poſſint; fatemur tamen, non mereri pe
nas iudæos, vſuras exercentes, ſecundum
leges illas ſuas, quæ eis hoc permittunt,
vt dicit Diuus Thomas in d. art. 1. ad ma
ius malum vitandum, ne ſcilicet à iudæis
Deum coleutibus vſuras acciperent, pro
pter auaritiam, cui dediti erant, vt habe
tur Iſai. 26. ſed ſecundum leges noſtras,
quibus etiam ſubiiciuntur, quatenus re-
ſpiciunt damnum, & præiudicium proxi
mi, pęnis affici poſſunt, & propterea ipſi
quoque, quandoque reſtituere coguntur,
d. cap. poſt miſerabilem: concludendum
eſt ergo, ne deterioris ſint cōditionis Chri
ſtiani; quàm peſſima, & diſperſa iudæo-
rum generatio (quod eſset abſurdum) eos
quoque eſſe pœna d. clementinæ punien-
dos, quandoquidem, quo ad pęnas tem-
porales, etiam Eccleſia de iudæis iudicat,
& de aliis infidelibus, cap. poſtulaſti de iu
dæis, tradit Surdus, plura adducens, in d.
conſi. 122. num. 35.

Sextum,& vltimum quoque argumen
tum facile diluitur, ex his quæ hactenus
dicta ſunt, ex quibus ſatis efficaciter pro-
batum eſt, iudæos quoque, in diſpoſitio-
ne d. clementinæ eſse cōprehenſos, ꝑterea
ēt quia, per viā extenſionis eſsent cogen-
di nec impedimento eſt extenſioni odium
d. diſpoſitionis, tum quia in odioſis quoq;
ob rationis identitatem locum habet ex-
tenſio, vt ſup. ad aliud propoſitum oſten-
ſum eſt, tum etiam quod d. diſpoſitio ma
gna ex parte fauorabilis eſt, cum fauore
reſtitutionis principaliter fuerit introdu-
cta,& pęnæ, de quibus, ibi ſunt ſalutares,
& reſtitutioni fauentes, fauor autem re-
ſtitutionis, cum vigeat tā in Chriſtianis,
quam

quàm in iudæis, quia, & ipſi quandoque reſtituere coguntur, vt ſup. tetigimus, medium ſatis efficax eſt ad extenſionem inducendam.

99 Quod ſi quis, in hac quoque controuerſia, contrarias velit conciliare, & componere opiniones, poteſt adhibere hanc diſtinctionem. Aut iudęis non eſt à Principe permiſſa vſura, aut eſt permiſſa. Primo caſu ſine dubio comprehenduntur diſpoſitione d. clement. primæ, per ea, quæ ſupra pro communi opinione fuerunt adducta, Secundo caſu, rurſus diſtinguendum eſt, quia aut vſuræ, ſunt eis permiſſæ ex priuilegio principis ſecularis, aut ex indultu Summi Pontificis, ſi Principis temporalis priuilegio; non ideo ſunt immunes à d. clement. 1. ſed ſecundum eius diſpoſitionem, & formam, edere pariter coguntur, vt ex Alex. in ſuo celebr. conſi. 1. lib. 2. docet Purpur. hic num. 19. verſicul. tertio extendo, & ſequitur Bolog. hic nu. 58. verſi. concordando, ſi vero ex priuilegio Summi Pontificis, qui poteſt diſpenſare, vt à iudæis accipiantur vſuræ, in aliqua ciuitate, ex cauſſa, vt poſt longam diſputationem concludit Alex. in d. conſi. 1. lib. 2. (cuius tamen opinio, ſuſpecta eſt Petro Greg. Tholoſ. in ſyntagm. iur. vniuer. parte 3. lib. 22. cap. 3. num. 23.) adhuc diſtinguendum eſt, nam, aut agitur de vſuris, ſecundum modum, priuilegio præſcriptum, ab eis obſeruatũ, aut quatenus modum, & formam conceſſionis exceſſerũt, primo caſu ſunt immunes à pœna d. clem. arg. regulæ. l. Graccus infr. ad l. Iuliam, de adulteriis, & hoc modo poteſt habere locum opinio contra communem. Secundo autem caſu, vbi ſcilicet excedunt ſine dubio eidem clementinæ ſubiiciũtur, per rationes ſupra adductas pro communi ſententia, & per cap. quantum extra. de vſuris, ſentit etiam Bolog. hic in præallegato loco.

100 Nunc autem ſubſequitur tertia inſpectio, numquid ſcilicet, etiam is, qui vſurariam prauitatem deſiit exercere, comprehendatur diſpoſitione d. clement. 1. in §. cœterum, ita vt ſecundum illius formã, & ipſe edere teneatur.

Qua in re duo conſiderandi ſunt caſus.

Primus eſt, quando vſurarius fęnus amplius non exercet, ſed adhuc vſuras improbe receptas non reſtituit, & in hoc capite omnes, pauciſſimis exceptis, concludunt fœneratorem eiuſmodi, tametſi à crimine receſſerit, diſpoſitione nihilo minus d. clementinæ comprehenſum eſſe, vt videntur ſentire, Bar. Bal. & Angelus in l. Prætor in §. his etiam. ff. eod. quamquam Bart. in codice meo, potius de reſtitutione loquitur, quam de editione, quicquid ſit, idem probant etiam DD. hic, & præſertim Alex. qui alios adducit num. 3. Iaſ. num. 9. in fin. Alciat. num. 21. & Dec. nu. 16. Purpur. num 10. verſ. quarto, & Ioã. Bolog. nume. 58. verſicu. ampliatur, & 3. eandem quoque ſequuntur opinionem, DD. in cap. 1. de probat. & præſertim Felin. qui alios pariter allegat, nume. 19. & Dec. num. 102, ita vt hęc ſit communis, & veriſſima opinio, vt manifeſtius apparebit ex reſolutione ſequentis articuli, etenim qui non reſtituit, adhuc vitio vſuræ, & nomine, & effectu laborat, & eſt affectus, cum nõ remittatur peccatum, niſi reſtituatur ablatum, vt ex ſententia Diui Auguſtini probat tex. in cap. cum tu extra de vſuris.

Secundus autem caſus eſt, & hic dubius, an d. clement. diſpoſitio, in eo locum habeat, qui non modo deſiit exercere vſuras; ſed etiam, vel reſtituit ea, quæ improbe percepit, vel cautionem de reſtituendo præſtitit, ex diſpoſitione cap. quamquã de vſur. ita vt quaſi omnem prauitatis maculam aboleuerit. Huius autem dubitationis terminos, ita arbirror intelligendos, vt ſupponamus eum, de quo agimus, conuentum eſſe ex cauſſa vſurarum, propterea quòd, ſi de vſuraria prauitate ei non eſſet obiectum, ſine controuerſia non poſſet in eo d. clement. locum habere, quæ non niſi quando de vſuris agitur locum habet, vt dicitur ad litteram in d §. cœterũ, vnde extra cauſſam vſuræ, videtur ceſſare omnis diſputatio.

In hac igitur diſquiſitione, hoc modo intellecta, pugnantes de more eſt reperire interpretum opiniones, quarum altera eſt

ra eſt exiſtimantium, emendatum reſtitu
tione fœneratorem, memoratę conſtitu-
tionis diſpoſitione comprehenſum eſſe,
& in hanc ſententiam videtur ire Bart. in
l. Prætor iii §. his etiam. ff. eod. in l. quid
ſit fugitiuus. ff. de ædilitio edicto, & in l.
palam, in §. non ſolum. ff. de rit. nup. te
net etiam Iaſ. hic num. 9. in fin. & nume.
10. videtur ſentire idem Dec. ſi recte eius
dicta perpendantur, tam hic num. 16. quã
in d. cap. 1. de probat. nu. 102. & pro hac
opinione plura afferuntur arg.

Primum aũt ad mentem Bar. adducitur
tex. in d. l. Pretor in §. is etiã. ff. eod. vbi in
quit I. C. [is etiam, qui deſiit argentariam
facere, ad editionem compellitur] qui-
cumque ergo ob aliquam qualitatem ede
re compellitur, cogitur etiam edere ea-
dem qualitate ceſſante; ſed fœnerator,
ob vſurarię prauitatis qualitatem cogitur
edere ex diſpoſitione d. §. cœterum, ergo
improba qualitate etiam ceſſante, ex fa-
cta reſtitutione, edere nihilominus cogen
dus eſt.

Secundò, tunc demum is, qui facta re
ſtitutione vſuras deſiit exercere, nõ eſſet
ex diſpoſitione Pontificiæ conſtitutionis
edere compellendus, quando amplius v-
ſurarius dici non poſſet, at is, qui vſuras
exercuit, etiam poſt factam reſtitutionẽ
fœnerator dici poteſt, igitur intelligitur
compræhenſus Clementis Summi Ponti
ficis conſtitutione, generaliter aduerſus
fœneratores omnes promulgata, Minor
propoſitio probatur, per tex. in. l. quid ſit
fugitiuus in princ. ff. de ædilitio edict. qua
tenus inquit Vlp. [Celius autem fugitiuũ
eſſe ait eum, qui ea mente diſcedat, ne ad
Dominum redeat, tam & ſi mutato con-
ſilio ad eum reuertatur, nemo enim tali
pacto inquit, pęnitentia ſua, nocens eſſe
deſinit] vbicumquę igitur quis fuit in ali-
quo crimine, à quo, nomen, & qualita-
tem accepit, licet ab eodem crimine re-
cedat, remanet nihilominus, & qualitas,
& nomen, quod defluxã illam qualitatem
ſignificat d. l. quid ſit fugitiuus, vbi Bart.
facit lex. 1. inf. eod. de primicer. lib. 12.
iunctis traditis ibi per Bart. facit etiã tex.
in §. aliquando inſt. de vſucap. ſed is, qui
reſtituit, fuit quandoque in crimine vſu-
ræ, à quo prauam qualitatem, & impro-
bum fœneratoris nomen aſſumpſit, igi-
tur nomen huiuſmodi, & qualitas etiam
poſt factam reſtitutionem permanere in
eo, & perdurare adhuc intelligitur, nec
huius argumentationis vim illa tollit con
ſideratio, quam facere aliquos audiui,
differentiam conſtituentes, inter vitium
fugæ, quod in ſolo animo conſiſtit, & vi-
tium vſuræ, cuius uis in facto eſt, propte-
reaquod, tam in vitio vſuræ, quam in vi
tio fugæ, vtrunque debet concurrere, &
non ſufficere animum ad ſeruum fugitiuũ
conſtituendum, probat aperte tex. in l. fu-
gitiuus. ff. de verb. ſignif. cuius verba ſunt
hæc [fugitiuus eſt, non is qui ſolum fugiẽ
di à Domino conſilium ſuſcepit licet id ſe
facturum iactauerit, ſed qui in ipſum fa-
ctum fugæ vitium mentis deduxerit.]

Tertiò ad mentem eiuſdem Bartoli ad
ducit̃ tex. in l. palam in §. non ſolum ff. de
rit. nupt. vbi loquens I. C. de mulieribus
inhoneſtis, & ſe proſtituentibus, ſcribit
hæc verba [non ſolum autem, ea quæ fa-
cit, verum ea quoque, quæ fecit, & ſi fa
cere deſiit lege notatur, neque enim abo
letur turpitudo, q̃ poſtea intermiſſa eſt]
Quib⁹ ex verbis huiuſmodi deducit̃ arg.
delinquens licet à crimine recedat, pœnæ
tamen, cui ob perpetratum delictum ſu-
bijciebatur, eodẽ modo, ſubiicitur, quaſi
ceſſatione turpis macula non aboleatur,
d. §. non ſolum, faciunt tradita, per Bal.
in l. Improbum infr. ex quibus cauſſis in-
famia irrogetur, num. 3. in fin. & num. 4.
facit gloſ. in l. 3. §. lege Iulia. ff. de teſtibus
& in l. qui cum verò §. ignominia. ff. de
re milit. gloſ. & Innocentius in capi. ante
penult. extra de teſtib. gloſ. & tex. in l. Im
perator. ff. de poſtulan. quatenus ibi pœ-
nitentia, non videtur infamiæ effectum,
& pœnã excludere, & vſurarius delinquẽ
do, pœnis, de quibus in d. §. cęterum, quan
doque ſubiicit̃, licet ergo in turpi exerci-
tio, reſtitutione facta ceſſauerit, quaſi ma
culam omnino non aboleuerit, eiſdem pę
nis ſubiici debet, & conſequenter d. cle-
ment. 1. compræhenditur.

Quartò probatur hæc opinio, ad men-

tem

tem Iaſonis hic num. 9. per locum à maiori, hoc modo videlicet, ſi de quo magis, videtur ineſſe, & non ineſt, ergo nec de quo minus, ſed magis videtur ineſſe, vt ſit immunis ab hac editione hæres vſurarii, ad quem ipſius codices peruenerunt, cum numquam vſurarius extiterit, nec aliqua de eo ſuſpicio ſit, quàm is, qui quãdoque vſurarius fuit, arg. regulæ, ſemel malus, ſemper præſumitur malus, in eodẽ genere mali cap. ſemel malus de reg. iur. lib. 6. & tamen non ineſt, quia hæres non eſt immunis, ſed edere tenetur, gloſ. eſt in d. §. cęterum in verbo ipſos, vbi notat etiam Abbas, facit tex. in l. quædam §. nihil intereſt, & in l. ſi quis ex argentariis, §. 1. ff. eod. tradunt etiam plures per Iaſonem hic allegati, ergo multo minus debet ineſſe, vt vſurarius emendatus, de quo tamen adhuc durat ſuſpicio, quia fuit ſemel malus, debeat eſſe immunis ab hac editione, [illegible] excluſus à pęnali diſpoſitione d. §. cęterum.

Quintò, et vltimò, confirmo hanc opinionem hoc arg. fœnerator emendatus non poteſt conueniri, niſi ex cauſſa, quæ reſtitutionem ipſam, et pęnitentiam eſt antegreſſa, vel ex cauſſa, poſt ipſam reſtitutionem, et emendationem ſubſequuta, ſed n eutro caſu poteſt eſſe immunis, à pęnali diſpoſitione, d. clem. igitur ſemper edere tenetur; minor propoſitio probat, quia ex cauſſa ante greſſa, aut nullo modo cum eo de vſuris agi poteſt, ſi plenariã fecit reſtitutionem, aut ita agitur, vt in dubium reſtitutionis integritas reuocetur, quotieſcunque autem de integra reſtitutione non conſtat, comprehenditur ſine dubio, vt cum cõmuni opinione ſup. in primo capite concluſum eſt, et eſt veriſſima concluſio, quia non ceſſat reſtitutionis fauor, ob quem facta fuit potiſſimum d. diſpoſitio, quapropter licet aliqua ex parte ceſſaret ratio non ideo ceſſaret illius diſpoſitio, arg. §. affinitatis inſtit. de nupt. ſi verò agitur cum eo de vſuris, ex cauſſa poſt reſtitutionem ſubſecuta, adhuc ędere tenetur, quia eſt ſaltem vſurarius præſumptione iuris, per regulam d. cap. ſemel malus, quod ſatis eſſe videtur, ad hoc vt ſit locus diſpoſitioni d. §. cęterum, qui potius reſpicit occultos, et præſumptos fœneratores, quam manifeſtos, cum dicat, [qa fœneratores ſic (vt plurimũ) cõtractus vſurarios occulte ineunt, et doloſe, quod vix conuinci poſſunt de vſuraria prauitate.]

His tamen argumentis, quamquam ſatis probabilibus, minime tamen pro hac opinione neceſſariò concludentibus, in cõtrariam opinionem videtur iuiſſe Bal. in rub. inf. de vſuris nu. 9. Angel. in l. ſicut §. ſuperuacuum. ff. quibus mod. pign. vel hypo. ſol. et Felin. in d cap. 1. de probat. nu. 20. ſentit etiam Tiraquell. in tract. de cã ceſſante, in prima par. num. 192. vbi alios plures adducit, ſequuntur etiam DD. communiter hic, & præſertim Alex. nu. 3. Socin. num. 8. Alciat. num. 21. & Purp. pariter num. 21. verſ. 2. limitatur; adducti autem ſunt ad ita ſentiẽdum pluribus rationibus, ego tamen ęligam pauca, ſed potiora.

Primùm igitur ad mentem Baldi adducitur tex. in cap. cum tu, extra de vſuris vbi gl. ſtatuit enim eo loci Summus Pontifex, manifeſtos vſurarios communione altaris, & eccleſiaſtica ſepultura priuandos, donec reddant, quod tam praue acceperunt, quem tex. ponderando dictionem donec, quæ eſt ſuſpenſiua, vt per Bar. in d. l. vnica in §. quando in pendenti. ff. ad Senatus cõſul. Tertul. poſſumus hoc modo inducere, vbicunque pro vſuræ crimine, pœna imponitur, reſtitutione facta, pœna ipſa intelligitur remiſſa, ſed in propoſito pœna editionis contra regulã, pro crimine vſuræ fuit impoſita, ergo iis, qui facta reſtitutione, ab huiuſmodi crimine receſſerunt, pœna quoq; editionis, de qua in d. clem. 1. remiſſa intelligitur.

Secundò adducitur tex. in cap. teſtimonium, extra de teſtibus, in ſecundo reſpõſo, vbi emendatus de periurio, non repellitur amplius à ferendo teſtimonio, eodem ergo modo ſe habet crimen vſurę ad fœneratorem emendatum per reſtitutionem, quo modo ſe habet crimen periurii ad eum, qui de periurio eſt emendatus ſed in emendato de periurio, ceſſat periu

rij pœna, quæ eum teſtimonio ferendo repellebat, d. cap. teſtimonium extra de teſti. tradit Afflict. plura adducens deciſ. 36. ergo eodem modo in vſurario emendato debet d. §. cęterum pœna ceſſare, quæ eũ contra regulam edere cogebat, nec tollit, huius argumẽtationis vim diuerſa aliqua ratio, inter periurum, & fœneratorem conſiderata, cum vterque fuerit ſemel malus, & probabilius credi poſſit vera pęnitentia, & mutatio in vſurario emendato, quàm in periuro, cum emẽdauerit ſe reſtitutione, qua vix poteſt aliquid difficilius reperiri.

Tertiò hoc modo ratiocinantur, quotieſcumque in aliqua diſpoſitione, aliqua eſt qualitas neceſſaria, ceſſante conditione illa, & qualitate, ceſsat etiam diſpoſitio, facit lex adigere §. quamuis de iure patronatus, cap. cum ceſsante de appellat. nec non tradita per Bald. in l. ſi quis non dicam rapere ſup. de epiſc. & clericis, num. 8. cum cęteris adductis per Dec. in d. cap. 1. de probat. num. 102. at diſpoſitio d. clemen. 1. de vſuris, requirit eos, de quibus loquitur, eſse fœneratores, ergo in iis in quib⁹ ceſsat huius modi qualitas, quia facta reſtitutione deſierint fęnerari, præfata eccleſiaſtica conſtitutio non poteſt locum habere.

Quartò, & vltimò, omiſſis leuioribus, eam in dubio debemus facere interpretationem, per quam delinquentes, ad emendationem inuitentur, & alliciantur, vt tradit Laur. de Rodulph. hoc ipſum pluribus comprobans in c. conſuluit de vſuris, ſed talis eſt interpretatio, per quàm facimus immunes emendatos fœneratores á diſpoſitione pęnali d. clement. ergo interpretatio huiuſmodi omnino digna eſt, quæ à nobis admittatur, & recipiatur.

Non obſtant nunc contraria, & præſertim primum argumentum, petitum à d. l. Prætor in §. is etiam, quia; prærerquàm quod loquitur in editione ordinaria, & fauorabili, quæ fit ſecundum regulam, non autem in odioſa, & pœnali, quæ inducta eſt contra regulam, in odium delinquentis, cuiuſmodi eſt ea, de qua loquimur nonæ tempore editionis; ſed tempore quo ſcripturę fuerunt confectæ, præterea admittimus etiam in vſurario, poſt factam reſtitutionem, vt poſſit compelli rationes illas edere, quas dicitur confeciſse dum vſuras exercebat; id quod admittit etiam Purp. hic ad mentem Barto. & Claud. Aquenſis num. 21. in fine, & hoc modo intelligit d. §. is etiam Soc. hic num. 7.

Nec obſtat ſecundum, quia ad hoc vt quis edere cogatur ſecundum formam d. clemen. primæ, non eſt ſatis, vt poſſit appellari vſurarius, quia quandoque fuit, ſed neceſse eſt, vt re vera ſit vſurarius, & vt de vſuris agatur, vt colligitur ex d. §. cęterum, & tradit Dec. in d. cap. 1. num. 102. verba enim ſunt cum effectu intelligenda l. finali §. finali. ff. ne quis eum qui in ius vocat. eſt vi eximat l. 3. §. hæc verba ff. quod quiſque iuris, nec facit negotium d. lex quid ſit fugitiuus, quia non probat ſeruum fugitiuum eſſe actu eum, qui mutato conſilio, ad dominum reuertatur, poſtquam ſcilicet reuerſus eſt, ſed quandoque re vera fuiſse fugitiuum, cum ab initio nõ animo redeundi diſceſſerit, quaſi ſit ſenſus, vt reditus illius purget vitiũ, non autem tollat, quia ſemel illud ipſum vitium, à quo ad huc poteſt denominari fuerit contractum,

Nec obſtat tertium, quia locum habet tantum modo in pęna infamię, de qua omnes in contrarium allegatæ authoritates loquuntur, quæ nõ eſt pęna momentanea, ſed duratura, & permanens, illa pręſertim quæ oritur ex ſentẽtia, vt docet Afflic. deciſ. 36. num. 5 non autem in aliis pœnis tranſeuntibus, cuiuſmodi eſt pęna editionis fluẽs ex diſpoſitione d. clement. & propterea, quæ de infamia dicuntur, minime ad rem facere videntur, ex quo fęnerator non tenetur ex ſola infamia, ſed cum de vſuris agitur, aduerſus eum ſcilicet, qui vel actu ſit vſurarius manifeſtus, vel talis probatus, vt tradit Roman. in Suo conſil. 126. quod incipit vltra pridie nu. 4. tradit etiam Purp. hic num. 23.

Nec obſtat, quartum, quod petebatur à maiori, quia hæres tenetur ob repreſentationem fęneratoris, arg. Auth. de iureiuran.

reiuran. à moriente præſt. in princ. & quia in delictis quoque hæredes tenentur. quatenus ad eos peruenit, §. non autem inſt. de oblig. nec dicas, ſi hoc habet locum, in repreſentante, propter perſonam repreſentatam, ergo multo magis habebit locum in eadem perſona repreſentata, per regulam propterquod vnumquodq; tale, & illud magis Authen. multo magis ſupra de ſacroſanc. eccleſ. tradit Philoſophus, lib. 1. poſteriorum cap. 2. nam replicamus hæredem, quo ad rationes confectas ab vſurario non emendato, repreſentare illũ, cum ſua prauitate, quatenus ex ea aliquid ad ipſum peruenit, vſurarium tamen emẽdatum non repreſentare ſeipſum vſuraria prauitatis labæ infectum, poſſumus enim variis temporibus, etiam à nobis ipſis differre, vt docet Porphirius in ſuis vniuerſ. cap. de differentia vnde Virgilius.

Hei mihi, qualis erat: quantum mutatus ab illo.
Hector, qui redit exuuias indutus Achillis, &c.

& Poeta Hetruſcus.

Quanto cangiata, oime, da quel di pria.

& alibi.

Quand'era in parte altr'huom da quel ch'i ſono.

Nec obſtat quintum, & vltimum, quia admittimus, vſurarium emendatum vrgeri poſſe ad exhibitionem earum rationũ, quas cum fœnerator eſſet confecit, vt ſupra quoque tetigimus, ſed negamus poſt ſecutam emendationem (niſi rurſus probetur vſurariam prauitatem exercuiſſe) poſſe ad editionem compelli, ſecundum formam d. clemen. 1. de vſuris in §. cœterum, ex eo ſolo ſcilicet, quia ſemel fuit fœnerator, vbicumque enim petitur ab aliquo, aliquid ratione præexiſtentis qualitatis, quæ facti eſt, quemadmodum vſurarium eſſe, neceſſe eſt prius qualitatem illam probare l. non ignorat infr. quia accuſare non poſſunt, ſed peti editio, de qua agimus ratione vſurariæ prauitatis, & qualitatis præexiſtentis tantummodo poteſt, d. §. cœterum, ergo neceſſe eſt qualitatem huiuſmodi probare, hoc modo argumentatur Romanus in d. conſi. 226. nu. 4. nec facit negotium regula ſemel malus de reg. iur. lib. 6. quia vindicat ſibi locum, vbi aliquid vltra temporis curſum non in teruenit, ſed in caſu noſtro interuenit emendatio, per reſtitutionem, ex qua inducitur probitatis præſumptio ſecundum regulam legis merito. ff. pro ſocio, & cap. ex tote de reg. iur. in antiquis cum ſimilib.

101 Sed, vt in hac quoque materia, aliqua conſtituatur doctrina, & theoria, per quã generaliter poſſit intelligi, an & quando vſurarius ob deteſtationem, & odium vſurariæ prauitatis, ex diſpoſitione d. cle. 1. in §. cœterum de vſuris, edere cogatur contra regulam, adhibenda eſt huiuſmodi, ex diuerſis interpretibus collecta diſtinctio. Aut vſurarius libros non habet quorum petitur editio, aut illos habet penes ſe, ſi non habet edere, non tenetur, dummodo probet illorum amiſſionem, vt per gloſ. in d. §. cœterum, in verbo compellendos, docet etiam Purp. hic nu. 22. ſi verò habet penes ſe rurſus diſtinguendum eſt, nam aut eſt vſurarius, non emẽdatus, aut eſt emendatus, ſi nõ emẽdatus ſine dubio cogendus eſt edere, ſecundum formam d. clement. ſi emendatus, rurſus diſtinguendum, aut emendatus eſt, per ſimplicem ceſſaſionem ab vſuris, aut per reſtitutionem, vel cautionem de reſtituẽdo de qua in cap. quamquàm de vſuris lib. 6. quæ, in hac materia, reſtitutioni equiparatur, ſecundum Iaſonem in l. prætor §. is etiam in primò notabili. ff. eod. quem refert, & ſequitur Purp. hic num. 21. verſi. 2. limitatur. Primò caſu eodem modò cogitur edere contra regulam, ex diſponſitione d. clement. dummodo de vſuris agatur, vt ad mentem Bart. concludit Barth. Socinus hic num. 8. ſecundo autem caſu, vbi ſcilicet eſt emendatus per reſtitutionem, vel per memoratam cautionem, iterum diſtinguendum eſt, quia, aut petitur editio rationum, quas eo tempore confecit, quo vſuras exercebat, & ſic ex cauſſa, quæ emendationem eſt antegreſſa, & tunc quoque cogitur edere arg. d. l. prætor §. is etiam. ff. eodem, vbi Bart. & Angel. tradit hic Socinus num. 7. & Purp. ex claudio Aquanſe hic num. 21. verſ. 2. limitatur. Aut petitur editio rationum, quas confecit fœnerator poſt reſtitutionem, & ſic ex cauſſa, quæ emendationem eſt ſubſecuta,

ſecuta; & tunc quoque ruſus diſtinguendum eſt, quia, aut petens editionem probat d. fœneratorem emendatum, etiam poſt reſtitutionem, vſuras exercuiſſe, & tunc quoque fœnerator cogendus eſt edere, ex his quæ tradit in fortioribus terminis Barthol. Socinus hic nu. 8. verſ. quod tamen limita, poſt Aret. in cap. 1. de probat. & Purp. hic num. 21. verſiculo, ſublimitat tamen, aut non probat, & tunc iterum etiam eſt diſtinguendum, quia aut lapſum eſt aliquod temporis ſpacium; ex quo poſſit probabiliter preſumi, ex iudicis arbitrio mutatio vitæ, & tunc non eſt cogendus, ceſſat enim omnis cauſſa huius editionis pœnalis, & propterea ceſſat etiã neceſſitas editionis, vt colligitur ex traditis per Tiraq. in tract. de cauſſa ceſſante, in prima parte num. 192. tradit etiam hic Barth. Socinus num. 8. & hoc modo procedit communis opinio, de qua in proximo præcedenti articulo, aut illud temporis ſpacium lapſum non eſt, ex quo inducatur pręſumptio mutationis vitę, quæ tollat præſumptionem d. regulæ, ſemel malus, ad quam tollendam, cum humana natura facile labatur ad delicta, triennalis temporis teſtimonium videtur deſiderari §. & dum triennio, in fine, in Auth. de Monachis, & tunc quoque fœnerator etiam emendatus, ex cauſſa, quæ ſit reſtitutionem ſubſecuta, poteſt ex diſpoſitione dictæ clementinę compelli, vt ex Aquenſe, & aliis docet Purpur. hic nu. 21. in fine, & 22. quamquam hoc apud me nõ caret dubitatione, quia pęnitentia, & reſtitutione purgari videtur omnis macula, ita vt ſtatim tolli omnis ſuſpicio videatur, erit ergo cogitandum.

102 Venio nunc ad quartam inſpectionem, & quæro, an ſępius memorata clement. prima de vſuris, habeat locum in mercatoribus, qui carius ſuas vendunt merces expectata, quã ſtatim numerata pecunia.

Pro ſolutione huius dificultatis, tres ante omnia ſunt diſtinguendi, & conſiderãdi caſus.

Primus eſt, quando mercator carius ad tempus vendit eo caſu, in quo ratione certi, & euidentis lucri ceſſantis, vel damni manifeſte emergentis, in vſurariam prauitatem non incidit, ſecundum ea quæ tradit Diuus Thomas ſecunda ſecundę, quęſ. 77. art. 1. & Domin. Sotus in ſuo tractat. de iuſt. & iur. lib. 6. quæſt. 1. art. 3. & tunc concludendum eſt, ſine diſputatione, mercatorem carius vendentem ad tempus, cũ vſurarius non ſit, vt tradit etiam Dec. in ſuo conſi. 111. num. 9. non eſſe diſpoſitione d. clemen. comprehenſum.

Secundus caſus eſt, quando ſumus in eo, qui, eundo in creditum, carius vendit, quàm ſi pecunia in continenti ſibi numeraretur, eo caſu, in quo manifeſte incidit in crimen vſuræ, ſecundum tradita per Sotum in d. ſuo tractatu de iuſt. & iur. lib. 6. quæſt. 4. art. 1. & per Diuum Thomam ſecunda ſecundæ quæſt. 78. artic. 2. in fine, quia 5. venditor ſit extra omnes quinque caſus, conſideratos per Dec. in d. conſi. 111. & ſummatim collectos, & repetitos num. 12. & hoc quoque caſu, ſine diſputatione, concludendum eſt, mercatorem huiuſmodi, cum ſit vſurarius, diſpoſitione d. clem. 1. comprehenſum eſſe, & illius pœnis ſubiectum.

Tertius, autem, & vltimus caſus eſt, & hic dubius, quando quis vendit carius in caſu dubio, & ſuſpecto de vſuraria prauitate, quia ſcilicet res venditæ, ſecundũ rei veritatem, hoc eſt ſecundum præſens tempus, quo ſunt ęſtimandæ l. in lege falcidia, cum l. ſeq. ff. ad l. falc. ſunt minoris non tamẽ euidenter, & manifeſte eo modo vendẽdo eſt vſurarius, qa poſſit probabiliter dubitari, an talis caſus vẽditionis, ſit in numero eorum, qui conſiderantur à Dec. in d. conſi. 111. & ab Andrea Siculo conſi. 67. lib. 4. & in hac difficultate, quã do talis mercator ſuſpectus eſt de crimine vſuræ; dubitant noſtrates, an quaſi vſurarius, non quia mercator (qua in re eſt alia difficultas, vt vidimus ſupra) cenſeatur comprehenſus in diſpoſitione d. §. cęterũ, ita vt ad ſuarum rationum editionem, et contra regulam d. legis nimis graue, ſit compellendus, & prima facie videtur concludendum affirmatiue, quemadmodum concludit Abbas in conſi. 22. quod incipit quamquam conſultum ſit nu. 2. parte

prima

prima, idem etiam firmat idem Abbas in cap. ad noſtram num. 1. de emptione, & venditione, dicens pro hac opinione, ſe conſuluiſſe, ſequitur Iaſon hic nu. 9. verſ. 2. extende. Purp. num. 19. in fine cum ſeq. nec non Cagn. hic num. 77. verſ. ſed non eſt recedendum, vbi teſtatur opinionem hanc communiter receptam eſſe, pro qua vnum, vel alterum ſatis probabile poteſt afferi argumentum.

Primùm autem, quia idem iudicatur de carius vendentibus, dilata ſolutione, quàm ſtatim numerata pecunia, quod de vſurariis ipſis manifeſtis, vt tradit Abbas in præallegatis locis, nam in effectu veri ſunt vſurarii, cap. nauiganti in fine de vſuris, gloſ. eſt expreſſa in cap. in ciuitate, in verbo venditores eod. tit. de vſuris; ſed veri vſurarii cōprehenduntur diſpoſitione d. clement. ergo etiam mercatores huiuſmodi carius merces ſuas ad tempus vendentes.

Secundò, quia mercator hoc modò carius vendens expectata, quàm ſtatim numerata pecunia, eſt ſaltem, vt ſupponimus in caſu, de quo loquimur, de vſuraria prauitate ſuſpectus; ſed ſuſpecti etiam & qui occulte fœnus exercent comprehēduntur diſpoſitione d. §. ceterum, vt conſtat ex illis verbis [quia fœneratores, ſic vt plurimum, occulte ſuos contractus ineūt] & hoc modo intelligit cardinalis in d. cle. 1. quem refert Alex. hic num. 4. in fine, igitur talis venditor, ſecundum formam d. §. cęterum ad ſuarum rationum codicem exhibendum cēſura eccleſiaſtica eſt compellendus.

In contrariam tamen opinionem iuit Dec. hic nu. 17. cuius ſententiā hoc in caſu veriorē eſſe arbitror, nec forte ab ea, ſi eo modo fuiſſent diſtincta tria illa capita, de quibus ſup. receſſiſſent tenentes contrariam ſententiam, & hæc quoque opinio vno, vel altero argumento facile poteſt comprobari.

Primū autem ad mentem Decii, quia tunc demum mercator carius vendens, dilatione facta ad ſoluendum, quàm ſtatim accepta pecunia d. clem. primæ diſpoſitione comprehenderetur quando certe, & vere eſſet vſurarius, & talis probatus, vt ſupra tradidimus præſertim ex Romano in d. conſi. 226. faciunt plura conſilia Baldi, per eundem Decium hic adducta ſub d. num. 17. ſed mercator hoc modo dilata in tempus ſolutione, carius vendēs vſurarius vere dici non poteſt, ergo non intelligitur d. cle. diſpoſitione cōprehēſus. Minor probatur, primùm auctoritate aperta Paul. Caſt. in ſuo conſi. 160. lib. primo, deinde etiam ratione petita ex Bar. in l. quid ſit fugitiuus in §. ſeu verſ. apud labeonem. ff. de ædilit. edicto, vbi per illū tex. format Bart. huiuſmodi propoſitionem. Quicunque actum facit, communi omnium iudicio licitus, quamquam reuera talis non eſt, ſed vſurariam ſapit prauitatem, non propterea vſurarius dicendus eſt. At qui vendit carius ad tempus, actum facit, qui cōmuniter pro licito habetur, tum quia licita eſt emptio, & venditio, & licet contrahentibus ſe ad inuicē decipere l. in cauſſæ §. in precio. ff. de minoribus, etiam vſque ad dimidiam iuſti pretii l. 2. infr. de reſcind. vend. & res tātum valet quantum vendi poteſt; l. 1. §. ſi hæres. ff. ad. S. C. Trebel, l. quærebatur. ff. ad l. falcid. l. ſi quis vxoris §. vlti. ff. de furt. cum cęteris congeſtis, & cumulatis, per gloſ. in d. cap. in ciuitate, in verbo nō valent, tum etiam quòd venditio facta cariori pretio ob dilatā ſolutionem, poteſt eſſe licita in quibuſdam caſibus, vt ſupra oſtenſum eſt, ſecundum quos debemus in dubio facere interpretationem arg. reg. l. merito. ff. pro Soc. igitur venditor huiuſmodi vſurarius non poteſt appellari, & cōſequenter d. clem. diſpoſitione non comprehenditur.

Secundò, & vltimò, quia ſi venditor, de quo agimus, teneretur edere ſecundū formam d. clem. 1. de vſuris, hoc eſſet, vel quia verbis illius conſtitutionis comprehenderetur, vel quia eiuſdem clem. diſpoſitio ad eum extenderetur, ſed neutrum eſt, vt mox probabo, ergo edere ſecundum formam d. §. cæterum, vendens carius ob retardatam, ex conuentione, ſolutionem. non tenetur. Minor probatur,

quo ad comprehenſionem, quia d. clem. loquitur de fœneratore, & vendens, de quo agimus, vere & proprie fœnerator non eſt; vt mox probatum eſt, & probat etiam pluribus Caſtren. in preallegat. conſilio 160. libr. 1. & nos ſupponimus ſolummodo ſuſpectum eſſe, quo ad extenſionem autem, probatur ex ſententia Decij, quia d. clement. 1. eſt odioſa, vt probat idem Dec. authoritate Baldi conſ. 298. nu. 3. lib. 2. & eſt correctoria regulæ legis nimis graue infr. de teſtibus, quę ſummam continet æquitatem, vt ſupra ſæpe numero dictum eſt, & pœnalis, accedat etiam, quod in ſuſpecto de vſura, ſecundum tertiũ hunc caſum, in quo procedit diſputatio noſtra, neq; maior ratio poteſt eſſe, quàm in vero vſurario, neque æqualis, vnde deficit omnino medium, per quod fiat extenſio, etiam ſi materia d. clem. extenſionem pateretur ſui natura ex his, quæ tradit Purp. hic nu. 20.

Nec obſtant contraria, & præſertim primum argumentum, quia tutum non eſt affirmare, idem fieri iudicium de huiuſmodi venditoribus, quod fit de manifeſtis vſurarijs, licet enim voluerit hoc Abbas in d. conſ. 22. eius authoritas eſt probabilis non neceſſaria, arg. eorum, quę tradunt Bart. & DD. ad l. 1. ff. ſi cert. per. contrarium tamen, optimis rationibus firmat Caſtren. in d. cõſ. 160 ſentiens huiuſmodi carius vendentes ad tempus, peccatores eſſe, non autem vſurarios, id quod videtur colligi ex d. c. in ciuitate & ex cap. Nauiganti extra de vſur. Præterea opinio Abbatis habet locum in terminis ſecundi caſus, quando ſcilicet vendens eo modo carius, aperte uſurarius eſt, cum eius venditio nõ poſſit referſi ad aliquem ex quinque caſibus Decii in d. conſ. 111. ſecus autem, quando tantummodo vendens eiuſmodi eſt ſuſpectus de vſuraria prauitate, vt ſupponitur in caſu noſtro, hinc ſupponebat Abbas in caſu d. conſ. 22. ex libris illius minoris, qui carius vendebat expectato, quam ſtatim accepto pretio, conſtare de fœnore illius, & de conſuetudine eo modo negotiandi ſine cauſſa.

Non obſtat ſecundum, quia negamus d. §. cæterum comprehendere etiam ſuſpectos de vſuraria prauitate, nec faciunt negotium illa verba [quia fœneratores ſic (vt plurimum) contractus vſurarios occulte ineunt] propterea quod habent relationem ad contractus vſurarios, quorũ petitur editio, vt conuincantur fœneratores in caſu, de quo agitur, vt ſupra etiã tetigimus, non autem ad qualitatem eorum, à quibus peti poteſt illa editio contra regulam, de qua conſtare oportet, extra cauſſam, de qua agitur, ex alijs enim negotiis debent probari fœneratores, vt per Romanum in d. conſ. 226. nu. 4. vt edere ſecundum formam d. cle. cogantur.

103 Subſequitur nunc quintus articulus, an diſpoſitio eiuſdẽ clem. 1. de vſuris habeat locum in publicanis, nautis, cauponibus, & ſtabularijs, cuius diſputationis terminos ita intelligo, vt dubium ſit, an perſonæ memoratæ, non quia ex conſuetudine libros ſcribant, & rationes conficiant, tanquam mercatores, vt conſiderat Iaſon hic nu. 13. ſed ſolummodo ex eo, quod odioſum exercent miniſterium, in quo improborum hominum opera vtuntur vñ cõmuniter, tam apud legislatores, quã apud priuatos homines, ſuſpecti ſunt, & frauduloſi ex de prauata quadã cõſuetudine hñtur, d. cle. 1. diſpoſitione comprehendantur.

In hac igitur dubitatione, hoc modo intellecta, & declarata, in diuerſas iuerunt interpretes opiniones, quarum altera eſt exiſtimantium, bonos eiuſmodi homines, ex diſpoſitione d. clem. eſſe ſuas rationes edere compellendos, fuit hęc opinio Baldi in l. diſſolutæ infr. de condictione ex lege nu. 7. ſequitur Alex. hic nu. 3. Purpur, qui refert etiam Claud. Aquens: nu. 20. verſ. 3. extendit Dec. nu. 15. & Cagnol. nu. 74. probant etiam hanc ſententiam DD. in cap. 1. de probat & præſertim Felin. qui plures allegat num. 21. & Dec. qui teſtatur de communi nu. 106. ita vt hęc ſit recepta ſcribentium opinio, pro qua teſtatur de communi etiam Cagnol. ſub d. nu. 74. & plura pro hac opinione afferuntur, ego autem, paucis eà præſtringendo, vnico vtar argumento, in quo omnium fere, quæ ab interpretibus adducuntur vis

tur vis erit, & efficacitas; argumentum autem eſt eiuſmodi.

In materia editionis, proceditur de ſimilibus ad ſimilia, ita vt ſi vna perſona edere cogatur, alia quoque, quæ non ſit ab ſimilis, ab editione immunis eſſe non debeat, l. quædam §. nummularios l. argentarius in princ. l. ſi quis ex argentariis in §. 1. verſ. nam & ſi plures ff. eod. & l. 1. §. de rationibus ff. de tutel. & ratio. diſtrahen. At memoratæ perſonę vſurarijs ſunt perſimiles, & ſimilitudo ſundatur in identitate rationis, igitur, quaſi ſint d. clem. 1. diſpoſitione compræhenſi, ad inſtar fœneratorum edere cogendi ſunt. Minor probatur per tex. in l. quantæ ff. de Publicanis & in l. 1. in fine principij ff. nau. caup. ſtabul. in l. quantæ, quatenus dicit I. C. [quantæ audacię, quantæ temeritatis ſint, Publicanorum factiones nemo eſt, qui neſciat, & idcirco Prætor, ad compeſcendo[illegible]orum audaciam, hoc edictum propo[illegible] & in d. l. 1. poſtquam retulit Vlp. verba edicti, quæ ſunt hæc [nautæ, caupones, ſtabularii, quod cuiuſq; ſaluum fore receperint, niſi reſtituant, in eos iudiciũ dabo] commendat deinde eiuſdem edicti vtilitatem, & oſtendit illud varias ob cauſſas neceſſarium fuiſſe, ita vt tandem ſubiungat [cum ne nunc quidem abſtineant huiuſmodi fraudibus] cum igitur temerarii ſint, & de dolo, & de fraude ſuſpecti, quemadmodum vſurarij, ergo quemadmodum illi, ob fraudem, & ob doloſe occultationis ſuſpicionem, per d. §. cæterum edere contra regulam compelluntur, ita quoque publicani, & cœterę memoratæ perſonæ, ob rationis ſimilitudinem, & identitatem, cogi debent, præſertim quia, ob rationis identitatem, in diſpoſitione nõ concepta per verba taxatiua, ſemper admittitur extenſio, & potiſſimum, vbi materia non eſt mere odioſa, vt in caſu noſtro, vt tradit Bart. poſt gloſ. in l. ſi conſtante, ff. ſolut. matr. nu. 43. quinimo in diſpoſitione fauore animę principaliter inductæ, & ſi alio reſpectu odioſa ſit, & exorbitans admittitur extenſio, vt tradunt Abbas & alii in cap. ex tenore extra qui filii ſint legitimi, eſt gl. vlt. in cap. ſciant cuncti de electionibus lib. 6. tradit Iaſon ad l. eius qui in prouincia ff. ſi cert. pet. in princ. Diſpoſitionem autem d. §. cęterum, non eſse conceptam per dictiones taxatiuas, manifeſtum eſt, & fuiſſe fauore animæ principaliter introductam, cum offenſæ Dei & diuinæ legis in princ. rationem habeat, docet Cardinalis ibi in 3. oppoſitione, quem refert etiam Felin. præallegato in loco.

Hac tamen ratione minime negotium faciente, contrariam ſententiam amplexi ſunt hic quamplurimi, & præſertim poſt Roman. & Aret. Iaſon nu. xii. Alciat. nu. 20. Io. Bologn. nu. 57. & Marchus Anto. Mantua nu. 44. in 4. q. nu. 34. & p hac quoque opinione, vnum, vel alterum ſatis efficax poteſt afferri argumentum.

Primùm igitur, ad mentem Aretini, hoc modo ratiocinantur. Nulla ratio patitur, vt Publicani, nautæ, & alij, ſecundum formam d. clem. ad editionem in illis caſibus compellantur, in quibus nec vſurarij ipſi, qui illius conſtitutioni cauſſam dederũt, cogerentur, arg. Authenticę multo magis ſup. de ſacroſanct. eccle. At pro alia fraude quã vſuraria, & niſi quando de vſuris agitur, vſurarii ipſi profecto non cogerentur, vt probatur manifeſte in d. §. cæterum ibi [cum de vſuris agitur] ergo Publicani, quos ſupponimus pro vſuraria prauitate non conueniri, nullo modo ſunt ad editionem, de qua in d. §. cęterum aſtringendi. Nec validiſſimę huius argumentationis, & ſubtili ſuo auctore dignæ, vires eneruat Decij reſponſio in d. cap. 1. de probat. nu. 109. qui fatetur non eſſe, vi verborum, perſonas eiuſmodi compræhenſas, ſed virtute extenſionis, ob rationis ſimilitudinem compellendas eſſe, quaſi ſimilitudo conſiſtat in hoc, vt quemadmodum vſurarius tenetur tantummodo edere, cum de vſuris agitur, eodem quoq; modo publicanos, & alios, tunc demum eſse ad editionem compellendos, cum de aliqua quæritur extorſione, & fraude occaſione proprii exercitij, & miniſterii cuiuſque commiſsa, quia ſimilitudo inter vſurarios, & memoratas perſonas nulla eſt, vt mox in reſpõſione ad contrarium

trarium argumentum apparebit.

Secundò & vltimò, ſi diſpoſitio d. §. cæterum, in publicanis, nautis cauponibus, & aliis locum haberet, profectò hoc eſset, vel quia comprehenderetur verbis illius, vel quia eiuſdem §. diſpoſitio ad eos, ob rationis ſimilitudinem extenderetur, ſed neutrum eſt ex his, igitur in illis nullo modo præfata poteſt diſpoſitio locum habere, ita vt actori contra regulam edere cogantur, & memoratas ſanè perſonas, vi verborum, d. §. cæterum diſpoſitione non eſſe comprehenſas, probatur ex eo, quia de fœneratoribus tentummodò loquitur, & de illis ſolummodò, cum de vſuris agitur, id quod admittit etiam Dec. qui contrariam ſequitur opinionem, in d. cap. 1. num. 109. in fine. Extenſio autem, non poteſt locum habere, ob diſſimilitudinem & diuerſitatis rationem, vt mox probabimus reſpondendo ad contrariũ, ſine qua rationis ſimilitudine, extenſionem locum habere non poſſe, nemo eſt qui non intelligat, idque non modo in pœnalibus, & odioſis, & certis conditionibus circũſcriptis, cuiuſmodi videtur eſſe d. diſpoſitio, quç ea conditione circumſcripta eſt, ſi de vſuris agatur; ſed nec in fauorabilibus quidem l. nõ poſſunt. ff. de legibus, eſt doctrina Baldi in l. omnes populi. ff. de iuſtitia, & iur. num. 63. cum ſeq. facit illud ex diuerſis nõ fit illatio l. vlt. ff. de calumniat. l. Papinianus exuli. ff. de minor.

Facile eſt modò ex iis, q̃ hactenus dicta ſunt, pro contraria opinione allatum argumentum refellere, & confutare, fundatur enim illud in ſimilitudine inter fœneratores, & perſonas huiuſmodi odioſas, de quibus loquimur, diruto igitur ſimilitudinis fundamento, corruet etiam, nullo negotio, ſuperædificatum argumentũ, quatenus ergo ſupponit, Dec. in hac materia procedi de ſimilibus ad ſimilia, adducit ad hoc probandum quædam iura, in quibus id, quod habet locum in argentario, extenditur ad illius hæredem, & quod habet locum in domino, extenditur ad procuratorem, id quod mirum nemini videri debet, quia omnimoda eſt ſimilitudo inter præfatas perſonas, quinimo fictione iuris inſpecta, eſt identitas, cum procurator dominum, & hæres defunctum repreſentet, adducitur etiam per Decium §. nummularios l. quædam. ff. eod. in quo diſpoſitio, quç habet locum in argẽtariis, ad nummularios quoque extenditur, qui vel eodem modo, tanquam miniſtri principis ipſos argentarios repreſentant, vel & ipſi ſpeciem argentarii conſtituunt, aliud tamen eſt in caſu noſtro, propterea quod publicani, nautæ, caupones, & ſtabularii, nec vſurarios repreſentant, nec de genere eorum ſunt, immo inter illos, & fœneratores longa differentia, & diſſimilitudo eſt, quandoquidem vſurariæ prauitatis exercitium, peccatum eſt, vt habetur in §. vlt. d. clemen. 1. de vſuris, & propterea, non modò ſuſpectum, & odioſum eſt, ſed expreſſe, etiam nulla in conuentione fraude adhibita, iure reprobatum, interdictum, deteſtatum, & punitum, toto tit. extra in 6. & in clemen. de vſuris, id quod de publicanorum, nautarum, cœterorumque officio, & miniſterio affirmare nequaquam poſſumus, etenim publicani, nautæ, & ſimilium miniſterium exercentes, niſi fraudem adhibeant, quæ in quolibet etiam probatiſſimo exercitio cõmitti poteſt, non peccant, & ideo tantum abeſt, vt eiuſmodi exercitia ſint à iuribus reprobata, vt potius ſint, non modò permiſſa; ſed immunitatibus etiam, & priuilegiis munita, vt pote, quæ maxime vtilia reip. & neceſſaria ſunt, & ſuſpicio fraudis, quæ conſideratur à legislatoribus, eſt potius ex parte perſonarum exercentium miniſteria eiuſmodi, cum plerumq; hoc faciant Plebei, & infimi ordinis homines, quàm ex parte exercitii, fluit etiam maiore ex parte d. ſuſpicio ex eo, quia malorum, & improborum hominum vti opera coguntur, ea propter, exercitium in ſe, reatum aliquem non habet, ſed potius meritum, ſi fideliter exerceatur, & ob publicam vtilitatem, in ſimilitudine igitur nullum poteſt fieri fundamentum. Præterea proceditur de ſimilibus ad ſimilia, in rationibus publicis, in quibus ex cauſſa fundata in officio, publicam cauſſam habente, facilius editio admittitur, & hoc

modo

modo vendicant ſibi locum iura allegata per Dec. ſecus autem in rationibus priuatis, in quibus, ob ſolam cauſſam veritatis inueſtigandæ, reum, non ita facile actori, ad edendum iura compellunt, cum æquũ non ſit aliquem proprijs telis confodi, vt ſæpe dictum eſt, & eiuſdem reſponſionis ictu, frangitur etiam, & labefactatur argumentationis eiuſdem corroboratio, tũ quia extenſio non admittitur, vbi ſimilitudinis ceſſat ratio, tum quia forte verum non eſt; diſpoſitionem d. §. cæterum, non eſſe cõceptam per dictionem taxatiuam, cum ſit in ea appoſita conditio illa [cum de vſuris agitur] quæ illius diſpoſitionem ad cauſſam vſuræ dumtaxat, taxat, & reſtringit, nec mouet conſideratio affirmantium d. diſpoſitionem, fauore animæ potiſſimùm eſſe introductam, hoc enim negari poteſt, quippe quia tota illa clem. nõ ſolum ad fauorem animæ refertur, quatenus reſpicit in princ. Dei offenſam, & legum diuinarum contemptum, ſed etiã ad fauorẽ reſtitutionis, & ad intereſſe pecuniarium, quatenus reſpicit damnum proximi, & humanarum legum præuaricationem, vt habetur in princ. illius conſtitutionis, vnde quemadmodum fauore animæ principaliter, ad vlciſcendam diuinæ maieſtatis offenſam, diſpoſitum eſt in calce illius, vſurariam prauitatem peccatum non eſſe affirmantes, veluti hæreticos eſſe puniendos, ita quoque fauore reſtitutionis, & ad tollendum damnum, & præiudicium negotiantium, & contrahentium, cum vſurarijs, quorum dolo, & calliditate decipi facile poſſunt, diſpoſitum eſt in d. §. cęterum, vt etiam contra regulam actoribus quoq; edere teneantur, ſi igitur omnia hæc ſimul iungantur, Baldi, & Decij argumentatio, & argumentationis eiuſdem corroboratio, in proprios retorquetur, & reflectitur auctores.

104 Supereſt modò, vt paucis ſextam, & vltimam huius ſexti, & vltimi articuli inſpectionem abſoluamus, & videamus, numquid ſexta hæc cauſſa, quæ odium perſonæ reſpicit, vſurariam prauitatem exercentis, huic poſſit reſcripto accõmodari. Et certe, præterquamquod non potuiſſet Aemilius à muliere aduerſaria editionem contra regulam obtinere, etiã ſi illam vſurariam probaſſet propterea quod tempore Antonini Pii, nulla vſurarię prauitatis, in hac editionis materia, ratio habebatur, cũ ſexcẽtis annis, & vltra, poſt memoratũ Imperatorem fuerit Clementis cõſtitutio promulgata, ita vt non potuerit futuram illius editionem Antoninus Pius vaticinari, vt dicit Alexan. hic nu. 2. nec negotium, de quo agitur in hoc reſcripto patitur, vt hanc cauſſam eidem accommodemus, quandoquidem depoſitum, contractus eſt, in quo vſura locum habere non poteſt, quę non datur, vbi verum, & nudum, vel tectum ſaltem, & appellatum, vt appellant, non datur mutuũ vt colligere eſt ex Doctorib. in rubricis, extra in ſexto, & in clem. de vſuris nec dicendum eſt cum Doctorib. ex depoſito fieri mutuum, vel in depoſito quoque irregulari vſuram locum habere, quia, ſi hoc modo eſſet commiſſa vſura, ab Aemilio fuiſſet commiſſa, qui voluiſset aliquid vltra depoſitam ſortem, recipere, non à muliere, ita vt hanc ob cauſſam rationi conſentaneum nõ fuiſſet mulierem ream, ad editionem contra ſeipſam compellere, ad intentionem actoris fundandam. Poſſet tamen ex ſententia Bartho. Socini hic nu. 4. Iaſonis num. 8. & Ripæ, num. 15. quoquomodo hæc quoque cauſſa accommodari, conſiderando Imperatorem generaliter concedere, vt ex cauſſa poſſit reus ad editionem aſtringi, etiam contra regulã, qua in re potuit habere relationem, etiã ad cauſſas ſuperuenientes, & futuras, inter quas hodie eſt vſuraria prauitas, idq; tum quia lex, quãtumuis antiqua ſemper loquitur l. Arianus ſup. de hæret. & maniche. tum quod lex noua, etiam à veteri interpretationem recipit l. 1. §. lex falcidia. ff. ad l. falcid. l. non eſt nouum, & l. ſed & poſteriores. ff. de leg. & quicquid eſt ex lege interpretata, cenſetur ineſſe etiam in interpretante, Authen. de fili. ante dot. inſtr. nat. paulo poſt princ. & eſſe poſſe apud legiſlatores in cõſideratione ea quoque, quæ in futurum poſſunt accidere, pręterquam quòd probari poteſt per id, quod

dicitur

dicitur in l. qui iure militari. ff. de milit. teſtam. & per ea quæ notat Bart. in l. vltim. infr. quib. cauſ. in integr. reſtit. non eſt neceſ. & per alia adducta, per DD. probatur etiam optime, per ea quæ habentur in §. ſeptima inſtit. de bonorum poſſeſſionib. in rub. ff. vt ex leg. & Senat. Conſul. tradūt etiā DD. ad rub. infr. qui admitti, vbi nos quoque quandoque diximus.

105 Sunt qui alias quoq; editionis cauſsas vltra ſex diſcuſsas afferant, tres enim alias vltra illas conſiderat. Io. Bolog. hic à nu. 68. vſque ad 71. ſed primæ duæ ad aliam pertinent editionem, quam ad eam, de qua agimus, de quibus etiam obiter dictum eſt ſupra tertia autem, quæ ad rem facere videtur, tractabitur à nobis mox opportunius, occaſione quintę, & vltimæ cōcluſionis, ad quā modo deueniendum eſt.

106 Quintò igitur, & vltimo loco, vnà cum Bart. & alijs interpretibus, omiſſis alijs importunis, vel leuioribus, colligo ex hoc tex. editionem concedere ex cauſsa contra regulam, vel denegare, ad Iudicis officium pertinere.

Sed quia hæc concluſio, quamquam aperte ex tex. noſtro colligitur, alias tamen patitur difficultates, propterea, pro illius plena, & exacta explicatione, duos principes propono diſcutiendos articulos.

Primus erit, an Iudex ex officio ſuo, etiam vbi cauſsæ non ſubſint, nominatim à iure receptæ, ſi moueri ſentiat ſe æquitate, concedere hanc eandem editionem contra regulam valeat,

Secundus erit generalis, an editio ipſa fiat per officium Iudicis, vel iure actionis.

107 Redeo ad primum, in quo vt diſtinctè procedam, vindicando diſputationis terminos ab omni æquiuocatione, diſtinguo tres caſus.

Primus eſt quando pro actore allegatur dumtaxat ſtudium inueſtigandę veritatis, & in hoc capite, ſine diſputatione ſtatuendum eſt, cum communi ſententia, rationem veritatis indagandę non ſatis eſſe ad inducendum Iudicem, vt ex officio ſuo editionem contra ęquitatem legis nimis graue, infr. de teſtib. & aliorum ſimilium iurium concedat, vt pluribus probat Dec. in d. cap. 1. de probat. num. 140. & nos quoque ſup. comprobauimus, etenim, ſi ratio huiuſmodi ſufficiens eſſet, eluſoria redderetur regula legis noſtræ, & d. l. nimis graue, propterea quod veritatis inueſtigandæ cauſsa, ſemper allegaretur.

Secundus caſus eſt, quando ex parte actoris, ea allegatur cauſsa, quiā perijt probandi facultas, & verſamur in cauſſis, in quibus exuberat officium Iudicis, vt puta in ſpiritualibus, & concernentibus peccatum, & tunc quoque ſine diſputatione cōcludendum eſt, cum Alex. & aliis in l. finali infr. eod. & cum Abbate, & aliis præſertim Decio in cap. 1. extra de probat. iudicem poſſe ex officio, & arbitrio ſuo contra regulam reum compellere, etiam citra cauſsas iure receptas, id quod videtur ſentire etiam Romanus hic nu. 16.

108 Tertius, & vltimus caſus eſt quando nō verſamur in cauſsa, in qua officium Iudicis exuberet, ſed vltra ſtudium inueſtigandæ veritatis, aliqua poteſt conſiderari probabilis cauſsa non nominatim iure recepta, ſed eandem habens æquitatem, vel quaſi, quam in iure expreſsæ cauſsæ habere videatur, & actor de calumnia iurat, vt in l. quædam §. vlt. ff. eod. aliunde ſe probationes habere minime poſſe affirmans, & probans.

Et in hoc tertio capite, quod dubium eſt, duæ videntur eſſe, & pugnantes Doctorum ſententiæ, quarum altera eſt negatiua, quā videtur tenere Abbas in cap. 1. de probat. nume. 21. & ſequuntur ibi Aret. & Marian. Socin. quos refert ibidem Dec. nu. 139. dicens ante eos idem eo loci Baldum probaſſe, & pro hac opinione plura adducuntur argumenta.

Primum autē adducitur tex. in d. cap. 1. de probat. vbi cum Rex vinceſtriæ petiiſſet à Gregorio nono. ſummo Pontifice, vt Imperatori ſcriberet, quatenus pacta in carthophilatio requireret, quæ dudum inter Iuſtinianum Principem, & Prædeceſſorem ſuum fuerant emiſſa, vt ex illis colligeret quid ſibi ſeruare deberet, reſcripſit Pontifex, debere apud ſemetipſum documenta requirere, & in medium profferre, quam ob rem fluit ex illo verborū contex-

cõtextu, pro hac opinione, eiuſmodi argumentum, ſi vbicunque vltra curam inueſtigandæ veritatis aliqua etiam alia vigeret cã, in qua eadẽ vel ſimilis poſſet cõſiderari ratio, & æquitas, q̃ cõſiderat̃ in cauſis expreſſe iure receptis, concedenda eſſet editio contra regulam, profectò Regi vinceſtriæ non fuiſſet in d. cap. 1. de probat. denegata, quandoquidem ob cauſſæ magnitudinem, ob temporis antiquitatem, & quia factum erat alienum, omnis æquitas ſuadebat, vt editio concederetur, ſed denegatur, ergo ſine cauſſa expreſſo iure recepta, ex alia cauſſa, ſimilem ęquitatem habente, edere actori contra regulã reus non compellitur.

Secundo loco, pro hac eadem opinione, hoc modo argumentantur, in dubio ſtandum eſt regulæ, gl. eſt in l. omnis definitio ff. de reg. iur. ſed regulam habemus in lege noſtra, in d. l. nimis graue, & alibi, vt reus non teneatur edere actori ad intentionem illius fundandam, ergo non debemus ab hac regula temere recedere, niſi in caſibus a iure expreſſis, prǽſertim cum plures cauſę nominatim ſint receptæ, quæ varias dum conſtituunt ad regulam exceptiones, eandem regulam firmant vniuerſaliter in contrarium, l. nã quod liquide ff. de penu. legata; corroboratur arg. quia regulam qui habet ſuæ cauſſæ inſeruientem, rem certam habere dicitur ſecundum Bar. in l. quoties ff. qui ſatiſdare cogantur, ita vt exceptionem allegans, illam probare teneatur, vt tradit Iaſon in l. q ſe patris infra vnde liberi.

Tertiò, & vltimò, ad mentem Abba. vtuntur hac ratione. ſuum non debet Iudex ad priuatum cõmodum officium impertiri, vt tradit Innoc. in cap. ad noſtram de iureiur. facit lex quarta §. hoc autem iudicium ff. de dam. infec. At ex officio cõpellere reum, vbi cauſſa in iure non reperitur expreſſa, etiã hoc fiat ex æquitate, priuatum reſpicit actoris commodum, petentis editionem, meritò non debet ex officio contra regulam concedi.

Cœterùm quamquam rationes huiuſmodi, pro negatiua opinione, videntur vrgere, arbitror tamen veriorem eſſe, & magis ęquitati amicam contrariam opinionem affirmatiuam, quam firmat Innocen. in d. cap. 1. de probat. num. 4. vbi idem ſentit Antonius De Butrio, ſequuntur Imola, & Benedictus de Benedictis noſter, cognomento Capra, quos refert Dec. in d. cap. 1. nu. 138. idem videtur ſentire Alex. in l. final. infr. eod. num. 22. ſequitur Aliciat. hic num. 25. videtur ſentire etiam Purpur. num. 24. in fine, & inter repetentes, num. 35. & 36. probat etiã Io. Bolog. hic num. 70. vbi in fine, ſententiam hanc communem eſſe teſtatur, pro qua pariter plura afferuntur.

Primũ autem perpenditur tex. noſter, quem hoc modo inducunt. lex generaliter loquens, generaliter debet intelligi l. 1. §. generaliter ff. de legat. præſtan. cum vulgarib. ſed tex. noſter generaliter concedit ex cauſſa editionem contra regulã, et nulla facta particularis cauſſę expreſſione ad iudicis officium, & arbitrium dicit pertinere, vt reus contra regulam edere cogatur, igitur generaliter debet intelligi, vt iudicis arbitrio totum hoc negotium remiſſum cenſeatur, ita vt per officiũ ſuũ à ratione tamen directum, & ordinatum, ex cauſſa, etiam in iure non expreſſa, vbicunque ei æquum videatur, poſſit, etiam contra regulam, reum ad edendum aſtringere, nec poſſumus tex. hunc ad cauſſas dumtaxat in iure expreſſas referre, niſi velimus generalitati illius contra communes regulas plurimum derogare.

Secundò, & vltimò, omiſſis aliis leuioribus, hoc modo virtute argumentantur, per locum à minori, ſi de quo minus videtur ineſſe, & ineſt, ergo, & de quo magis, ſed minus videtur ineſſe, vt ſuo poſſint arbitratu iudices leges tranſgredi in criminalibus, in quibus ea debet fieri interpretatio, per quam molliantur pęnę potius, quã exaſperentur l. interpretatione. ff. de pęn. vbi gloſ. & tamen non ineſt, quia etiam in criminalibus poſſunt transgredi, vt tradit Bald. in l. & ſi ſeuerior infr. ex quib. cauſſis infam. irrog. poſſunt enim digredi de pęna corporali minori ad maiorem ex cã etiam in iure nõ expreſſa, vt ibi per eundem Bald. num. 22. docet etiam

Iaſon in §.ex maleficiis inſtit.de actionib. ergo multo magis debet ineſſe, vt iudices legum limites tranſgrediãtur, in materia noſtra, digrediendo ad cauſſas legibus nõ præſcriptas; cum ſit arbitraria, cumque non ſit præſcripta certa forma, ſed ſimpliciter videatur conceſſum, vt ex cauſſa poſſit à regula recedi; & quanquã aliquę reperiuntur cauſſæ in iure expreſſæ, habẽt illæ quidem vim potius exemplorum, quàm exceptionum, ita vt non videatur eſſe impedimento, quo minus idẽ cenſeatur diſpoſitum in aliis cauſſis, ſimilem, vel maiorem æquitatem habentib. præſertim cum permiſſionem generalem habeamus in l. noſtra, vt diximus, ſola ergo differentia erit inter expreſſas cauſſas, & non expreſſas, quia ex cauſſis, de quibus nominatim iure cautum ſit, non poterit editio denegari, ex aliis autem cauſſis, non expreſſis, concedere editionem, vel non concedere plurimũ à iudicis arbitrio pendebit, puto igitur ex his, & ex aliis, quæ poſſent in propoſito adduci, veriorem eſſe, & æquiſſimam poſteriorem hanc ſententiam.

Nec valent eam contrariæ rationes euertere, & infringere, & præſertim ea, quæ petebatur à d.c. 1. de probationibus, quia non tenet hæc ſequela. Summus Pontifex ibi non recedit à regula, ergo nec iudex poteſt ex officio, ob cauſſam recedere, propterea quòd eo loci, non recedit, ob inſufficientiam cauſsæ, cum videatur poſse conſiderari aliqua culpa Regis illius, vel ſaltem anteceſsorum ſuorũ, qui apud ſe exiſtere, & conſeruari memorata documenta minime curauerunt, culpam autem anteceſsoris, ſucceſsoribus nocere non eſt nouum arg. l. vitia infr. de acquir. poſseſ. & legis finalis inf. communia de vſucapionib. facit gloſ. vlt. in §. furtiuæ inſtit. de vſucap. in hac autem materia, eſt impedimento culpa quominus editio obtineatur l. veluti. ff. eod. & ſane culpabilem hanc negligentiam, de qua loquimur, videtur ipſemet Summus Pontifex dicto Regi, in vltimis verbis exprobrare, dum dicit [apud temetipſum debes documenta requirere, & in medium proferre] quicquid ſit, certo certius eſt, ex ſingulari illo caſu, non poſse nos vniuerſaliter inferre, non licere iudici, vbi hoc æquitas ſuadere videatur, reum ad edendum cõtra regulam compellere.

Nec obſtat illud ſecundum, non eſse ſcilicet à regula recedendum, quia admittimus verum eſse hoc in dubio, ſed nos in dubio non ſumus, cum habeamus exceptionem generalem, licere iudici ex cauſa, & ex officio ſuo compellere reum ad edendum actori, cuius exceptionis generalitati, cauſsæ in iure expreſsę non derogant, cum ſint eiuſdem generalis exceptionis exempla, quæ declarant non reſtringunt regulam, vulgata l. nam, quod liquide. ff. de penu. legat.

Tertium quoq; fundamentum opinionis contrariæ facile diluitur, quia falſum eſt iudicem ex cauſa æquitatis, ad priuatum commodum non moueri, vt dicit Dec. in d. cap. 1. de probat. num. 145. tex. eſt notabilis ſecundum eum in l. plane. ff. de petit. hæred. vbi etiam prædo, hæreditatis petitione conuentus, per officium iudicis, deducit impenſas, vtiles, & neceſſarias extantes, licet ſit malefidei poſseſſor, cum benignitas, & æquitas expoſtulet, vt petitor non locupletetur cum illius iactura, apparet igitur eo loci, iudicis officium in æquitate fundatum, ex benignitate reſpicere priuatam illius prædonis vtilitatem, & ad eiuſdem commodum accommodari, id quod fieri poſse, notant etiam Innocen. & Abbas in cap. ad noſtrã huius initii ſecundo, per eundem tex. extra de iureiur. nec probat contrariam ſententiam l. 4. in d. §. hoc iudicium, de dãno infecto, tum quia non aderat æquitas, quam ſupponimus in caſu noſtro, tum qđ ibi officium iudicis nõ fuerat imploratũ, & petitũ, & ideo mirũ nemini videri dẽt, ſi ibi iudex nõ conuenitur actione ad intereſse, nõ tenebatur enim officiũ ſuũ impertiri, ex regula nihil petenti, nihil impertiĩ.

109 Subſequitur modò ſecundus princeps articulus, quem facilioris intelligentiæ gratia diſtribuo in tres inſpectiones.

Prima erit quid ſit officium iudicis, & quotuplex.

Secunda, an editio petatur iure actionis,

nis, vel officio iudicis.

Tertia, an contra argentarium, qui me mandante ſcripſit, ex eo mandati actio nõ competat, quia illud ex neceſſitate officii ſuſcepit.

Redeundo ad primam, omiſſis aliorũ definitionibus, dicimus iudicis officium, nihil aliud eſſe, quam iudicantis munus, in dirimendis litibus, grauaminibusq; tollendis, vt reip. quieti tam publice, quam priuatim conſulatur, & hæc deſcriptio, quæ planiſſima. eſt, parum diſtat ab ea quã
1 Io. tradidit Zaſius in l. 1. ff. de iuriſdic. om. iud. num. 7. hoc autem iudicis officium, ex ſententia Bartoli, quem ſequuntur cõmuniter DD. in d. l. 1. ff. de iuriſdic. om. iud. duplex eſt, quoddã nobile, vt ipſe appellat quoddã mercenariũ, & quanq̃ non me latet huiuſmodi appellationes reꝓbari à Petro Rebuffo in l. actionis verbo de verb. ſigni. col. 3. à Vaconio à Vacuna li. 5. declar. iur. ciuil. declarat. 78. nu. 15. vbi pluribꝰ rõnibus eas cõfutauit, nec nõ à Marco Ant. Mureto in præludiis ad tit. ff. de officio eius, quia tamen voces eiuſmodi magiſtrales ſunt, & ab aliquibus etiam ex eruditioribus sũt receptæ, & ꝓſertim à Zaſio in d. l. 1. ff. de iuriſdic. om. iudic. num. 8. & 9. à Mynſing. in rub. inſtit. de officio iudicis. num. 5. & quia leges ipſæ rebus non verbis imponuntur l. 2. in fine inf. commun. de legatis. propterea de appellationibus huiuſmodi non laboro, ſed res ipſas perpendo. Officium ergo Iudicis nobile, ſeu mauis cũ eruditioribus extraordinarium appellare, illud eſt, quod tunc exercet Iudex, cum ſuo proprio motu, vel parte etiã petente, ſecundum ſuæ iuriſdictionis mẽſuram, propria auctoritate ſubuenit, etiã ſi nulla propoſita ſit actio, vt recte docet Zaſius in d. l. 1. num. 9. is enim qui iudicis Officium poteſt implorare, non actionem ſed perſecutionem, quæ proprie actio nõ eſt (quamquam actionis verbo continetur l. actionis verbo. ff. de verb. ſignif. vbi Petrus Rebuffus) habere dicitur, perſecutio autem locum habet ex bono, & æquo, non ex certa cauſſa contractus, vel quaſi, delicti, vel quaſi, & perſecutione eiuſmodi vtuntur, qui petunt reſtitutionem in integrum, quam per officium Iudicis obtinere dicuntur, cap. Iudicis de Officio Iu- 1
dicis, alia etiam, hac de re, ſcripſit plura exempla Zaſius in d. l. 1. ex quib. facile poſſunt colligi variæ extraordinarii huius Officii Iudicis ſubdiuiſiones, de quibus agã opportunius, Deo dante, in interpretatione d. l. 1. ordinarium autem Iudicis officium, vel mercenarium, vt vulgò appellant, illud eſt, quod ordinariæ, & propriæ actioni intentatæ accommodatur, & inſeruit, vt poſt Bart. Angel. & alios docet idem Zaſius in eadem l. 1. nu. 19. quicquid ergo iudex, poſt cęptum, per citationem, iudicium, præcipiendo facit, prohibendo, vetando, & interloquendo ex hoc officio ordinario facere dicitur l. ædiles §. item ſciendum infra de ædilitio edicto d. l. 1. de iuriſd. omnium iud. iudicare etiam pertinet ad hoc officium iudicis, vt colligitur ex tit. inſtit. de officio iudic. ita, vt ſtatim atque lata eſt ſententia officiũ hoc iudicis ordinariũ, ſeu mercenariũ exſtinguatur Bart. in l. iubere. ff. de iuriſdic. om. iudic. hoc enim ad mercenarium referendum eſt, quod actioni accommodatur, nobili autem officio iudex (niſi deſinat eſſe iudex) numquam defungi poteſt. Patet ergo ex is, quæ ſit differentia inter iudicis officium ordinarium, & extraordinariũ, differentiam autem inter actionem, & officium iudicis, quære re ineptiſſimum eſt, non modò quia plerǽque ex differentiis allatis per DD. & præſertim per Iaſonem, & Purpur. in d. l. 1. de iuriſd. omnium iud. reprobantur à Petro Rebuf. in d. l. actionis verbo. ff. de verb. ſignif. col. 4. ſed etiã quia differentiæ quæruntur inter ea, quæ ſunt ſub eodem genere, non autem inter diuerſa diſparata, quæ nihil commune habent inter ſe, quemadmodum ſunt officiũ 1
iudicis, quod eſt iudicantis munus, & actio, quæ eſt ius partis, ita vt nec fuſiore vocabulo, & abuſiue, actionis appellatione, veniat officium iudicis, quicquid dixerint in contrarium communiter DD. vt recte docet Vacon. lib. 1. declarat. iur. ciui. declarat. 24. in fine ſub num. 5. decepti enim ſunt DD. in eo, quia petitio, qua imploratur officium iudicis, quæ perſecutio

eſt, appellatur quandoque actio, non of-
111 ficium iudicis, vnde potius inter actionẽ,
& perſecutionem, quam inter actionem,
& officium iudicis quęrenda eſſet differen
tia, quæ ea eſt, vt perſecutio habeat ſe ad
actionem ſtricte, & proprie acceptam, tã
quam genus ad ſpeciem, omnis enim
petitio, & actio, perſecutio eſt, inſtit. in
princ. de act. non autem e contra, quòd ſi
perſecutio in ſpecie accipiatur, quatenus
actioni opponitur, quæ ſtricte accepta a-
ctionem in perſonam ſignificat. l. actio in
perſonam. ff. de act. & oblig. differt, quia
actio oritur ex certa cauſſa, & nominata,
ex contractu ſcilicet, vel quaſi, ex delicto,
vel quaſi §. omnium inſtit. de act. & pro-
pterea olim in ea, legitima formularum
conceptio obſeruabatur, quæ deinde fue-
runt ſublatæ, vt in tit. inf. de formulis ſub
latis, & hãc ob cauſſam, iuris ordinarii eſſe
dicitur actio, vbi perſecutio, non ex cer-
ta aliqua, & nominata cauſſa; ſed ex bo-
no, & æquo competere dicitur, vt docet
Rebuffus in d. l. actionis verbo colum. 4. in
princ. & propterea, prætermiſſo in ea le-
gitimo agendi ordine, ac formularum ri
tu, apud magiſtratum compendioſe expe
rimur, qua de cauſſa, extraordinaria ap-
pellatur in l. pecuniæ verbum in §. perſe-
cutionis. ff. de verb. ſignif. vbi Vlp. exem-
plum fideicommiſſorum profert [& ſi quę
inquit, aliæ ſunt, quæ non habent iuris or-
dinarii executionem] quem locum idem
Vlp. cap. 25. inſtit. ſic explicat [fideicom
miſſa non per formulam petuntur, vt le-
gata; ſed cognitio eſt Romæ quidem con
ſulum, aut pretoris, qui fideicommiſſarius
vocatur, in prouinciis verò pręſidum pro-
uinciarum] vt docet etiam Prateus in ſuo
dictionario; in verbo perſecutio.
112 Succedit modò ſecundus princeps ar-
ticulus, an editio petatur iure actionis, vel
per officium iudicis, qua in re altius repe
tendo materiã, de more diſtinguenda ſunt
plura capita, quouſq; ad caſum peruenia-
mus, dignum, qui in quæſtionem vocetur.
Aut igitur editio petitur incidenter, occa
ſione litis motę, aut principaliter, ſic enim
diſtinguit gloſſa in l. ſi quis ex argentariis,
in §. ex hoc edicto. ff. eod. quam ſequun-
tur omnes, ſi incidenter alter ex litigato-
ribus ab altero petat, petit eam, & obti-
net, per officium iudicis ordinariũ, quod
vulgò mercenarium appellant, quodque
actioni, qua iudicium inſtitutum eſt, accõ
modatur, & inſeruit, & hoc modo potiſ-
ſimum, per tex. noſtrum poſt d. gl. & DD.
in d. §. ex hoc edicto concludit hic Bar. ſub
num. 9. quem ſequuntur alii, & præſertim
Angelus hic num. 2. ſi verò petatur prin-
cipaliter, aut petitur ratione iuris in re, &
ſic in corpore ſcripturarum, quo caſu ex
hibitio potius quàm editio videtur peti,
aut ratione alterius intereſſe. Primo caſu
petitur per actionem ad exhibendum l.
3. §. penult. ff. ad exhiben. docent Barto.
& Angelus præallegatis in locis, & ſe-
quuntur alii communiter, & præſer-
tim Alciat. numer. 33. Purpurat. nume.
35. Curti. Iunior num. 57. Ripa nume.
25. & Ioã. Bologn. num. 75. id quod pro-
bat etiam Caſtr. in ſuo conſil. 227. quod
incipit reſpondeo, & dico num. 2. lib. 2.
Secundo autem caſu, aut ſcriptura per-
tinet ad vltimas voluntates, aut ad actus
inter viuos, ſi ad vltimas voluntates, aut
ad vltimas voluntates teſtamento in ſcri-
ptis comprehenſas, aut ad vltimas volun
tates non cõprehenſas teſtamento in ſcri-
ptis, ſed redactas per accidens in publicũ
monumentum, per tabellionem, vt fieri
ſolet ex conſuetudine. Primo caſu rur-
ſus diſtinguendum eſt, quia, aut is, qui
penes ſe habet tabulas teſtamenti in ſcri-
ptis, fatetur petitas tabulas habere, nec
cauſſam reddit, ob quam illas non exhi-
beat, & tunc competit extraordinaria
perſecutio, ex edicto quib. mod. teſta-
men. aperiantur, nam, cum vocatus ad
prætorem poſſeſſor, ſiue detentor tabula-
rum, ſe eas habere confitetur, ex officio
ſuo cogendus eſt exhibere, ſi nihil cauſſe-
tur, quamobrem eas exhibere nõ debeat,
l. 1. & 2. ff. quemadmodum teſtam. aperiã
tur, declarat Duaren. ad eundem tit. capit.
4. & ad tit. ff. de tabulis exhiben. nec nõ lib.
2. diſputationum aniuerſariarum, cap. 3.
Aut is, à quo tabulæ petuntur, negat ſe ha
bere, vel cauſſã adducit, ob quam, exhi-
bere non debeat, & tunc interdictum cõ

petit

petit de tab. exhiben. per quod non prætor immediate, ex ſuo officio, ſed iudex à prætore datus, cauſſa cognita, compellit poſſeſſorem tabulas illas exhibere, toto titul. ff. de tab. exhiben. l. 2. ff. quemadmodum teſtam. aperiantur docet, & recte Duaren. in locis adductis, nec videntur diſſentire Bartol. Angel. & cœteri hic, licet non hoc modo diſtinguant; ſed confuſe loquantur; innuit tamen Alciat. numero 34. Secundo autem caſu, quando ſcilicet teſtamentum nuncupatiuum eſt redactum in publicum inſtrumentum, vt hodie communiter fieri ſolet, non competit aliquod ex dictis remediis, vt recte ſentit Ripa hic num. 26. licet non auſus fuerit firmare; ſed officium iudicis nobile, ſeu extraordinarium, quãdo ſcilicet à notario principaliter petitur, quemadmodum vbi peteretur editio alterius cuiuſcunque inſtrumẽti, argumento l. ſi quis argentariis in §. prætor ait ff. eod. quod ſi non edant, cõueniuntur tabelliones, & eorum ſucceſſores actione in factum ad intereſſe l. ſi quis ex argentariis §. ex hoc edicto. ff. eod. ſi verò ſcriptura, cuius petitur editio, pertineat ad actus inter viuos, rurſus diſtinguẽdum eſt, quia, aut præceſſit contractus, vel quaſi, & conuentio, ex cuius natura, quia reddenda ſit ratio adminiſtrationis, conficiendæ ſint rationes, vt in negotiorũ geſtione, in adminiſtratione tutelæ in mãdato, & ſocietate, & ſimilibus, & tunc petitur actione deſcendente ex illis cõtractibus, puta tutelæ pro ſocio, negotiorum geſtorum, mandati, & ſimilibus l. quædam ff. eod. tradunt Bart. & Angelus hic, & ſequuntur alii, & præſertim Alciat. num. 35. Purp. nu. 39. vbi infert ad plura in praxi Curt. Iun. num. 62. Ripa num. 22. & Bolog. nu. 77. confirmat etiam Caſtr. in d. conſil. 227. num. 2. Aut contractus nullus præceſſit, vel non id genus, & tunc, aut editio petitur ab eo, qui priuatim ad ſuã tantum inſtructionem confecit, vel propriis ſumptibus publicas ſcripturas, quarum petitur editio redemit, & tunc, ſi editio principaliter petatur, vel fruſtra petit, quia vix eſt, vt ſubſit cauſſa ob quam, iure aliquo, cogatur quis priuatas ſuas rationes edere glo. eſt in l. in fraudem §. á debitore in verbo neq; ff. de iur. fiſc. tradit Angel. in l. 1. §. edẽda ff. eod. & Iaſ. in l. 2. infra eod. num. 2. vel ſi cauſſa amiſſionis originalium, vt appellant, vel alia ſubſit, ob quam cogi poſſit, officio iudicis nobili erit compellendus, vt ex Baldo, & aliis docet Purp. hic num. 42. in fine, quemadmodũ ſi ab eodem petatẽ incidenter occaſione litis motę, poterit compelli, per officium iudicis mercenarium, vt diximus ſupra in primo membro principali huius diſtinctionis, per l. noſtram, aut ab eo petitur, qui ſcripſit ex officio, vt puta ab argentario, vel tabellione, vel eorum ſucceſſoribus, vel etiam à mercatoribus, qui & ipſi quaſi ex officio ſcribere videntur, ſecundum Bar. & alios, & tunc communis interpretum concluſio eſt, vt petatur, per officium iudicis nobile, vel extraordinarium, quod ſi non edat is (à quo eiuſmodi editio petitur) iuſſus à iudice, conuenitur deinde per actionem in factum ad intereſſe.

113 Cœterum quia vltimum hoc diſtinctionis noſtræ membrum patitur difficultatem; propterea illud paucis, vnà cum interpretibus, in quæſtionem vocabimus, & difficultas potiſſimùm in eo verſabitur an ſcilicet ab argentariis, vel tabellionibus, qui ex officio ſcribunt, petatur principaliter editio per actionem in factum, vel per officium iudicis, ita, vt per actionem in factum petatur intereſſe, vbi iuſſus edere, decernenti locum eſſe editioni, non obtemperet.

In hac controuerſia, hoc modo intellecta, & declarata, diſſentiẽtes reperiuntur interpretes, quorum aliqui opinantur à perſonis huiuſmodi, & eorum ſucceſſoribus, editionem ipſam principaliter peti, per actionem in factũ ex edicto de edendo deſcendentem, hanc enim opinionem ꝓbauit Speculator in ſuo titulo de inſtrumentorum editione, in §. videndũ verſi. penult. & Ant. de Butr. quos refert, & ſequitur Alex. hic nu. 8. ſequitur etiam hic Iaſ. in fin. commentarii ſub num. 15. Dec. num. 20. in fine, Curtius Iunior num. 50.

& ſi

& 51. & Luodouic. Gozadin.num. 21. vi
detur ſentire etiam Iac. Cuiac. lib. 10. ob-
ſer. cap. 14. & ante omnes videtur tenuiſ
ſe hanc ſententiam Odofr. hic in vltimis
verbis ſui commentarii, ſi recte perpẽdan
tur, ſub num. 6. & pro hac opinione, plu-
ra afferuntur.

Primum autem ad mentem Alexandri,
à lege ceſſante, hoc modo virtute argu-
mentantur, quod lex non dicit, affirma-
re nos pertinaciter non debemus §. conſi-
deremus in Auth. de trient.] & ſemiſ. cum
vulgaribus, ſed nullibi in iure cautum eſt,
peti editionem principaliter ab argenta-
riis, per officium iudicis, & de actione in
factum, ex edicto de edendo paſſim fit
mentio nempe in d. l. ſi quis ex argentariis
in §. ex hoc edicto in l. vbi exigitur in fine
& in l. vlt. ff. eod. ergo non debemus nos
temere hoc remedium introducere, præ-
ſertim, cum veriſimile non ſit, ita fuiſſe
negligentes legislatores, vt nullibi memi
nerint de principali remedio, quo editio
petitur, ea propter, ſi licet, ſummere ar
gumentum, vt certe licet, à veriſimili l.
Publius in fine. ff. de condit. & demonſtr.
tradit Euerard. in loco à veriſimili, nullo
pacto hoc admittendũ eſt, nec dicatur fie-
ri mentionem de officio iudicis in l. noſtra
propterea quod intelligenda eſt de officio
iudicis mercenario, cum non de ea editio-
ne hic agatur, quæ petitur principaliter
ab eo, qui ſcripſit ex officio, ſed de ea quę
petit̃ incidenter occaſione litis pendẽtis.

Secundò adducunt, ad mentem eiuſd.
Alex. tex. in l. 3. in §. penul. ff. ad exhiben.
vbi inquit Vlp. interdum æquitas exhibi-
tionis efficit, vt quamuis ad exhibendum
agi non poſſit, in factum tamen actio de-
tur, vt Iulianus tractat. [Seruus (inquit)
vxoris meæ, rationes meas conſcripſit, hæ
rationes, à te poſſidentur, deſidero eas ex
hiberi, ait Iulianus, ſiquidem in mea char-
ta conſcriptæ ſunt, locum eſſe huic actio
ni, quia, & vendicare eas poſſum, nam
cũ charta mea ſit, & quod in ea ſcriptum
eſt, meum eſt, ſed ſi charta mea non ſit,
quia vendicare non poſſum, nec ad exhi-
bendum experiri, in factum igitur mihi
actionem competere] fluit ergo ex huiuſ
modi verborum contextu hoc argumen-
tum, vbicumque ſcripturarum editio,
per actionem ad exhibendum peti nõ po-
teſt, quia petens ſcilicet ius Dominii non
habeat, æquitas tamen ſuadet editionem
concedendam eſſe, actio in factum com-
petere dicitur d. §. penult. ſed æquitas ſua
det, vt argentarii, & alii ſimiles, ex of-
ficio publicam cauſſam habente ſcriben-
tes, edere cogantur l. prætor. ff. eod. & ta
men, per actionem ad exhibendum, non
poſſunt compelli, vt omnes admittunt, &
probat aperte d. §. penul. igitur per actio
nem in factum ſunt dubio procul. edere
compellendi, nec huius argumentationis
vim quorundam conſideratio tollit, affir
mantium eo loci agi de rationibus priua-
tis, quia aut iſti volunt editionem petitio
nis dictarum rationum incidenter fieri, &
occaſione cœpti iudicii, & tunc non po-
teſt habere locum eorum dictum, cum eo
caſu competat officium iudicis ordinariũ,
ſeu mercenarium, vt nemo negat, & Alex.
affirmat, per tex. noſtrum hic num. 9. aut
intelligunt peti editionem principaliter,
& tunc, aut nulla æquitas ſuadet, vt pri-
uatarum rationum fiat editio, cum ratio
publici officii, & communionis, de qua
in l. prætor. ff. eod. non militet, quemad
modũ in rationibus publicis viget, ſi aũt
æquitas fieri editionem ſuadeat, non vide
tur cõſtituenda differentia inter remedia,
quibus petunt̃ rationes publicæ, & ea qui
bus petuntur priuatę, affirmare præterea
tex. illum eſſe intelligendum potius de in
factum actione, quæ oritur ex variis cauſ
ſarum figuris, de qua in l. quoties. ff. de prę
ſcrip. verb. quàm ex ea, quæ fluit ex edi-
cto Prętoris de edendo, præterquamquod
mera diuinatio eſt, veriſimilius etiã intelli
gitur d. tex. de actione in factum, quæ ha-
bet locum in hac materia de edendo, de
qua loquuntur iura in tit. ff. eod.

Tertio loco adducit Alex. textum in l.
prætor, & in l. quædam §. nihil intereſt. ff.
eod. quibus in iuribus vtuntur Paulus, &
Vlp. I. C. illorum reſponſorum Auctores
verbo tenetur, referendo illud ad eum,
qui edere debet, quod verbum denotat
ſine dubio obligationem, quod cũ ita ſit,

hunc

hunc in modum argumentor, vbi quid ab obligato petitur, & vbicumque datur ob ligatio ibi nequit iudicis officium habere locum l. quod per colluſionem in fin. ff. de act. empt. l. cum poſtulaſſem. ff. de dam. infect. At in argentario, vel eius hærede prçſupponitur obligatio, dictis iuribus, igi tur ab illis non per officium iudicis, ſed, p viam actionis editio petitur, nec dicatur iudicis quoque officium præſupponere ob ligationem, vt notant Alex. & alii in l. 1. de iuriſdic. omnium iudic. habetur per Bart. in l. fin. ff. de iniur. nam replicatur hoc falſum eſſe, ſecundum verborum pro prietatē, vt dicit ēt Dec. hic à qua indubio nō debemus recedere l. nō aliter. ff. d leg. 3.

Quartò, probat hanc opinionem lex prætor in verbo, ſed & ſi ff. eod. vbi ſcri- bit Vlp. [ſed, & ſi ſeruus argentariam facit (poteſt enim) ſiquidem voluntate Domini fecerit cōpelli dominum edere, ac perinde in eum dandum eſſe iudicium, ac ſi ipſe feciſſet] poteſt ergo tex. hic pro hac opinione hoc pacto vrgeri. vbicunq; aduerſus aliquem dicitˉ iudicium dari, a- ctio ipſa locum habet, nō autem officium iudicis, quandoquidem iudicii appellatio ne venit actio, non autem iudicis officiū l. ſed & eius §. familiæ, & l. hæredes, §. item ſi plures. ff. famil. ercîſcundę. l. 1. in princ. ff. de dolo cum ſimilibus, at aduer- ſus argentarium, qui edere compellendus eſt, dicitur iudicium dari, vt patet in d. l. prætor in verſ. ſed etſi ſeruus. ff. eod. igitur petitur editio ab argenrario, ſiue per ſe, ſiue per alium, argentariā exercuerit iure actionis, non autem per officium iudicis, nec dicas in d. l. per iudicium intelligi of ficium iudicis, quia quamquam plures hu ius vocis ſignificationes obſeruantur tam à Maranta in ſuo tractatu de ordine iudi- ciorum, quàm etiam à gloſ. in cap. in iu- diciis de regul. iur. libr. 6. & paſſim à Do- ctoribus in rubr. ff. infr. & extra de iu- diciis, & nos quoque tradidimus ad rub. ſup. eod. nullibi tamen reperitur ad offi- cium iudicis relatum, nec vires huius arg. eneruant affirmantes dictum tex. eſſe in- telligendum, vt loquatur de actione, & de iudicio competente ad intereſſe, poſt denegatam editionem, quandoquidem interpretatio huiuſmodi, non modò eſt diuinatiua, ſed etiam extranea, & repu- gnans verbis illius textus, dicentis com- pelli dominum edere per dictum iudiciū, quod datur aduerſus eum. Nec poteſt fie- ri aliquod fundamentū in eo, quia datur ibi actio contra Dominum, quando ſer- uus exercendo argentariam, rationes cō- ſcripſit, quia idem eſſet ſi exercuiſſet ar- gentariam Dominus, & ipſemet conſcri- pſiſſet, cum dicat ille tex. [ac perinde in eum dandum eſſe iudicium, ac ſi ipſe feciſ- ſet] videtur ergo hic tex. conuincere p ro hac opinione, quicquid dicat Bolog. hic num. 80. in fine.

Quintò, & vltimò, omiſſis leuioribus, vbicunque præcedit contractus, vel quaſi ex cuius natura cōficiendæ ſint rationes, qa reddēda ſit ratio adminiſtrationis, pe titur editio, non per officium iudicis, ſed iure actionis l. quædam. ff. eod l. 1. §. of- ficio. ff. de tutel. & ratio. diſtrah. & eſt cō munis opinio, & vera, vt ſupr. tradidi- mus in diſtinctione, ſed vbicunq; peti po- teſt editio ab eo, qui ſcripſit ex officio, ne- ceſſe eſt mandatum præceſſiſſe, quod in d. l. quędam inter cōtractus enumeratur, ex quorum natura rationes conficiuntur, & ratio redditur adminiſtrationis, igitur per ſonæ ſcribentes ex officio, vt ſunt tabel- liones, & argentarii, de quibus diſputa- mus, numquam poterunt, per officium iudicis ad editionem cōpelli, ſed ſemper actione ex mandato deſcendente erunt conueniendi. Minor probatur, quo ad ta belliones, quia ſine mandato, & non ro- gati, vel non ſcribunt, vel eorum ſcriptu ræ publicam fidem non faciūt vt habetur, in Auth. de tabell. in prin. vbi gl. in verbo. ipſis per ſe, & nos quoque ſup. ad aliud propoſitum tradidimus, quo ad argenta rios autem, patet ex eo, quia non niſi ſcri pſerint nobis mandantibus edere cogun- tur l. ſi quis ex argentariis §. pertinere. ff. eod. & eſt communis opinio, vt ſupra tra didimus, mandatum autem quibuſcun que verbis fieri intelligitur, vt docet Bar. per tex. in l. 1. ff. mandat. Quibus tamen rationibus, & ſimilibus minime refragrā

tibus

tibus, plerique in eam fuerunt ſententiā,
vt crediderint editionem huiuſmodi petē
dam eſſe ab iis, qui ſcribunt ex officio, non
iure actionis, ſed per officium iudicis ex-
traordinarium, hāc opinionem probauit
gloſ. longior in l. 1. §. editiones ff. eod. cir-
ca finem, ſequitur Bart. in l. 4 §. cato in
3. oppoſitione ſub nu. 5. ff. de verb. oblig.
in l. tertius §. ſi quis prius ff. de aqua plu.
arcen. Cardinalis in clem. vnica §. cęterū
de vſur. quem refert Dec. in cap. 1. de pro
bat. num. 183. in fine probat hanc eandē
opinionem etiam gloſ. vlt. hic & ſequun-
tur DD. communiter. Bart. num. 9. Al-
beric. nu. 1. Bald. num. 7. Angel. & Fulg.
vterque num. 2. Salycet. nu. 3. Ludouic.
Romanus nu. 14. Franciſcus Aret. num. 3.
Bartholom. Socin. nu. 13. vbi teſtatur de
cōi Alciat. nu. 36. Io. de Vico Mercato,
nū. 44. Purpur. licet titubare videatur,
nu. 30. Ripa nu. 20. in fine, vbi pariter,
teſtatur de communi; Cagnol. nu. 89. &
Ioan. Bolog. nu. 80. nec non Mantua hic
in glo. vlt. in prima dubitatione nu. 39. eā
dem probauit etiam Bald. in conſil. 358.
quod incipit creditor habens bona lib. 3.
& hanc defendit acerrime Nicolaus Bel-
lon. lib. 2. ſupputa iur. cap. 11. nu. 3. ita vt
hęc ſine dubio ſit communis, & receptior
opinio, vt de communi teſtantur etiam
Cagnol. & Bolog. in præallegatis locis, &
paſſim etiam alii, poteſt autem hæc ſen-
tentia pluribus comprobari.

Primùm quidem per tex. noſtrum, qua
tenus in eo dicitur editionem ad iudicis
officium, pertinere, nec non per l. penult.
in §. vlt. ff. ad l. falcid. vbi idem videtur
confirmari, quę iura præterquamquod vi
dentur aperte hanc opinionem probare;
poſsūt etiam hoc pacto vrgeri niſi editio
vbi contractus nō pręceſſit, ex cuius natu-
ra rationes conficiantur, vel vbi petens e
ditionem non ſe fundat in iure, quod in
ſcripturarum corpore habet, per officium
iudicis peteretur, iura ſimpliciter, & ge-
neraliter non affirmarent rationū editio-
nem ad officium iudicis pertinere, ſed paſ
ſim generaliter hoc affirmant, vt patet in
iuribus adductis, ergo nulli dubium eſt,
pro editione petenda, iudicis officium cō
petere, vbi ſcilicet contractus non præceſ
ſit, ex quo actio pro editione competens
deſcendat, vel ius in corpore ſcripturarū
petens, non prætendat, nec dicas iura ad
ducta loqui de officio iudicis mercenario,
in caſu vbi editio incidenter petatur, quia
licet lex noſtra procedat in his terminis,
illud tamen, quod dicitur de officio iudi-
cis, dicitur per modum rationis, vt patet
ex dictione, nā, ratio autem debet eſſe ge-
neralior dicto l. vlt. de officio procurat. Cę
ſaris & l. 1, in fine. ff. de except. non de-
bet ergo reſtringi ad dictum, ſed genera
liter intelligi, tam de officio nobili, quàm
de mercenario, cùm vtrunque locum ha-
beat in hac editione ſubſidiaria, illud ſcili
cet quando petitur editio principaliter,
hoc quando incidenter, vt in l. noſtra.

Secundò pro eadem ſententia adduci-
tur tex. in l. ſi quis ex argentariis in §. præ
tor. ff. eod. cuius verba ſunt hæc [Prætor
ait argentario, eiue, qui iterum edi poſtu
lauerit, cauſſa cognita edi iubebo] hoc
modo inducendo, vbicumque verba, qui
bus aliquod iuris remedium ſignificatur,
& circunſcribitur, ad iudicem referuntur,
iudicis officium, dubio procul, circūſcribi-
tur, & ſignificatur, tradit gloſ. communi
ter approbata (vt de communi teſtatur Ri
pa hic num. 20.) in l. ſi ſoror iuſt. de col-
lat. notatur in l. ſi res obligata in fine. ff.
de legatis primo, docet Bart. in l. vnica.
ff. de cōdic. ex leg. faciunt alia plura addu
cta per Io. Bolog. hic num. 80. in 3. arg.
ſed verba d. §. prætor, & aliorum iurіū,
in hac materia, ad prætorem referuntur,
vt patet ex illis verbis [edi iubebo] igitur
nobis ſignificant, pro editione obtinenda
iudicis officium competere, corroboratur
etiam arg. ex eo, quia verbum poſtulo,
ad iudicis officium ſolet referri l. prætor,
& l. cum poſtulaſſem. ff. de damn. infec.
ſed in d. §. prætor ait, leguntur hæc verba,
[eiue, qui iterum edi poſtulauerit] igi-
tur ad iudicis officium ſunt referenda.

Tertiò, paucis plura perſtringendo, hoc
modò virtute ratiocinantur, ſi editio ab
eo, qui ſcripſit ex officio, iure actionis pe-
teretur, actione in factum, ex edicto de
edendo peteretur; ſed actione in factum

ex edicto

ex edicto de edendo non petitur, igitur non iure actionis, ſed per officium iudicis petitur, Minor propoſitio probatur, per tex. in l. quædam. ff. eodem, in illis verbis [non cogitur à prætore per metum actionis in factum rationes edere] in quib. præſupponit I. C. iuſſum iudicis præcedentem, cui ſcilicet pareatur metu pęnę actionis in factum, quæ (niſi pareatur) datur ad intereſſe, vt habetur in l. ſi quis ex argentariis, in §. ex hoc edicto, & in l. vbi exigitur. ff. eod. [his autem (inquit tex.) qui in hoc edictum inciderit, id præſtat, quod interfuit mea, eas rationes edi, cũ de cerneretur à prætore] conſtat igitur, præcedere debere prætoris decretum, quod ex officio interponitur, cui, ſi iuſſus edere nõ pareat, incidit in edictum, & datur actio ad intereſſe; cuius ratio habetur, ſecundũ tempus decreti, non ſecundum tempus, quo agitur actione in factum, quia obtẽperatum non ſit, vt dicitur aperte in d. l. vbi exigitur, patet ergo editionem peti immediate per officium iudicis nobile, ex quo fluit prætoris iuſſus, cui, metu futurę actionis, parendum eſt, metus enim reſpicit futurum l. 1. ff. quod metus cauſſa ibi [imminentis periculi] mali enim imminentis metus eſt, præſentis dolor, edunt ergo homines ad iuſſum iudicis, exercentis officium nobile, vt pœnã intereſſe ſubterfugiant, quæ petitur per actionem in factum, id quod poteſt etiam deduci hoc modo, tunc demum habet locum in hac materia actio in factum, cum quis incidit in edictum d. l. vbi exigitur, cum aliis ſup. adductis, ſed non incidit quis in edictum de edendo, anteaquã iuſſum prætoris, ex officio implorato, decernentis, neglexerit, vt patet in iiſdẽ iuribus, igitur actio in factum, competit ſolum modo ad intereſſe, poſt petitam editionem, per officium iudicis, vbi aduerſus eiuſdem prætoris decretum factum ſit.

Quarto loco poſſumus pro hac eadem ſententia argumentari, per locum à ſufficienti partium enumeratione, vel diuiſione, quod genus argumenti eſt vrgentiſſimum, & frequens in iure l. patre furioſo, & ibi Bart. Bald. Angel. & cæteri. ff. de his qui ſunt ſui, vel alien. iur. tex. eſt in l. ex maleficiis in §. hæres, & in l. obligationum fere §. placet. ff. de actionib. & oblig. tex. eſt in cap. ſi vir de cognat. ſpirit. & in princ. inſtit. de oblig. quæ ex quaſ. contrac. naſc, & de oblig. quæ ex quaſi malef. naſc. vbi Aret. cum cœteris latiſſime congeſtis per Euer. in ſuis locis argumentorum, in loco à partium enumeratione, hoc modo videlicet. Editio rationum, ab argentario, non petitur per actionem deſcendentem ex aliquo præcedenti contractu, cum non petatur actione mandati, vt ſupr. docuimus, & infra etiam manifeſtum fiet, nõ officio iudicis mercenario, cum ab eo petatur principaliter, vt omnes cum Bart. admittunt, non per actionem in factum, vt mox probabo, igitur per officium iudicis nobile. Per actionem aũt in factum non peti, probatur optime in l. fin. ff. eod. cuius verba ſunt hæc [Hæc actio, neque poſt annum, neque in hæredem, niſi ex ſuo facto dabitur, hæredi autem dabitur] quę pluribus modis ad propoſitum inducũtur. Primum quidem, quia hæres argentarii cogitur edere l. quædam §. nihil intereſt. ff. eod. ſed non cogitur per actionem in factum, quæ ad hæredes nõ tranſit d. l. fin. ergo aliud remedium competit, quam actio in factum. Præterea actio in factum, cum competat ad intereſſe, ſapit pœnalitatem, vt ita loquar, & cõſequenter ad hęredes non tranſit §. non autem inſtit. de perpet. & tempor. act. quod cum ita ſit, datur materia ſtringendi arg. 2. loco hoc modo, pęna non poteſt peti ante delictum, cũ pœnalis actio, ante perpetratum crimen, oriri nequeat, l. reſcriptũ ff. de his quib. vt indign. ſed ante moram, & ſic ante delictum, ex quo oritur actio ad intereſſe petitur editio, igitur alio remedio, quàm per actionem in factum petiť. Tertiò, & vlt. Actio in factũ nõ datur vltra annum d. l. fin. ſed editio ſemper peti poteſt l. prætor. ff. eod. igitur alio remedio petitur, quàm per actionem in factum & conſequenter, cum nec per actionem ex præexiſtenti contractu, nec per officiũ iudicis mercenarium petatur, per iudicis officium nobile petatur neceſſe eſt.

Quintò, ad mentem Nicolai Belloni, in d. cap. 11. poſſumus hoc modo ratiocinari. ſi per actionem in factum, editio principaliter peteretur, & deinde eadem actione is, qui non edere quia præciſe ad factum non teneretur; ſecundum ea, quæ habentur in l. ſtipulationes non diuiduntur. ff. de verb. oblig. ad intereſſe conueniretur, poſſet intereſſe probari per iuramētum in litem l. 4. §. ſed & ſi quis, & ibi notatur. ff. finium regund. tradit Bart. ad l. in actionibus, vbi quandoque diximus, ff. de in litem iurando. At intereſſe, ad quod conuenitur is, qui iuſſus à prætore, non edidit, legitimis, & veris ꝓbationibus eſt probandum l. argentarius §. cum autem. ff. eod. vbi Bart. ergo non actione petitur editio, ſed per officium iudicis, in quo nō iuratur in litem l. harum actionum vbi gl. in fine. ff. ſi ſeruit. vendicetur, & ad hoc argumentum reſponderi non poſse, affirmat Bellonus præallegato in loco.

Sextò, ſi actio in factum, non modò cōpeteret ad intereſſe, ſed etiam ad petendam editionem, daretur etiam in hæredē, at in hæredem non datur, vt patet ex l. vlt. ff. eod. ergo pro editione non competit, ſed ſolummodo ad intereſse, ad quod hæres, non niſi ex facto ſuo tenetur.

Septimò, & nouiſſime, omiſſis leuioribus, ſi actione in factum, ex edicto de edēdo, quæ eſt ſtricti iuris; cùm non reperiatur enumerata in §. actionum autem inſtitu. de act. editio principaliter peteretur, ita daretur in hæredes, vt vnuſquiſque pro portione hæreditaria tenereī, quemadmodum cęteræ dātur ſtricti iuris actiones l. ſi tibi homo §. ſi fundus. ff. de legat. 1. at facultas editionis petendæ, non ita datur in hæredes, vt vnuſquiſque teneatur proportione, ſed vt ſolus hæres teneatur, qui facultatē hēt exhibendi l. ſi quis ex argentariis §. cogentur. ff. eod. igitur nō huiuſmodi actione editio petitur, ſed extraordinaria ꝓſecutione, officiū iudicis imploratur.

Nec obſtant arg. ex aduerſo adducta, & præſertim primum, petitum à ceſſatione legis, quia falſum eſt nullibi reperiri factam mentionem de officio iudicis, cum expreſſe de eo ſit facta mētio in l. noſtra, quæ eſt gener aliter intelligenda, tā de nobili, q̄ de mercenario, ꝑ ea, quæ ſup. tradidimus, & quia hæc diſtinctio, iure ſpecialiter nō probatur, cū leges indifferenter officiū iudicis referant ad vtrunque; præterea ſatis eſt illud circumſcriptum eſſe, in d. l. ſi quis ex argentariis in §. prætor, & licet pluribus in locis facta ſit mentio de actione in factum, ſemper de ea, mentionem fecerunt legislatores, quatenus competit ad pęnale intereſſe, aduerſus non obtemperantem prætosi, edere iubenti.

Nec obſtat ſecundum, petitum à l. 3. in §. penult. ff. ad exhibendum. Primum quia ille tex. non loquitur, re vera, de actione infactum, ex edicto de edendo, ſed de actione in factum, quam dicunt oriri, ex variis cauſſarum figuris, & ex æquitate, vbi actio ſpecialis non datur, id quod colligitur ex eo, quia ibi, nec actio ad exhibendum poterat locum habere, quæ pro exhibitione ſcripturarum nō competit, niſi iis, qui poſſunt vindicare, ille enim, qui petebat, dominium chartæ non habebat, neq; locus erat edicto de edendo, qa ſcripturarum illarum poſſeſſor, neque ex officio illas ſcripſerat, tanquam argentarius, neque argentario ſucceſſerat, quia tamen æquum erat rationes meas, ab vxoris meæ ſeruo conſcriptas, mihi exhiberi, propterea actione generali in factum illarum poſſeſſor exhibere, nō edere compellitur. Præterea poſſumus etiam concedere, eo loci, cum non poſſit habere locum rationibus prædictis, actio ad exhibendum, actioni in factum, ex edicto de edendo locum eſſe, quatenus per metum illius, quilibet edere cogendus eſt, vt dicebamus per l. quędam. ff. eod. à qua, & ab aliis ſimilibus d. §. penultimus recipere debet interpretationem, ita vt ſenſus ſit, vt per actionem in factum, id eſt per metum illius, quatenus competit ad intereſſe, edere d. poſſeſſor cogendus ſit, non eſt enim nouū, vt vna lex declarationem ab alia recipiat l. non eſt nouū. ff. de legib. & rationi magis conſentaneū eſt, vt lex quæ incidenter de editione loquiī, recipiat interpretationē ab aliis, quæ de eadem materia principaliter loquuntur, quā ecōtra.

Nec

Nec facit negotium tertium, petitum à d. l. prætor & à d. l. quædam in §. nihil intereſt. ff. eod. quia falſum eſt officium iudicis non ſupponere aliquam obligationem, ob quam proprie ille, qui officio iudicis conuenitur, teneri dicatur, vt recte docet Petr. Rebuf. ad l. pecuniæ verbum, in §. hoc verbum debuit col. 2. ff. de verb. ſignif. duplex enim obligatio eſt, quædã hominis, quæ perſonalis dicitur, qua quis ſe ipſum facto proprio ad aliquid aſtringit, contractu ſcilicet, vel quaſi, delicto, vel quaſi, de qua in tit. inſtit. de oblig. eſt tex. in §. omnium, inſtit. de act. quædam verò eſt obligatio legis, vt colligitur ex l. obligamur. ff. de act. & oblig. quæ fluit ex æquitate, & legis præcepto, qua quidem tenetur quilibet, qui exceptione ſe tueri non poteſt l. vel obligatus. §. 1. ff. de liberali cauſſa, & obligationem eiuſmodi, ex æquitate fluentem dari, docuit Alciat. lib. 2. paradoxorum cap. 10. poſt DD. adductos per Petr. Rebuf. præallegato in loco; cum igitur is, qui per officium iudicis conuenitur, & ſic perſecutione extraordinaria, quæ debitum ſupponit, vt colligitur ex d. §. hoc verbum debuit, vbi Petr. Rebuf. in caſibus, edicto de edendo cõprehenſis, non poſſit exceptione ſe tueri, mirũ nemini videri debet, ſi teneri dicitur, quãdoquidẽ, niſi teneretur, iniqua eſſet perſecutio; nec ei iudex officiũ ſuũ accõmodaret. Accedat etiam, quòd vbi datur iuris vinculum, quo neceſſitate aſtringimur, ad aliquid ſoluendum, ibi neceſſe eſt obligationem dari §. 1. inſtitut. de oblig. At vbi quis conuenitur per officium iudicis, aliquid ſoluere aſtringitur de neceſſitate, igitur neceſſarium eſt obligatum eſſe, qui fieri enim poteſt, vt cogatur nõ obligatus? nec facit negotium tex. in l. qui per colluſionem in fine. ff. de act. empt. cuius verba ſunt hæc[pretii ſorte, licet poſt moram ſoluta, vſurę peti non poſſunt, cum hæ nõ ſint in obligatione licet officio iudicis præſtentur] nam perperam, ad hoc propoſitũ, inductum eſſe á Doctoribus recte docet Rebuffus in d. l. pecuniæ verbum in §. hoc verbum debuit. ff. de verb. ſignif. colum. 2. verſic. non refragatur, quãdoquidem verus dictorum verborum intellectus eſt, vſuras non eſſe in obligatione principali, ex qua detur actio ad petendas illas principaliter, & propterea ſi ſors debita, ſine vſuris ſoluatur, creditor poſtea non poterit ad eas agere, propterea q̃d vſurę illæ nõ erant in obligatione p̃ ſe, ſed tãquã acceſſorię ſortem ſequebant̃ quapp̃ extincto principali p̃ ſolutionem, acceſſoriũ quoq; euaneſcit arg. l. cum principalis. ff. de reg. iur. accipiens ergo ſortem, quodammodo acceſſorium remittere videtur, nimirum ſi poſtea vſuræ peti non poſſunt, nec iure actionis, nec officio quidem iudicis, cum fuerit extinctum acceſſorium, non enim ſunt duæ actiones, alia ſortis, alia vſurarum, vt dicit tex. in l. 4. infr. depoſiti, & conſequenter vnica eſt obligatio ad vtrũque §. 1. inſtit. de act. ita vt potius ex d. tex. conſtet officium iudicis continere obligationem, vt conſiderat Petr. Rebuf. ſi arg. ſumatur à contrario ſenſu, quia dum extinctum eſt non continet obligationem, vt ibi, ergo quando non eſt extinctum continebit obligationem, facit lex Aediles, huius initii prima §. item ſciendum. ff. de ædilit. edict. nec dicas obligationem, quã continet officium iudicis, impropriam eſſe, quia, præterquam, quòd impropria eſſe non poteſt, cum illi competat obligationis definitio, vt ſup. etiam oſtenſum eſt, arg. eorum, quæ tradit Bart. ad l. omnes populi. ff. de iuſt. & iur. num. 59. non tamen improprie dicitur deberi id, quod tali obligatione debetur, arg. principii inſtit. de act. nec improprie teneri is dicitur, qui tali eſt obligatione aſtrictus arg. d. §. hoc verbum debuit, vbi plene Refub.

Nec obſtat quartum, petitum à d. l. prætor in §. ſed, & ſi ſeruus. ff. eod. quia omiſſis aliis reſponſionibus, quæ poſſent afferri. Primùm dicimus ibi per iudicium intelligendum eſſe, non actionem, ſed iudicium ipſum, quod non modò per actionem inſtituitur, ſed etiam per officium iudicis, vt docuimus ſupra ad rub. in animaduerſionibus in 6. q. de iudicio, quaſi ſit ſenſus, aduerſus Dominum, qui per ſeruum argentariam exercuit, ad hoc, vt rationes edat, illud ipſum iudicium eſſe in-

ſtituendũ,quod aduerſus eũdẽ dominũ inſtitueretur, ſi ipſemet per ſe exercuiſſet, præterea (ſi hæc reſponſio parum videatur probabilis, quia ille modus loquendi [in eum dandum eſſe iudicium] videtur potius referendus ad perſecutionem, & ad medium, quo iudicium inſtituitur, quam ad iudicium ipſum) referri ſine ſcrupulo poterit ad perſecutionem extraordinariã, qua (Iudicis officium implorãtes) editionem petimus, quandoquidem omnis actio iudicium poteſt appellari, vt nemo negat, & actionis appellatione etiam perſecutio cõtinetur, ita vt vel vna, vel altera reſpõſio ne, hoc quoq; argumẽtũ omnino diluatur.

Nec facit negotium quintum, & vltimum argumentum. Primum quia, vt conſiderauit Iacob. Cuiac. lib. 1. ſuarum obſeruationum cap. 14. circa finem; non omne mandatum actionem parit mandati, hinc, ſi mandante Domino contraxerim cum ſeruo, non actio mandati aduerſus dominum mihi competit, ſed actio quod iuſſu, etenim actione mandati, ſolus procurator tenetur, procurator autem eſt adminiſtrator alienorum negotiorum, cuiuſmodi non eſt argetarius; conſcribere enim rationes non eſt adminiſtrare negotia, & propterea mandati in eum actio non eſt, ſed extraordinaria, ex edicto de edendo, perſecutio per prius, & actio in factum ad intereſſe, per poſterius, ſecundum ea quæ ſupra tradita ſunt. Præterea vbicunque mandatum negotiorum ad miniſtrationem non continet, mandatarius actione mandati ad id tenetur duntaxat, quod ſibi nominatim fuit mandatũ, vel ad id, ad quod mandatum factum intelligitur, argentario autem factũ eſt mandatum, non vt edat, ſed vt ſcribat, ſcribere igitur ex mandato tacito, vel expreſſe tenetur, non autem edere. accedat etiã quod is tenetur actione mandati, vt docet Bart. hic num. 8. qui ex gratuita, & libera li voluntate mandatum ſuſcipit quod originem trahit ex officio, & amicitia l. 1. ff. mand. non autem is, qui facit, quod ſibi iniungitur, neceſſitate officii, quemadmodum argentarii, & tabelliones faciunt, ſed quia hæc Bartoli ſolutio difficultatem patitur, & controuertitur, propterea paucis à nobis quoque, in calce noſtræ huius interpretationis in quæſtionem vocabatur.

114 Futura eſt ergo diſputatio, an contra argentarium, qui me mandante rationes conſcripſit, propterea mandati actio mihi non competat, quia mandatum ex neceſſitate officii ſuſcepit.

In hac igitur difficultate, cuius termini ſunt notiſſimi, ſunt contrariæ Doctorũ ſententiæ, quarum altera eſt Bartoli hic num. 8. quam probauit ante eum Iacob. Butrig. relatus hic per Bald. num. 5. hanc ſcilicit ſolam ob cauſſam factum eſſe, quo minus competat contra argentarios, & tabelliones actio mandati quia ſcribẽdi mãdatum, non ſuſcipiunt ex liberali, & gratuita voluntate, ſed ex officii neceſſitate, & hanc eãdem ſententiam ſecutus eſt Abbas in cap. 1. de probat. num. 25. pro qua vnica affertur ratio, quæ eſt huiuſmodi.

Vbicunq; mandatum omnino voluntariũ, & gratuitum non eſt, nequit mandati actio locũ habere, l. 1. ff. mand. ſed neceſſitas officii eſt in cauſſa, vt mandatũ nõ omnino voluntarium, & gratuitum ſit, quandoquidem voluntarium dici id non poteſt quod fit ab eo, quem poſſumus ad agendũ & operandum compellere, vt notat Ioan. Andr. in cap. bona fide de reg. iur. lib. 6. & in cap. præterea extra de iure patr. tradit Bald. in l. nouiſſime, per illũ tex. ff. qđ falſ. tut. auct. igitur non eſt mirũ, ſi ſola officii neceſſitas, eſt in cauſa, vt mãdati actio aduerſus argentariũ, vel tabellionem, ex officio ſcribentes, minime locum habeat.

Hac tamen ratione neglecta, contrariũ poſt gloſ. noſtrã, quam Ceruoto aſcribũt, videtur ſentire Dec. hic num. 23. nonnullis argumentis, ſatis vrgentib. ductus.

Primum autem, per locum à coniunctione, ſeu combinatione plurium iuriũ, hoc modo virtute ratiocinatur, vna, & eadem ratio diuerſas, & contrarias inducere diſpoſitiones non poteſt; arg. l. à titio. ff. de verb. oblig. ſed eadem ratio neceſſitatis officii, quæ conſideratur, in argentariis, & tabellionibus, viget etiam in nauta, caupone, & ſtabulario, cum perſonæ, quoque eiuſmodi, ex neceſſitate officii, ho

ſpites

ſpites recipere cogantur, nec poſſinr iter agentes, & peregrinos repellere, vt dicit tex. in l. 1. §. vlt. ff. furti aduerſus naut. caup. ſtabul. vbi notat Bart. cogendum eſſe eū, qui ſigna hoſpitii poſuit, hoſpites recipere, quemadmodum notarius, ex neceſſitate officii ſcribere compellitur, & tamen ſi perſonæ huiuſmodi contractus faciant, ex eiuſdem officii neceſſitate, res in depoſitū recipiendo, & locando, qui contractus ſui natura ſunt voluntarii l. ſicut initio inſ. de act. & oblig. non ideo ceſſat ob neceſſitatem eiuſmodi actio, ex memoratis contractibus, deſcendens l. 3. §. hoc edicto, & l. licet §. ſi ſeruo. ff. naut. cap. ſtabul. igitur hæc ratio ſolius neceſſitatis officii, non debet, nec poteſt operari contrarium in argentariis, & tabellionibus, & eſſe in cauſſa vt mandati, ex officii neceſſitate, ſuſcepti actio ceſſet.

Secondo, pro eadem opinione adducit idem Dec. tex. in l. ſi procuratorem §. ſi tutores. ff. mandati, vbi quidā tutor mādatū ſuſcepit, quod ſine dubio ſui natura voluntarium eſt, vt dicit Bart. hic per tex. in d. l. 1. ff. mandati, ſuſcepit, inquā mandatū à contutore ſuo de eo quod facere ex officio tenebatur, & tamen mandati actio nō ceſſat, ſed ibi cum actione tutelę concurrit, qua propter, per eundem tex. poſſumus hoc modo raciocinari, vbicunque mā datum, quod eſt ſui natura voluntarium, ſuſcipitur ſola neceſſitas officii, non eſt impedimento quo minus ceſſet mādati actio. At argentarius, ex officii neceſſitate mandatum ſui natura volūtarium, & gratuitū ſuſcipit, igitur vel non ceſſat contra eum mandati actio, vel ſi ceſſat, aliam eſſe neceſſitatis cauſſam neceſſe eſt.

Nec facit negotium Bart. argumentū quia d. l. 1. ff. de poſ. quatenus dicit mandatū niſi ſit gratuitum, nullū eſſe, non ſentit mandatum eſſe voluntarium, ita vt reddatur nullum, vbi omnino libera volūtas nō concurrit, ſed debere eſſe gratuitum, ideſt ſine mercede ſuſceptum, alioquin enim tranſiret in locationem, & conductionem, qnod probatur ex verbis, quæ ſequuntur [Contrarium porro eſt officio merces] mādatum igitur non eſt magis voluntarium, quàm cæteri contractus, qui oēs ob initio voluntarii ſunt d. l. ſicut initio, quapropter ſi in aliis contractibus, & in mandato ipſo, vt in d. §. ſi tutores, officii neceſſitas, ſpecialis actionis ortum ex illis contractibus nō impedit, forte quia coacta voluntas volūtas eſt l. ſi mulier §. pœn. ff. quodmet cauſ. vbi gloſ. vnde verſus.

Sic volens factus quod nollem velle coactus.

immo d. §. ſi tutores procedit in fortioribus terminis, quia tutor, non ſolum cogitur poſt ſuſceptam tutelam pupilli, negotia adminiſtrare, ſed tutelam etiam ipſam ab initio ſuſcipere compellitur, toto tit. in ſtir. de excuſ. tut. vel cur. vbi argentario, argentariæ munus, liberum eſt ab initio ſuſcipere, vel non ſuſcipere, ita vt quæ ex officio facit, voluntarie ſuſcepto, facere inuitus, & coactus minime videatur.

115 Ceterū ipſe nec Dec. opinionem in propoſito veram eſſe arbitror, ſentientis, ceſſationis actionis mandati in argentario, cauſſam eſſe neceſſitatem ex parte petentis editionē quiquidem, ad hoc, vt per edictum obtineat, currare debet, vt ſe mandāte rationes conficiantur, per tex. in d. l. ſi quis ex argentariis, in §. pertinere, cum rationem aliquam eſſe non videam, cur potius neceſſitas ex parte mandantis, quam ex parte mandatarii, debeat actionis mandati ceſſationem inducere, præſertim cū ſit neceſſitas, non præciſa, ſed cauſſatiua, ſi velit ſcilicet obtinere, per edictum prætoris, quæ neceſſitas ſecundum quid, videtur poſſe conſiderari in omnibus contractibus, quādoquidem, ſi volo ex aliquo cōtractu obligationem, vel actionem nanciſci, vt contraham neceſſe eſt.

116 Puto igitur veram eſſe cauſſam, ob quā ceſſet actio mandati in propoſito, quia mā datum reſpicit ſcriptionem tantum, vt videtur ſentire etiam gloſ. dum dicit [ſed dixit tantum ſcolaris argentario, vt ſcribat] quapropter non debet etiam ad editionē trahi, de qua in mandato nihil dictum, pro poſitum enim in mente retentum, præſertim in contractibus, nihil operatur l. ſi repetendi inſ. de condict. ob cauſ. quia tamen æquum eſt, rationes meo mandato factas, quaſi meas mihi edi, ideo Prætor, qui ſum

mum

mum ius, quod ſumma iniuria eſt, vt dixit quandoque Comicus, aſpernatur, & æqui tatem ante oculos habet, l. quod ſi Epheſi ff. de eo quod certo loco §. emancipati inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. defer. §. quos autem inſtit. de bonorum poſſeſ. ex æquitate officium ſuum, & actionem in factum, accommodat, & pollicetur ex ſuo edicto, quo mandati defectum ſupplet. d. l. ſi quis ex argentariis. §. prætor ait, & §. ex hoc edicto. ff. eod.

117 Afferuntur aliæ etiam plures huius rei rationes hic per DD. præſertim per Bald. nu. 5. qui tamen à Bart. ratione non recedit, quæ fuit etiam Burrig. & aliorum ſuprà, & petitam ex neceſſitate officii, inter quas, licet non recedam à ratione mox reddita, non improbatur mihi illa, quam reddit Bald. ad mentem Oldor. qui dicebat duplex eſſe mandatum, aliud ſcilicet ad obligationem inducendam, aliud autem ad ſimplicem duntaxat inducendam admonitionem, & eiuſmodi eſſe mādatū, quod fit argentario, & tabellioni, & idcirco mirum nō videri, ſi mandati actionem non producit, id quod fit etiam probabile ex eo, quia mandatum eiuſmodi in tabellione conſueuit appellari vulgò rogitus, quaſi potius rogatio ſit, & admonitio, quā mandatum, & eo magis hæc ſolutio mihi probatur, quia eandem, ſi diligenter ipſius verba perpendantur, videtur ſenſiſſe gloſſa noſtra, quatenus ſupponit, per verba ſcholaris, qui ſimpliciter argentario dixit, vt ſcriberet, non eſſe inductum mandatum, quaſi ſentiat, per illa verba ſimplicem factam eſſe admonitionem, ad excitandū officium argentarii, vt dicit etiam Salyc. hic num. 6.

118 Et ex hac reſolutione, facile poſſumus inferre, falſam eſſe illationem, quam faciunt DD. hic, ex dictis Bart. in hac parte confutatis, dum affirmant contra eos, qui non ex officii neceſſitate, ſed ex voluntate priuatas rationes ſcribunt, vbicunq; nobis mandantibus, rationes confectæ fuerint, mandati actionem locum habere, tū quia mandatum hoc admonitionem ſimplicem, & rogitum inducit, tum quòd mādatum de ſcribendo, non debet ad editionem trahi, per ea, quæ ſupra tradidimus; Præterea talis etiam illatio, quam faciunt ex dictis Bart. eſt contra eiuſdem Bartol. mentem, concludentis hic in calce ſui commentarii, ab iis, qui non ſcribunt ex officii neceſſitate, à quibus, non niſi ex cauſa editio petitur, vt puta ob vſum rationum, ob priuilegium petentis, ob odiū eius, à quo petitur, vel quia mandatum interuenerit, non actione mandati, ſed indiſtincte, per iudicis officium mercenariū editionem petendam eſse,

Nec obſtat d. lex quædam in princ. ff. eod. quia ibi fuerat factum mandatum generale ad negotia, quo caſu is, qui illa gerenda ſuſcipit, generali mandati actione, eorum omnium rationem reddere tenetur, quæ ad eum peruenerunt, & conſequenter ſcripturarum etiam, & rationum quas, vel ipſe occaſione illius adminiſtrationis confecit, vel aliunde habuit, & propterea, ad reddendas illas, actione mandati conueniri poteſt, idem de ſocio, & de tutore dicendum, qui tenetur pupillo reddere rationem adminiſtrationis, & confectas rationes, non modò exhibere, ſed reddere etiam, vt habetur in d. §. officio: in huiuſmodi enim contractibus, in quibus naturaliter ineſt adminiſtratio, ſcribere rationes eſt pars adminiſtrationis, vt dicit Bald. hic num. 7. mirum igitur nemini videri debet, ſi quemadmodum iure actionis deſcendentis ex eo contractu, tenetur quis reddere rationem de cæteris rebus, ita quoque de rationibus, & ſcripturis tenetur rationem reddere, & illas edere, ſecus autem quando eſt mandatum, quod ſapit admonitionem, vel eſt ſpeciale, & reſtrictum ad ſcriptionem tantùm, quo caſu, ſcriptione illa, mandatum impletur, nec mandati actione ſcripturam edere, is qui mandatum ſuſcepit tenetur, cùm de ſcribendo mandatū ſuſcepiſſe videatur, ſed vbi æquum fuerit officio iudicis extra ordinario, ſeu nobili, erit edere compellēdus, ſecundùm ea, quæ ſupra vnà cum cōmuni ſententia ſtatuimus. Et ex his ad Dei optimi maximi laudem, & Beatæ Virginis, legis huius noſtræ interpretationi ſuprema manus ſit impoſita.

F I N I S.

De Licentia Superiorum.

Papiæ, Apud Hæredes Hieronymi Bartoli,
M. D. LXXXXIX.